IOAN LOBIUC

TEORIA LIMBII ROMÂNE

PENTRU PRACTICA EXAMENELOR

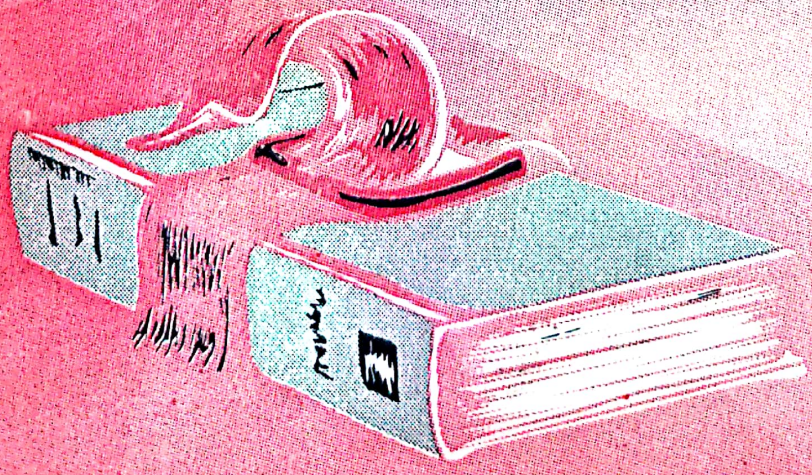

Editura
SPIRU HARET

Scanned with OKEN Scanner

MOTTO:

"O grămadă de cărți nu înseamnă o bibliotecă; o mulțime de cuvinte, forme și construcții nu înseamnă o limbă."

(Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, ed. a II-a, București, 1976, p. 13)

"Grupurile și grupulețele în care rânduiește omul materialul său lingvistic, după contraste, asemănări și corelații formale sau semantice, sunt aproape nelimitate."

(Idem, *op.cit.*, p. 26)

"Mintea omenească, care e în stare - chiar la analfabeți, când sunt dotați cu un talent specializat în direcția aceasta - să realizeze cele mai subtile abstracțiuni matematice, e capabilă să distingă și raporturile care există între sunetele unei limbi". Lingvistul care formulează "legi fonologice" nu face decât să precizeze "o gândire care există în mod vag și poate inconștient în mintea subiectului vorbitor". "Subiectul vorbitor nu recunoaște condițiile unei reguli gramaticale sau unei legi fonologice în formula abstractă pe care o stabilește lingvistul, ci în exemple concrete. Acestea-i permit totuși ca în mintea lui, deși în mod imprecis, să se închege anumite abstracțiuni, care corespund termenilor tehnici *«accentuat»*, *«labiale»*, sau *«poziție dură»*". "DACĂ ACESTE ABSTRACȚIUNI N-AR EXISTA, NU S-AR PUTEA PRODUCE GENERALIZAREA UNEI INOVAȚII ASUPRA MATERIALULUI LINGVISTIC."

(*Ibidem*, p. 27)

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

"GHIDUL" CĂRȚII

MOTIVAȚIA CĂRȚII

INTRODUCERE

"ARHITECTURA" ŞI "MECANISMELE" LIMBII ROMÂNE

I. Compoziţia
II. "Mecanismele" limbii române şi punerea lor în funcţiune
III. Tehnica analizelor de limbă

A. SINTAXA

1. Propoziţia. Felurile propoziţiilor
2. Fraza. Tipuri de frază
3. Raporturile sinctactice şi mijloacele de exprimare a lor
4. Părţile de propoziţie. Criterii de clasificare
5. Părţile de propoziţie multiple
6. Cuvinte fără funcţie sinctactică
7. Predicatul
8. Acordul predicatului cu subiectul
9. Subordonata predicativă
10. Subiectul
11. Subordonata subiectivă
12. Atributul. Clasificare. Specii
13. Acordul atributului

Scanned with OKEN Scanner

14. Subordonata atributivă
15. Apoziţia şi apozitiva
16. Compelementul. Clasificare. Specii
17. Complementul direct şi completiva directă
18. Complementul indirect şi completiva indirectă
19. Complementul de agent şi completiva de agent
20. Circumstanţialul şi circumstanţiala de loc
21. Circumstanţialul şi circumstanţiala de timp
22. Circumstanţialul şi circumstanţiala de mod
23. Circumstanţialul şi circumstanţiala de cauză
24. Circumstanţialul şi circumstanţiala de scop
25. Circumstanţiala (şi circumstanţialul) de condiţie
26. Circumstanţiala (şi circumstanţialul) de concesie
27. Circumstanţiala (şi circumstanţialul) de consecuţie
28. Alte funcţii circumstanţiale
29. Unităţi sintactice cu dublu regent
30. Contragerea şi expansiunea
31. Sintaxa pronumelor şi adverbelor relative
32. Construcţii verbale absolute şi relative
33. Cuvinte şi construcţii incidente
34. Afirmaţia şi negaţia
35. Vorbirea directă şi vorbirea indirectă

▸ ▸ ▸ B. MORFOLOGIA

36. Criterii de clasificare a cuvintelor pe părţi de vorbire
37. Categoriile gramaticale
38. Substantivul. Caracteristici generale
39. Categoriile gramaticale şi flexiunea substantivului
40. Funcţiile sintactice alte substantivului
41. Articolul. Articolul hotărât. Clase
42. Articolul nehotărât
43. Pronumele. Clase de pronume
44. Pronumele personal propriu-zis
45. Pronumele personal de politeţe
46. Pronumele reflexiv

Scanned with OKEN Scanner

47. Pronumele posesiv
48. Pronumele demonstrativ
49. Pronumele interogativ
50. Pronumele relativ
51. Pronumele nehotărât
52. Pronumele negativ
53. Numeralul. Numeralul cardinal. Specii
54. Numeralul ordinal
55. Categoriile gramaticale ale numeralului
56. Funcţiile sintactice ale numeralului
57. Cazurile substantivelor şi ale echivalentelor acestora
58. Adjectivul. Caracteristici generale
59. Gradele de comparaţie ale adjectivului
60. Funcţiile sintactice ale adjectivului
61. Adjectivele pronominale
62. Verbul. Caracteristici generale. Clasificări
63. Modurile personale
64. Modurile nepersonale
65. Timpurile verbale
66. Diateza
67. Funcţiile sintactice ale verbului
68. Adverbul
69. Prepoziţia
70. Regimul cauzal al propoziţiilor
71. Conjuncţia
72. Interjecţia

♦ ♦ ♦ C. LEXICOLOGIA

73. Noţiunea de "cuvânt"
74. Locuţiunile
75. Polisemia
76. Relaţiile semantice şi formale între cuvinte (omonime, paronime, sinonime, antonime)
77. Vocabularul fundamental şi masa vocabularului
78. Derivarea

Scanned with OKEN Scanner

79. Compunerea
80. Conversiunea (schimbarea valorii gramaticale)
81. Împrumuturile

◗ ◗ ◗ D. ROSTIREA (FONETICA) şi SCRIEREA

82. Clasele de sunete ale limbii române
83. Hiatul - implicaţii în ortografie
84. Noţiunile de "grafie" şi "ortografie". Principiile ortografiei
85. Reguli de despărţire a cuvintelor în silabe

◗ ◗ ◗ E. STILISTICA

86. Denotaţia şi conotaţia
87. Stilurile funcţionale
88. Stilul (tehnico-) ştiinţific
89. Stilul oficial (juridico-administrativ)
90. Stilul beletristic
91. Stilul publicistic
92. Stilul colocvial (oral)

◗ ◗ ◗ F. COMPOZIŢIILE

93. Clasificarea compoziţiilor (compunerilor)
94. Compuneri cu destinaţie oficială
95. Compuneri cu caracteri oratoric
96. Compuneri cu caracter epistolar
97. Definirea şi caracterizarea unor compuneri (procesul-verbal, referatul, recenzia, alocuţiunea)

◗ ◗ ◗ G. ISTORIA LIMBII ROMÂNE

98. Formarea limbii române. Fazele evoluţiei
99. Individualitatea, originalitatea şi expresivitatea românei

◗ ◗ ◗ H. APLICAŢII

Scanned with OKEN Scanner

SIGLE ŞI ABREVIERI

A = atribut
Ac = acuzativ
A subst. = atribut substantival
A adj. = atribut adjectival
A pron. = atribut pronominal
A vb. = atribut verbal
A adv. = atrbut adverbial
adj. = adjectiv
adj. pron. = adjectiv pronominal
adv. = adverb
Ap. = apoziţie
AP = apozitivă
art. = articol
C = complement
C.d. = complement direct
CD = completivă directă
C.i. = complement indirect
CI = completivă indirectă
C.ag. = complement de agent
CA = completivă de agent
C.c.l. = complement circumstanţial de loc
CL = circumstsnţială de loc
C.c.t. = complement circumstanţial de timp
CT = circumstanţială de timp
C.c.m. = circumstanţialul de mod
CM = circumstanţiala de mod
C.c.cz. = circumstanţialul de cauză
CZ = circumstanţiala de cauză
C.c.s. = circumstanţialul de scop
CS = circumstanţiala de scop
C.c.cdţ = circumstanţialul de condiţie
CŢ = circumstanţiala de condiţie
C.c.cv. = circumstanţialul de concesie
CV = circumstanţiala concesivă
C.c.cns. = circumstanţialul consecutiv
CNS = circumstanţiala consecutivă
C. soc. = circumstanţialul sociativ
C SOC = circumstanţiala sociativă
C. instr. = circumstanţialul instrumental
CINSTR = circumstanţialainstrumentală
C. rel. = circumstanţialul de relaţie
C REL = circumstanţiala de relaţie
C.c.op. = circumstanţialul opoziţional
C OP = circumstanţiala opoziţională
C.c.cum. = circumstanţialul cumulativ
C CUM = circumstanţiala cumulativă
C.c.exc. = circumstanţialul excepţiei
C EXC = circumstanţiala de excepţie
C.G. = categoria gramaticală
conj. = conjuncţie
coord. = coordonare (sau, după context) coordonator (-toare)
D = dativ
diat. = diateză
E.p.s. = element predicativ suplimentar
expr. = expresie
fcţ. = funcţie (funcţii)
fcţ. sint. = funcţie sintactică
fem. = feminin
G = genitiv

Scanned with OKEN Scanner

ger. = gerunziu
inf. = infinitiv
interog. = interogativ
intranz. = intranzitiv
impers. = impersonal
locuţ. = locuţiune
locuţ. subst., adj. pron., vb., prepoz., conj. = locuţiune substantivală, adjectivală, pronominală, verbală, prepoziţională, conjuncţională
masc. = masculin
N = nominativ
N pr. = nume predicativ
ord. = ordinal
P = predicat
P v. = predicat verbal
P n. = predicat nominal
$P_{1,2,3...}$ = propoziţie...
PP = propoziţie principală
pp = parte de propoziţie
pv = parte de vorbire
PR = subordonată predicativă
part. = participiu
pers. = persoana ...
pron. (pers., refl., pos. etc.) = pronume (personal. reflexiv, posesiv)
P SUPL = predicativă suplimentară
RI = raport de inerenţă
RC = raport de coordonare
RS = raport de subordonare
reg. = regent
S = subiect
SB = subiectivă
subord. = subordonată sau, după context, subordonator (-toare)
subst. = substantiv
sup. = supin
sg. = singular
tranz. = tranzitiv
vb. = verbal (verbală)
V = vocativ

Notă:
Eventualele omisiuni sau unele dublete de sigle le soluţionează cu uşurinţă contextul.

BIBLIOGRAFIE

Aceasta este reprezentată de principalele lucrări de gramatică, de lexicologie, stilistică etc., binecunoscute profesorilor şi elevilor.

Scanned with OKEN Scanner

"GHIDUL" CĂRŢII

Volumul de faţă este destinat *oricui* simte nevoia unor repere (jaloane, coordonate, unghiuri de vedere, explicaţii, asocieri, diferenţieri etc.) în studierea, ca profesionist sau ca amator, a limbii materne naţionale, aceasta cristalizată, prin truda câtorva secole (XVI/XVII-XIX/XX) de şlefuire prin scris, într-un instrument de expresie omnipotent, în calitate de limbă de civilizaţie de talie europeană.

Profesorul va găsi aici nu reţete, ci un mod de reprezentare, proiectare şi situare, deci şi de abordare, a faptelor de limbă, care să-i faciliteze predarea disciplinei LIMBA ROMÂNĂ în gimnaziu (şi în liceu) şi care să-l ghideze, de asemenea, în pregătirea propriilor examene (de definitivat, de gradul al II-lea şi, eventual, chiar de gradul I).

Admitantul în facultăţi ca şi candidatul la bacalaureat vor afla, de asemenea, tot ce le trebuie pentru a face faţă oricărei cerinţe practice la examenul de limbă română, cerinţe numeroase (şi amplificate prin noianul de lucrări - culegeri de exerciţii, teste etc. - apărute mai ales după 1990), a căror soluţionare solicită imperios un minim de cunoştinţe teoretice, bine clarificate *prin înţelegere*. Chiar şi candidaţii la examenul de admitere în clasa a IX-a de liceu îşi vor putea selecta, din prezenta carte, ceea ce le poate folosi la asimilarea unor abstracţiuni insuficient lămurite în gramaticile gimnaziale. Studenţii de la Litere, de la Teologie-Litere etc. vor beneficia şi ei din plin de lucrare.

Tratăm in extenso, deci exhaustiv, problemele de sintaxă, prefaţându-le cu lămurirea mecanismelor limbii române şi a pârghiilor de punere a lor în funcţiune; la cele mai multe dintre acestea, ilustrăm toate raporturile şi funcţiile prin "veşmântul" morfologic al acestora; la celelalte, oferim "carcasa" chestiunilor şi aspectelor de ordin teoretic, fără de care nu ar putea fi rezolvată corect şi deplin o cerinţă practică sau alta, după cum corelăm, în permanenţă, compartimentele limbii române între ele. La unele teme, recurgem la o expunere enumerativă, în stil chiar telegrafic, dar suficient de cuprinzătoare, pentru ca oricine să-şi dea seama, prin clarificarea noţiunilor, de ansamblurile de fapte de limbă pe care le acoperă şi cărora le convin.

Scanned with OKEN Scanner

Sintetizăm, aici, toate cunoştinţele (în primul rând, cele minimale şi, astfel, indispensabile) prin care se capătă conştiinţa articulării într-un întreg al tuturor componentelor limbii (de la "chirpiciul" cel mai de jos, sunetul şi lanţul de sunete, prin formele construite de acestea, până la super-fraze). Cititorii vor găsi şi multe teme aproape ignorante în alte lucrări sau insuficient limpezite teoretico-aplicativ, precum *Raporturile sintactice, Noţiunea de "cuvânt", Denotaţia şi conotaţia, Criteriile de clasificare a cuvintelor, Categoriile gramaticale, Apoziţia şi apozitiva, Corelativele din structurile sintactice frazale, Cuvintele şi construcţiile incidente, Vorbirea directă şi indirectă* şi mecanismele de trecere de la una la alta etc. Fără toate acestea nu reuşesc integral nici analizele gramaticale (frastice şi intrapropoziţionale, până la cele morfologice), nici cele lexical-semantice, stilistice, frazeologice, structural-formative etc., atât în predarea, cât şi în învăţarea (dirijată sau... autodidactă) a Limbii române.

Temele care, fie din lipsă de spaţiu, fie în mod intenţionat, au fost "descărnate" de exemplificări mizează pe creativitatea cititorului, pentru a-l stimula la valorificarea, de data aceasta conştientizată, lucidă, a propriei lui competenţe şi performanţe în comunicarea verbală de până acum. Alte îndrumări pentru uzul cărţii, în introducere.

Vom fi îndatoraţi pentru o eventuală ediţie nouă, tuturor celor care, ca beneficiari direcţi sau indirecţi ai cărţii, ne vor adresa - prin editură ori altfel - observaţii, mai ales critice (acestea, şi pentru că am evitat în mod deliberat, disputele, polemicile, unele foarte subtile şi, toate, necesare, din gramatica academică de tip universitar, faţă de care, oricum, gramatica "şcolară" nu are voie să difere decât cantitativ, nu şi calitativ!).

AUTORUL

GHIDUL CĂRŢII

Scanned with OKEN Scanner

MOTIVAREA CĂRŢII

DE CE TEORIE?? NEVOIA DE TEORIE!!!

Este nevoie de teorie? S-ar părea că nu (mai) este. Oricine ştie să vorbească, bine şi foarte bine, iar la nevoie, dacă a trecut prin ciclul primar, ştie să citească şi, eventual, să şi scrie, chiar impecabil (după cum i se pare că şi vorbeşte).

Ca atare, la un examen (test) de limba română, în şcoli de diverse grade, candidatul se poate bizui, în faţa oricărei cerinţe, pe propria sa experienţă anterioară de comunicare prin limbă: "Ştiu să dau exemple de subiecte, predicate, atribute, complemente etc. sau de propoziţii egale lor ori să le recunosc, întrucât eu însumi am investit de nenumărate ori în vorbirile mele de până acum cuvinte sau grupuri de cuvinte cu una sau alta din aceste funcţii."; "Ştiu să mă exprim *în orice manieră posibilă în limba mea*, iar în scris mă pricep să-mi organizez spusele, să delimitez vorbirile mele de vorbirile altora, să semnalizez ceea ce simt sau cred când spun ceva ori să nu mă trădez faţă de cele spuse, ştiu să mă adresez lui X sau Y, cum să exprim raporturile (din mintea mea şi din realitate) de cauză, de scop, de consecinţă, de condiţie etc. ale acţiunilor sau situaţiilor despre care vorbesc." ş.a. Printre altele şi în fine, oricine ar putea pretinde, până la un punct cu bună dreptate, că, ştiind foarte bine ceea ce are de spus, ştie, iarăşi foarte bine, nu numai *cui, cu ce intenţie, în ce situaţie* şi *cu ce efect* o spune (la rigoare, scrie) ci şi *cum, cu ce unelte* o face.

Prin asemenea trăiri de autosucces lingvistic poate trece chiar şi profesorul de limba română, acesta convins că stăpâneşte , în plus, "cheile" prin care produce enunţuri-model pentru elevi (studenţi) şi, mai ales, că secretele acestor "chei" le-a desluşit învăţăceilor săi.

Însă la primele încercări de explicitare *a modului cum* s-a spus (sau/şi s-a scris) *ceva,* oricine ar întâmpina dificultăţi serioase, unele de neînvins. Tocmai de aceea, studiul limbii materne naţionale începe încă din ciclul primar, ca învăţare a scrisului şi a cititului, exprimarea scrisă prezentând toate dificultăţile unui *obiect de studiu nou*, care se însuşeşte numai prin instrucţie, faţă de limba până atunci numai vorbită.

E drept, vorbitorul de rând, adică fără un oarecare grad de instruire şi cultură, posedă - cum constatase

Scanned with OKEN Scanner

judicios, la noi, încă S. Puşcariu - un, fie şi tulbure, confuz, "simţ etimologic înnăscut, care face ca toate cuvintele înrudite (şi păstrând în structura lor formală semnele înrudirii) să se grupeze într-o unitate, al cărei miez e tulpina", apoi, un "simţ gramatical" prin care se explică fenomenul *normalizării*, cel al proporţionalităţii, şi cel al *simetriei* morfologice, apoi "simţul grupării semantice" (după sens) de cuvinte, prin contrast *(mic-mare)* sau numai prin corelaţie semantică (*frate-soră, lung-lat*, etc.), cu premiza că "sistemul de organizare al limbii nu poate fi *individual* şi *arbitrar*, ci e *tradiţional* şi *convenţional* (subl.aut.)"[1].

Prin însuşirea scrisului/cititului, elevii ciclului primar ajung (ca şi vorbitorii adulţi care şi-au exercitat facultatea - de fapt, şi un drept şi o obligaţie - de comunicare prin limbă, până la un moment dat, doar pe canalul sonor-auditiv) la conştiinţa că pot intra în contact cu alţii (sau şi cu alţii) pe o cale aparte. Aceasta însă se sprijină pe exprimarea orală de până atunci, din care derivă, dar pe care n-o copiază întocmai (ceea ce nu se poate), n-o "fotografiază". De aici, nevoia de a limpezi - minimal, în acord cu sacrul şi eternul principiu pedagogic al accesibilităţii, completat cu cel "concentric", acesta dedublat ca "direcţie retrospectivă" şi "prospectivă" în acumularea şi fixarea, consolidarea, de noi cunoştinţe pe fondul celor preexistente - ce este o comunicare, care sunt tipurile de comunicări prin limbă şi din ce unităţi ("bucăţi", "părţi") se compun fiecare. Aceste minime cunoştinţe le preia asupra sa, cu scopul de a le "verifica", augmenta şi clarifica, *gramatica gimnazială*. Dacă adoptăm şi noi, aici, această denumire, o facem în virtutea frecvenţei ei, precizând că, dincolo de acest uz comun şi generalizator, al termenului, disciplina *Limba română* conţine gramatica doar numai ca o parte componentă -e drept, esenţială-, căci nu poţi face sau descrie gramatică fără alte componente: sunete şi lanţuri de sunete, acestea aflate în materialitatea lor, dar şi fără aceasta, înţelesuri, modele etc., ultimele găsindu-se numai în mintea celor care comunică într-o limbă dată, intrând în regulile "jocului" lingvistic văzut drept cod. (Identificarea unei limbi naturale cu un cod nu este pe deplin justificată şi, dacă am făcut o apropiere între cele două concepte, este pentru a stimula pe cititorii acestei cărţi să se desăvârşească în "jocul" propriei lor limbi ca un sistem de convenţii practicat de ei înşişi şi transmis lor de către înaintaşi). *Codul* este un inventar de unităţi şi de norme de utilizare, mânuire (prin modificare şi combinare) a acestora, deci un "regulament" căruia ne supunem cu toţii atunci când ne "înfruptăm", fiecare şi rând pe

Scanned with OKEN Scanner

rând, din "cămara", "depozitul", "tezaurul" tuturora care este *limba etnică*, marca distinctivă primordială a unei colectivităţi ca naţiune în raport cu altele.

Acest "cod" este mereu *(re)fabricabil* - în limitele permise de ansamblul sistemului - de către fiecare din noi. În această dozare între *deja construit*, *(pre)fabricat, şi (re)construibil* se află una din minunile şi virtuţile limbajului natural uman (faţă de oricare alt sistem de comunicare sau practică de semnificare), ea constând în creativitate, a fiecăruia dintre noi, vorbitorii, şi, prin noi, a limbii date, care, astfel, este un sistem autodezvoltabil şi autoreglabil, graţie *reţelei de relaţii*, adică *a structurii* care îl solidarizează şi îl pune în funcţionare. Este util să amintim, mai ales pentru profesori (dar şi pentru "pacienţii" acestora) constatările unor specialişti în domeniu; "a) Utilizarea normală a limbajului este *novatoare* (subl.ns. -I.L.), în sensul că o mare parte a ceea ce-şi spun vorbitorii, la folosirea normală a limbajului este, în întregime nou, fără a fi o repetiţie a ceea ce au auzit ei anterior. b) Utilizarea normală a limbajului nu este numai novatoare şi de o întindere virtual infinită, ea este, de asemenea, liberă de orice control al stimulilor. Graţie acestei însuşiri, limbajul poate folosi ca instrument al gândirii şi al expresiei individuale. c) Limbajul uman este coerent, iar utilizarea sa este adecvată situaţiei comunicative"[2], faptul din urmă constituind, după opinia autoarei, un moment crucial pentru filozofia limbajului, pentru gramatica textului, ca şi pentru teoria actelor de vorbire[2]. Acest "novatorism" este, însă, posibil graţie faptului că, mai întâi de toate, "Din punct de vedere informaţional, limba este un cod, format dintr-un ansamblu de semne, organizate după o schemă combinatorie. În calitatea lor de semne, unităţile semnificative servesc la codificarea unităţilor invariante ale cunoaşteri"[3].

"Gramatica" preuniversitară (gimnazială şi - câtă se mai practică - cea liceală), dincolo de rolul ei salutar şi de meritele ei incontestabile, este, prin forţa lucrurilor, lacunară şi, nu o dată, inconsecventă sau chiar neclară, în sensul că, printre altele, defavorizează oarecum celelalte compartimente ale disciplinei numite Limba română: fonetica, vocabularul şi semantica, formarea cuvintelor, stilistica. Sintaxa ei se opreşte la FRAZĂ (şi aceasta sărăcită de unele raporturi şi funcţii produse şi existente în comunicarea reală a vorbitorilor limbii române), ignorând TEXTUL, după unele păreri avizate, adevărata unitate comunicativă a limbii, unitate care angajează vorbitorul în veritabila utilizare plenară, recreare, a acestui esenţial şi vital instrument de comunicare comprehensivă. Or, în această privinţă

Scanned with OKEN Scanner

s-au tras destule "semnale de alarmă", unele venite şi dinspre psiholingvistică şi, aproape automat, şi lingvistică didactică. Cu riscul de a ne îndepărta prin acest "obositor" excurs din "motivaţia" cărţii de faţă (singura noastră precauţie fiind titlul de *justificare a teoriei*) cititorii, le vom oferi câteva idei promiţătoare pentru *calitatea actului (auto)didactic de predare/învăţare* a obiectului nostru, avuţie naţională supremă şi cea mai durabilă:

"Ceea ce circulă între parteneri nu este informaţia, ci mesajul - cu unele corelate situaţionale, indicii simultane -, mesajul constituind de fapt *un ambalaj codificat* (subl.ns. - I.L.), care conţine informaţia: aceasta din urmă trebuie să fie obţinută - cu cât mai puţină pierdere sau distorsionare - prin descifrarea mesajului". Codul este exterior partenerilor, "depozit de chei necesare alcătuirii mesajelor", "instrument de valori virtuale ale comunicării", care "dă posibilitatea de a se obiectiva sau materializa informaţia, de a o face să circule şi mai ales de a o decoda", deci "bază comună" (subl.aut.). Pentru înţelegere, în cazul limbilor omeneşti naturale, el se însuşeşte "de fiecare persoană într-un lung şi specific proces de asimilare activă, de selecţie, care duce la constituirea *sistemului lingvistic individual* (subl.ns.), proprietate a fiecărui individ, însă păstrând neapărat ceea ce este esenţial în limbă, pentru a se ajunge la o bază comună tuturora, în comunicare. În momentul comunicării, fiecare partener face deci un uz de limba internalizată, de ceea ce există în sistemul său lingvistic individual, şi prin aceasta de ceea ce este virtual în limbă, pentru a pune în circulaţie mesaje de fiecare moment, fapte lingvistice individuale, care dobândesc valoarea de comunicare prin fundamentul lor de cod comun, dar şi adecvarea la situaţia particulară din momentul respectiv. Nu trebuie omis faptul că fenomenul comunicării umane se caracterizează prin păstrarea unui echilibru între ceea ce este fix şi invariabil, şi adecvarea flexibilă la variaţia din realitatea fiecărui moment; pentru realizarea comunicării umane este necesară stabilirea unui raport între constant şi variabil, a unui echilibru între baza socială comună - codul - şi adaptarea la dinamica realităţii subiective şi obiective"[4]. Pledând pentru nevoia, majoră, de introducere a mesajelor în context, "înţeles în toate accepţiile, de la cea mai restrânsă (cuvântul, de pildă, drept context pentru elementele lui fonematice), până la cea mai largă (de ambianţă socio-istorică generală în care se desfăşoară comunicarea"[5]) şi, cu deosebire, pentru "o problemă cheie a societăţii, ..., aceea a realizării unor *comunicări integrale eficiente*, adică de a comunica în mod direct"[6],

Scanned with OKEN Scanner

reputata specialistă în (psiho)lingvistică şi, deopotrivă, în (psiho)pedagogie şi, poate mai ales, într-o anume semiotică, deplânge, în virtutea faptului că "procesul educativ este bazat în largă măsură pe limbaj şi - ar trebui - pe comunicarea integrală", adică, "a necesităţii de a se dezvolta la copii, prin educaţie, comunicarea propriu-zisă", neînvăţarea în şcoli şi universităţi a ceea ce înseamnă *comunicarea propriu-zisă, dialogată*, deci "integrală": "Ce contribuţie are procesul educativ, pentru ca un emiţător să se facă bine înţeles şi pentru ca un receptor să înţeleagă just? În general, aproape că nu se predau cunoştinţe [...] despre dialog, despre limba vorbită, despre determinările contextuale. Cu atât mai puţin se vorbeşte despre sistemul lingvistic individual pe care este firesc să-l posede fiecare persoană, ca o aproximare a limbii - şi datorită căruia există posibilitatea de punere specifică în relaţii a cuvintelor, a semnificaţiilor, păstrându-se totuşi o bază comună -, despre principiul modificării - limitate însă - a "cuvintelor tuturora", ca şi despre tatonările pe care este necesar să le facă orice receptor pentru a ajunge la o înţelegere exactă a mesajului. Se învaţă, în schimb, o gramatică sterilă - pentru că este aproape inexistentă în realitate -, abstractă şi adesea falsificată prin excluderea contextelor din care sunt extrase exemplele, epurată de toţi indicii adjuvanţi nonverbali, care există în comunicarea concretă. Pe de altă parte, este şi mai puţin utilă tendinţa de a se face să pătrundă în învăţământ unele concepţii lingvistice actuale, care îndepărtează şi mai mult studiul limbii de comunicarea reală.", cu "eludarea problemelor lexicale şi semantice propriu-zise prin îndreptarea atenţiei aproape exclusiv asupra sintaxei (deci trunchiindu-se fenomenele lingvistice) şi cu indiferenţa faţă de dialog ca stare etc."[8].

Am citat aceste rânduri din utila şi necesara, pentru orice profesor, culegere *Educaţie şi limbaj*, pentru a lua, de data aceasta, apărarea tocmai a gramaticii şcolare: cu toate imperfecţiunile ei, conştientizarea comunicării, mai ales a celei *scrise* (care, la elaborare, este *non-dialog* cu beneficiarul ei), nu se poate obţine fără acea "brumă" de "gramatică sterilă" de tip gimnazial.

Remediul deficienţelor acesteia stă în PROFESOR, acesta dator să pluseze, constructiv, neajunsurile manualelor "încorsetate" prin programele analitice, prin timpul rezervat predării/învăţării disciplinei noastre, ca şi prin diverse principii pedagogice, de tipul accesibilităţii şi, potrivit acestuia, al "predării concentrice" a cunoştinţelor.

Practica îndelungată a muncii cu studenţii, a corectării tezelor la

Scanned with OKEN Scanner

examenul de admitere în facultăţi, a inspecţiilor speciale efectuate profesorilor de gimnazii şi licee pentru obţinerea gradului I în învăţământ etc. ne-a arătat că predarea/învăţarea LIMBII ROMÂNE în şcolile de diverse trepte este "în suferinţă" şi ne-a dus la alcătuirea cărţii de faţă, menită "să umanizeze", prin ordonare şi, mai ales, prin trasare de repere esenţiale, ca şi prin unele aplicaţii, tot ceea ce îi este necesar profesorului să predea, respectiv, "elevului" să înveţe *prin înţelegere*, pentru (auto)examene. Apăsăm asupra ultimei componente, întrucât este vorba de *limba maternă*, devenită, cum am mai spus, *obiect de studiu conştient(izabil)*, ceea ce - paradoxal! - naşte o serie întreagă de dificultăţi, aparent inexplicabile în raport cu mânuirea eficientă şi (adesea) impecabilă a ei înainte de sau paralel cu *studierea*, în şcoală, a organizării, componentelor şi a mecanismelor de funcţionare, graţie cărora ea este cel mai complex şi mai potent mijloc de umanizare, de personalizare şi socializare a individului şi de contact eficient, adică inteligibil reciproc, cu semenii. Acest "instrument" trebuie, însă, cultivat, educat prin familie, societate şi , prioritar, prin şcoală. Iarăşi este de respins părerea că ameliorarea competenţei (intuiţiei) şi performanţei (succesului obţinut pe "piaţa" şi în "microdrama" comunicării inter-subiective) ale vorbitorului nu ar (mai) necesita cunoaşterea teoretică a limbii, suficientă rămânând exersarea ei practică, ca şi, eventual, testarea unor cunoştinţe, priceperi şi deprinderi care alcătuiesc mecanismul psiho-fizic al actelor de vorbire, pe scurt, "mecanismul de vorbire".

Este limpede că obiectul de studiu preexistă ştiinţei despre el. Încă F. de Saussure, admiţând această realitate, observase, pe bună dreptate, că, totuşi, punctul de vedere creează sau, prin modelare, recreează obiectul de studiat[9]. Într-adevăr, un obiect extrem de complex, de multidimensional, pluriform şi polifuncţional, cum este o limbă umană istorică (etnică), se cere abordat din diverse unghiuri de vedere. Astfel, studiem limba română, ca una şi aceeaşi entitate, din multiple direcţii, care oferă tot atâtea noi obiecte de studiu: din perspectivă evolutivă (diacronică) se porneşte de la latina populară orientală sau balcano-carpatică, transformată, între sec. V - VII (ca şi în Romania occidentală) într-o limbă nouă, vorbită neîntrerupt în fostul ei teritoriu de formare de la sud şi de la nord de Dunăre, şi se face *istoria limbii române*, global ori pe compartimente. Studiul ei este, însă, şi sincronic, *la un moment dat*, într-o singură perioadă sau un şir de perioade, greu de ţărmurit între ele, cum este şi cazul *limbii române contemporane*, nu fără dificultăţi

Scanned with OKEN Scanner

departajabilă din sau de *cea modernă* numai ca *fază actuală* a acesteia din urmă (ale cărei începuturi se situează pe la 1840 sau, după alţii, 1860). În cadrul ultimei se studiază fonetica, lexicul, gramatica, stilistica sau, după alte strategii, didactice mai ales, invers: mai întâi, sintaxa, cu coborâre spre "veşmântul" ei morfologic şi, prin acesta, spre o anume reprezentare lexicală, iar de aici spre suportul fonic (vocal, sonor) sau grafic al cuvintelor şi spre relevanţa sunetului ori a grupului de sunete, respectiv,. a suportului lor grafic (grafem, logogramă) ca rol în comunicarea comprehensivă, adică reciproc înţeleasă. Or, toate acestea necesită, din partea PROFESORULUI (eventual a AUTODIDACTULUI întru ale limbii... materne) explicitarea, preferabil inductivă, a conceptelor, precum "limbă", "variantă (varietate, variaţie, limbaj, fază, stil) a limbii", "cuvânt", "parte de vorbire", "parte de propoziţie", "raport", "funcţie", "formă", "valoare" etc.

O noţiune ca cea de "cuvânt", oricât de greu de definit sau oricât de controversată (chiar negată) ar fi, trebuie să rămână oricui ca unghiulară: tot ceea ce există în limbă ori intră în cuvânt, ori se compune din cuvinte; la achiziţia limbajului în copilărie mânuim cuvintele mai întâi, cum manipulăm obiectele; în dicţionare găsim cuvintele şi abia apoi unele construcţii minimale pe baza lor; la întrebări (de tipul "- Ce este (înseamnă etc.) aceasta (asta)?") răspundem, de regulă, prin cuvinte; o comunicare (mai ales orală, dar şi scrisă) o descompunem, cu relativă uşurinţă, mai întâi în cuvinte etc. Prin limbă mai întâi *denumim* ceea ce cunoaştem, pentru a comunica apoi prin combinaţii de cuvinte. *Cuvântul se impune*, ca atare, *drept realitate fundamentală, atât pentru vorbitor, cât şi pentru specialist*. Nici sunetul (lanţul de sunete) de unul singur, nici sensul (semnificaţia, valoarea, rolul etc.) în sine nu creează ceva apt pentru comunicarea verbală interpersonală. Numai dacă se unesc în cuvânt (parte sau formă de cuvânt) ele produc fapte de limbă. Întrucât, însă, nu toate cuvintele se comportă la fel ca putinţă de *a (şi) da nume* la ceva din exteriorul lor (eventual, de *a se autonumi*), gramatica, ajutată de lexicologie, le-a grupat în anumite mulţimi, *clase lexico-gramaticale*, fixându-le (fără a-l prescrie, ci numai descriindu-l) statutul formal şi funcţional în limbă.

Aceste clase de cuvinte (în fond, nişte abstracţiuni în raport cu elementele, "exemplarele", care le compun), numite tradiţional *părţi de vorbire*, reprezintă pentru vorbitori repere şi intuitive, şi teoretice (nimeni nu va spune "Eu *mă mamesc*" sau "Vreau *un bat* (*doi baţi*)", adică nu va

Scanned with OKEN Scanner

atribui substantivului flexiune verbală sau verbului flexiune nominală). Asemenea repere sunt esenţiale pentru mânuirea eficientă a limbii, ele făcând legătura între unităţile lexicale, cele morfologice şi cele sintactice, care, conştientizate prin profesor sau fără acesta, previn confuziile, bunăoară, între prepoziţie şi conjuncţie, între ultima şi cuvinte din alte părţi de vorbire înzestrate şi cu rolul acestora, adică de a servi şi ca "unelte gramaticale" (aidoma nasturilor, clemelor, cuielor, cârligelor etc. care asamblează obiecte complexe într-un tot întreg), între adverb şi adjectiv, între pronume şi adjectivul pronominal, între adjectiv şi substantiv etc., apoi, între părţile de vorbire şi părţile de propoziţie (de tipul: "*azi* - adverb..., exprimat prin complement circumstanţial..." sau "*a fugit* - verb..., exprimat prin predicat..." ori "*în care* - locuţiune prepoziţională (pentru alţii, conjucţională)", privându-se astfel, pronumele relativ de funcţie sintactică etc.).

Noţiunea de "parte de propoziţie", unitate sintactică minimă (întrucât în interiorul ei nu există vreun raport sau, dacă acesta a existat cândva, ca în locuţiuni şi expresii sau chiar în compuse, el a fost neutralizat, "pietrificat"), iarăşi, se cere conştientizată prin raportare la *cuvânt*: doar rareori şi numai anume clase de cuvinte (verbul, în primul rând) se angajează de unele singure, pe baza unui raport, într-o funcţie sau alta; cele mai multe cer sprijinul unor "cuvinţele"-unelte, fie deja din morfologie (ca în cazul unor forme de grad de comparaţie ale adjectivelor sau adverbelor sau ca în cazul formelor verbale de mod, de timp sau de diateză compuse sau analitice etc.), fie abia şi doar în sintaxă, deci prin ea (flexiunea cauzală a substantivelor, pronumelor şi numeralelor, ultimele cu valoare şi întrebuinţare substantivală, solicită din plin ajutorul prepoziţiilor; adverbele modale de negaţie, de reliefare, de restricţie sau exclusivitate, de aproximare "apar" în jurul unei părţi de propoziţie, uneori al unei întregi propoziţii, şi nu al unei părţi de vorbire, deci se motivează *sintactic*, şi nu *morfologic* în enunţ etc.). Pentru o unitate sintactică oarecare nu contează ce formă flexionară, sintetică sau analitică, îi furnizează morfologia: funcţiei sintactice de predicat verbal îi sunt indiferente realizările printr-o formă verbală sintetică, ca *scrisesem*, sau una analitică, precum *am fost scris*; subfuncţiei de nume predicativ îi convine, deopotrivă, şi o formă ca *bună*, şi una de tipul (*mai, tot aşa de, cea mai, foarte* etc.) *bună*, ceea ce face ca asemenea forme să fie nedecompozabile deja din morfologie (căci, altfel, ele ar fi "distruse" şi "recompuse", "reînviate" prin sintaxă,

Scanned with OKEN Scanner

aceasta neintervenind, însă, decât rar în "treburile interne" ale morfologiei).

Aşadar, oricât s-ar pune accent, mai ales în vremea din urmă, la diverse examene (numai) pe *cerinţele practice* (în acord cu orientarea programatică, de altfel perfect justificată, de a se studia limba maternă mai ales în chip aplicativ-concret, pentru şlefuirea capacităţii discursive a elevilor pentru viitorul lor social), **fără teorie** studiul ei îşi pierde finalitatea, căci a ameliora pur şi simplu practica verbală anterioară şcolarităţii, în sensul apropierii maximale a ei de normele limbii române literare (nu numai scrise, ci şi vorbite!) presupune a motiva de ce un cuvânt, o formă, un sens, o îmbinare de cuvinte, o construcţie etc. sunt preferabile altora, inclusiv prin raportare la registrele stilistice ale acesteia din urmă. La urma urmei, s-ar putea chiar elimina (cu pierderi incalculabile pentru etnia română!) studiul limbii materne din şcolile de diverse grade (naţiunea ar câştiga, însă, dacă, prin organele în drept, ar decide obligativitatea unui test de limba română pentru orice funcţionar şi, mai ales, pentru orice demnitar la ocuparea slujbei sau a funcţiei în statul românesc, acesta (re)întregit şi supravieţuit sau supravieţuind graţie, în primul rând, "consensului lingvistic"), în temeiul unor păreri ca aceasta: "- O gramatică română? dar aceasta ar trebui să răsară, să crească din mintea şi vorba copilului, cum îi cresc dinţii în gingii, iar nu să aşternem cu lopata definiţii stupide şi forme goale, care-l sperie şi-l zăpăcesc".(Al. Vlahuţă, *Dan*). O asemenea opinie (nu contează, aici, dacă este a autorului sau a unui personaj) izvorăşte, pe de o parte, din cultul limbilor exclusiv orale (fără faze scrise în istoria lor), pe de alta, din credinţa - evident, naivă - că "microdrama" comunicării verbale inter-subiective comprehensive s-a realizat şi se realizează, chiar impecabil, doar prin mânuirea practică, vorbită, cotidiană, a unei limbi, deci fără "ştiinţă de carte". Din păcate, ea nu ţine seamă de diferenţele, unele de importanţă capitală, între varianta vorbită şi cea scrisă a unui idiom.

Comunicarea orală este *spontană*, cea scrisă, în mod inevitabil, *elaborată premeditat*, ea obligând *la o selecţie conştientă* între mai multe *modalităţi* ("şlefuite", literare, chiar standardizate, populare, regionale, familiare etc.; neutre, obiective, sau subiective şi, prin aceasta afective şi, de regulă, expresive ş.a.) *de exteriorizare prin limbă a aceluiaşi conţinut*, conform principiului variaţiei, al variabilităţii după care funcţionează orice limbă. Din păcate (sau din fericire!), prin *oralizarea unui text scris* se va obţine *un limbaj oral*

Scanned with OKEN Scanner

*doar **secundar***, un asemenea mesaj fiind produs în absenţa unui interlocutor, într-o ambianţă solitară şi nu dialogată (cu un interlocutor fie şi imaginat), singura relaţie "comunicativă" instituindu-se între EU (scriptorul) şi TEXT. Invers, un enunţ produs pe cale vorbită, în ambianţă naturală, la transpunere grafică va produce *un limbaj oral doar **secundar***, fiind "sărăcit" de tot ceea ce l-a însoţit la producere (participanţi, situaţie comunicativă pe principiul *ego - hic et nunc*, deci "EU - acum şi aici", relaţie de "rol", social, profesional etc. între EU şi TU, mimică, gest, distanţă în spaţiu dintre cei doi, motivaţie pragmatică, în comunicarea lingvistică - repetăm - contând nu doar *cum se spune*, ci şi *ceea ce se spune, de către cine, către cine, cu ce intenţie şi cu ce efect*?).

Aşadar, una dintre diferenţele fundamentale între comunicarea orală şi cea scrisă constă în *selecţia resurselor şi valoarea potenţelor limbii: spontană, imediată*, în cazul celei dintâi, *conştientă, reflexivă*, în cea de-a doua. Cu privire la mecanismul *selecţiei* (urmat, imediat , de cel *al combinaţiei* semnelor alese), tot psiholingviştii oferă constatări esenţiale; "***Selecţia*** este presupusă în orice act de codare: vorbirea ca atare (*parole*) implică o alegere printre mijloacele de exprimare şi ea implică de asemenea o variabilitate a trăsăturilor codului. Iar stilul nu este un fapt de limbă, [...], ci un aspect al vorbirii (*parole* putând fi orală sau scrisă)." "Fenomenul de alegere a cuvintelor, care pare simplu şi elementar, reprezintă în fond un proces complex de oglindire şi de exprimare a relaţiilor existente în realitate. Fundamentalei este departe de a fi, aşa cum s-ar părea, un simplu act de memorie (de apariţie a cuvintelor datorită unei conexiuni mai demult stabilite şi fixate). Este vorba în primul rând despre *o activitate intelectuală superioară de gândire*, care să poată să discearnă noile raporturi, actuale, dintre lucruri, despre o activitate care să poată discrimina deci şi noile relaţii dintre cuvintele menite să aplice semnificaţiile la fiecare caz concret"[10].

Cum însă învăţarea, programată, a limbii se bazează, cu precădere, pe *textele scrise*, există o anume "inerţie", chiar "apatie", a învăţăceilor faţă de acestea, căci scrisul înstrăinează mesajul de emiţător, îl distanţează, îl obiectivează, făcând din el *un obiect de analiză*, dar ca şi "mort", ei uitând că asemenea texte (fie şi, eventual, la nivele mai joase de coeziune logico-semantică şi de adecvare pragmatică la intenţia comunicativă) le pot produce sau le-au şi produs anterior chiar sau şi ei ca vorbitori, beneficiari fiind, în acest caz, (alţii) ceilalţi. Din nou,

Scanned with OKEN Scanner

PROFESORUL trebuie sau ar trebui să fie "dirijorul" care să demonstreze că *orice text, al lor* (al învăţăceilor) *sau al altora, este un fragment de limbă*, permanentizabil dacă este scris, pe baza căruia nu poţi produce *alte texte*, ci doar variaţii ale mesajului dat, şi, ca atare, pentru a produce texte noi, chiar şi după modele nemaiauzite, *este imperios necesar spre a se ajunge la limba din spatele oricărui text*, ale cărei mecanisme sunt, pe de o parte, depozitate în conştiinţa noastră lingvistică, pe de alta, sunt conţinute - evident, parţial - în chiar textele deja existente (mai ales, prin scris) din care ele (mecanismele şi unităţile puse în lucrare prin acestea) se lasă observate şi "extrase". De aici, importanţa majoră a lucrului cu *textele*, a dorinţei şi a perceperii de a le "anima" ca şi cum ar fi ale noastre.

Cartea noastră oferă, în manieră tradiţională, tocmai aceste mecanisme care activează faptele de limbă, punându-le în raporturi şi dându-le funcţii, unele predestinate, altele, dependente de intenţia noastră comunicativă. Unele subiecte, mai ales de sintaxă (de la 1 la 11), le tratăm integral, în sensul că exemplificăm absolut toate ipostazele unui raport şi ale funcţiei născute prin acesta. Alte teme sunt doar trasate în "carcasa" lor teoretică, uneori în manieră enumerativă de tip nominal (chestiunile dificile sau relativ noi fiind, totuşi, ilustrate). În cazul ultimelor, expunerea noatră obligă la creativitate: ştiind conceptul (prin definiţia lui), ansamblul faptelor de limbă pe care el şi le subsumează (sau, deopotrivă, cărora li se aplică, li se potriveşte), ipostazele în care se înfăţişează acestea sau în care se pot converti sau transforma, conexiunile lor, beneficiarul cărţii nu are decât să-şi încerce puterile în "jocul" lingvistic, valorificând propria sa capacitate de exprimare (orală şi scrisă) în limba maternă. Tocmai în acest scop n-am apelat la enunţuri din literatura "decantată" ca normă, ca realizare, acceptată drept *corectă* şi drept *model* de urmat, ci am plasat enunţuri ad-hoc, la îndemâna oricui.

De altfel, să nu se uite că textul scris, "înstrăinat" de cel care l-a produs (beneficiarul acestuia având de-a face nu cu autorul, ci doar cu TEXTUL), capătă *prestigiu*, atât prin puterea de circulaţie la distanţe mari în spaţiu şi în timp, cât şi prin "pulsul" de conştiinţă lingvistică solicitat la elaborarea lui, contribuind, prin selecţii succesive şi rafinări ale expresiei, la impunerea unor norme supraindividuale şi, mai ales, supraregionale, supraprofesionale ori supraculturale, care să devină un reper pentru continua "refabricare" a unei "mărfi", a unui "produs" deja "(pre)fabricat", orice limbă istorică

Scanned with OKEN Scanner

reală, româna în cazul de faţă, fiind, după soluţiile prof. dr. Eugen Coseriu, mişcare în nemişcare, dezvoltare în stare, dezechilibru în echilibru, mobilitate în stabilitate, *dinamică în statică*, într-un cuvânt, în fiecare moment al existenţei ei "**repetiţie de modele anterior executate** de alţii ca înaintaşi) şi **inovaţie, ca originalitate expresivă**, încercată şi realizată de scriitori (la noi, şi clerici, oameni de ştiinţă) socotiţi ca "purtători şi mânuitori ideali" ai limbii.

AUTORUL

NOTE

1. S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, ed. a II-a, Bucureşti, 1976, p. 14, 18-19.
2. Mariana Tuţescu, *Les grammaires génératives - transformationelles*, Bucureşti, 1982, p. 15.
3. Paul Miclău, *Semiotică lingvistică*, Timişoara, 1977, p. 19.
4. Tatiana Slama-Cazacu, *Comunicare pentru educaţie şi educaţie pentru comunicaţie*, în culeg. *Educaţie şi limbaj*, Bucureşti, 1972, p. 20.
5. *Lucr.cit.*, p. 21.
6. Idem, *ibidem*, p. 25.
7. *Ibidem*, p. 24.
8. *Op.cit.*, p. 26.
9. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1973 (ed. critică de Tullio de Mauro), p. 23.
10. Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, Bucureşti, 1968, p. 155-156, respectiv, 75.

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

"ARHITECTURA" ŞI "MECANISMELE" LIMBII ROMÂNE

I. COMPOZIŢIA LIMBII

Limbajul ca facultate exclusiv umană de comunicare şi înţelegere prin nişte *semne* specifice (în raport cu alte semne din natură şi societate), numite *verbale* sau *lingvistice*, are două ipostaze, modalităţi, "câmpuri" de existenţă, care se presupun în mod necesar reciproc: *actele de vorbire*, pe de o parte, *limba* ca *sistem* al unor inventare de unităţi organizate în interior şi între ele printr-o *structură*, adică o reţea de relaţii, şi un *"regulament"* ca sumă de reguli (norme) de realizare a acestor relaţii pentru mânuirea unităţilor în vederea funcţionării lor solidare, pe de alta. *Actele de vorbire* comprehensivă (reciproc înţeleasă) sunt posibile numai pe baza acestui *sistem* de unităţi, relaţii şi reguli, *aproximativ comun*, *acelaşi* la toţi membrii unei comunităţi, iar acest sistem (de fapt, sistem de (sub)sisteme, deci, *diasistem* sau *arhisistem*) "trăieşte" numai în *actele concrete* (individuale, personale, voluntare, efemere), *de comunicare*.

Ca să poată "circula", în calitate de instrument esenţial de comunicare şi înţelegere inter-subiectivă (inter-personală, mai larg, inter-umană), acest sistem de convenţii şi norme colective (sociale) care este limba (română sau oricare alta) are nevoie de un "vehicul" material, perceptibil senzorial (prin simţuri). Cea mai potrivită, mai uşoară, aproape incorporală, substanţă ca "suport" al limbii omenirea a găsit-o în *sunetul articulat*, adică produs în chip organizat, pentru a putea fi emis din nou, dar distinct de altele şi, ca atare, uşor şi corect recunoscut de alţii prin identificare cu propriile lor sunete, dar efemer, dematerializat imediat după emisie şi recepţie.

Însă, sunetele (lanţurile de sunete) - şi, în mod secund, ca proiecţie a lor într-o altă substanţă, mai "grea", care lasă "urme" şi persistă, cea grafică, percepută pe canal optic: litere şi succesiuni de litere -, chiar articulate, nu creează o limbă. Aceasta apare abia şi doar acolo, unde unei tranşe fonice (sonore, vocale) sau grafice i se asociază sau i se poate asocia de către vorbitori (cititori) anumite conţinuturi mentale, semnificaţii (sensuri, înţelesuri, valori, funcţii psihice, existente numai în mintea lor (nu şi ca atare în veşmântul" lor

Scanned with OKEN Scanner

sonor sau grafic). Aşa se face că, deşi serveşte ca element *constructiv* şi *diferenţiator* pentru unităţile ce compun o limbă, sunetul (grupul de sunete) devine fapt de limbă numai prin semnificaţia ataşabilă lui, deci numai când devine *semnificativ*, când începe să evoce, să trimită la ceva din afara sa, ceva total diferit de sunetul ca substanţă materială. Luate în sine, sunetele *c*, *s* sau secvenţele *sc* ori *esc* (ca în *scăpa* sau *escapadă*), nu "spun" nimic. Sunetul *s* ori grupul *se* contează pentru limba română doar prin asocierea cu ele a unei valori (ca în "Copiii nu-*s* acasă" sau " Plimbându-*se*, *se* gândea la ..."), iar şirul *esc* începe să valoreze în comunicare abia în unităţi precum *lum-esc*, *frăţ-esc*, *tiner-esc* etc). Tot prin semnificaţiile care îl "luminează", îl fac *inteligibil*, adesea un singur sunet poate realiza mai multe valori şi funcţii, ajungând până la rangul de cuvânt (monosilabic) ori chiar de propoziţie (e drept neanalizabilă, ca în "*O*! Ce bine era pe atunci..."): astfel, *a*, (*-a* sau *-a-*) din verbe sau va fi sufix gramatical (de fapt, mai multe, dar identice fonetic) ca în *cânt-a-m*, *cânt-a-i*, *voi cânt-a* ş.a, sau va reprezenta mai multe părţi de vorbire (în ultimă instanţă, tot nişte "cuvinţele"): a_1- prepoziţie (*a* cânta, mamă *a* zece copii), a_2 - articol (această fată *a* mamei), a_3 - pronume (" *a* (cea, aceea) frumoasă") etc. *O* în sine, ca sunet, n-are sens (în ***noroc, sobă*** etc) dar, prelucrat prin sensuri, devine o_1, o_2, o_3, o_4 (articol nehotărât, adjectiv prenominal nehotărât, numeral cardinal folosit ca adjectiv, verb auxiliar) etc.

Aşadar, sunetul (foarte rar singur, cel mai des, în lanţul de sunete) serveşte drept "chirpici", material de construcţie a unităţilor care semnifică ceva, *semnificative*.. De fapt, rolul lui (lor) este *nu atât de a construi* (căci o limbă nerostită sau nescrisă există în conştiinţa noastră, a vorbitorilor, dar "latent", inert), cât *de a diferenţia* ceea ce ele formează. De aceea, nu tot ce există în sunet ca trăsătură fiziologică sau acustică a lui are relevanţă, importanţă, în comunicare. În fond, nu interesează, neapărat, că *b* este o consoană (acustic, mai mult zgomot decât ton) produsă prin închiderea totală, datorată buzelor, a canalului fonator şi cu vibraţia coardelor vocale (deci, ocluzivă, labială, sonoră), ci că prin câte una din aceste proprietăţi nu se confundă cu alte consoane, asigurând, astfel, diferenţieri între cuvinte (***bor, por, mor; bară, pară, cară;bot, pot, lot*** etc). Tot aşa, *ă* nu contează prin ceea ce este în natura sa fizică, ci prin diferenţele realizate (***văr, vâr, vor; vă*** (trebuie) şi ***vi*** (se cuvine) etc.

Sunetele care au puterea de a diferenţia, de a opune cuvinte (sau părţi de cuvânt semnificative) sunt considerate *invariante*, numite *foneme*, iar cele lipsite de această forţă distinctivă (un *i* în *vine* sau un *a* în *mamă*, oricât de lung ar fi

Scanned with OKEN Scanner

rostite, nu schimbă nimic în sensul cuvintelor date, evident în română, spre deosebire de alte limbi) sunt numite simple *variante* (*varietăţi*) ale unei invariante (ale unui fonem). Aceste *sunete - tip invariante* (deci foneme) sunt 7 pentru vocale, 4 pentru semivocale şi 22 pentru consoanele limbii române.

Din acest număr limitat de foneme se creează cele câteva sute de părţi de cuvânt numite *afixe* (sufixe şi prefixe), cu acestea, mii de cuvinte derivate; din acestea, ca şi din cuvinte neanalizabile în română (rădăcini sau deja derivate ori compuse moştenite de-a gata din latină, preluate din substrat ori împrumutate din alte limbi), după ce, toate, au fost "prelucrate" mai întâi în "laboratorul" morfologiei prin gruparea lor în cele 10 clase numite *părţi de vorbire*, se obţin *părţi de propoziţie*, din a căror continuă şi variată (re)combinare se produce un număr infinit de comunicări (enunţuri, de tipul propoziţiei, al frazei şi al textului).

Ajungem la *principiul economiei*, fundamental, după care este organizată orice limbă: în ea există mai puţine *foneme* decât *morfeme* (după unii, acestea sunt numai *afixele* şi *desinenţele*, deci morfeme creatoare de noi cuvinte sau numai de noi forme ale aceluiaşi cuvânt; *morfeme gramaticale;* după alţii, şi părţile de bază ale cuvintelor care conţin în ele sensul lexical, deci *rădăcini* şi *teme*, *morfeme lexicale*), mai puţine *morfeme* decât *lexeme* (cuvinte "integrale", "totale", căci o rădăcină precum *o* din pluralul *oi sau ca* din pluralul *cai* nu ar mai asigura sensul lexical fără "sprijinul desinenţei - *i*), mai puţine *lexeme* decât *semanteme* (= unităţi de sens), căci există cuvinte polisemantice, forme şi construcţii gramaticale cu mai multe valori etc., în fine, chiar mai puţine *semanteme* decât *episteme* (unităţi de cunoaştere, accesibile minţii, dar nefixate în formele limbii).

Altfel spus, un *fonem* are ca raţiune de a fi construirea unui morfem şi diferenţierea lui de un altul (de altele), compară *noi - roi - soi - doi*; un *morfem* are menirea de a construi, prin reunire cu altele, cuvinte şi de a le opune, cf. *în-scrie*, *pre-scrie*, *de-scrie*, *sub-scrie* sau *băieţ-el*, *băieţ-aş*, *băieţ-esc* ori *nebun* şi *străbun* etc..

Cuvântul, prelucrat ca parte de vorbire, poate deveni, singur sau cu ajutorul altora, parte de propoziţie, formând, astfel propoziţii, iar acestea, fraze.

Această lege a economiei în limbă înseamnă şi *stratificarea ierarhică* a unităţilor limbii: *morfemul* îşi subordonează *fonemele* care îl compun şi în care se poate descompune (cf. *car*, deci *c-a-r*, la posibilitatea substituirii lui *c* cu un *p*: *par*, a lui *a* cu *o*: *cor*, a lui *r* cu *ş caş*); morfemul intră, mai ales în suită cu

altele, în cuvânt, care şi-l (şi le) integrează, la rândul lui cuvântul integrându-se în unităţi superioare, acestea, în altele mai mari ş.a. Pe scurt, orice unitate a limbii *se compune* din unităţi mai mici, inferioare, şi *se lasă descompusă în ele*, după cum *se integrează*, ca simplă parte, în unităţi imediat superioare.

"Compoziţia" limbii pe aceste nivele ("etaje", "paliere") stratificate ierarhic (prin *nivel* înţelegându-se totalitatea unităţilor de rang egal, care poartă acelaşi nume şi care se distribuie, se aranjează una lângă alta, dar funcţionează în unităţi imediat superioare) este deci, următoarea: nivelul cel mai de jos, al fonemelor, care, lipsite de sens, sunt *numai expresie*; nivelele următoare conţin unităţi dotate *şi cu expresie* (formă) *şi sens*, deci biplane, bilaterale, adevărate *semne*, care, de la cele elementare, nedecompozabile, până la cele maximale, supercomplexe, *semnifică* ceva din afara lor. În calitatea lor de *semne variabile*, substitute a ceva exterior lor (deci, din gândire, şi prin ea, din realitate), ele prezintă următoarea deosebire esenţială: *morfemele* doar semnifică, *cuvintele*, care semnifică şi *ele*, în plus *denumesc* (dau nume la ceea ce substituie), iar propoziţia (şi multiplul ei, fraza) *comunică* cu adevărat.

Aceste consideraţii sunt menite să limpezească cititorului nu doar modul de organizare, ci şi mai ales de funcţionare a limbii noastre.

II. "MECANISMELE " LIMBII ŞI PUNEREA LOR ÎN FUNCŢIUNE

Pentru că nu ne naştem cu o limbă de - a gata, ci o învăţăm treptat de la cei din jurul nostru, iar aceştia de la cei care i-au precedat, avem decantate, depozitate, în memoria noastră *doar foneme, morfeme şi cuvinte*, precum şi *îmbinări de cuvinte*, dintre cele mai obişnuite (unele, fixe, precum locuţiuni şi expresii, altele semilibere, de tipul *An nou*, *an fericit* ş.a.). Aceste unităţi le folosim *de-a gata*, din stocul memoriei noastre, adică *din stocul folosirilor anterioare ale lor*. Mai avem în memorie cel mult câteva ***tipare fundamentale** de combinare a lor* pentru a produce comunicări, căci majoritatea acestora se creează în activitatea de vorbire, prin selecţia şi îmbinarea în propoziţie nu atât a cuvintelor, cât a grupurilor de cuvinte cu care ne-am obişnuit din practica noastră anterioară de comunicare verbală (prin limbă sonoră sau nerostită, cea scrisă).

De fapt, capacitatea noastră de a *vorbi discursiv*, ceea ce înseamnă *coeziv şi coerent*, adică de a crea din combinaţii de cuvinte propoziţii, iar din acestea fraze, şi ele acceptabile ca ansamblu armonios al semnificaţiilor şi al corectitudinii gramaticale, se explică, mai întâi, prin aceea că vorbim prin reflectarea ei în

Scanned with OKEN Scanner

gândire, despre, *o realitate deja ordonată:* obiectele (în sens larg, lucrurile neînsufleţite, fiinţe etc) au însuşiri în număr nelimitat, dar experienţa şi cunoaşterea noastră ne spun că unele din ele nu au cum să fie atribuite unui obiect (încât nu putem spune: ***an cincinal, an triunghiular*** sau *idee **verde*** ori *gând **umed***); obiectele fac ori suferă acţiuni din cele mai diverse, dar în anume limite (încât nu putem spune: *zăpada **gândeşte*** ori *piciorul **cotcodăceşte, mama ninge*** ori *făina **râde***). Există, deci, mai întâi o "sintaxă" a obiectelor, a însuşirilor, a cantităţilor, raporturilor, circumstanţelor, acţiunilor, raporturilor, acţiunilor, toate reflectate în gândire şi comunicate prin limbă, deci prin acte de vorbire, însă *motivate prin realitatea despre care vorbim.* (G.Ivănescu).

În al doilea rând, aptitudinea noastră de a construi, *fulgerător*, comunicări, oricât de complexe şi de ramificate ar fi ele, şi, la rândul nostru, de a înţelege, tot ultrarapid, comunicările altora se datorează chiar limbii pe care am deprins-o mai întâi, dar şi pe care ne-am "făurit"-o, mai exact ne-am desăvârşit-o prin propria noastră activitate de vorbire. Este vorba de faptul că prin limbă (şi numai prin limbă) putem vorbi despre absolut orice (chiar şi despre ceea ce este inexprimabil sau inefabil), iar comunicările posibile într-o limbă sunt în număr infinit, toate formate, însă, din stocul de cuvinte (cu formele lor) şi mai ales din grupuri de cuvinte cunoscute vorbitorilor ei. Comunicările pe care le creăm, sau în tipare, modele, deja practicate de noi ori de alţii, sau după scheme nemaiauzite înainte, pentru a ne exprima gândirea, afectivitatea ori voinţa, rezultă din punerea cuvintelor (grupurilor de cuvinte) în relaţie unele cu altele. Aceste relaţii sunt, practic, de trei feluri: 1) de *poziţie*, fixă sau liberă, mobilă, a unui cuvânt în raport cu altele; 2) de *vecinătate* (unele cuvinte cer după ele sau înaintea lor, anumite - şi nu orice - cuvinte şi 3) de *înlocuire* a unui cuvânt printr-un grup de cuvinte sau invers (putem substitui *a gândi mult* din "A gândi mult e un risc" doar cu *a gândi*, dar nu cu *mult* sau, invers, în "*Prietenia e preţioasă* ", *prietenia* cu *aptitudinea de a fi* (*avea*) *prieteni* (*i*)). Mai ales această din urmă posibilitate dovedeşte că enunţurile nu sunt simple succesiuni ("suite") mecanic asamblate de cuvinte, ci că ele sunt aranjate *ierarhic* în grupuri strâns legate între ele. Se consideră că tocmai posibilitatea de a crea grupuri de cuvinte (*a citi o carte, a citi scrisoarea, a citi urmele, a citi frumos* etc; *mamă bună, mamă vitregă, mamă iubitoare* etc) stă la baza comunicărilor realizate prin sintaxa limbii, asigură înţelegerea adecvată a tuturora şi dovedeşte că, oricât de complexe ar fi, toate enunţurile se nasc din (şi se lasă reduse la) un număr limitat de *propoziţii elementare, "nucleare"*, care nu pot fi contrase mai departe, dar pot fi extinse.

Scanned with OKEN Scanner

Puterea oricui de a construi o propoziţie amplă de tipul "Vasile cel inimos a muncit din greu, timp îndelungat, pentru înjghebarea unei gospodării model" derivă nu dintr-o simplă înlănţuire, adăugare în această ordine acceptabilă a fiecărui cuvânt la cel precedent (ca mărgelele pe firul unei salbe), ci din asamblarea succesivă a unor grupuri de cuvinte deja "prefabricate" şi "cristalizate" într-o mulţime de enunţuri anterioare: *om* (*x*) *inimos; omul munceşte; a munci din greu, a munci timp îndelungat; timp îndelungat; a munci pentru înjghebare* (a ceva), *înjghebarea unei gospodării* (sau a altceva) etc.

Oricum, construind unităţi cu adevărat comunicative, care sunt propoziţia, fraza (şi textul), punem în acţiune o serie întreagă de mecanisme pentru a selecta tiparele sintactice şi a le actualiza, conform intenţiei noastre comunicative cu "umplutură" lexicală, aleasă şi combinată şi ea, în conformitate cu regulile de modificare (a cuvintelor flexibile) în vederea punerii în relaţii a cuvintelor şi a grupurilor de cuvinte, legături care hotărăsc şi funcţiile lor. Realizarea concretă a acestor legături, numite *raporturi sintactice*, cunoaşte mai multe modalităţi, după cum este vorba de a uni un cuvânt flexibil cu un altul tot flexibil sau un cuvânt neflexibil cu unul flexibil ori, eventual, cu unul tot neflexibil.

Pentru a ilustra cele spuse mai sus, să luăm, drept exemplu, propoziţia "Mama citeşte răvaşul." Pentru a construi această "oglindă" verbală a unei situaţii reale din viaţă, declanşăm în "vorbirea interioară" (care, în fapt, e actul de cugetare, de constatare) şi în exteriorizarea ei verbală - aceasta, însă, realizată "punct cu (sau: după) punct", căci în mod inevitabil trebuie să rostim un sunet după altul, şi ca atare, cuvânt după cuvânt, fiindu-ne cu neputinţă să articulăm simultan două sunete ori să rostim, tot în acelaşi timp, două cuvinte, succesivitate obligatorie şi în limbajul scris - către cineva folosim o întreagă "tastatură", apăsând simultan ori succesiv pe diverse şi mai multe "clape".

Selectăm, mai întâi, dintr-o mulţime de cuvinte substantivale, nu orice nume de fiinţă, ci unul de persoană (chiar cea observată sau numai gândită de la depărtare, în absenţă), şi anume *mama*. Putem spune "*O mamă...*", dar vom contraveni faptului că avem în vedere nu *orice* mamă, ci una "concretă", anumită, deci individualizată,ceea ce ne obligă la semnalizarea acestei cunoaşteri prin folosirea articolului hotărât *-a* (căci proiectat drept autor, deci, subiect logic şi gramatical, al acţiunii date, obiectul ne e deja prezent în gândire drept cunoscut): acesta nu poate fi plasat decât, în spiritul limbii, la sfârşit prin eliminarea finalei *-ă* (desinenţă de caz şi de număr, în opoziţie cu *-e*); la fel, recurgerea la o determinare mai puţin precisă (una din nenumăratele mame de pe lume) ne obligă,

Scanned with OKEN Scanner

la plasarea lui doar înainte de (româna neacceptând altă poziţie, de tipul "Mamă o..."). Prin articolul *-a* mai indicăm interlocutorului că am plasat acest nume de persoană la un caz independent, anume Nominativ, forma căruia nu este cerută de un alt membru al propoziţiei. Selectăm, apoi, din mulţimea de nume de acţiuni, pe cel mai adecvat, în dublu sens: *a citi*, şi nu *a vedea*, *a mozoli*, *a rupe* etc. pe de o parte, *a citi* şi nu (cu un sinonim) *a frunzări*, *a parcurge*, *a privi* etc., pe de altă parte.

Odată ce am ales acest cuvânt verbal, optăm pentru forma lui potrivită spre a semnaliza, clar, că nu ne îndoim de execuţia acestei acţiuni (faţă de *să fi citit*, *ar citi*), simultană cu momentul vorbirii (faţă de *citea*, *citi*, *va citi*) şi atribuită cuiva despre care vorbim, deci plasată în sfera persoanei a III - a, şi încă la singular, căci regula acordului nu ne permite să zicem "Mama *citesc* (sau *citeşti*) răvaşul". În fine, am ales acest nume (şi nu altul, de tipul *epistola*, *biletul*, *bonul*, *volumul* etc) pentru obiectul direct asupra căruia se răsfrânge acţiunea, fie pentru că am considerat că acel text scris e tocmai din clasa *răvaşelor*, după cum am urmat, neutri fiind faţă de conţinutul comunicat, tocmai această ordine firească a evenimentelor în situaţia avută în vedere: autor (subiect) - acţiune - obiect (direct) al ei. Dacă am fi vrut să semnalizăm că mai importantă e acţiunea sau obiectul ei, am fi lăsat în "umbră" subiectul, distribuind "accentele" logice pe acestea: "*Citeşte* mama răvaşul". sau "*Răvaşul* (şi nu altceva!) îl citeşte mama." (topica subiectivă şi afectivă, din urmă, punând în mişcare încă o "pedală, a "travaliului" nostru lingvistic: obligativitatea de a "dubla" numele obiectului substantival al acţiunii prin reluare cu un pronume neaccentuat *îl*). Intenţia de a mai adăuga o informaţie despre obiectul numit *răvaş* ne-ar fi impus alte selecţii între lexeme ca *scris*, *întocmit*, *trimis*, *expediat* etc., ceea ce aproape că ne obliga să precizăm explicit numele autorului acţiunii din urmă văzute ca însuşire dinamică, anume printr-un complement de agent (*de* sau *de către tata*, *ginere* etc). Am pus, astfel, *într-un anume raport* cuvintele *mamă* şi *a citi* (prelucrându-le şi morfologic), ceea ce le-a impus funcţiile de subiect şi predicat, *într-un alt raport* cuvintele *a citi* şi *răvaş(ul)*, care a decis ca ultimul să fie secundar şi, deci subordonat (complement direct) etc. În limbă, raporturile "nasc", produc, generează funcţii sintactice, ceea ce tratăm la locul cuvenit şi ceea ce se poate uşor conştientiza prin plasarea aceluiaşi cuvânt în diverse raporturi, care îi vor impune funcţii diferite (prin combinare cu un verb cu sens lexical deplin şi cu o formă a lui proprie, diferită de altele, care "să ofere" acţiunea unei anumite persoane, vom da cuvântului *mamă* funcţia de subiect:"*Mamă* (*O mamă*, Această

Scanned with OKEN Scanner

mamă) citeşte"; gândindu-l altfel şi punându-l în legătură cu alt obiect, de fapt nume de obiect, facem din el un cuvânt dependent: "fata *mamei*", atribut; raportându-l la un verb ca *a da*, *a oferi* etc., acelaşi cuvânt îl înzestrăm cu funcţia de complement indirect, ca beneficiar al acţiunii: " Dau mamei..."; prin relaţia cu un nume de acţiune care nu poate fi făcută decât dacă se răsfrânge nemijlocit asupra unui obiect ca "ţintă" a ei, acelaşi cuvânt va primi, de la mine (noi) ca vorbitor(i), funcţia de complement direct: "*Pe mama* n-am mai supărat-o de atunci"; îl putem folosi, apoi, doar ca termen de adresare: "*Mamă*, mă mai iubeşti?", situaţie în care el pare a nu mai avea o funcţie sintactică precisă, de parte de propoziţie legată organic de celelalte etc.

În concluzie, capacitatea noastră discursivă (adică, de vorbire articulată în lanţ), deci producerea de texte, reduse sau (foarte) ample, e posibilă pentru că textul nu reflectă direct realitatea, ci reflectarea (fie şi parţială sau deformată ori intenţionat falsă) a acesteia în conştiinţa noastră, şi pentru că, apoi, limba ne permite să comunicăm *acelaşi conţinut* în *moduri diferite*, de unde posibilitatea selecţiei (ca "izvor" latent de stil) şi a "creativităţii" noastre în... propria noastră limbă.

III. TEHNICA ANALIZELOR LINGVISTICE

Analiza, ca metodă de cunoaştere, în pereche necesară cu *sinteza*, ambele utilizând *comparaţia*, înseamnă descompunerea *unui întreg* în părţi componente, aflarea relaţiilor dintre acestea şi, pe baza lor, a funcţiilor, ierarhizarea componentelor (prin caracterizarea prealabilă a lor) şi, *eventual*, refacerea mentală a întregului, aşa cum a fost construit, (refacere ce este obligatorie în comentariile literare sau/şi stilistice).

Tipul cel mai practicat de analiză este cea **gramaticală**, descompusă în cea **sintactică** şi **morfologică** (ultima aplicându-se doar de la propoziţie "în jos", adică, la părţile de propoziţie, spre a li se arăta "veşmântul morfologic). În realitate, împotriva aparenţelor, întreaga analiză sintactică (fie a propoziţiei, fie a frazei, pe componentele lor) depinde, în foarte mare măsură, de **morfologie**, care prelucrează cuvintele din lexic prin gruparea lor pe clase, numite *părţi de vorbire*; sensurile generale (categoriale, deasupra celor individuale pentru fiecare cuvânt), comune unei întregi clase, parcă hotărăsc dinainte în ce raporturi va putea intra un cuvânt cu un altul (un nume de obiect tot cu un nume de obiect sau de acţiune, un nume de însuşire cu un nume de obiect, purtător al acelei însuşiri, un nume de acţiune cu un nume de obiect care face, suferă ori este, într-un fel

Scanned with OKEN Scanner

sau altul, plasat în preajma acelei acţiuni etc.). Astfel, *substantivul* este clasa cuvintelor flexibile care denumesc *obiecte* (în sensul cel mai larg al termenului: lucruri propriu-zise, deci neînsufleţite, fiinţe, noţiunile din minte fără suport în realitate, deci numai gândite, apoi, însuşiri, calităţi, acţiuni, stări, existenţe, raporturi etc., toate gândite independent, gândirea noastră putând pleca de la ele spre a spune ceva despre ele), care vor putea fi identificate ca atare tocmai prin el, indiferent care i-ar fi funcţia sintactică. De aceea, tratând diversele părţi de vorbire ca atare, deci la morfologie (flexibile sau nu , cu flexiune simetrică, sau parţială, asimetrică), vom preciza, pentru cititori, nu numai funcţiile lor sintactice (sau absenţa acestora), ci şi funcţiile pe care le "naşte" substantivul sau altă parte de vorbire pe baza raporturilor pe care le întreţine sau pe care le interzice cu alte cuvinte (grupuri de cuvinte).

Analiza sintactică porneşte de la întreguri, texte, fraze, propoziţii pe care le descompune în fraze, respectiv, în propoziţii şi părţi de propoziţie. Operaţiile ("paşii") de efectuat, la acest nivel, se cunosc, îndeobşte, din practica analizelor de tip şcolar.

Le reamintim, spre a completa şi nuanţa, având în vedere numeroasele şi, nu rareori, gravele greşeli întâlnite, care acuză şubrezenia pregătirii teoretice prin cea practică sau invers.

Contactul cu textul de analizat obligă la o bună înţelegere a conţinutului, de care depinde, direct sau indirect, aflarea numărului de propoziţii (prin segmentare şi numerotare), a raporturilor dintre ele şi a funcţiilor lor (pe baza semnalelor formale sau şi de sens ale raporturilor şi funcţiilor ivite în cadrul celor dintâi).

Pentru prima etapă, hotărâtoare este identificarea *predicatelor*, un fel de "animatori" prin care o simplă combinaţie de cuvinte (mai rar un singur cuvânt) "se însufleţeşte" şi devine *propoziţie*, unitate care începe *să comunice* (nu doar să numească) ceva, legându-l de realitatea din jur sau din om. Predicatele, cum se ştie, decid numărul propoziţiilor; de aceea, aflarea lor corectă impune, pe de o parte, cunoaşterea expresiei lor dinspre morfologie (verbale şi nominale, diferite şi ca alcătuire), pe de alta, a cazurilor de omisiune (contextul ori situaţia permiţând întregirea lor), dar şi de "inexistenţă", un cuvânt sau un grup de cuvinte căpătând calitatea de propoziţie printr-un alt indice de predicaţie, mai ales prin intonaţie şi pauza (-ele) însoţitoare.

Ignorarea cazurilor de *elipsă* a **P** prin subînţelegere dintr-un context anterior ("Ea *are* multe merite[1]/, el nici unul[2]/."), prin prezenţa unui element de

Scanned with OKEN Scanner

relaţie subordonator (mai departe, conectiv = relator) ("Deşi *scurtă*[1], experienţa lui era bogată[2]/." ; "Plec *unde*, *când şi cu cine* vreau.", unde sînt 4 propoziţii) sau prin apariţia adverbului modal de negaţie *nu*, care compensează omisiunea verbului-predicat în a cărui structură sintactică oricum intră ("Spune-mi[1]/ dacă vrei[2] /sau *nu*[3]/."), prin deducerea lui din situaţia în care se comunică, ca în propoziţiile zise nominale ("Linişte. Fapt de seară. Umbre".) etc., poate afecta stabilirea exactă a numărului de propoziţii, **P** făcându-şi simţită *prezenţa* şi în cazul unor determinanţi caracteristici verbului-predicat ("Munte cu munte[1]/, darămite om cu om[2]/." ; Vorba ceea: ..." sau Vorba unuia: ..." ş. a.).

După identificarea predicatelor ca "nuclee" de bază ale propoziţiilor şi depistarea elementelor de relaţie, textul, cum se ştie, se segmentează prin numerotare crescândă în fraze (dacă sunt mai multe) sau direct în propoziţii (dacă este una singură), cu atenţie maximă, pe de o parte, pentru fenomenele de "parcelare", prin intercalări, dislocări, repoziţionări, ori de "împletire" a unor structuri sintactice, pe de altă parte, pentru planul intervenţiilor, comentariilor subiective (care, de regulă, sunt elemente incidente, de la cuvinte şi expresii, prin construcţii şi propoziţii, până la fraze), la planul comunicărilor "obiective", acestea integrate organic în text, deci indispensabile pentru integralitatea semantico-sintactică a textului.

Elementele de relaţie servesc, în principiu, ca semnale clare şi ferme pentru hotarele dintre propoziţii, în primul rând pentru cel de început, o propoziţie stabilind raporturi (la joncţiune, despre care vezi mai departe) cu o alta printr-un *singur* element conectiv, specializat sau nu pentru o funcţie ori alta din interiorul raportului dat. De aceea, un grup de două elemente introductive de la începutul unei propoziţii (dacă aceasta nu este o secundară şi subordonată succedentă unei alteia, ambele depinzând de aceeaşi regentă: "Mi-a spus[1]/ *că* vine mîine[2]/ *şi că* îmi aduce datoria[3]/.") se disociază, elementul al doilea din grup, cel subordonator, grupându-se cu propoziţia care urmează imediat, primul element, de regulă coordonator, "atribuindu-se" uneia aflate imediat sau undeva mai departe după aceasta ("Ştiam cazul[1]/, dar[2]/ care a fost vinovatul[3]/ n-aş putea spune[2]/."), deci, $|\overline{x\ \overline{y\ ...}}|$, în primul caz, $|\overline{x}|\overline{y\ ...}|...|$, în al doilea.

Precizările acestea sunt necesare, întrucât de segmentarea şi numerotarea corectă depind, direct, nu numai numărul propoziţiilor, delimitate într-o frază, ci şi mai ales justeţea interpretărilor, deci, a identificării funcţiei şi a celorlalte proprietăţi ale lor. O greşeală în acest sens, mai ales la segmentare, poate antrena altele în lanţ. Ca atare, trebuie puse la contribuţie nu doar aprecierile de natură

Scanned with OKEN Scanner

semantică (privitoare la caracterul unitar al comunicării din propoziţia de analizat), ci şi cunoştinţele de morfologie (părţile de vorbire, în calitate de regenţi, "înconjurându-se" de *anumiţi* subordonaţi sau de *anumite* subordonate, nu de oricare!), ca şi informaţia despre inventarele de elemente relaţionale (relatori) şi corelativele lor (corelatori) dintr-o altă propoziţie (de regulă, din regentă).

Semnalăm, pe lângă cea de mai sus, şi alte câteva "capcane" care pot prejudicia corectitudinea analizelor. Inadvertenţe în segmentare, cu toate consecinţele lor, se produc mai ales,

- prin ignorarea unor serii binare, mai rar ternare, de relatori: *şi/ dacă, dar/ unde, însă/ cine; dar/ dacă/ ceea ce* etc., care se cer disociate şi atribuite unor propoziţii diferite (v. şi mai sus);
- prin nedisocierea, care este obligatorie, a grupurilor *tot ce, cel* (*cea, cei, cele*) *care, tot* şi *cel* ţinând de regentă: "...Căci *tot*[1]/ *ce* eşti[2]/ şi *tot*[1]/ *ce* poţi[3]/ Părere-i tot[1]/, dacă socoţi[4]/."; "*Cel*[1]/ *care* a venit[2]/ mi-e prieten[1]/." etc.;
- prin nesegmentarea grupurilor *acolo unde*, *atunci când*, *aşa cum* etc., *acolo*, *atunci*, *aşa* aparţinând, de fapt şi de drept, regentei;
- prin includerea, greşită, în subordonată a unui verb la gerunziu, infinitiv ori participiu sau supin, în ciuda prezenţei după el a unei conjuncţii subordonatoare care semnalizează hotarul iniţial al unei propoziţii, verbul precedent aparţinând regentei: "Vrând să divorţeze[1]/, el pregătea scenariul[2]/."; "Convins că are dreptate[1]/, el...[2]/; "A afirma că doi şi cu doi fac cinci[1]/ este[2]/ a spune că...[3]/" etc., în loc de: "Vrând[1]/ *să* divorţeze[2]/, el pregătea scenariul[1]/."; "Convins[1]/ *că* are dreptate[2]/, el...[1]/; "A afirma[1]/ *că* doi şi cu doi fac cinci[2]/ este a spune[1]/ *că*...[3]/." etc.;
- nerecunoaşterea unor circumstanţiale modale din cauza nelăsării la stânga a regentului: "De leneş *cum* (sau: *ce*) era[1]/, nici nu mânca[2]/.", în loc de "De leneş[1]/ *cum* (sau: *ce*) era[2]/, nici nu mânca[1]/," etc.;
- nesesizarea (şi din cauza unor dificultăţi obiective) a unor dislocări "tolerabile", în sensul că, deşi "se simte" funcţia unui cuvânt într-o anume propoziţie, el nu trebuie "atribuit" prin segmentare şi numerotare, unei alte propoziţii, ca în cazul structurilor "împletite", de tipul "Spune-mi cine crezi tu că ca veni primul la ospăţ", unde relatorul *cine* nu poate fi "clintit"din propoziţia nr. 2 ("...[1]/ *cine* crezi tu[2]/ că...[3]/", deşi el are, neîndoielnic, funcţia de S în prop. nr. 3, anume, pe lângă pred. vb. *va veni*, sau "...(prostul) face tot chipul să pară că este într-adevăr ceea ce ar vrea să fie." (G. Topârceanu), unde pron. rel. compus

Scanned with OKEN Scanner

ceea ce, dislocat, din cauza valorii lui relaţionale, în propoziţia antepenultimă, are funcţie de nume predicativ al verbului copulativ *să fie* din ultima propoziţie;

▪ nereceptarea planului subiectiv al comunicării, ale cărui unităţi se pot, aparent (deci, numai formal), "împleti" în analiză cu membrii alcătuitori, organic necesari, ai comunicării de bază, asemenea intervenţii fiind "înălţate" la rangul de regenţi sau regente, ceea ce, evident, falsifică "carcasa" de relaţii semantice şi, mai ales, sintactice, dintre componentele unei fraze (sau şi ale unei propoziţii): "-Dacă ar fi[1]/ să punem la socoteală[2]/ - aşa cum[3]/ pare-mi-se[4]/, ţi-am mai amintit[3]/ - tot[2]/..., tot ai avea să-mi dai...", unde trebuie degajată propoziţia incidentă şi, prin aceasta, principală (căci, în ciuda aspectului ei formal de subordonată, conferit de perifraza adverbială *aşa cum*, ea nu are cui să se subordoneze) ;aşa cum,/.../, ţi-am mai amintit" şi o alta, tot incidentă principală "...pare-mi-se..." etc.

Stabilirea funcţiei fiecărei propoziţii şi a altor caracteristici ale ei, cu rescrierea numerotată şi cu semnalarea grafică a dislocărilor, respectiv, a intercalărilor pentru fiecare, "încununează" analiza sintactică a frazei (frazelor). Interpretarea, printr-un comentariu coerent, succint şi consistent, a fiecărei propoziţii este raţional să se înceapă cu precizarea statutului ei semantic, de principală ori secundară, căci propoziţiile se integrează în frază mai întîi de toate prin această calitate, de comunicare non-dependentă (fie ea şi insuficientă) sau dependentă semantic şi, prin aceasta, deci în mod automat, subordonată. Cine se lasă "furat" şi "mânat" de nevoia de a preciza, prioritar, calitatea de enunţiativă sau de interogativă (sau/şi subspeciile acestora), de afirmativă ori negativă, de simplă sau dezvoltată, uită, adesea, esenţialul pentru o propoziţie, de a fi principală ori secundară şi, în ultimul caz, de a avea o funcţie în cadrul raportului de subordonare faţă de o alta (sau altele). Celelalte proprietăţi trebuie, evident, semnalate, dar nicidecum în detrimentul celei în discuţie. Dacă pentru analiza unor propoziţii izolate (situaţie comunicativă mai rară, căci nu realizăm schimbul de informaţii în acest fel, ci în ansambluri frazale), criteriile de clasificare a propoziţiilor pot fi folosite şi aplicate în ordinea lor din manuale (bunăoară, din cel pentru clasa a VIII-a, de I. Popescu): 1) *după scop*; 2) *după formă*; 3) *după alcătuire*; 4) *după înţeles*, la "descâlcirea" frazelor, mai ales a celor complexe, ample prin stratificare sau/şi "arborescenţă", criteriul ultim se cere utilizat, mental, mai întâi de toate, pentru aflarea, "imediată", a celor două straturi de comunicări, cvasiautonome şi dependente, şi apoi a organizării fiecăruia din ele şi între ele.

Scanned with OKEN Scanner

De altfel, manualul dat include şi un al cincilea criteriu, cel **sintactic** sau **relaţional**, dar îl "ascunde", mai exact, îl "dizolvă" în cel de-al patrulea, când clasifică secundarele prin subordonate. De fapt, dacă după criteriul semantic (al înţelesului, mai exact, al ponderii, al "greutăţii specifice" a comunicării conţinute în propoziţia de analizat) rezultă divizarea mulţimilor de propoziţii din actele noastre de vorbire sau scrise în *principale* şi *secundare*, după criteriul relaţiei întreţinute cu altele, o propoziţie poate fi **regentă** sau **subordonată**. Termenii secunzi ai celor două clasificări se suprapun; o unitate sintactică (parte de propoziţie sau propoziţie) secundară semantic este, automat, şi subordonată sintactic. În schimb, termenii primi nu mai coincid, căci o principală nu este, obligatoriu, şi regentă; dar, dacă o principală are în subordinea ei măcar o secundară, i se cuvine recunoscută şi calitatea de "stăpână", adică de regentă, noua calitate rezultând dintr-un alt unghi de vedere şi cerându-se indicată, mai ales la existenţa unor principale insuficiente ori semantic, ori gramatical sau în ambele feluri (ultimul caz îl ilustrează, cu pregnanţă, principalele, regente "la dreapta" pentru o predicativă sau două, iar "la stânga", pentru o subiectivă ori două, întrucât sunt construite doar dintr-un verb copulativ (v. mai jos). Pe de altă parte, regentă poate fi şi o propoziţie deja subordonată sintactic (întrucât este dependentă semantic); calitatea de regentă a unei subordonate nici n-ar mai trebui semnalată explicit în analiza ei, ci la şi dinspre subordonata pe care o domină; de aici "împovărarea" analizelor prin secvenţe în comentariu de tipul:"...- secundară, subordonată [de pildă] completivă directă, ..., regentă pentru $\mathbf{P}_x$, $\mathbf{P}_y$, $\mathbf{P}_z$...", deşi regenta lor va rezulta în chip firesc prin semnalările de la acestea din urmă.

Dacă "descoperirea" principalei sau principalelor dintr-o frază nu comportă dificultăţi deosebite (verificându-se autonomia, fie şi relativă, a ei prin încercarea mentală de "smulgere" din context, ca şi prin absenţa în faţa ei a unui relator subordonator), dificultăţi reale, chiar majore, apar la subordonate (în lumina celor de mai sus, se va subînţelege că ele sunt, în prealabil, secundare, dependente semantic). Relativ la acestea, fireşte că nu se pot da "reţete" general valabile, dar se poate aplica, cu folos maxim, următoarea "regulă" (de fapt, reguli, dar complementare):

a) pentru analiza **corectă** (ca funcţie) a oricărei subordonate, este absolut necesară identificarea **corectă** a *regentei* ei, la care (şi numai la care) ea trebuie raportată;

b) stabilirea *naturii morfologice a cuvântului determinat* din regentă, care predetermină, în mare măsură, funcţia subordonatei, un substantiv, un adjectiv,

Scanned with OKEN Scanner

un pronume, un numeral (cu valoare şi întrebuinţare substantivală), un verb copulativ sau autosemantic ori tranzitiv etc. selectându-şi anume tipuri de determinări prin secundare;

c) verificarea dacă regenta are sau nu are ori nici nu poate avea în ea *subiect*, exprimat sau măcar exprimabil *ca parte de propoziţie* (la imposibilitatea în regentă a unui subiect logico-gramatical, ca autor al acţiunii, adecvat realizat din punct de vedere morfologic, cea mai mare "urgenţă" pentru o asemenea regentă este de a solicita imperios un subiect de "talie" propoziţională, deci la nivel de frază, şi anume o subiectivă şi nu o completivă directă, căci asemenea verbe din regentă, fiind impersonale, nu pot fi tranzitive, neavând cine "dirija" acţiunea spre un obiect ca "ţintă" a ei).

Comentariul fiecărei propoziţii rescrise păcătuieşte adesea fie prin surplus, fie, mai frecvent, prin omisiuni. Se neglijează, de foarte multe ori, indicarea exactă şi calificarea corectă a termenului regent sau a propoziţiei regente, ca şi a relaţiilor angajate de propoziţia de analizat şi a mărcilor acestor relaţii. Cu privire la ultimele, se constată, nu o dată, abuzuri în ceea ce priveşte "**direcţia**" **raporturilor**, mai ales a celor de coordonare, considerându-se, bunăoară, că propoziţia anterioară se coordonează cu cea care abia urmează să fie rostită sau scrisă, ba chiar menţionându-se, pentru acest raport, toate propoziţiile de acelaşi rang succedente. În realitate, aşa cum într-o garnitură de tren se cuplează vagonul numărul 2 cu vagonul prim, iar acesta cu locomotiva şi nu invers (căci, având autonomie de mişcare, locomotiva se poate dispensa de vagon sau ar putea circula cu un singur vagon), la raportul de coordonare copulativă, adversativă şi conclusivă relaţia este "regresivă" şi nu "progresivă": unitatea a doua intră în relaţii de coordonare cu precedenta, căci în cupluri precum "Mă scol şi mă culc devreme."; "Eu o strig, dar ea nu răspunde."; "Ai învăţat bine, deci ai luat examenul." precumpăneşte nevoia, "obligaţia", a propoziţiei numărul 2 de a intra în raport cu prima. În plus, deşi raportul de coordonare permite multiplicarea termenilor aceleiaşi funcţii, el este preponderent binar, ca în "Tata şi mama, bunicul şi bunica, nepoţii şi nepoatele au plecat în excursie" sau poate fi resegmentat în asemenea perechi. Este drept că la coordonare bilaterală prin perechi de relatori (prin elemente corelative), de tipul *nu numai... ci şi*, direcţia bilaterală a raportului trebuie semnalată, după cum este profitabil se se menţioneze după relatorul subordonatei şi corelativul din regentă, ca în "Cu cât creştea în ani, cu atât se subţia la minte", unde, pentru deplinătatea analizei, ar trebui spus (despre propoziţia nr. 1): "... - subordonată circumstanţială modală,(şi, eventual)

Scanned with OKEN Scanner

de măsură progresivă, având ca regentă prop. nr. 2, introdusă prin locuţ. conj. subord. *cu cât* (care are drept corelativ locuţ. adv. *cu atât* din regentă); după alte criterii de clasificare, enunţiativă,...". Corelatorul, cum se ştie, poate servi adesea ca un indice sau măcar ca un "sprijin" pentru intuirea funcţiei subordonatei din preajmă (mai ales a celei plasate la "dreapta" regentei).

Mai precizăm că la posibilitatea unor duble sau chiar triple interpretări pentru aceeaşi subordonată, este convenabil să se opteze pentru cea mai pregnantă, mai uşor şi mai larg (ca argumente) demonstrabilă, precizându-se, însă, şi celelalte posibilităţi. O asemenea procedare este chiar necesară în cazurile de "împletiri" de funcţii sau de cumul de raporturi ori valori, cu deosebire la anumite circumstanţiale (detalii se pot găsi în comentariile noastre din volum).

Relativ la analizele morfo-sintactice ale unor cuvinte sau grupuri de cuvinte trebuie spus că, după părerea noastră, este mai raţional să se precizeze la cuvintele autosemantice (noţionale) şi, prin aceasta, funcţionale, mai întâi funcţia sintactică, care poate fi deservită dinspre morfologie prin forme sintetice (simple), dar şi analitice (compuse, perifrastice), în cazul acestora din urmă justificându-se lesne, în *faza morfologică a analizei*, tot "alaiul" de componente, de "sateliţi", care, altfel, ar trebui analizaţi separat, spărgându-se unitatea de funcţie sintactică a lor (de pildă, din "Pe un deal răsare luna...", *pe un deal* - **C.c.l.**, expr. prin subst., simplu, comun, primar, neutru, sg., Ac., construit cu prep. *pe*, articulat cu art. nehot. *un*). Evident, la analiza doar morfologică a cuvintelor şi formelor, funcţia sintactică, existentă sau nu, se poate indica în final(v. şi **Cuvinte fără funcţie sintactică**).

Se constată, însă, an de an, vina fiind şi (dacă nu mai ales) a profesorilor, că algoritmul analizelor morfologice, mai ales la verb, la substantiv şi adjectiv, este adesea "haotic" şi incomplet, carenţă care poate fi relativ uşor prevenită sau evitată, dacă se are în vedere ordinea proprietăţilor morgologico-semantice ale cuvintelor flexibile şi cu deosebire condiţionarea unei (unor) trăsături printr-o alta (altele), cum încercăm să arătăm mai jos.

Pentru orientare în analize, fie textul:"Şi[1]/ dacă *nu pot*[2]/ *să* vă *dovedesc*[3]/?, *am reluat*[4]/. Dacă toţi cei [5]/ care mă *cunosc*[6]/, din frică[5]/ *să nu fie* ei înşişi *arestaţi* arbitrar[7]/, aşa cum *arbitrară e* şi arestarea mea[8]/, *vor spune*[5]/: da[9]/, l-*am văzut*[10]/ că *e* în oraş[11].../." (M. Preda).

Familiarizarea (mentală, psihică şi lingvistică), cu textul permite şi obligă la sesizarea celor două planuri (comunicarea propriu-zisă şi "comentariul" la ea), a elipsei, a discontinuităţii, prin intercalări, a "parcelării" frazei (prin izolarea,

Scanned with OKEN Scanner

"artificială", a unor subordonate), a prezenţei vorbirii directe în chiar vorbirea personajului-narator, tot el şi personaj-autor (probă: P_4). De aici, şi segmentarea de mai sus, cu precizarea că P_1 "suspendată" total, rămasă în subtext, este pe deplin recuperabilă în acest tip de construcţii: "Şi *ce voi păţi* (*ce-mi veţi face*, *ce mi se va întâmpla* etc.) dacă...", cf. şi enunţul: "Şi[1]/ dacă nu vreau[2]/?" etc.; calitatea de regentă a principalei neexplicitate se probează prin P_2 şi P_5, dependente direct de ea.

1. Şi [...] - principală, regentă (rămasă în subtext), coordonată copulativ, prin conj. *şi*, cu o principală din contextul anterior(coordonare contextuală);
2. *dacă nu pot* - secundară, subordonată **CŢ** (cu nuanţă de **CZ**); regentă: P_1; conectiv: conj. subord. *dacă*;
3. *să vă dovedesc*? - **CD**; regent: vb. tranz. *pot* din P_2; conj. subord. *să*.

• **Notă:** Întreaga frază (P_{1-2-3}),graţie principalei din ea (chiar neexprimate), este interogativă. Fiecare propoziţie poate fi caracterizată şi prin toate celelalte criterii.

4. *am reluat* - incidentă (şi, prin aceasta), principală;
5. *Dacă toţi cei* (...) *din frică* (...) *vor spune* - **CŢ** (cu nuanţă cauzală); în ciuda separării ei grafice, coordonată contextual, prin juxtapunere, cu P_2; conj. subord. *dacă*;...
6. *care mă cunosc* - **AT**; termen regent: pron. nehot. *toţi* din P_5; conectiv: pron. rel. *care*;
7. *să nu fie ei înşişi arestaţi arbitrar* -**AT**; regent: subst. *frică* din P_5; conj.subord. *să*;
8. *aşa cum arbitrară e şi arestarea mea* - **CM**; regentă: P_7; conectiv: locuţ.conj. subord. *aşa cum* (inseparabilă:="după cum"); la graniţă, însă, cu o incidentă;
9. *da* - **PP**, neanalizabilă (de fapt, substitut de propoziţie); independentă, din cauza registrului vorbirii directe în care este redactată, faţă de vb. de declaraţie *vor spune* din P_5;
10. *l-am văzut* - **PP**, regentă; după alte criterii de clasificare, enunţiativă,...;
11. *că e în oraş* - **P SUPL** (regent dublu: vb. tranz. *am văzut* şi pron. pers. *l-* din P_{10}, deci dublă determinare semantică şi dublă subordonare sintactică); joncţiune - prin conj. subord. *că*.

• **Notă:** La trecerea în registrul vorbirii indirecte, prin modificări (şi substituţii), P_4 ar deveni (prin vb. de declaraţie *a relua*) regentă pentru unele din celelalte, iar verbul *vor spune* din P_5, regent pentru P_{10}(cu "anexa" acesteia: P_{11}), eventual (prin expansiune) şi pentru P_9.

Scanned with OKEN Scanner

În alte cazuri, se impune sesizarea unor structuri "împletite", ca în:"De multe ori i-*a venit* flăcăului *în cap*[1]/ *să se însoare*[2]/, dar[3]/ când *îşi aducea aminte* uneori[4]/ de câte i-*au spus*[5]/ că *au pătimit* unii şi alţii de la femeile lor[6]/, *se lua pe gânduri*[3]/..." (I. Creangă), unde pron. rel. *câte* (în **Ac.**, construit cu prep. *de*) îşi dedublează funcţia sintactică, dar nu în primul rând şi nici neapărat în subordonata pe care o introduce (P_5, cum se vede din segmentare): **C.d.** (al vb. tranz. *au pătimit* din P_6), forma de **Ac.**, cu *de*, improprie acestor funcţii, fiind impusă de locuţ. vb. *îşi aducea aminte* din P_4, pe lângă care relatorul are funcţia de **C.i.** (valenţa mono-tranzitivă a vb. *au spus* este satisfăcută de P_6) etc.

Asemenea şi multe alte cazuri (de fapt, toate) arată că *structura*, adică *reţeaua de relaţii* care organizează componentele în propoziţii, iar pe acestea în fraze (pentru că relaţiile dau naştere la funcţii) este **abstractă**: ea nu se oferă "de la sine"; deşi există în mod obiectiv (vrem, nu vrem, trebuie să punem cuvintele - "prelucrate" deja ca părţi de vorbire - în relaţii între ele, pentru a le investi pe baza acestor relaţii cu o funcţie sau alta), structura se cere (re)descoperită la analiză (deşi noi înşine am creat-o când a formulat o propoziţie sau, mai ales, o frază), căci nici un cuvânt nu poartă, asupra lui, o "etichetă" care să-i precizeze funcţia sintactică sau rolul gramatical. "A descoperi" relaţiile în sintaxă şi, prin ele, funcţiile, nu este deloc greu, căci noi înşine, ca vorbitori, am produs (sau putem produce) texte asemănătoare ca organizare. În felul acesta sântem la numai câţiva "milimetri" de ceea ce s-ar putea chema o **gramatică "umanizată"** a românei, care să ne conştientizeze (pe baza propriilor noastre texte) **mecanismele** pe care le punem în lucrare atunci când comunicăm.

Câteva recomandări pentru analiza *părţilor de propoziţie* (cu sau fără expresia morfologică a lor): la predicate este util să se precizeze imediat (în paranteze) subiectul, pentru a se conştientiza relaţia de inerenţă între ele; aceasta, mai ales la subiectul inclus; foarte mulţi şi foarte adesea "practicanţii" analizelor sintactice, din graba aflării subiectului, scapă de această "povară" indicând greşit ca subiect un nume predicativ(" *Ce* eşti?"; "Spune-mi *ce* eşti?") sau chiar un **C.d.** ("Faci *asta*."). Aplicarea mecanică a întrebărilor este, şi ea, o sursă inepuizabilă de erori (de aceea, la subiectele teoretice am precizat că, cel mai adesea, ele sunt doar un mijloc de verificare, de control). Se ignoră, apoi, pe nedrept, raportul de coordonare din interiorul părţilor de propoziţie multiple, acestea fiind, astfel, analizate doar pe "bucăţele" şi "nimicite".

Analizele morfologice suferă, de asemenea, de inconsecvenţe, fragmentarism şi dezordine, uitându-se că proprietăţile se condiţionează una pe

Scanned with OKEN Scanner

alta şi, ca atare, trebuie sesizate în această ordine.

La **substantiv** rubricile ar trebui să fie:/substantiv sau locuţ. subst./ simplu sau compus/ gen/ număr/ caz/, articulat cu articol hot. sau nehot. sau neart., cu precizările: subst. primar sau provenit din...; abia la şi imediat după caz, să se motiveze prepoziţia (simplă, compusă, locuţională); la transferul articolului la un adj. antepus, subst. trebuie simţit ca articulat (articolul justificându-se pe lângă el).

Adjectivul (simplu, compus sau locuţional, deci sesizat ca structură) urmează să fie analizat ca variabil sau invariabil, (după diferenţierea genului în sfera singularului) cu 2 forme sau cu 1 formă (eventual, cu precizarea numărului de clase flexionare în ansamblu), cu indicarea precisă a genului, numărului şi cazului, apoi a gradului de comparaţie. Formula "...se acordă în gen, număr şi caz cu..." ar trebui evitată, aceste categorii gramaticale cerându-se indicate precis, căci, strict vorbind, adjectivul nu are (logic) gen neutru şi nici forme aparte (cum erau în latină) pentru el; acordul cu substantive neutru regente este deservit de forma de masculin (pentru sing.), de cea de feminin (la pl.). În locul căutării "febrile" şi zadarnice a genului etc. la adjective invariabile, analiza se poate opri, după indicarea primelor rubrici, la formula:"...,acordat "implicit" cu subst....".

La **pronume**, după specie, urmează precizarea persoanei (dar nu şi la pron.dem., interog., rel., nehot. şi negative, lipsite de această categorie gramaticală). La pron. pers. şi refl., abia după indicarea cazului (**D.** sau **Ac.**, şi numai la acestea) se va indica forma accentuată sau atonă.

La **numeral**, după specie, este binevenită indicaţia:"...cu valoare şi întrebuinţare substantivală (adjectivală),...", urmând stabilirea genului, numărului, cazului (la acesta, şi "contribuţia" articolului, dacă acesta creează forma).

Cea mai *haotică* analiză o suferă, pe nedrept, **verbul**, "rubricile" căruia sunt vădit interdependente: ca structură (verb. sau locuţ. vb. ori expresie verbală, aceasta numai impersonală), tranzitivitate, diateză, conjugare (inutil de indicat la cele "absorbite" în locuţiuni şi expresii, acestea funcţionând ca un singur tot), mod, timp, persoană (la aceasta, cu menţiunea, în sfera pers. a III-a, a caracterului personal sau impersonal prin conţinut, dar unipersonal prin formă), număr. Predicatele nominale de tipul *(e) bine* trebuie calificate, în prealabil, ca expresii verbale impesonale, doar după aceea analizate pe componente (vb. impers., copulativ,... + nume predicativ, exprimat prin adv. (locuţ. adv.) de mod, gradul...).

Scanned with OKEN Scanner

Este firesc ca verbele copulative din regentă să fie tratate ca predicate nominale incomplete, cu precizarea imediată a numelui predicativ propoziţional.. Tratarea verbelor din componenţa locuţiunilor şi expresiilor verbale drept *predicative* este abuzivă (căci numai în afara unui asemenea grup, cu condiţia să fie autosemantic şi la un mod personal, verbul se poate constitui, de unul singur, în predicat).

Asimilarea conştientă a părţilor de vorbire cu proprietăţile şi funcţiile lor, a părţilor de propoziţie şi ca "veşmânt" morfologic permite evitarea unor greşeli de omisiune, de inversiune etc. şi, mai ales, de confuzie (ca între prepoziţii şi conjuncţii, între acestea din urmă şi cuvintele care, deşi fac oficiul lor, au funcţii sintactice proprii etc. etc.).

Analizele fonetice pe un text sau altul pot viza descoperirea *diftongilor* şi *triftongilor*, implicit a *semivocalelor* care le constituie împreună cu o vocală pleofonă (plenisonă), a situaţiilor de *hiat* (acesta, numai între vocalele "pline").

Ortografia priveşte, cu deosebire, soluţionarea (motivarea) *cratimei*, care nu poate fi redusă (ceea ce este inexact) doar la rolul de a substitui vreun sunet amuţit sau redus în vorbire (cf. *te-ai*, *te-am*, *şi-şi*, *dându-şi*, *şi-a* etc.).

Din domeniul **formării cuvintelor** interesează, cu deosebire, 1) *identificarea cuvintelor formate pe terenul limbii române,* recomandabil cu gruparea lor pe a) *derivate*, sufixale, prefixale, "parasintetice", eventual, regresive; b) *compuse* şi c) *convertite* (din alte părţi de vorbire, deci omonime lexico-gramaticale); 2) *stabilirea familiei lexicale*, în cazul căreia este raţional să nu se înşiruie haotic toţi membrii, ci să se întrevadă o anume ordine în crearea lor (ar fi inexact ca *înnoitor* să se plaseze imediat lângă rădăcina adjectivală *nou*, omiţându-se derivatul imediat şi mijlocitor *a înnoi* etc.). Pentru *verbe*, este adecvat să se menţionaze, prin comentariu, şi conversiunile (infinitiv lung, etimologic sau analogic, > substantiv, supin > substantiv, participiu > adjectiv etc.).

Analizele semantice pot urmări descoperirea, într-un text, a cuvintelor *polisemantice*, cu indicarea câtorva sensuri (dar într-o anume succesiune şi ierarhie) pe lângă cel realizat în context, a *sinonimelor* posibile la unele cuvinte din text (fără forţarea graniţelor semantice pentru un "şir", "cuib", sinonimic, cf. *frică - teamă - spaimă - groază*, dar nu şi *panică - teroare* etc., în ciuda înrudirii lor semantice), a *antonimelor* (ştiindu-se că acestea pot constitui, graţie sinonimiei, mai multe perechi: *stricăciune*, pe baza sinonimiei şi cu *depravare*, *corupţie*, poate angaja relaţie antonimică cu *moralitate*, *incoruptibilitate*, *puritate*).

Scanned with OKEN Scanner

A. SINTAXA

1. PROPOZIŢIA. FELURILE PROPOZIŢIILOR

Unitate sintactică *centrală* în raport cu *părţile de propoziţie* (din care, subordonându-şi-le, se compune, şi în care, la analiză, se descompune), şi cu *fraza* (în care se integrează inevitabil sau se poate integra şi din care se poate „extrage", uneori, nu fără dificultate).

Act de comunicare: *transmitere de informaţie* (despre ceva), cu *un singur predicat* [= **P**] sau cu un *indice de predicaţie* (cel mai adesea, intonaţia) prin care vorbitorul transformă un cuvânt (grup de cuvinte) în *propoziţie*, raportând-o la sau înfăţişând-o ca realitate despre care se vorbeşte.

Ca atare, sunt propoziţii nu numai enunţurile organizate printr-un şi în jurul unui **P**, ci şi cele în care: (*1*) **P** este omis: (*a*) total, dar dedus sau deductibil din contextul verbal sau din situaţia comunicării: „-Cine a venit?[1]/ -Mama[2]/." ; „Unde te duci[1]/? -Acasă[2]/."; (*b*) parţial (fiind suplinit de adverbul modal de negaţie *nu*, care intră, oricum, în structura lui sintactică): „Ştii[1]/ sau *nu*[2]/, eşti dator..."; (*2*) **P** este „semnalizat" de un „anturaj" de părţi de propoziţie dependente: „[Îţi, vă aduc] Omagii!"; „Dar de unde [să le iau, să se fi putut asta, să se întâmple aşa ceva etc.]?"; „Ce mai la deal, ce mai la vale?" „Ce jale!"; etc. sau doar de un cuvânt (cu diverse funcţii sintactice), ca în stilul maximal eliptic (în registru verbal sau nominal): „De ce?"; „Zece!"; „Taxi!"; „Noroc!"; „Linişte!"; „Linişte. Răcoare."; „Frig!" etc:; (*3*) **P** este conţinut în fragmentele introductive ale vorbirii directe: „Vorba ceea (sau: unuia):..."; „-Accepţi? -Ce?, îngînă el."); (*4*) **P** este neprecizabil, cuvântul sau grupul de cuvinte care realizează enunţul nefiind interpretabil ca o parte de propoziţie sau alta, deci enunţuri *substitute* ale unor propoziţii complete: „Da!"; „Zău!"; „O!"; „Bre!"; „Bre (omule)!"; „Mamă!" etc. care pot fi comunicări autonome sau pot fi, fără a-şi pierde independenţa sintactică, asociate altora analizabile („Ah![1]/ cui i-ar fi trecut prin gând/[2]...").

Îşi pierd puterea predicativă verbele „absorbite" în (şi nedetaşabile din) locuţiuni substantivale, adjectivale, pronominale, verbale, adverbiale, conjuncţionale, prepoziţionale (vezi tema **74**).

Scanned with OKEN Scanner

Rezultă că elipsa (omisiunea prin subînţelegere, prin suspensie etc.) a P ori imposibilitatea aflării lui (în enunţurile neanalizabile) nu trebuie să anuleze calitatea de *propoziţii* a comunicărilor date. Respectarea mecanică a principiului „numărul propoziţiilor dintr-o frază este decis de numărul predicatelor" poate duce la erori (de segmentare, numerotare şi calificare a propoziţiilor).

Propoziţiile (infinite la număr, atât cele produse deja, cât şi cele construibile) au o serie de *caracteristici comune*, în temeiul cărora ele se grupează în clase, după criteriul de clasificare ales. Când nu apar izolate, de sine stătătoare, ci integrate (printr-un raport sau altul), ele dobândesc şi unele proprietăţi pe care nu le au (nu le pot avea) decât în această combinaţie cu o alta sau cu altele deci în frază.

Criteriile de clasificare a propoziţiilor

I. Scopul (intenţia) comunicării:

- **A. Enunţiative** (care transmit informaţii despre obiectul actului de gândire sau de viaţă), divizate (după conţinutul transmis şi după felul, sugerat de modul verbului, în care îl apreciază vorbitorul) în:

  (1) *reale* sau *propriu-zise*, *asertive*: vorbitorul comunică conţinutul drept real, recurgând la modul indicativ („*Plec* mâine la mare.");

  (2) *optative*: dorinţa fiind formulată prin optativ („*Aş pleca* imediat la mare.") sau, mai rar, conjunctiv („*Să fi stat* şi tu mai mult la noi!");

  (3) *potenţiale*, conţinutul (de regulă, al acţiunii verbale) fiind văzut ca posibil („*N-aş gândi* altfel într-o atare situaţie."; „Mai degrabă *veneam* ultimul."; „*Să fi picat* la timp!");

  (4) *dubitative*, la indecizia, suspiciunea vorbitorului faţă de conţinutul comunicat: („*Va fi adormit* deja, săracul!"; „*Să se fi întâmplat* asta acum trei ani."; „Aşa şi nu altfel o fi fost. (!)");

  (5) *imperative* (în gramaticile mai vechi, o clasă separată, alături de enunţiative şi interogative) care, prin modul imperativ (sau şi conjunctiv ori indicativ, cu valoarea primului), transmit porunci, îndemnuri etc. („*Vino* mai repede!"; „*Să piară* vrăjmăşia!"; „*Vii* mâine fix la 10!" etc.).

- **B.** *Interogative*, clasa propoziţiilor prin care se formulează întrebări, semnalizate în comunicarea orală printr-o intonaţie („curbă melodică" a enunţului) specifică, ascendentă spre final, cu aceleaşi subtipuri (minus ultimul, de sub **5**) ca la enunţiative („Când ai venit?"; „-Ai face o baie?"; „Ce să-i fi zis atunci?"; „Cine să sune la ora asta?"; „Oare să mai rămân?" etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Dintre împărţirile de alt ordin interesând analiza stilistică şi morfosintactică a frazelor: I. **directe**, întrebări adresate nemijlocit cuiva, deci, în registrul vorbirii directe (sintactic, *propoziţii principale*) şi II. *indirecte*, întrebare formulată prin intermediul unui verb de declaraţie sau substantiv „de informare", (*chestiune, întrebare* etc.), sintactic introduse prin pronume şi adverbe interogative, devenite şi relative: „Spune-mi[1]/ *cine* (sau: *de când*) ai aceste bunuri[2]/?". Împărţirea interogativelor directe în I. **totale** (întrebarea vizând **P** sau copula din **P** nominal) şi II. **parţiale** (întrebarea „ţintind" alte părţi de propoziţie („*Rămâi* cu noi?" sau „*Eşti* sănătos", faţă de „*Pe care* îl vrei?") interesează prin natura răspunsului pe care îl predetermină („Nu!"; „Sunt."; „Pe acela (!)." etc.), deci, prin părţile de propoziţie apărute ca răspuns la întrebare.

Interogativele care, sub aparenţa unei întrebări, conţin în ele chiar răspunsul, numite *retorice* („Mai putem trăi în atari condiţii?") sunt, ca şi interogativele *indirecte*, de fapt, *enunţiative*.

◗ **II.** (Criteriu prezent în gramaticile liceale) **Afectivitate** sau **absenţa ei**: (*1*) propoziţii *neafective şi neexclamative*, non-participative, autorul lor rămânând neutru faţă de conţinutul comunicat („El e un ageamiu."); (*2*) *afective şi exclamative*, „participative", prin „trădarea", într-un fel sau altul, a atitudinii, a implicării („El e un ageamiu!").

• **Notă:** Imperativele şi multe interogative ţin de II.(*2*). Din păcate, „sărăcia" semnalelor grafice din comunicarea scrisă nu permite sesizarea nesfârşitelor nuanţe şi intonări ale exprimării orale (la oralizarea textelor scrise se obţine, cel mult, un limbaj oral „secundar").

◗ **III. Forma (calitatea, aspectul)**, criteriu care permite gruparea mulţimii infinite de propoziţii construite deja sau construibile în: **1. pozitive (afirmative)**, în care este acceptat conţinutul predicatului şi **2. negative**, când se neagă predicatul (la negarea altor părţi de propoziţie, aceasta rămâne afirmativă. Vezi tema **34**.

◗ **IV. Structura (alcătuirea)**, adică organizarea internă a propoziţiilor pe părţile lor componente, în virtutea relaţiilor dintre acestea, relaţiile decizându-le funcţia: (*1*) **simple**, constituite doar din părţile principale (sau numai din una); (*2*) **dezvoltate**, prezente fiind şi părţile de propoziţie secundare (sau numai ele, la elipsa celor principale): („A venit mama."; „A venit"; „Mama."; „Mâine" etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Nu se cer şi alte clasificări academice, în: **monomembre** şi **bimembre** sau în **verbale** şi **nominale**. Însă, e de reţinut că clasificarea după structură (vezi definiţia ei mai sus) nu se aplică decât enunţurilor „transparente" ca organizare pe componente, deci celor **analizabile**, nu şi celor **neanalizabile** (construite din adverb. şi locuţ. adv. modale de afirmaţie sau negaţie, din interjecţii, vocative etc.). Ca **substitute de propoziţii**, asemenea enunţuri pot funcţiona nu numai ca principale (independente), ci şi ca subordonate ale unor regente sau asociate altora analizabile, dar de rang egal: „Fireşte[1]/ că *da*[1]/."; „Anunţă-mă[1]/ dacă vii[2]/ sau *ba*"; „Vii[1]/ sau *ba*[2]/" etc.

Propoziţiilor INTEGRATE ÎN FRAZĂ le sunt aplicabile toate criteriile de până aici, plus altele două:

◗ **V. Semantica** (în manuale: *înţelesul*), ponderea, importanţa comunicării conţinute în fiecare propoziţie asamblată în întregul (superior) al frazei; **1. principale** (comunicările din care nu depind de altele, dimpotrivă, altele depind de ele); **2. secundare**, care întregesc conţinutul altei (altor) propoziţii.

• **Notă:** De fapt, toate propoziţiile de sub I-IV, adică neasociate cu altele, pot fi socotite, dacă sunt comunicări de sine stătătoare (după care vorbitorul poate intra în pauză totală sau relativ lungă, fără a stârni vreo reacţie negativă din partea interlocutorului), **principale**. Dacă nu solicită, expres, un context verbal „la stânga" sau „la dreapta" lor, fiind, deci, suficiente sieşi, ele sunt *independente*. Calitatea de *principală* a unei propoziţii se justifică, logic, numai în opoziţie cu una *secundară*, proprietăţi posibile numai în frază. În schimb, **principalele** se detaliază în (*1*) **suficiente** şi (*2*) **insuficiente**, fie (*a*) **semantic**, fie (*b*) **gramatical**, fie (*c*) în ambele feluri.

◗ **VI. Relaţia cu alte propoziţii** (criteriul relaţional, deci strict sintactic): (*1*) **regente**, care domină, îşi subordonează o alta sau altele; (*2*) **subordonate**, dependente de altele.

• **Notă:** Termenii **V.2** şi **VI.2** se suprapun: tot ceea ce este, în plan semantic, **secundar** va fi, în mod necesar, şi **subordonat** în plan sintactic. În schimb, termenii **V.1** şi **VI.1** nu mai coincid: nu orice principală este şi regentă, deci deja subordonată (ceea ce duce la „stratificarea în adîncime" pe nivele (trepte) de subordonare, de regulă, până la treapta a 9-a sau a 10-a).

Scanned with OKEN Scanner

2. FRAZA. TIPURI DE FRAZĂ

Unitate superioară propoziţiei şi ultima din sintaxă (căci *textul*, ca unitate a limbii, nu se studiază în şcoală), fraza, asemenea celor dintâi, nu există ca atare în memoria noastră, deci în limbă (cu excepţia celor memorate şi reproduse mai mult sau mai puţin fidel, mecanic), ci se creează, se „fabrică" abia în actele de utilizare a limbii, deci în vorbire. De aceea, gramatica (sintaxa), constatând şi dovedind varietatea infinită de fraze deja efectiv produse, elaborate, poate doar să descopere reguli mai mult sau mai puţin generale de realizare a lor, fixând câteva tipare, scheme elementare ale organizării lor.

Fraza este o îmbinare, pe baza unor raporturi, a două sau mai multe propoziţii (inclusiv, a unor substitute de propoziţii), dintre care cel puţin una să fie principală, nondependentă de alta (altele). De fapt, nu orice combinaţie de propoziţii poate fi frază, existând o serie de cerinţe, precum compatibilitatea semantică (un cuplu precum „Mama a plecat la piaţă. Fierul ocupă nr... în tabloul periodic al elementelor." nu va fi acceptat de nimeni ca frază, cu toată corectitudinea gramaticală din interiorul celor două enunţuri), de stabilire a legăturii sintactice de un anume tip şi de semnalizare a ei, de respectare a unor poziţii fixe ori semifixe pentru unele din ele etc. Astfel spus, fraza este *un întreg* omogen, coeziv logico-semantic, coerent sintactic şi adecvat pragmatic (satisfacând, adică, cât mai bine intenţia comunicativă a vorbitorului).

Alcătuirea frazei se poate face *prin asocierea* unor propoziţii egale în rang, dar indispensabile întregului, deci numai *principale* (două sau mai multe) sau prin *subordonarea* uneia din ele la o principală ori, în fine, prin combinarea celor două procedee, adică prin *subordonare* şi *coordonare* (ultima, şi între propoziţii secundare, dependente de aceeaşi regentă). Rezultă fraze **1)** formate prin *coordonare*, alăturarea a două sau mai multe principale („S-a sculat, a mâncat [sau: şi], apoi a plecat."); **2)** formate prin *subordonare*, cu o singură principală şi una sau mai multe secundare („Când s-a sculat, a spălat vasele, ca să nu fie certată.") şi **3)** *mixte*, elaborate şi *prin coordonare* (între principale sau/şi între secundare) şi *prin subordonare* (directă, faţă de o principală, sau în adâncime, în trepte, faţă de altele, deja secundare şi, prin aceasta, subordonate): „S-a sculat ca să mănânce, apoi s-a culcat iară."; „I-a spus să vină mâine şi să-i aducă datoria."; "Muncim şi trăim ca să trăim şi să muncim". etc.

Complexitatea structurală a frazei este minimă la tipul **1)** bimembru şi maximă la tipul **3)** serial, plurimembru, cu ierarhizare multiplă pe verticală, în-

Scanned with OKEN Scanner

ciuda desfăşurării lineare (orizontale) a componentelor.

De aceea, cum se poate vedea şi din schemele care însoţesc textele din diversele lucrări, sintaxa poziţională nu coincide cu cea structurală şi nici aceasta cu cea funcţională în cazul multor propoziţii din fraze ample şi mult ramificate, în ciuda „transparenţei" organizării super-frazelor.

• **Notă:** După specialiştii care separă din sfera subordonării raportul apozitiv, ar exista şi un alt model de frază (apropiat de tipul **2**), cel format prin *apozare* (*apoziţionare*), adică dintr-o principală şi una sau mai multe apozitive: „Îmi doresc doar asta: să-mi văd copiii fericiţi [şi să-i ajut oricând la nevoie]." (deci, şi tipul **3**).

Indiferent de tip, fraza nu poate fi creată fără minimum o principală, care este decisivă nu doar ca „nucleu" organizator vital din punct de vedere semantic, structural şi funcţional, ci şi ca cea care imprimă întregii fraze un caracter sau altul după scopul comunicării şi după afectivitate, ca şi cea care, singură, poate angaja raporturi de coordonare cu o altă frază (evident, tot cu o principală din aceasta).

Primind calitatea de „pivot" al frazei, principalele diferă, însă, între ele ca grad de autonomie semantico-sintactică, de suficienţă semantică în primul rând. Deşi independente din punct de vedere gramatical, nu toate principalele pot realiza comunicări absolut de sine stătătoare. Se disting, ca atare:

1. *principale suficiente*, fie *necoordonate*, fie chiar şi *coordonate* cu altele: „Voi mai pleca[1]/, ca să nu stau degeaba[2]/."; „Citeşte[1]/ şi meditează[2]/.";

2. *principale insuficiente*, care se cer complinite prin secundare din cauza naturii semantice sau/şi gramaticale a unor componente din ele, de tipul verbelor *a crede, a dori*; *a putea, a vrea*; *a trebui, a*(-i) *plăcea, a se cuveni*; *a spune, a întreba* etc. ori al adverbelor *poate, negreşit* etc., al unor adjective precum *apt, capabil*, al unor substantive articulate, al unor moduri verbale, al unor corelative care solicită şi „anunţă", totodată, o determinare printr-o secundară (*atât de* etc.). Cu deosebire, sunt insuficiente principalele care devin regente prin nevoia, imperioasă, de a fi întregite prin subordonate subiective, predicative, completive directe şi de agent, ca şi de unele atributive.

Gradul de slăbire, atenuare (până la lichidarea uneori) a autonomiei principalelor în cealaltă situaţie, anume când sunt coordonate între ele, se discută la **3**, în cadrul raportului de coordonare, şi al raportului desubordonare.

Calitatea de principale se verifică, de cele mai multe ori, şi formal, ele neavând în faţă un element „înlănţuitor" ca marcă a dependenţei lor semantice şi a subordonării lor sintactice, cu precizarea că lipsa unei mărci formale

Scanned with OKEN Scanner

subordonatoare se constată, la juxtapunere, şi la unele subordonate („*Ai carte*[1]/, ai parte[2]/."), după cum, în ciuda unei asemenea mărci prezente la hotarul de început (uneori, şi la cel final) al lor, unele propoziţii rămân principale (este vorba de incidente, care, neavând cui să se subordoneze, nu pot fi decât autonome: „Să ştii[1]/, *aşa cum ţi-am mai spus-o*[2]/, că...[3]/").

În mod simetric, şi propoziţiile subordonate, după suficienţa regentelor lor (fie ele, semantic, principale, fie deja secundare), sunt **1**. *indispensabile* (de regulă, **SB, PR, CD, CI** şi **AT**) şi **2**. *mai puţin necesare*, chiar *facultative* (de regulă, circumstanţialele). Subordonatele *necircumstanţiale* (de sub **1**) determină doar un cuvânt sau un grup de cuvinte dintr-o altă propoziţie, funcţia datorându-şi-o **exclusiv** *naturii morfologice a acestui regent* şi **deloc** elementului introductiv, spre deosebire de cele *circumstanţiale* care, la identitatea structurală şi lexical-semantică a regentei, îşi modifică funcţia prin elementul conectiv (cf. „Plec[1]/ *unde* vreau[2]/, *când* vreau[3]/ şi *cum* vreau[4]/", faţă de „Spune-mi[1]/ că (*dacă, unde, cum, când, de ce*, la *cine*, la *ce* etc.) vii[2]/.").

În fine, organizare frazală proprie au şi reunirile de propoziţii care, „în bloc", reprezintă o frază incidentă sau una apozitivă, trebuind să aibă principala sau principalele lor, în raport de incidenţă sau în cel apozitiv (ca şi cel explicativ) intrând, însă, integral, nu doar ele.

- **Notă:** Din cauza insuficienţei semantice (sau, în cazul determinării printr-o predicativă, şi gramaticale) este util, în analize, să se acorde unei principale şi calitatea de regentă, rezultată nu din sens, ci din relaţia cu o secundară şi, automat, subordonată; la secundare, care devin şi regente, calitatea din urmă este suficient să fie probată dinspre subordonata pe care o domină la rândul lor.

3. RAPORTURILE SINTACTICE ŞI MIJLOACELE DE EXPRIMARE A LOR

RAPORTURILE (RELAŢIILE) SINTACTICE sunt legături *concrete*, *actualizate*, prin care cuvintele sau grupurile de cuvinte, „prelucrate„ în prealabil prin repartizarea lor pe *părţi de vorbire* în morfologie, pot deveni *comunicări* sau, măcar, *părţi ale acestora*. Fireşte, cuvintele (simple sau echivalentele acestora: compusele, locuţiunile şi expresiile) întreţin legături între ele, dar numai în mod latent, virtual, potenţial: cuvintele se pot asocia (evoca unul pe altul), în mintea

Scanned with OKEN Scanner

noastră, prin asemănări de formă, inclusiv de rădăcină sau temă dintr-o familie lexicală (*cheltuitor-nimicitor, zdrobitor* etc.; *a cheltui-cheltuire-cheltuială, cheltuit* etc.), prin asemănări sau opuneri de sens (*cheltuitor-risipitor, nechibzuit* etc. sau *cumpănit, econom, strângător* etc.) Cu aceste numai posibile asocieri (cum le reflectă, de altfel, dicţionarele alfabetice şi, mai degrabă, cele de sinonime, mai larg, analogice), limba română (ca şi oricare limbă omenească) ar rămâne numai un inventar (repertoriu, mulţime, „recipient") de cuvinte ca „etichete" ale unor realităţi din afara limbii.

Tocmai raporturile sintactice *concretizate* „smulg" cuvintele din „inerţia" cu care sunt depozitate în memoria noastră lingvistică, le asamblează în mod concret pentru a produce lanţul discursiv, desfăşurat după anumite reguli şi norme, al vorbirii sau al comunicării scrise, evident, în funcţie de intenţia noastră comunicativă.

În PROPOZIŢIE (parţial, şi în FRAZĂ), raporturile sunt, îndeobşte, predeterminate (hotărâte dinainte) de *sensurile lexico-gramaticale* sau *categoriale* ale cuvintelor (vezi, pentru ele, subiectul **37**): de „obiect"; de „însuşire", „cantitate", „acţiune", „împrejurare", „raport" etc.; prin ele, un nume de obiect va putea intra în relaţie cu un nume de acţiune sau invers, un nume de însuşire cu un nume de obiect sau de acţiune (căci există însuşiri şi ale acţiunilor, care, la rândul lor şi în ultimă instanţă, sunt tot nume de însuşiri, însă dinamice, ale obiectelor) etc. RELAŢIILE decid, apoi, şi de fapt produc FUNCŢIILE SINTACTICE, concretizate în UNITĂŢI SINTACTICE (PĂRŢI DE PROPOZIŢIE, PROPOZIŢII, FRAZE).

În gramatica preuniversitară (gimnazială şi liceală), trei raporturi sintactice, unul numai în propoziţie, celelalte două, şi în propoziţie şi în frază.

I. RAPORTUL DE INERENŢĂ (= **RI**), numit şi *predicativ, subiectiv-predicativ*, de presupunere reciprocă (de implicaţie, obligativitate, încorporare), doar între părţile principale de propoziţie: **S** există numai pentru că sau numai pentru ca să existe un **P**; singura raţiune de a fi **P**, aceea de a spune ceva despre (un) **S**.

II. RAPORTUL DE SUBORDONARE (= **RS**), între un cuvânt *determinat* de un altul şi *regent* („stăpîn") al acestuia şi unul *determinant*, al celui dintâi şi *subordonat lui*; de regulă, numai *determinantul* aduce o informaţie (spune ceva) despre *determinat* şi nu invers (cf. „mama *fetei*", sintagmă în care doar subst. în G. *fetei* comunică ceva despre regentul *mamă*, pe când acesta rămâne „neutru" faţă de „servitorul" său); de aici, o consecinţă sintactică importantă:

Scanned with OKEN Scanner

pentru funcţia unui termen subordonat nu va conta funcţia sintactică a regentului, ci numai proprietăţile morfologice şi semantice ale acestuia.

III. RAPORTUL DE COORDONARE (= **RC**), între două componente ale propoziţiei, egale în rang (între două sau mai multe **S, N.pr.** – nu şi **P**, căci atunci **RC** este între două propoziţii –, **A, C**, ultimele două nu neapărat de aceeaşi subspecie).

Întrucât funcţiile sintactice le identificăm prin relaţiile dintre termenii care alcătuiesc propoziţia (sau fraza) şi întrucât structura (înţeleasă ca la tema 1, drept reţeaua de relaţii şi de funcţii) a unei propoziţii nu se oferă „de la sine" în analiză, ci trebuie descoperită, „extrasă" de către cei care practică analize gramaticale (chiar şi stilistice), insistăm asupra celor trei raporturi:

ASEMĂNĂRI ŞI DEOSEBIRI ÎNTRE RI, RS ŞI RC (în propoziţie)

RI este singurul raport prin care noi, vorbitorii, putem produce *propoziţii*, deci unităţi calitativ deosebite faţă de părţile de propoziţie şi superioare lor. În „Omul gândeşte", funcţia întregului grup (cea de propoziţie) diferă de funcţiile componentelor (*omul* – **S**; *gândeşte* - **P**), fără să putem omite sau elimina pe vreuna din acestea, căci s-ar distruge propoziţia („Omul"; „gândeşte"). Şi mai clar: în fraza prin subordonare „Eu cred[1]/ că el va veni[2]/", funcţia propoziţiei a doua (**CD**) diferă atât de funcţia de **S** a pronumelui *el*, cât şi de cea de **Pv** a verbului *a veni*.

RS produce şi el *grupuri sintactice* (sintagme) din două (mai rar, trei) componente, dar numai una din acestea poate prelua, la nevoie, funcţia grupului întreg. În „Mama fetei a plecat." (propoziţie) grupul *mama fetei* s-a creat prin **RS** (între *fetei*, determinant şi subordonat, *mama* – determinat şi regent), dar numai primul termen poate funcţiona aidoma grupului întreg („Mama a plecat", nu şi: „Fetei a plecat"). Grupul *a mâncat mult* din „El a mâncat mult" se datorează tot **RS**, dar numai regentul poate prelua funcţia întregului grup („El *a mâncat*"), nu şi subordonatul („El mult").

Prin **RC** obţinem grupuri de doi (trei..., n) termeni, dintre care fiecare doar repetă funcţia celui precedent şi de aceea poate prelua asupra sa funcţia întregului grup: „*Mama şi tata* au plecat" = „Mama a plecat"; „Tata a plecat".

Grupurile sintactice create prin **RS** şi prin **RC** nu contează în comunicare decât după ce realizăm **RI**, adică după ce alegem şi formulăm un **S** şi un **P**:

Scanned with OKEN Scanner

grupurile obţinute prin **RS**, de tipul *om vesel, început de toamnă, a citi ceva, a vorbi greu, curat gătit(ă), ceva plăcut* etc., sau cele pe care le putem crea prin **RC**, de tipul *omul şi câinele; neplăcut, dar adevărat; criminal, deci diabolic; aici şi dincolo* etc. nu vor conta ca (grupuri de) părţi de propoziţie decât din şi după includerea lor în propoziţie graţie **RI**: „El este om vesel."; „La fiecare început de toamnă aşteptăm ceva plăcut."; „Se purta ca un criminal, deci diabolic" etc.

Ca atare, **RI** dă naştere doar la două funcţii, de **S** şi **P**, iar prin ele la propoziţii. **RS** produce cele mai multe funcţii, dar unul din termenii raportului va fi mereu subordonat („adjunct", „satelit", adesea omisibil). **RC** nu produce funcţii, ci doar multiplică (dublează, triplează etc.) funcţii de un fel sau altul (principale ori secundare).

Între PROPOZIŢII, între care nu se poate vorni de **RI** (oricât de necesară ar fi o **SB** sau o **PR** pentru regentă), **RC** şi **RS** produc, totuşi, **fraze**, deci o unitate sintactică nouă şi superioară, dar ca dezvoltare a **RC** şi a **RS** a raportului dintre **pp**, deci ca expansiune a funcţiilor (parţial şi a modelelor) acestora.

RC se caracterizează între unităţi sintactice egale în rang, nedependente una de alta (cel mult, interdependente). În PROPOZIŢIE, termenii plasaţi în **RC** vor fie *părţi de propoziţie coordonate*, **a. cu aceeaşi funcţie** (în acest caz, ele vor fi părţi de propoziţie **multiple**): două sau mai multe **S, Npr.** (dar nu şi un **Pv** ori **Pn** întregi), **A, C**; **b. cu funcţii diferite**: un **Cd** şi un **Ci** sau un **C** circumstanţial ori circumstanţiale diferite.

În PROPOZIŢIE (ca şi în FRAZĂ) **RC** este de 4 feluri:

(*1*) **copulativ**: simplă ataşare (prin învecinare în timp şi spaţiu, prin aceeaşi acţiune sau însuşire, prin acelaşi autor etc.) a unităţilor, fără vreun raport logic clar sesizabil între conţinuturile unităţilor. Modalităţi (adesea combinate): **a**. *juxtapunere*; **b**. *joncţiune*, prin conj. *şi, iar* „şi", *plus* „şi", locuţ.conj. *şi cu, precum şi* sau grupuri corelative *atât... cât şi, nu numai... ci şi..., numai... dar* sau *nici... nici, nici... necum*.

• **Notă:** Singura prepoziţie pentru acest raport e *cu* şi locuţiunile prep. *împreună cu, (cu tot) dimpreună cu*.

(*2*) **adversativ**: contrast (de la o minimă diferenţă, ca cea semnalizată prin conj. *dar, însă*), până la opunere, ca cea realizată prin conj. *ci, şi* „ci"; *iar* „ci").

• **Notă:** În cazul al doilea, unele lucrări disting o *coordonare opozitivă*.

(*3*) **disjunctiv**: conţinuturile unităţilor se exclud, „antagonism" marcat prin conj. *sau, ori, fie* (adesea, repetate).

Scanned with OKEN Scanner

(*4*) **conclusiv**: conţinutul termenului al doilea – o explicaţie de tipul concluziei la cel dintâi mărci explicite: conj. *deci, aşadar*, locuţ.conj. *prin urmare, ca atare* etc.

• **Notă:** În unele lucrări, se delimitează **RC alternativ**, oarecum distinct, marcat prin perechi *ba...ba* (= *şi...şi*), *acum...acum, aici...aici, când...când*.

În FRAZĂ, **RC** – între propoziţii aflate în plan de egalitate sintactică, deci fie principale, fie secundare (acestea, nu neapărat cu aceeaşi funcţie sintactică). Mijloacele, ca şi în propoziţie, sunt: joncţiunea, juxtapunerea, (aceasta, asociată cu pauza şi intonaţia) etc. **Joncţiunea** dispune în frază de un inventar ceva mai bogat ca în propoziţie, pentru **1. coordonare copulativă**: conj. *şi, iar* „şi", locuţ, conj., *precum şi, ca şi* sau (în perechi, pentru coordonare bilaterală, a amânduror propoziţiilor, nu doar a uneia singure) *nu numai... ci (şi), nu numai că... dar şi, atât... cât şi*; adverbele *dar(ă)mite* şi *necum*, prep. *cu* şi locuţ. prep. *împreună cu, şi cu*, **2. adversativă**: conj. *dar, însă, or, iar* „dar", *şi* „dar", locuţ. conj. *numai că, decât că, cât că*, locuţ. adv. (cu valoare conj.) *în schimb*, toate întărite adesea prin adv. *dimpotrivă, totuşi* sau locuţ.adv. *cu toate acestea*; popular sau, mai degrabă, regional, şi prin *decât, fără, numai*; pentru treapta maximă a adversităţii, deci **opoziţie**, conj. *ci, dar* „ci", *iar*, „ci"; **3. disjunctivă**: conj. *sau, ori, fie*, (înv.şi reg.) *au*, adesea în perechi (din repetarea conj. *fie* înaintea conj. *că* a rezultat locuţ.conj.subord. *fie că* „chiar dacă"); **4. conclusivă**: conj. nespecifice *şi, dar(ă)* şi, mai ales, specifice, *deci, aşadar*, locuţ.conj. *prin urmare, (care) va să zică, şi de aceea, şi prin urmare, şi deci, drept care, drept urmare*.

• **Notă:** Individualizabil tipul **alternativ** al coordonării, marcat la fel ca în propoziţie.

Gradul de independenţă a propoziţiilor coordonate este mai mare la coordonarea copulativă, disjunctivă (şi alternativă), unităţile schimbându-şi locul, şi mult atenuat la cea adversativă (şi opozitivă), scăzând la limită în cazul celor conclusive, care şi echivalează (cel puţin logic) cu subordonarea circumstanţială consecutivă (de altfel, şi coordonarea adversativă are un corespondent în subordonarea circumstanţială opoziţională etc.).

Subspecie a **RC** în FRAZĂ: **coordonarea între parte de propoziţie şi o subordonată** concordantă ca funcţie: **a) copulativ**: „A citit *romanul*[1]*/ şi ce-a mai găsit în bibliotecă*[2]*/*"; **b) adversativ**: „Vrea un buchet de *flori*[1]*/, dar de care îi plac ei*[2]*/.*", inclusiv **opozitivă**: „N-a reuşit *el*[1]*/, ci cel ce nu merita*[2]*/.*"; **c) disjunctivă**: „Spune-i *măgar*[1]*/, ori cum mai vrei*[2]*/.*", inclusiv **alternativă**: „Se

Scanned with OKEN Scanner

juca *când cu nepoţica*[1]/, când cu cele ce o asistau[2]/." **d) conclusiv**: „A fugit *noaptea*[1]/, *deci când îi era mai uşor*[2]/".

• **Notă:** Denumirea de *raport mixt* sau *binar* din unele lucrări nu-l scoate din cadrul **RC**, care se stabileşte între părţi de propoziţie, între propoziţii, între o parte de propoziţie şi o propoziţie, ca şi, *contextual*, între fraze (practic, între principalele din ele); în ultima situaţie pot fi fraze „autentice" (dar, uneori, un *şi, iar, dar, deci* etc., câteodată numai narativ, sunt dificil de raportat la o anume propoziţie din contextul anterior), dar şi „pseudo-fraze", rezultate din parcelarea uneia unice iniţiale („Ai tot fost deştept o viaţă[1]/. Sau ai părut astfel[2]/.").

RS în PROPOZIŢIE se angajează, practic, în **grupuri binare**, între atribute sau complemente şi regenţii lor (indiferent de funcţia sintactică a acestora, contând doar natura morfologică a lor) sau, mai rar, în **grupuri ternare** (v. 28). Cel mai frecvent raport sintactic în limba română, căci, în absenţa lui, am produce doar propoziţii simple sau fraze omogene (oricât de „lungite" ca serie numai de principale): „Plec."; „El cântă."; „Plec[1]/ *şi* cumpăr pîine[2]/." etc. În plus, **RS** naşte cele mai multe funcţii.

• **Notă:** Rămâne fără consecinţe deosebite (pentru analize cel puţin) faptul că un termen secundar se poate referi, prin conţinut, la doi sau mai mulţi regenţi, căci funcţia îi rămâne aceeaşi: „Am văzut bărbaţi, femei şi copii *înnebuniţi* de groază.", unde **A adj.** determină, deopotrivă, cei trei regenţi substantivali.

În FRAZĂ, sunt în **RS** toate propoziţiile secundare (inclusiv cele care corespund ca funcţie **S** sau **N pr.** din propoziţie) dependente de un termen regent dintr-o altă propoziţie sau chiar de o întreagă altă propoziţie ca regentă.

• **Notă:** Şi aici o singură subordonată poate depinde de două sau mai multe regente („Plec[1]/, revin[2]/ şi iar plec[3]/ *numai când vreau eu*[4]/."), după cum aceeaşi regentă poate avea un întreg „alai" de subordonate, toate dependente direct de ea. Pentru dubla subordonare a unor secundare, v. 28.

Fundamentală este, deci, identificarea raporturilor, iar prin ele a funcţiilor (funcţiile fiind, alături de importanţa termenilor prinşi în raport, chiar **conţinutul** raportului; **importanţa** termenilor unui raport, mai ales în propoziţie, se verifică în modul de mai sus: în grupul obţinut prin **RI** nici un termen nu poate fi eliminat, substituit cu „zero", cum se spune, pentru că nu poate prelua funcţia celuilalt; în grupul creat prin **RC** fiecare termen poate prelua asupra sa funcţia întregului grup; în grupul rezultat prin **RS** doar unul din termeni, cel regent, poate îndeplini funcţia întregului grup, nu şi termenul adjunct = determinant = subordonat).

Scanned with OKEN Scanner

Tot atât de importantă este, însă, şi **forma**, adică **mărcile** (indiciile, semnalele) acestora. Româna dispune de mai multe *modalităţi* de marcare a raporturilor, adesea asociate între ele (în plus, unele mărci realizează mai multe raporturi): (*1*) **sintactice**: **topica, juxtapunerea, joncţiunea** (= marcarea raporturilor prin cuvint specializate ca *unelte gramaticale* sau altele care fac şi oficiul acestora), **aderenţa**; (*2*) **morfologice**: **flexiunea** (folosirea unei anume forme a cuvântului pentru a intra în raportul dat şi pentru a îndeplini funcţia permisă de el), manifestată fie ca **acord** (potrivire formală între părţile de vorbire care au categorii gramaticale comune), fie ca **recţiune** (**regim gramatical**, când un termen regent impune subordonatului o anume categorie gramaticală – fără să dispună el însuşi de ea); (*3*) **fonetice**: **pauza** şi **intonaţia** din comunicarea orală, semnalate în cea scrisă prin semne de punctuaţie.

RI se realizează prin **1. acord** (vezi tema 8), **2. recţiune** (verbul - **P** sau verbul-copulă impune subiectului cazul **N**); după unele păreri cazul **N.** al **N pr.** s-ar datora nu acordului acestuia cu **S** în **N**, ci tot recţiunii venite dinspre verb); **3. pauză** şi **intonaţie**, care la lipsa acordului formal şi mai ales la elipsa copulei („Acesta, *un ticălos*, celălalt, *un hoţ*.") preiau întregul **P** („Vorbă lungă, sărăcia omului."); se asociază, deci şi **juxtapunerea**; intonaţia plus pauza distinge **N-S** de un vocativ („Mihai ăla e un netrebnic." şi „Mihai, ăla e un netrebnic.") sau **N-S** de **N-P** („*Cei buni* sunt proşti" şi „Cei buni sunt *proşti*"); **4. topica**, la diferenţierea **S** de **N pr.** sau de **Cd.**.

RS în PROPOZIŢIE, prin **1 acord** (deci, şi flexiune), ca între **A adj.** şi regenţi sau la **E.p.s.** şi unul din regenţi (cel nominal) sau la unele **C** circumstanţiale exprimate prin adjective; **2. recţiune** (uneori + **acord**): prepoziţiile impun numelui (subst.,pron.,numeral) de după ele ori cazul **Ac.**, ori **D.**, ori **G.**; verbul tranzitiv impune **C.d.** cazul **Ac.** sau **C.i.** cazul **D.**; un substantiv (indiferent de cazul lui, căci e regent) impune **A** cazul **G** (fata *mamei*) sau **D** (nepot *amândurora*); adjectivul (cu semantică şi verbală) reclamă un **D** (deschis *dialogului*); interjecţia guvernează un **D** (Bravo *lor*!) sau un **Ac.** (Iată-*mă*); **3. jon-cţiune**, cu prepoziţii (simple, compuse, locuţionale), care subordonează **A** şi **C** regenţilor lor (la rândul lor, prepoziţiile predetermină forma cazuală a subor-donatului, dar numai dacă acesta este o parte de vorbire nu numai flexibilă (ca verbul), ci şi nominală; eroarea, curentă, e de a atribui cazul **Ac.** şi adverbului sau şi verbului; prepoziţiile care deja din morfologie sunt indisociabile de formele pe care le construiesc şi le diferenţiază de altele, precum *a* la infinitiv, *de* la supin sau cele „topite" în diverse locuţiuni, nu mai participă la joncţiune;

Scanned with OKEN Scanner

unele prep. ca *la, peste*, chiar *sub* devin un fel de adjective cantitative, cu funcţia sint.; prep. ca *până, de*, convertite în conjuncţii, interesează joncţiunea doar la nivel de frază); **4. pauză şi intonaţie**, ca la apoziţie (la care, ca şi în alte cazuri, ea ar dubla juxtapunerea, când apoziţia nu este „introdusă" prin adverbe explicative *adică, anume* etc.); **5. aderenţă**, când între subordonat şi regent nu sunt posibile acordul, recţiunea etc., ca între adverbe (locuţ.adv.) şi regentul lor verbal, nominal sau adjectival ori între infinitive ori gerunzii şi regenţii lor verbali etc.

RS în FRAZĂ se semnalizează, explicit sau voalat, prin: **1.** *joncţiune*, cu unelte gramaticale propriu-zise (conjuncţii, simple, compuse ori locuţionale) şi cu altele care doar fac oficiul acestora, fiind şi părţi de propoziţie în subordonatele introduse: adverbe pronominale de loc, de timp, de mod (inclusiv, cele nehotărâte) relative sau interogativ-relative (în interogativele indirecte), pron. şi adj.pron. relative sau interogativ-relative şi unele pronume şi adj. nehotărâte (vezi şi tema **31**); **2.** *juxtapunere*, asociată cu pauza şi intonaţia, ca la apozitive sau unele tipuri de circumstanţiale; **3.** *intonaţia* (şi, uneori, pauza), care disociază interogativele directe (deci, principale) şi cele indirecte; **4.** *topica*, mai ales când este fixă, îndeosebi pentru juxtapunere etc.

La **RS** prin joncţiune participă şi **elementele corelative**, care, însă, anticipând ori reluând în regentă funcţia subordonatei, au şi funcţii sintactice proprii în regentă (vezi, la teorie, fiecare subordonată).

RC în propoziţie şi în frază combină diversele mărci, cel mai frecvent joncţiunea şi juxtapunerea.

Desigur, aceste trei raporturi sintactice fundamentale nu epuizează numărul şi varietatea lor din literatura de specialitate. În unele lucrări raportul apozitiv (numit şi *(co)referenţial, de echivalenţă*, *de apoziţionare*) este socotit un raport aparte, în altele e menţinut la **RS**, iar în altele este inclus, alături de coordonare, la raportul de *adordonare*, adică *nondependenţă* (**RI** fiind introdus în cel de *dependenţă*, dar una *bilaterală*) etc.

De reţinut, pentru analizele la nivelul examenelor de admitere cel puţin, însă încă un raport, cel de **incidenţă** (numit şi *zero* sau de *supraordonare*), stabilit între unităţile care formează planul *comentariilor* (intervenţiilor) subiective la planul comunicărilor obiective (vezi tema **33**); în ambele planuri sunt posibile toate raporturile, cel de incidenţă numai între elemente unul aflat în planul comunicării propriu-zise, altul, în planul comentariului la ea.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru o imagine cât mai clară şi mai exactă a „arhitecturii" sintactice a limbii române, este util să se aibă în vedere că, aşa cum aceeaşi funcţie o putem realiza şi ca parte de propoziţie şi ca propoziţie (cu plusuri sau minusuri) în cadrul aceluiaşi raport, tot aşa un **RC** îl putem realiza şi ca **RS** între unităţi („Ai învăţat bine[1]/, *deci* ai luat examenul[2]/." > „Ai învăţat (aşa de bine[1]/, *încât* ai luat examenul[2]/".) sau invers („E cald[1]/, *dar* ea tremură[2]/." > „*Deşi* cald[1]/, ea tremură[2]/."), o relaţie de incidenţă (din vorbirea directă) în **RS** („-Cine e acolo/[1]?, întrebă el[2]/." > „El întrebă[1]/ *cine* e acolo[2]/.") etc.

Fireşte, trebuie analizate, în astfel de cazuri, comunicările **iniţiale** şi nu cele obţinute prin asemenea transformări.

4. PĂRŢILE DE PROPOZIŢIE. CRITERII DE CLASIFICARE

Partea de propoziţie [mai departe: **pp**] este componenta minimală (neanalizabilă în alte segmente mai mici, din cauza *funcţiei sintactice* care o creează în temeiul unui raport) din care, prin punere în relaţie cu o alta sau altele, se elaborează o *propoziţie*. Rezultă că raporturi sintactice există între părţi de propoziţie şi nu în interiorul uneia singure. În propoziţia „Cele mai frumoase clipe ale vieţii sunt trăite de către oameni alături de cei dragi.", cu cele 16 cuvinte şi 12 părţi de vorbire (însumate), sunt doar 6 părţi de propoziţie, căci în grupurile *cele mai frumoase, ale vieţii, sunt trăite, de către oameni* şi *alături de cei dragi* nu există vreun raport sintactic, ele având, fiecare, o funcţie sintactică unitară.

Nefiind autonome (căci există, se creează numai dacă sunt încadrate în propoziţie), părţile de propoziţie se identifică (se recunosc) prin funcţii (care dau şi numele lor), născute din raporturile dintre ele. Ele sunt în număr de patru: *subiect* (= **S**), *predicat* (= **P**), *atribut* (**A**) şi *complement* (**C**).

• **Notă:** Apoziţia şi elementul predicativ suplimentar, recunoscute ca părţi de propoziţie aparte, nu au acest statut în gramatica şcolară: prima este doar o subspecie a atributului (şi numai a celui substantival), iar cealaltă este ignorată).

O primă clasificare a lor constă în *rangul* sintactic: **S** şi **P** sunt părţi de propoziţie **principale**, în sensul că sunt constituienţi indispensabili, „nucleari" (şi nu „sateliţi" ai altora) pentru propoziţie, pe când **A** şi **C** sunt părţi de propoziţie *secundare*, mereu dependente de alţi membri (indiferent dacă sunt principali sau deja secundari) ai propoziţiei. Diferenţa de rang sintactic se traduce şi în *natura raporturilor* dintre părţile de propoziţie, ca şi în modul de a le defini.

Scanned with OKEN Scanner

S şi **P** se definesc unul prin celălalt, căci între ele (şi numai între ele) există un fel de raport sintactic special, care nu este nici de coordonare (deşi ambele sunt egale în rang) şi nici de subordonare (deşi **P** îşi potriveşte formal categoriile gramaticale după acelea ale cuvântului sau cuvintelor cu funcţie de S), ci de **inerenţă** (sau de presupunere reciprocă, de obligativitate, de implicaţie, de incorporare).

În schimb, **A** nu se defineşte prin **C**, după cum în definirea **C** nu se face vreo referire la **A**. În plus, nici **A**, nici **C** nu se definesc, în calitatea lor de secundare, prin raportare la părţile de propoziţie principale, ci exclusiv la *termenul regent*, acesta caracterizat (identificat) numai morfologic, deci indiferent de funcţia lui sintatică, tocmai pentru că şi **A** şi **C** „se nasc" din raportul lor de determinare semantică şi de subordonare sintactică faţă de un regent.

• **Notă:** Apoziţia, care depăşeşte sfera **A** (fiind şi de tip circumstanţial etc.), s-ar crea pe baza unui raport de echivalenţă (sau de subordonare) cu aşa-zisul termen regent, conţinutul căruia îl reia, concretizându-l, explicându-l; elementul predicativ suplimentar are la bază cu adevărat un raport de subordonare, dar *dublu*, şi faţă de un verb, şi faţă de un nume (substantiv sau pronume) ca subiect ori complement direct al celui dintâi.) Aceasta nu înseamnă că **A** şi **C** sunt facultative în propoziţie (adesea ele sunt de-a dreptul necesare, în lipsa lor intenţia comunicativă nerealizându-se complet, ca în „M-am născut în oraşul *Iaşi*." sau „Plec *mâine la ţară*.", ci că sunt dependente, propoziţiile simple, destul de frecvente, dispensându-se de ele („Citesc."; „Noi învăţăm."; „Plouă." etc.).

Clasificările în interiorul fiecărei părţi de propoziţie pe subspecii (subclase) se fac ori după un criteriu formal, al expresiei morfologice şi al structurii, ca la **S** şi la **A**, ori după conţinutul exprimat, ca la **C** (căci regenţii rămân aceiaşi la toate tipurile acestuia: verb, adverb, adjectiv, interjecţie cu valoare verbală), ori după amândouă aceste criterii, ca la **P**, împărţit în verbal şi nominal şi după „veşmântul" morfologic (implicit, după structură), dar şi după conţinutul atribuit subiectului. La **A** predomină clasificarea formală, după partea de vorbire care intră în această funcţie (deşi se practică şi alte divizări pe bază de conţinut şi de grad de legătură cu regentul). La **C** temeiul delimitării speciilor este conţinutul, şi anume *obiectele* acţiunii (complemente necircumstanţiale: direct, indirect şi de agent) sau *împrejurările* de tot felul ale acţiunii (complemente circumstanţiale, de la cele mai concrete: de loc, de timp, de mod, până la cele mai abstracte, de cauză, de condiţie etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru identificarea corectă a raporturilor şi funcţiilor din interiorul propoziţiei este necesară o imagine clară şi completă a *structurii „interne"* a fiecărei părţi de propoziţie (deci, şi a tuturora) atât ca realizare morfologică, cât şi ca număr de apariţii. Astfel, părţile de propoziţie pot fi: **1. „unice"** şi **2. multiple**, primele subdivizându-se în **a) simple**; **b) dublate** (repetate), **c) dezvoltate** şi **d) complexe.**

• **Notă:** Preferăm această denumire ca mai cuprinzătoare, pentru a pune în evidenţă că *simplu* se opune lui *dezvoltat*, *dublat*, *complex*, în toate aceste cazuri fiind vorba de o *singură* parte de propoziţie, dci *unică*, în opunere cu *multiplă*, adică multiplicată).

1. a. Cele **simple** se realizează printr-un singur cuvânt cu sens lexical deplin, suficient şi de sine stătător sau o locuţiune echivalentă cu un cuvânt dintr-o parte de vorbire noţională şi autosemantică: *„Oraşul vuieşte"* (**S** şi **P**); *„Părerile de rău* sunt tardive." (**S**) etc.;

b. dublate (reluate, repetate), situaţie existentă la **S** (*„Fetele şi ele* sunt nişte flori."), la **C** direct şi la **C** indirect, unde dublarea cu un pronume se face prin anticipare (*„O* cunosc pe aceasta.") sau prin reluare („Mamei *îi* dau flori.");

c. cele **dezvoltate**, cu aceeaşi expresie ca şi cele simple, conţin în structura lor o prepoziţie, un adverb de mod (de negaţie, de întărire, de restricţie, de aproximare, de explicaţie) fără funcţie sintactică proprie: „Dorul *de ţară* îl macină" (**A**); „Mă gândesc *la mama*." (**C**); *„Chiar asta* vreau."(**C**, reliefat prin adv. *chiar*); *„Nu pe el* îl vreau." (**C**, negat prin adv. *nu*) etc.

d. complexe (în unele lucrări ele se asimilează celor dezvoltate) constând din grupuri de cuvinte cu sens lexical suficient, grupuri care, deşi au împreună o *singură* funcţie sintactică, se lasă analizate în componente: „N-am *ce vinde*." sau „N-are *cine veni*." (construcţii infinitivale, cu funcţie de **C** direct, respectiv, de **S**); „Datoria ta e *de a fi om* ."; „Muncea mult, *fiind corect* în toate." (structuri de predicat nominal cu verbul copulativ la un mod nepersonal, dar cu o singură funcţie, în exemplele date de nume predicativ, de **C.c.** de mod, în altele, de **S**: *„A fi om* este uneori greu.", de **A**; „Datoria *de a fi om* este permanentă." etc.); „E un drum lung *de trei sute de metri*." (**C** realizat prin numeral cardinal şi substantiv); *„Acum trei luni* nici nu ştiam de el."; *„De mâine într-o lună* voi veni la tine." (construcţii adverbiale cu *acum, încolo, înainte* sau cu substantive cu sens temporal); „Ea, *sora cea mai mare a prietenului meu*, nu s-a mai întors." (apoziţie analizabilă chiar în funcţiile iniţiale din care ea s-a creat).

Scanned with OKEN Scanner

După cum se vede, subtipurile **b, c** şi **d** implică cunoaşterea cuvintelor fără funcţie sintactică şi conştientizarea discordanţelor dintre numărul de cuvinte, de părţi de vorbire şi de părţi de propoziţie din acelaşi text.

2. Cele **multiple** sunt părţi de propoziţie în ipostază multiplicată (binară sau serială), adică *aceleaşi* (ca funcţie) părţi coordonate între ele, putându-se coordona orice părţi de propoziţie, cu excepţia predicatului verbal şi a verbului copulativ din cel nominal.

• **Notă:** La rigoare, clasele **c** şi **d** de sub **1** se pot contopi, vorbindu-se de părţi de propoziţie *dezvoltate* sau *complexe*.

5. PĂRŢI DE PROPOZIŢIE MULTIPLE

– Multiplicare (dublare, triplare etc.) a aceleiaşi funcţii sintactice din interiorul propoziţiei, cu excepţia predicatului verbal şi a verbului copulativ din alcătuirea **P** nominal.

Obligatoriu, de acelaşi rang sintactic (fie principale: două sau mai multe subiecte ale aceluiaşi **P**; două sau mai multe **N.p.** ale aceluiaşi verb copulativ, fie secundare: două sau mai multe **A** de acelaşi tip sau două ori mai multe **C** de acelaşi tip, având un termen regent unic).

Termenii componenţi pot fi în raport de coordonare (*a*) copulativă, (*b*), adversativă, (*c*), disjunctivă, (*d*), conclusivă, (*e*) (ca inovaţie) alternativă („*Ba mama, ba tata* venea la spital."), realizată joncţional sau, mai rar, prin juxtapunere ori prin combinarea celor două procedee.

Preferabilă analiza lor ca atare (şi nu descompus!), pentru a se evidenţia unitatea funcţiei sintactice a grupului şi organizarea lui prin raporturi de coordonare joncţională sau/şi juxtapusă. Părţile de propoziţie multiple sunt un aspect al coordonării în interiorul propoziţiei, dar aceasta (coordonarea) ese mai largă, coordonându-se şi părţile de propoziţie neomogene, deci eterogene ca funcţie.

Părţile de propoziţie multiple se comportă ca un singur „bloc" sintactic şi printr-un specific intern al lor, al omisiunii unor elemente conective („ani de luptă şi [*de*] victorii"), a unor cuvinte autosemantice („mâncare cu [*sare*] sau fără sare"), a bazei comune din derivate sau compuse („literatura inter-[*belică*] şi post-belică" etc.

Scanned with OKEN Scanner

Grupul sintactic creat prin raportul de coordonare poate fi binar („*Tata şi mama* au plecat deja.") ori în serii, uneori organizate în subserii („Viaţa e *interesantă şi promiţătoare, dar dificilă şi primejdioasă*.");

Coordonarea **copulativă** recurge la joncţiune (prin conj. *şi, nici*, locuţ.conj. *atât...cât şi, ca şi, dar şi*; *nu numai... ci (şi), precum şi*; prepoz. *cu* şi locuţ. prep. *împreună cu, şi cu*, pentru subiecte şi c. directe; adverbe de tipul *darămite, necum, plus*, şi la juxtapunere; cea **disjunctivă** se foloseşte de conj. *sau, ori, fie* şi de juxtapunere („E un procedeu" *corect, omenesc sau inuman?*); cea **adversativă** dispune de joncţiune prin conj. *ci, dar, iar, însă, şi*, ca şi prin adv. *cât* sau de juxtapunere (când un termen este negat: „*Nu mama, tata* a greşit" sau reliefat prin *totuşi* etc.: „E *cinstită*, totuşi *imprevizibilă*."); cea **conclusivă** se rezumă la joncţiune prin *aşadar, (şi) deci, (şi) prin urmare („Vinovaţii, deci asasinii şi complicii*, au fos judecaţi.").

– nu se confundă cu părţile de propoziţie **reluate** („*Tata, el* mă apără." etc.). Despre **reluare**, mai larg, **repetiţie**, vezi şi **15**.

6. CUVINTE FĂRĂ FUNCŢIE SINTATICĂ

Sunt **funcţionale** (apte de a îndeplini, singure sau cu ajutorul instrumentelor gramaticale, funcţia de parte de propoziţie) doar părţile de vorbire constituite din cuvinte care *denumesc* ceva perceptibil din realitatea din afara limbii sau de "realitatea" din intervalul acesteia şi care exprimă *noţiuni* despre acele fragmente ale realităţii, iar prin aceasta au sens lexical de sine stătător (noţionale fiind, ele sunt şi *autosemantice*): substantivele, (indirect, ca substitute ale lor) pronumele, adjectivele, numeralele, verbele şi adverbele.

Interjecţia este, parţial, funcţională (v. **72**), parţial, afuncţională.

Sunt numai **afuncţionale** (dar cu rosturi semantice şi, mai ales, gramaticale extrem de importante) articolul, prepoziţia şi conjuncţia.

Prin DESEMANTIZARE, îşi pierd capacitatea de a (mai) funcţiona ca parte de propoziţie şi unele clase dintre cuvintele funcţionale. Astfel, dintre:

1. ADVERBE: **a**. cele modale de negaţie: *nu, nici*, când neagă diverse **pp** (şi nu **pv**); **b**. modalele de reliefare (întărire): *şi, chiar, tocmai* etc.; **c**. modalele de restricţie (exclusivitate): *doar, numai, decât, barem* etc. (care pot restrânge, uneori, chiar sfera unor propoziţii întregi); **d**. modalele de aproximare: *aproape, cam, circa, vreo* etc. (aici, şi de proximitate: *aproape, mai*); **e**. adv.şi locuţ.adv. deservind planul subiectiv (incident) al comunicării: *îndeosebi, mai*

Scanned with OKEN Scanner

ales, apoi etc.; **f.** adv. şi locuţ.adv. care creează, intrând organic în formele lor, gradele de comparaţie; **g.** adv.şi locuţ.prepoz. convertite în prepoziţii şi locuţ.prepoz.; **h.** adv.şi locuţ.adv. transformate în conj.şi locuţ.conj. (*unde, când, pe când, de unde* etc.);

2. VERBE: cele ajutătoare, auxiliare, din structura formelor verbale de mod, de timp şi (pentru *a fi*) de pasiv compuse (tot **auxiliare morfologice** sunt socotite, evident cu alte rosturi, şi articolul, adverbul din gradele de comparaţie, conj. *să* din conjunctiv); conj.şi locuţ.conj. sunt numite **auxiliare sintactice**; prep.şi locuţ.prep. adv. şi unele pronume din structura compuselor şi a locuţiunilor sunt **auxiliare lexicale**).

• **Notă:** Vb. copulative sunt semifuncţionale (semipredicative).

3. PRONUME: **a.** pron.pers. *o* (a *o* sfecli), *-i* („...şi dă-*i* cu una, dă-*i* cu alta.") şi *le* („*Le* vede la matematică"), toate cu „valoare neutră"; **b.** dativele etice *mi, ţi*; **c.** pron.refl.atone în D. şi Ac. din structura verbelor reflexive cu valoare pasivă, eventivă, dinamică şi impersonală);

4. SUBSTANTIVE: **A.** vocativele, deşi ele pot fi regente pentru **A** şi **AT.**

• **Notă:** Adv. şi locuţ.adv. care servesc drept *corelative* în regentă (pentru conectivele subordonatelor) au funcţie de **pp** în aceasta.

7. PREDICATUL

Predicatul este partea principală de propoziţie prin care se comunică ceva despre subiect.

Se recunoaşte, în cele mai multe cazuri, prin întrebările *despre cine* sau *despre ce se vorbeşte* în propoziţie.

În definiţie, este invocat subiectul, care şi el se defineşte, obligatoriu, prin predicat, ca urmare a faptului că între aceste părţi principale (şi numai între ele) se stabileşte un raport sintactic special, care nu este nici de coordonare (deşi ambele sunt de rang egal), şi nici de subordonare (deşi, formal **P** îşi potriveşte formele după categoriile gramaticale ale cuvântului sau cuvintelor cu funcţie de **S**), ci de *inerenţă* (de implicaţie, de obligativitate, de presupunere reciprocă).

În schimb, părţile de propoziţie secundare nu se definesc (nici) una prin cealaltă, şi nici prin raportare la cele principale, ci exclusiv prin termenul regent, calificat în proprietăţile lui morfologice, deci indiferent de funcţia sintactică a acestuia.

Scanned with OKEN Scanner

P în limba română este de două feluri: verbal şi nominal. Această clasificare se motivează atât prin conţinutul atribuit **S** (acţiuni sau stări ori existenţe văzute dinamic, ca procese, în cazul celui verbal, caracteristici în sensul larg al termenului, şi anume însuşiri, calităţi, identităţi, posesori, în cazul celui nominal), cât şi mai ales prin expresia morfologică şi structura lor. Frecvenţă mai mare de realizare în actele de vorbire pare a avea cel verbal.

PREDICATUL VERBAL

Atribuie (sau neagă, subiectului acţiuni ori stări şi existenţe, ultimele două concepute în desfăşurare, procesual. El se exprimă prin:

1. a) verbe personale sau impersonale, indiferent de mod, timp şi diateză, dar la un mod predicativ:

„*Învăţăm* cu plăcere limba maternă.", „Cartea bună *se citeşte (este citită)* uşor.", „*Se întâmplă* multe drame în lume."

b) locuţiuni şi expresii verbale personale sau impersonale, cu verbul din structura lor la un mod personal şi predicativ:

„*Ţi-ai bătut joc* de învăţătură."; „Îmi *trec prin cap* multe şi mărunte."

2. adverbe şi locuţiuni adverbiale predicative:

„*Negreşit* că vom lua examenul."; „*Fără doar şi poate* că învăţătura este indispensabilă".

3. Interjecţii cu valoare verbală:

„*Hai* acasă!"; „*Poftim* datoria cerută."

• **Note:** Sunt **P** verbale şi verbele la infinitiv şi supin, când aceste moduri nepersonale au valoare de imperativ, semnalată prin intonaţie:

„*A nu se abuza* de răbdarea noastră!"

„*De refăcut* lucrarea!"

Tot **P** verbale trebuie admise verbele la infinitiv şi la gerunziu, când ele au **subiect al lor** propriu, diferit de **S** verbului autentic personal şi predicativ, realizându-se, astfel, construcţii infinitivale şi gerunziale cu valoarea unei sau altei propoziţii (uneori, chiar cu valoare de principală):

„Înainte de *a veni* **el**[1]/, **eu** *pregătisem* odaia[2]/."

1. construcţie infinitivală cu valoarea unui subordonate CT,...;
2. PP, regentă.

„*S-au furişat* din sală **mulţi**[1]/, *rămânând* **cei mai buni**[2]."

1. PP;
2. construcţie gerunzială, cu valoarea unei PP.

Scanned with OKEN Scanner

În aceeaşi situaţie se află şi un participiu (cu sau fără verb auxiliar) la diateza pasivă, care, la existenţa unui subiect propriu, are statut de predicat verbal:

„**Acestea** *[fiind] clarificate*[1]/, ei s-au împăcat repede[2]/.":

1. construcţie participială cu valoarea unei subord. **CT** (cu nuanţă şi de **CZ**),...;
2. PP, regentă.

PREDICATUL NOMINAL

Numeşte o caracteristică (însuşire, calitate, identitate, un posesor), atribuită sau retrasă subiectului şi se identifică, de regulă, prin întrebările *cum, cine, care, ce*, sau *al cui este* acesta.

P nominal are mereu structură binară, ponderea celor două componente fiind inegală: din punct de vedere semantic, hotărâtor este numele predicativ, el comunicând cu adevărat ceva despre **S**; din punct de vedere gramatical însă, verbul copulativ este decisiv, el plasând conţinutul numelui predicativ într-un plan modal şi temporal ori altul şi, mai ales, el (şi nu **N pr.**) decizând numărul **P** nominale şi, prin acesta, al propoziţiilor.

Verbele copulative sunt verbe golite total sau parţial, de sensul lor lexical; de aceea, ele cer „sprijinul" unui **N pr.** (sau al unei propoziţii cu această funcţie) pentru a realiza predicatul. Când îşi menţin sensul lexical, cu condiţia să fie, de obicei, la un mod personal, ele funcţionează ca **P** verbale.

Cel mai frecvent şi mai tipic este verbul *a fi*, când nu are nici unul din sensurile „a exista, a trăi, a vieţui, a dăinui etc."; „a se afla, a se găsi"; „a avea loc, a se întâmpla, a se petrece"; „a trebui"; „a proveni din..."; „a se deplasa"; „ a costa" etc.

„– Cât *sunt* merele pe piaţă?" (predicativ), dar

„Merele *sunt sănătoase* în alimentaţie" (copulativ).

Un verb "etalon" în acest sens este *a deveni*, care funcţionează în limba literară doar drept copulă:

„Vremurile *devin tulburi*." Prin sinonimizare cu *a deveni*, ceea ce probează slăbirea sensului lor lexical, sunt copulative şi verbele *a se face, a ieşi, a ajunge*, ca şi *a rămâne*:

„El {*va deveni, se va face, va ieşi, va ajunge, va rămâne*} la anul *informatician*."

Scanned with OKEN Scanner

Tot prin testul sinonimizării în contexte adecvate se verifică statutul de copulă şi al verbelor *a părea, a însemna, a constitui, a reprezenta, a se chema, a se numi* etc.:
Războiul {*este, devine, înseamnă, constituie, reprezintă*} un blestem al umanităţii."
sau:
„Asta {*este, înseamnă, se cheamă, se numeşte, pare*} o potlogărie."

• **Notă:** Verbul *a se face* este copulativ, numai când este strict personal: „El *se face* doctor.", dar predicativ, când este impersonal („Nu ştiu/ cum *se face*/ că mă sperii...", Creangă).
Verbul *a părea*, (la reflexiv) *a se părea* funcţionează ca **P** verbal când este nepersonal, relaţia cu un **S** personal din sfera pers. a III-a fiind anulată („*Pare (Se pare)*/ *că iarna va fi grea.*"; *a se părea* devine copulă când există un **S** logic (compl. indirect), ca în „El mi *se pare trist.*"; *a părea* este copulativ numai dacă este personal: „Eu *par*/ Tu *pari*/ El (ea) *pare obosit(ă)*".

Lista verbelor copulative este dificil de precizat. Inventarul lor sporeşte în unele lucrări cu verbe ca *a întruchipa, a se arăta, a se preface (în), a se transforma (în), a se naşte* etc., ba chiar cu o copulă interpecţională *iată* (şi variantele): „Succesul cu orice preţ – *iată ţelul* său!".

NUMELE PREDICATIV

simplu (căci el poate fi şi multiplu) se exprimă, dinspre morfologie, prin:

1. substantive, simple, compuse sau locuţionale, primare sau provenite, prin conversiune, din alte părţi de vorbire, în cazurile:
a) Nominativ: „El este *profesor.*"; „Oraşul acesta este *Curtea de Argeş.*"; „Gestul tău e curată *bătaie de joc.*"; „Voi sunteţi *nişte leneşi.*" etc.
b) Genitiv, neprepoziţional:
„Cartea este *a bibliotecii.*"
sau prepoziţional:
„Suntem *contra compromisurilor.*"
c) Dativ, cu prepoziţii care guvernează acest caz:
„Fata este *asemenea mamei.*"
d) Acuzativ, cu prepoziţie:
„Florile sunt *de tei.*"

Scanned with OKEN Scanner

• **Notă:** Situaţiile de sub b), c) şi d) se explică prin fenomenul *elipsei*, anume prin omiterea (pentru evitarea repetiţiilor lexicale) a adevăratului **N pr** în Nominativ, fostele atribute (în **Ac., D.** sau **G.**) ale acestuia fiind transferate pe această funcţie („Cartea este *o carte* **a bibliotecii**." etc.). Aceeaşi explicaţie comportă şi **N pr.** realizat prin pronume şi numerale (acesta, cu valoare şi întrebuinţare substantivală) în cazurile **Ac., D.** şi **G.**

2. pronume, de diverse specii (cu excepţia celui reflexiv), în cazurile:

a) N.: „Prietenul meu cel mai apropiat este *el*."
b) Genitiv, neprepoziţional:
„Cartea este *a celuilalt*."
sau propoziţional:
„Ea este *împotriva lui*."
c) Dativ, numai cu prepoziţii:
„Acesta *este* **asemenea** *mie*."
d) Acuzativ, cu prepoziţii:
„Florile *sunt pentru oricine*."

3. numerale (cu valoare şi întrebuinţare substantivală), în cazurile:

a) **N.**:
„Părinţii înseamnă *doi*.";
b) **G.** (cu articol hotărât sau demonstrativ) prepoziţional:
„Ea a fost *contra primului* la votare.";
sau neprepoziţional:
„Casa este *a amândurora* (*a celor patru* etc.).";
c) D., exclusiv cu prepoziţii:
„Al treilea este *asemenea celui de-al doilea*.";
d) Ac., cu prepoziţii:
„Banii sunt *de cinci sute*.".

4. adjectiv (sau locuţiune adjectivală), la diverse grade de comparaţie, exclusiv (prin acord) în **N**:
„Ea este *minunată*."; „Tărăşenia a ajuns *de tot hazul*.".

5. verbe la infinitiv şi la supin:
„Plăcerea lui era *de a citi* mult."; „Hainele sunt *de spălat*.".

6. adverbe şi locuţiuni adverbiale (cel mai adesea, de mod):
„Mama părea *altfel*."; „Lumea este[1]/ *cum* este[2]/"; „Este (*mai, tot aşa de, foarte* etc.) *plăcut*[1]/ să munceşti[2].."; „Este *cu neputinţă* de rezolvat problema."

7. interjecţii:
„Era *vai* de noi pe atunci."

Scanned with OKEN Scanner

Conform principiului corespondenţei dintre părţile de propoziţie şi propoziţii, (sub)funcţia intrapropoziţională de nume predicativ se realizează şi la nivel de frază, printr-o subordonată numită predicativă, care, însă, ca şi subiectiva, întrucât se prezintă ca o comunicare dependentă de o alta, nu poate fi principală, ci numai secundară semantic şi subordonată sintactic, introducându-se, de altfel, prin aceleaşi elemente de relaţie ca şi subordonatele „autentice": „Ea a ajuns[1]/ *ceea ce şi-a dorit*[2]/." „Că eşti[1]/ *ce eşti*[2]/ este meritul părinţilor...[3]./...".

Ca **poziţie**, în topica obiectivă (intelectuală, „directă", adică urmând desfăşurarea normală a actului de cugetare), **N pr** se plasează după copulă (ca în mai toate exemplele de mai sus), dar şi înaintea acesteia, când este realizat printr-un pronume interogativ (-relativ) sau adverb interogativ („*Ce* eşti tu?"; „*Cum* e mâncarea?" etc.). În alte situaţii, antepunerea **N pr** şi eventuala lui distanţare faţă de copulă se datorează topicii *subiective*, deci afective şi expresive („*O luptă*-i viaţa/..."; „*Bună* mai este supa aceasta!" etc.).

Ca **structură**, **N pr** poate fi: 1) *unic*, şi anume a. *simplu* („Ion este *student*."), b. *complex* („Cărarea mea şi-a tuturor/ E *tot nimic*"), c. *dezvoltat* („Scândura e *de trei metri*.") şi 2) *multiplu* („Cărţile sunt *interesante, instructive şi plăcute*."). Construcţiile nominale infinitivale, gerunziale şi participiale, cu verbul copulativ la unul din aceste moduri nepersonale, pot realiza şi ele funcţia unui singur **N pr** dezvoltat („Datoria noastră este *de a fi oameni* mereu."). Despre funcţiile, inclusiv de **P** nominal ca atare, ale acestor structuri, vezi **32**.

Posibilitatea **elipsei** apare mai frecvent la verbul copulativ („El era maniac, ea – *o exaltată*.") decât la **N pr** („– Este ea fericită? – *Este*.").

Fiind destinat să caracterizeze, să identifice, să califice **S**, **N pr** este susceptibil de a realiza mai multe valori şi efecte stilistice (evident, în stilul artistic, ca şi, mai rar, în cel publicistic).

Confuziile dintre **N pr** şi alte funcţii sintactice în propoziţie (ca şi dintre o **PR** şi alte subordonate) provin din punerea mecanică a întrebărilor, din neconştientizarea faptului că un verb golit de sens lexical nu mai poate fi singur **P** (verbal) şi, ca atare, nu mai este tranzitiv, deci, că nu mai poate fi urmat de un complement direct sau de un circumstanţial de mod ori de un atribut. Confuzia, şi ea frecventă, între un **P** verbal, realizat printr-un verb pasiv, şi un **P** nominal cu **N pr** participial se înlătură semantic (în primul caz, acţiunea-însuşire este văzută dinamic, în al doilea, static) şi funcţional, prin prezenţa explicită sau deductibilă din context, a unui **C** de agent (să se compare: „Floarea *este* **ofilită**.", cu **N pr**, şi „Ea *este ofilită* de câte nevoi a îndurat", cu **P** verbal etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Acordul **P** cu **S** îl tratăm la *Mijloacele de exprimare a raporturilor sintactice* (vezi **3**), acest procedeu întâlnindu-se şi la raportul de subordonare (dintre un anume tip de atribut şi regentul lui) dar, şi mai ales, la **8**.

8. ACORDUL DINTRE PREDICAT ŞI SUBIECT

Procedeu fundamental (de natură morfologică) de realizare a raportului de inerenţă, singurul care asigură unui lanţ de cuvinte calitatea de propoziţie (organizată, deci analizabilă): potrivire formală, în anumite categorii gramaticale, a **P** cu cuvântul sau grupul de cuvinte cu funcţie de **S**. Spre deosebire de acordul, numai unilateral, dintre unele specii de **A** şi regenţi, acordul **P-S** este bilateral: **P** obligă **S** să se realizeze, morfologic, prin cazul **N** (caz direct, al independenţei sintactice); excepţiile sunt explicabile prin elipsă, prin sintaxa pron.relativ etc.

Tipul de bază: (*1*) *acord formal* sau *gramatical*, faţă de care (*2*) *acordul prin atracţie* şi (*3*) *acordul logic (după înţeles)* sunt, mai toate, abateri de la norma literară.

Acordul gramatical: verbul-predicat (verbal), verbul auxiliar (din diateza pasivă cu formă proprie) şi verbul copulativ (din **P.n.**) concordă cu **S** în persoană şi număr, iar **N pr.**, ca şi participiul pasiv, în gen, număr şi caz; nu au posibilitatea acordului **P** exprimate prin adverbe şi interjecţii, şi nici **N pr.** realizate prin adverbe, interjecţii sau forme verbale nepersonale (iar cele exprimate prin subst.,pron. şi numerale, acordate în caz, dacă sunt la **N**, pot să nu se acorde în gen şi număr).

Particularităţi ale acordului, după cum **S** este **1. unic**, **a**) la pl. sau **b**) la sg.; **c**) expr.prin pron.nehot. *fiecare* sau pron negative *nimeni, nici unul*; **d**) prin subst. colectiv; **e**) prin subst. propriu cu formă de pl. şi sens de sg.; **f**) prin locuţ.pron. de reverenţă (*Măria Ta* etc.); **g**) (în stilul oficial) prin subst. ca *subsemnatul, petentul* etc.) şi **2**. *multiplu*, de persoane, genuri, numere diferite, cazuri în care, de obicei, prioritate la impunerea acordului o are genul masculin faţă de cel feminin, pers. I faţă de pers. a II-a, aceasta faţă de pers. a III-a etc.

Sunt situaţii când, la imposibilitatea sau ambiguitatea acordului gramatical, normele exprimării (orale sau scrise) literare tolerează sau chiar preferă acordul logic (după înţeles sau semantic) şi cel prin atracţie.

Acordul formal (gramatical) este, deci, **morfologic**: dintre **S** spre **P** el îmbracă forma **flexiunii**; dinspre **P** spre **S**, el ia forma **recţiunii** sau a **regimului**: deşi nu are categoria gramaticală a cazului, verbul sau echivalentele sale ajunse în sfera **P** impun, obligă **S** să fie la **N**.

Scanned with OKEN Scanner

9. SUBORDONATA PREDICATIVĂ (PR)

PR este subordonata care îndeplineşte funcţia de nume predicativ al unui verb copulativ de regentă. Ea răspunde la aceleaşi întrebări ca şi **N pr**, adresate subiectului (dar nu întrebările sunt decisive pentru identificarea funcţiei).

Deşi realizează, la nivel de frază, o funcţie sintactică principală din propoziţie, **PR** (ca şi **SB**), conţinând o comunicare mereu dependentă de o alta, nu poate fi principală în fraza în care apare.

Verbul copulativ din regentă poate fi exprimat explicit („Casa *este*[1]/ cum o ştii[2]") sau nu, dar reîntregibil („Viaţa noastră[1]/ cum o ştii[2]/."); când este exprimat, el poate fi la un mod personal („Uneori, *devenim*[1]/ ceea ce nu vrem[2]/.") sau nepersonal („*Ajungând*[1]/ ceea ce şi-a propus[2]/, el s-a liniştit[1]/."; „*A te face*[1]/ ceea ce nu s-a făcut nimeni până la tine[2]/ este o iluzie[1]/.").

Recunoaşterea **PR** depinde de inventarul verbelor copulative (după unele lucrări, verbele *a se arăta, a se chema, a ieşi, a se naşte, a se numi, a părea, a rămâne* etc., dar mai ales *a constitui, a alcătui, a forma, a reprezenta* nu sunt decât aparent sau, ca ultimele patru, deloc copulative). Oricare ar fi lista lor, este de reţinut că ele, cele autentice, sunt intranzitive, deci nu admit după ele o **CD** (pentru alte confuzii între **PR** şi diverse subordonate, vezi mai jos).

Printre regenţii **PR**, deci asimilată verbelor copulative, poate fi admisă şi interjecţia *iată* (cu variantele *iacă, iaca, iacătă*): „O clipă de linişte – *iată*[1]/ ceea ce-mi lipsea[2]/."; „Să reuşim la examen[1]/ – *iată*[2]/ ce ne preocupă cel mai mult[3]/."

Ultimul tip de frază conţine *o regentă* (semantic, principală ori secundară) constituită numai dintr-un **verb copulativ** (sau un echivalent al acestuia, de tipul *iată*), deci insuficientă şi semantic, şi gramatical. Asemenea regente se cer întregite, „la dreapta", printr-o **PR** sau două, iar „la stânga" printr-o **SB** sau două: „Când măriţi o fată[1]/ *este*[2]/ ca şi cum ţi-ar arde casa[3]/."; „Dacă nu l-am înjurat atunci[1]/ *e*[2]/ pentru că-l stimam încă[3]/."; „Ceea ce mă interesa mai mult[1]/ *era*[2]/ cum [sau: ca să] ajung mai repede acasă[3]/." (în ultima frază, în locul **PR** putea fi doar un **N pr**: „.../*era ajungerea*...."). Asemenea **PR** şi **SB** nu trebuie confundate, din cauza aspectului lor formal, cu subordonatele **CT, CZ, CM, CS** etc., funcţiile lor (de **PR**, respectiv, de **SB**) putându-se proba prin testul contragerii: „Măritişul...{este, înseamnă, devine etc.} incendiu...", decisive fiind, deci, nevoile de întregire semantico-gramaticală a copulei din acest tip de regente.

Scanned with OKEN Scanner

• **Notă:** Este de reţinut că, deşi preiau funcţia unei singure părţi de propoziţie (a numelui predicativ, respectiv, a subiectului), **PR** şi **SB** sunt analizabile, ca şi subordonatele „autentice", în interiorul lor pe componente. Printre altele, aceasta înseamnă că elementul introductiv (pronume sau adverb) al **PR** îşi va primi funcţia sintactică în subordonată şi nu în regentă: „Dilema este[1]/ cui i se va atribui eşecul[2]/."; în P_2 *cui* fiind **C.ind.**, reluat prin **C.ind.** *i*, al vb. *se va atribui*.

Pentru identificarea corectă a **PR** mai este necesar să se ştie că în regentă verbul copulativ poate să nu apară ca atare, ci cu alte funcţii, de atribut, complement sau circumstanţial, evident, toate incomplete: „Convingerea *de a rămâne*[1]/ cum a fost toată viaţa[2]/ era la el nestrămutată[1]/."; „Intenţiona *a părea*[1]/ ceea ce îi dictau împrejurările[2]."; „*Devenind*[1]/ ceea ce nici nu visase vreodată[2]/, se schimbă radical[1]/." etc. Despre asemenea *structuri sintactice complexe* (sau, cum le spun unii, *mixte*), vezi şi **32**.

Subordonata **PR** se introduce prin:

1). **a)** conjuncţii subordonatoare (simple sau compuse): *că, să, ca să* (adesea, dislocată prin intercalări), *dacă, de*: „Prostul pare[1]/ *că* s-a trezit din beţia măririi[2]/."; „Dorinţa lor este[1]/ *ca* la întâlnire *să* se evite orice discordie[2]/."; „Chestiunea este[1]/ *dacă* ajungem la timp[2]/."; „Duşmanul a ajuns[1]/ *de*-l dai jos cu degetul[2]/.";

b) locuţiuni conjuncţionale subordonatoare: *ca şi cum, ca şi când, de parcă, după cum*: „A minţi e[1]/ ca şi cum ai convinge pe cineva de un neadevăr[2]/."; „Înţelegerea s-a făcut[1]/ *după cum* s-a convenit în prealabil[2]/."; „A muri e[1]/ *de parcă* te-ai naşte pentru o nouă viaţă[2]/.";

2) **a)** pronume şi adjective pronominale relative (-interogative): *cine, care, cât, (câtă, câţi, câte), cine (ceea ce, cei ce, cele ce)*: „Misterul este[1]/ *cine* a ordonat asasinatul[2]/."; „El este pentru ea[1]/ *ceea ce* n-a fost nici mama[2]/."; „Criminalul este[1]/ *cel ce* nu se fereşte deloc[2]/." etc.

b) pronume şi adjective pronominale nehotărâte: *oricine, oricare, orice*: „Premiul este[1]/ pentru oricine îl merită[2]/."; „Gândirea este[1]/ *a oricărui* o are a lui[2]/.";

3) adverbele modale, temporale, locale cu rol de relaţie ori de interogaţie sau nehotărâte cu aceeaşi destinaţie de relative: *cum, unde, când, cât, precum, oricum, oricât* etc.: „Omul ajunge uneori[1]/ *cum* nu vrea[2]/."; „El pare[1]/ *oricum* vor cei din jur[2]/."; „Patria este[1]/ *cât* vrei[2]/ să fie în cuget şi-n inimă[3]/.".

Scanned with OKEN Scanner

• **Notă:** Să se observe că gruparea relativelor este omogenă, neamestecându-se sub aceeaşi rubrică cuvinte din părţi de vorbire diferite. Pe de altă parte, să se remarce că regenta unei **PR** nu este numai o **PP** (ca în majoritatea exemplelor de până aici), ci o secundară, ca atare, deja subordonată. În al treilea rând, aici, ca şi pretutindeni, exemplificările le facem cu fraze create de noi, cu scopul de a stimula capacitatea creativă a celor interesaţi, chiar dacă ilustrările din gramatici provin din modelele, consacrate sau nu, de exprimare în stilul beletristic, ştiinţific, oficial etc.

Ca TOPICĂ, subordonata **PR** se plasează, cel mai adesea, după regentă (ca în toate exemplele de până aici). În ordine subiectivă (prin definiţie, afectivă şi expresivă), ea poate preceda regenta: „Ce eşti azi[1]/ mâine nu vei mai fi[2]/.”; „Cum e sacul[1]/ e şi petecul[2]/.”.

Ca PUNCTUAŢIE, **PR** nu se separă de regentă, dar, ca şi la alte subordonate, oricât de indispensabile acesteia, fenomenul de intercalare, inclusiv prin elemente incidente, creează o separare grafică, aparentă însă, căci este vorba de „izolarea” elementului (-lor) intercalat(e): „Dificultatea este[1]/, cum am mai spus[2]/, să nu greşeşti în cunoştinţă de cauză[3]/.”.

Probleme precum clasificarea semantică a **PR** în calificative şi de identificare, distingerea în cadrul lor a interogativelor indirecte (verbul copulativ raportându-se la un substantiv-subiect de tipul *problemă, întrebare, chestiune* etc.), modurile folosite în ele, contragerea **în N pr.** etc. nu sunt indispensabile în lumina exigenţelor examenelor de admitere dar necesare profesorilor.

10. SUBIECTUL

S este partea principală de propoziţie despre care se spune ceva cu ajutorul **P**, şi anume cine face sau suferă acţiunea numită ori sugerată de acesta, cui i se atribuie o existenţă sau stare văzute dinamic (procesual, în desfăşurare) sau o caracteristică (în sensul larg al termenului: însuşire, identitate, calitate, posesor).

Identificarea **S** este ajutată de întrebările: **cine? ce?** sau, mai larg, **despre cine?** sau **despre ce?** (se vorbeşte în propoziţie). Acestea pot fi comune, însă, şi altor părţi de propoziţie. De aceea, hotărâtoare rămâne relaţia de inerenţă cu un **P**. De altfel, delimitarea propoziţiilor dintr-un text nu ar trebui să se limiteze la identificarea predicatelor, ci să se întregească cu cea şi a subiectelor, raţiunea de existenţă a unuia fiind prezenţa celuilalt. Această implicaţie, presupunere reciprocă, obligativitate se vede deja din definiţia fiecăruia; de aceea, e greu de

Scanned with OKEN Scanner

ierarhizat **S** şi **P**, căci primul îl avem în gândirea noastră şi îi dăm nume ca să comunicăm, cel de-al doilea aduce noul (dinamicul) şi, aparent, ceva mai important, despre obiectul actului nostru de gândire (ori de simţire sau de voinţă); pe scurt, **S** *numeşte* ceea ce avem în minte (în conştiinţă), **P** *comunică* ceva despre cel dintâi.

Stăruim asupra acestei necesităţi, întrucât, când în ceea ce ni se pare a fi o singură propoziţie întâlnim două **S** diferite (exceptând **S multiple**, despre care vezi mai jos şi ale căror părţi se raportează la acelaşi **P**), trebuie să intuim şi existenţa a două **P** diferite (chiar dacă unul e realizat printr-un verb la un mod nepersonal: infinitiv, supin, gerunziu, participu), ca atare, şi a două propoziţii distincte (în virtutea definiţiei iniţial acceptate că propoziţia este *o comunicare cu* **un singur P**).

Abătându-ne, întrucâtva, de la gramaticile şcolare sau inversând prezentările de acolo, precizăm, de la început, că în limba română **S** este *existent* sau *inexistent* (numit şi „zero", notaţia fiind ∅).

S *inexistent* nu este o contradicţie în termeni: el ar trebui să existe, dar este de neidentificat pentru mintea omenească, ca în cazul verbelor „meteorologice": *„Plouă"*; *„Se înserează"*; *„Se crapă de ziuă"*. În asemenea propoziţii lipsa **S** este acceptată de la sine (deşi, ca reacţie la această asimetrie a raportului **S=P**, se întâlnesc enunţuri ca **„Ploaia** *plouă*", cu aşa-zisul „**S** intern", după modelul complementului direct intern). Asemenea verbe, impersonale din cauza conţinutului, se pot, însă, personaliza, primind subiecte personale „palpabile": „**Ea** tot *tuna* şi *fulgera* împotriva lui.", după cum numeroase verbe personale prin depersonalizare, se impersonalizează (cf. „*Face*[1]/ să-ţi trăieşti viaţa acum[2]./").

Alteori, **S** este *inexistent* din motive gramaticale, el neputându-se realiza ca parte de propoziţie (deşi pot exista indicii, de pildă, printr-un pronume personal aton în **Ac** sau **D**, asupra **S**, care, astfel, va fi numai logic), bunăoară, în cazul **P** exprimate prin locuţiuni verbale ca *a(-i) părea bine* (*rău*), *a(-i) merge prost* (cuiva), *a fi rău* (de cineva), *a(-i) fi lehamite*, *a(-i) şedea bine* (cuiva), *a*(-i) *fi dat (sortit, hotărât, menit, scris, ursit* (cuiva) etc. sau verbe ca *a nu*(-i) *arde*, *a* (i) *se acri*, *a* (i) *se urî*, *a nu*(-i) *păsa* etc.

• **Notă:** În asemenea enunţuri **S**, indicat prin pronumele *îmi (mi), îţi, îi, ne, vă, le*, rămâne numai logic, pronumele fiind complemente indirecte. În alte cazuri, ca *a*-i *fi* **sete**, *a*-i *fi* **foame** (**silă** etc.), substantivele *sete, foame* etc. sunt **S** gramaticale, dar nu şi logice.

Scanned with OKEN Scanner

S *existente* în mod real în propoziţie se subîmpart, la rândul lor, în **1.** *exprimate* şi **2.** *neexprimate* (absente, dar nu inexistente).

S *exprimate* explicit în propoziţie sunt, iarăşi, de mai multe feluri: **a.** *unice*, şi anume a) *simple*; b) *complexe*; c) *reluate* (*repetate*) şi d) *dezvoltate*, şi **b.** *multiple*

• **Notă:** Am preferat denumirea de **S** *unic* ca mai cuprinzătoare faţă de termenul **S** *simple* şi ca făcând pereche „normală" cu cel de **S** *multiplu* (**S** *simplu* fiind doar o subclasă a celui *unic*).

Din sfera „**S** *unice*", **S** *simplu* este cel realizat printr-un cuvânt autosemantic, eventual articulat: „*Oamenii* mai şi visează.".

S *complex* este considerat cel în care o parte de vorbire autosemantică este apreciată („modalizată") printr-un adverb modal de reliefare („Am *fost şi* **eu** acolo."), de restrângere a sferei („*Numai* **ea** ştie adevărul.") etc. De fapt, **S** complex, astfel înţeles, poate fi inclus la cel simplu.

S *reluat*, caracteristic exprimării populare, în speţă celei familiare, este tot un **S** unic, dar dublat (prin anticipare şi, mai ales, prin reluare) ca expresie, de pildă, un substantiv şi un pronume (termenul secund fiind, de regulă, reliefat prin adverbul modal *şi*): „*Fetele* sunt *şi ele* nişte flori."; „Îţi arată *el, tata*!", asemenea construcţii „trădând" participarea afectivă a vorbitorului la cele comunicate.

S *dezvoltat* se manifestă în construcţiile infinitivale relative (numite aşa din cauza relatorului iniţial din structura lor), constând dintr-un pronume relativ şi infinitivul verbelor *a avea* sau *a fi* cu sensul de „a exista": „Nu-i *ce mânca*."; „N-avea pe atunci *cine* mă *ajuta*.", grupurile subliniate fiind, la rigoare, analizabile şi pe componente. Un astfel de **S** apare şi în construcţii gerunziale absolute („Se vede *răsărind luna*."; „S-a auzit *ţipând un trecător*.".

• **Notă:** Să nu se confunde asemenea **S** dezvoltate prin propoziţii care au numai **P** cu alte construcţii gerunziale în care gerunziul are un subiect propriu, dar şi **diferit** de S verbului autentic personal şi predicativ („Sculându-se **el**[1]/, m-am culcat **eu**[2]/.", iar prin aceasta are statut de **P** verbal (vezi mai jos).), apoi, cel constând dintr-o structură de **P** nominal cu verbul copulativ la infinitiv („*A fi om* este o obligaţie, nu doar un drept.") sau la supin („E dificil *de ajuns creator* de valori.", dintr-un substantiv cuplat cu un numeral („Sunt *douăzeci de metri* până la gară." sau un adjectiv pronominal posesiv (ca în termenii de rudenie: „*Maică-sa* nu-l prea certa."), în fine, după unele opinii, din nume proprii („*Vasile Alecsandri* provenea...").

Scanned with OKEN Scanner

S *multiplu* „se opune" **S** *unic*, adică *unuia singur* (fie el simplu, complex, reluat sau dezvoltat) şi se realizează prin două sau mai multe părţi de vorbire autosemantice, cu coordonarea prin juxtapunere sau/şi prin joncţiune a componentelor, **P** verbal sau copula din **P** nominal trebuind să fie la plural: *„Părinţii, bunicii, verii şi cumnaţii* s-au adunat cu greu.".

S *neexprimat* (absent) dar nu existent) este şi el de mai multe feluri:

1) **S** *inclus*, numai în sfera verbelor personale aflate la pers.I sau a II-a singular sau plural; subiectele acestor verbe nu pot fi decât pronominale (*eu, tu, dumneata; noi, voi, dumneavoastră*), iar formele verbale sunt bine diferenţiate între ele (la toate conjugările); în plus, persoanele I şi a II-a reprezintă partenerii nemijlociţi ai oricărui act de vorbire şi, din aceste motive, nu este nevoie de explicitarea **S** (care este „gândit" împreună cu verbul-predicat, „încorporat" în desinenţele acestuia), decât dacă se urmăreştea reliefarea lui în „exprimări emfatice" („*Eu* am hotărât aşa.") sau opunerea unor **S** de persoane diferite („*Eu* dictez, iar *tu* scrie!").
2) **S** *subînţeles*, numai în sfera pers. a III-a, sg. sau pl.; identificabil din contextul verbal anterior („*Ea* s-a sculat, s-a pieptănat şi a căzut pe gânduri.") sau din cel situaţional (din situaţia în care are loc comunicarea, când aceasta se face în prezenţa obiectelor de care se vorbeşte: „S-a prăbuşit.").
3) **S** *nedeterminat*, existent, dar neprecizat mai îndeaproape: „Bate la uşă."; „A scris în ziar că..." etc.

S *nedeterminat*, dar cu *valoare generală* de data aceasta, se produce în sfera pers. a II-a sg. sau I pl. (deci şi în cazul celui inclus): „Bine faci, bine găseşti."; „Murim ca să înviem apoi." ori în „zona" pers. a III-a, sg.: „Aici se stă confortabil."; „La hotel *se doarme* prost.", conţinutul comunicat putându-se atribui oricărei persoane aflate în situaţia respectivă sau neinteresând, pur şi simplu, persoana.

S *exprimat* (se are în vedere, de regulă, cel unic şi simplu) se realizează, morfologic, prin:

◆ I. **substantiv** (simplu, compus sau locuţional), primar (propriu-zis) ori secundar (provenit, prin conversiune, din cuvintele altor părţi de vorbire), la cazurile:

a) **Nominativ**: *„Mama* era înţeleaptă."; *„Floarea-soarelui* n-a mai rodit ca altădată."; „L-au cuprins *părerile de rău*."; *„Binele* este de negăsit."; *„Oful* lui era mare."

Tot aici intră subiectele verbului *a fi* cu sens existenţial: „mi-e *dor* (*frică* etc.)", dar şi „mi-e *bine* (*rău, cald, rece*)" sau (după unele păreri) „e *vai* (sau:

Scanned with OKEN Scanner

vai şi amar) de noi", unde adverbele *bine, rău*, adjectivele *cald, rece, amar*, interjecţia *vai* se substantivează şi, astfel, ocupă poziţia şi funcţia de **S**. Tot în **N** stau subiectele unor verbe impersonale: „Îmi trebuie *cărţi (un prieten, ceva)*."); „Îmi place *muzica (dansul, croşetatul* etc.)".

Este normal ca funcţia sintactică principală de **S** să fie rezervată, despre morfologie, cazului **Nominativ**, caz al independenţei sintactice a unui cuvânt (spre deosebire de **Ac.**, **D.** şi **G.**, cazuri oblice, ale dependenţei, în sensul că ele sunt cerute de un alt membru al propoziţiei şi nu invers). Însă, prin fenomene ca **elipsa**, în funcţia **S** apar, ca şi la pronume şi numeral, şi substantive la cazuri indirecte.

b) **Genitiv**: „*Ai casei* nu-şi găseau liniştea."; „Fata moşului era harnică, ...[2]/ *a babei* era...[2]/".

c) **Acuzatiy** cu prepoziţii: „Au mai plecat *din oameni*", unde, prin omisiunea adevăratelor subiecte (*fata, locatarii, unii*) fostele lor atribute sunt transferate în poziţia **S**, ca şi în „Se zăreşte (ceva, o siluetă etc.) *ca o nălucă*" sau „(Colegii) Au venit *cu toţii*".

Sunt, însă, false Acuzative, deci tot Nominative, substantivele construite cu unele prepoziţii, care, prin semantizare, devin adjective cantitative şi au funcţia de atribut adjectival: „Au venit *la* (= mulţi, foarte mulţi) *oameni*, de s-a umplut sala."; „S-a adunat *peste o mie*."

◆ II. **Pronume**, de diverse specii (cu excepţia celui reflexiv), la cazurile:

a) **Nominativ**: „*Ea* visează."; „*Celălalt* nu ştie."; „*Toţi* veghează.";

b) **Genitiv**: „*Ai lui* întârzie."; „Ăsta e meritul[1]/ *cui* te-a făcut.";

Prin gramaticalizare, formele pronumelor posesive conţinând obligatoriu articolul posesiv (*al* etc.) sunt în **N** când au funcţie de **S**.: „*Ai mei* s-au retras."; „*Al său* (*a sa*) scrie mai bine".

c) **Dativ**: „Dau cartea[1]/ *cui* mi-o cere[2]./".

d) **Acuzativ cu prepoziţie**: „Stimez[1]/ *pe cel ce* iubeşte aventura[2]./"; „Se mai află printre oameni *de aceia*[1]/, care..."; „*De alde ăştia* nu merită nici o atenţie."; „Nimic[1]/ *din ceea ce* era frumos[2]/ n-a rezistat[1]/." etc.

Ca şi în cazul construcţiilor prepoziţionale ale substantivului (*din oameni* etc., vezi mai sus), Acuzativele pronominale *de aceia*, *de alde ăştia* etc. reprezentau în enunţurile primare (întregi) atribute cu sens apreciativ sau calificativ, după cum *cu toţii*, care poate apărea pe lângă pronume diverse sau substantive ce li se poate substitui, este, ca locuţiune adeverbială modală, un circumstanţial de mod.

Scanned with OKEN Scanner

Formele oblice (de **G., D., Ac.**) ale pronumelor relative, *cu, pe cel ce, din ceea ce*, improprii funcţiei de **S** (aceasta, însă, neîndoielnică în raport cu predicatele verbale *a făcut, cere, gândeşte* şi cu cel nominal *era frumos*) se explică prin funcţia prealabilă a lor în regentă (atribut: „...meritul *aceluia* (*cuiva*)/ care..." ; compl.ind.: „...dau *aceluia* (*unuia, omului*)/ care..."; compl.direct: „stimez *pe acela* (*pe omul*) care...", atribut: „nimic *din lucrurile*/ care..."; această funcţie le impune cazul respectiv, formă cu care ele sunt „obligate" să funcţioneze ca subiecte în subordonatele pe care le introduc.

◆ III. **Numerale**: (cardinale, ordinale, colective), la cazurile:

a) **Nominativ**: „Lipsesc *trei*."; „*Al doilea* nu mai vine."; „*Tuspatru* sunt vinovaţi.", dar (cu aceleaşi motivări ca la substantiv şi pronume) şi la cazurile:

b) **Genitiv**: „*Ai amândurora* nu mă agreau." („Părinţii...").

c) **Acuzativ**: „Au fugit *cu sutele*."

• **Notă:** În Ac. poate apărea şi una din componentele **S** multiplu, exprimată printr-un substantiv (pronume, numeral) şi coordonată copulativ, prin prep. *cu* sau locuţ.prepoz. *şi cu, împreună cu* (şi variantele acesteia), cu o componentă anterioară: „Mama *cu fata* (*cu cealaltă, cu a doua*) au plecat la piaţă."

◆ IV. **Verbale** (locuţiuni verbale), la modurile:

a) **inifinitiv**: „*A picta* e o plăcere."; „E uşor *a strica*.";

b) **gerunziu**: „Se vede *fulgerând*."; „Se aude *doinind*.";

c) **supin**: „E greu *de reparat*."

• **Notă:** După unele opinii, **S** ar fi şi participiile „amputate" prin elipsa verbului auxiliar din conjunctivul verbelor pasive: „Trebuia (să fie) *pălmuită* o asemenea fiinţă."

◆ V. **Interjecţii**: „Se auzi *pleosc*!".

• **Notă:** În unele lucrări, printre ipostazele morfologice ale **S** se citează şi adverbele modale *aşa, altfel, altminteri* („S-a întâmplat *aşa*."), dar ca substitute de propoziţii-subiect.

În TOPICĂ obiectivă, directă (intelectuală, raţională), **S** precede **P** „*Lumea* s-a înrăit."

În topică subiectivă, prin definiţie afectivă şi ca atare, expresivă, **S** poate succede **P**: „Zboară *cocorii*."; „Fericiţi *cei săraci...*".

Evident, intenţiile personale (afective, expresive) ale vorbitorului sunt îngrădite în situaţii de topică fixă, prestabilită, a **S**, ca cea de antepunere în cazul **S** exprimat prin pronumele interogative şi relative sau cele de postpunere obligatorie a **S** în interogative directe (şi principale): „Cine e *vinovatul*?", ca şi în incidentele principale care atribuie o vorbire directă: „Mamă!, strigă *copilul*." etc.

Scanned with OKEN Scanner

Ca PUNCTUAŢIE, regula fundamentală este aceea a neseparării prin virgulă a **P** de **S** sau, ceea ce-i aproape acelaşi lucru a **S** de **P**. Ca şi aiurea, însă, nevoia de a izola, de a semnaliza grafic diversele elemente sau unităţi intercalate provoacă o asemenea,. de fapt aparentă, „dislocare": „El, nenorocitul, infamul, şi-a permis...".

Stăruinţa noastră asupra **S** se justifică prin aceea că aflarea exactă a **S** este, dacă nu tot aşa de importantă ca cea a **P**, cel puţin solidară cu a acestuia şi, de aici, cu aflarea raportului de inerenţă dintre **P** şi **S**, raport fără de care nu se creează unitatea sintactică numită propoziţie, superioară părţilor de propoziţie pe care le înglobează şi fiind ceva mai mult decât o simplă sumă a acestora.

Intuirea corectă a acestei relaţii ne fereşte de confuziile, frecvente şi dăunătoare analizelor, între **S** şi numele predicativ, sau complement direct ori apoziţie, eventual şi un complement indirect (de fapt, circumstanţial sociativ). Tocmai raportul dat, manifestat prin acord, flexiune, topică, articularea sau nearticularea numelor etc., este un reper pentru evitarea unor atari greşeli. Mai avertizăm asupra abuzului de exemplificări ale **S** şi prin părţi de vorbire nenoţionale şi afuncţionale, articol, prepoziţie şi conjuncţie, care numai în vorbirea despre vorbire (adică, în metalimbaj) pot ocupa funcţia dată: „*Şi* este conjuncţie."; „Acolo trebuie *(un) pe*."; „*Al* e necesar în anumite condiţii..." etc.

Despre expansiunea **S**, respectiv, contragerea **SB**, vezi **29**.

11. SUBORDONATA SUBIECTIVĂ

Subiectiva este propoziţia secundară care are funcţia de subiect pentru propoziţia regentă, mai exact, al predicatului, dar şi al unui verb la un mod nepersonal din aceasta.

SB răspunde la aceleaşi întrebări ca şi **S**: *cine? ce?* (vezi şi **10**).

Ea este necesară regentelor care, din diverse cauze, nu au şi nici nu pot avea în ele **S** exprimat sau măcar exprimabil *ca parte de propoziţie*. Alături de **PR**, este o subordonată absolut indispensabilă regentei, altfel insuficientă semantic.

SB este cerută de următoarele categorii de regenţi:

◆ I. *1. a*) un verb personal, la diverse moduri şi timpuri, dar numai în sfera pers. a III-a (cu funcţia de **P** verbal): „Cine seamănă vânt[1]/ *culege* furtună[2]/." etc. În asemenea construcţii aforistice (proverbe, zicători; maxime, sentinţe) relaţia cu un subiect pronominal personal (*el, ea*) nu poate fi stabilită, fiindcă adevărurile (cugetările) generale din ele convin oricărei persoane aflate în situaţia respectivă.

Scanned with OKEN Scanner

Cel mult, **SB** (care e „adevăratul subiect" al verbului-predicat: *culege* etc.) poate fi reluată în regentă, pentru reliefare, printr-un subiect de tipul *acela*.

După sau paralel cu acest model sintactic, **SB** sunt „solicitate" şi în construcţii care se referă la situaţii concrete, particulare, din realitatea din afara limbii: „Cine a spart geamul[1]/ *să se ridice* imediat[2]/!".

b) o locuţiune verbală personală (**P verbal**): „Cine susţine una ca asta[1]/ *îşi bate joc* de toţi şi de toate[2]./"; „*Ţine minte* totul[1]/ cine învaţă prin înţelegere[2]/."

c) un verb personal pasiv (cu formă proprie sau cu cea reflexivă): „*Este iubit*[1]/ cine iubeşte[2]/."; „*Se cunosc*[1]/ cei ce chiulesc întruna[2]/."

2. *a*) un verb impersonal, cu formă activă sau reflexivă (cu sau fără pronume personal aton în **D** sau **Ac**, logic **S**, dar, gramatical, **C.ind.** sau **C.d.**): îmi (îţi, îi, ne, vă, le) *place, vine, convine, arde, este* (= „vine") etc.; *trebuie, merită, face, urmează, rezultă, reiese, decurge, are* sau *avea* (cu sensul de „urmează", respectiv, „urma"); *rămâne, ajunge* etc.; mă (te, îl, o, ne, vă, îi, le) *doare, nelinişteşte, miră, surprinde, interesează, tentează* etc.; mi (...) *se pare* (dar şi: îmi... *pare*), mi *se cuvine* (să...) etc.; *se poate, se pare, se întâmplă, se cade, se cuvine, se face, se nimereşte* etc.; (cu sens pasiv, complementul de agent fiind nedeterminat) *se spune, se zice, se zvoneşte, se crede, se află, se estimează, se permite, se interzice, se înţelege* etc.: „Îmi *place* (Nu-mi *place*)[1]/ să pescuiesc în ape tulburi[2]/."; „*Avea*[1]/ să se întâmple atunci o minune[2]/."; „*Rămânea*[1]/ să mai stabilim preţul[2]/."; „*S-a nimerit*[1]/ că am fost şi eu acolo[2]/." etc.

b) verb sau locuţiune verbală impersonală cu sens pasiv: *E ştiut* (= „se ştie"), *e cunoscut* (= „se cunoaşte"), *e acceptat* (de toţi) (/ că...) etc.; mi-*e scris* (*hărăzit, menit, sortit, scris, dat*) etc.; *se dă de ştire* etc.;

c) locuţiune verbală impersonală (cu indicii, ca în unele cazuri de mai sus, asupra **S** logice prin pron.personal *îmi* (*mi* drept **C.ind.**): îmi *dă* (*trece, trăsneşte*) *prin* (*în*) *gând* (*minte, cap*), îmi *şade* (*stă*) *bine* (*rău*), mi-*i lehamite*: „Îţi *şade bine*[1]/ să bîrfeşti lumea[2]?"; Mi-*i lehamite*[1]/ să-l tot cert[2].

• **Notă:** Unii regenţi de sub *1)* şi *2)* pot fi şi la moduri nepersonale (infinitiv, gerunziu): „*Sosind*[1]/ cine trebuia[2]/, ne-am potolit[1]."; „*Aflându-se*[1]/ că vine scumpirea[2]/, lumea s-a repezit la cumpărături[1]/."; „*Părându-i-se*[1]/ că nu ştie[2]/ n-a mai dat examenul[2]/."; „Părerea de *a pleca*[1]/ cine a mai fost acolo[2]/ n-a mai fost acceptată[1]/."; „*A se afirma*[1]/ că e permis[2]/ orice nu e interzis[3]/ este o necuviinţă[1]/.".

Scanned with OKEN Scanner

SB pot apărea şi pe lângă verbe la supin (prin lăsarea în subtext a copulativului *a fi* din construcţiile primare): „De notat[1]/ că lucrurile nu vor rămâne aşa[2].”.

3. a) predicatele nominale „personale” (cu verbul copulativ personal): „Cei ce nu se preocupă de ei[1]/ *devin rataţi*[2]/.”; „*Sunt drepţi*[1]/ cei ce iubesc dreptatea[2]/.”; „Ce-a făcut el[1]/ *e sfânt* pentru ea[2].”; „Ceea ce mi s-a spus[1]/ *rămâne o taină* pentru alţii[2]./”.

Verbul copulativ poate fi şi la un mod nepersonal, regentul cu structură de **P** nominal având alte funcţii sintactice: „*Ajungând deputat*[1]/ cine nu trebuia[2], lucrurile s-au tulburat[1].”. Aceeaşi situaţie se întâlneşte şi la *3. b*): „*Fiind totuna* pentru mine[1]/ ce se va întâmpla[2]/, n-am ezitat[1]/ să...[3]/.”; „*Fiind de neimaginat*[1]/ să nu ia examenul[2]/, el n-a riscat nimic[1].”.

b) predicate nominale, realizate prin expresii verbale impersonale (formate din copulativul impersonal *e (este)* uneori omisibil, şi un nume predicativ, exprimat prin adverve sau locuţiuni adverbiale modale, la diverse grade de comparaţie): *(e) bine* (sau: *bine e, bine este*), *e plăcut, e nimerit, e potrivit* (şi, prin echivalenţă) *e locul, aşa-i (nu-i aşa), e cu putinţă, (e) neîndoielnic, e (era) fatal, e de netăgăduit, e de neînţeles* etc. (vezi tema VERBELE IMPERSONALE şi ECHIVALENTELE LOR): „*A fost bine*[1]/ să ştii totul[2]/.” etc.

c) predicatele nominale tot de tip impersonal, cu *a fi* copulativ impersonal, uneori omisibil, şi un nume predicativ substantival (putând fi precedat sau urmat de atribute adjectivale): „*E o* (mare) *plăcere*[1]/ să stea omul de vorbă cu tine[2]/.”; „*E un păcat* greu de iertat[1]/ să-ţi nesocoteşti părinţii[2]/.”; „*Păcat*[1]/ că n-ai venit la timp[2]/.”; „*Nu-i* nici un *folos*[1]/ să te certi cu toată lumea[2]/.” (de aici: „*Ce folos*/ că avem de toate[2]/, dacă nu ne putem bucura de ele[3]/.”.

4. a) adverbe sau locuţiuni adverbiale de mod predicative (**P** verbal), numai dacă nu admit înaintea lor copula impersonală *e* şi numai dacă sunt integrate în fraze prin conj.subord. *că*: „*Poate*[1]/ că iarna nu va dura mult[2]/.”; „*Fără doar şi poate*[1]/ că ei au dreptate[2]/.”.

SB se introduce, se subordonează regentelor prin:

1) conjuncţii (simple, compuse, locuţionale) subordonatoare: *că, să, ca să* (foarte des dislocată: *ca... să*), *dacă, de* (= „că”; „să”; „dacă”); *cum că*: „Se întâmplă[1]/ *ca* omul *să* mai greşească[2]/.”; „Va fi bine[1]/ *dacă* te vei potoli[2]/.”; „Se zvonea[1]/ *cum că* preţurile vor scădea drastic[2]/.”

2) pronume şi adjective pronominale: *care, cine, ce, căci* (*câtă, câţi, câte*); *cel ce, (ceea ce, cei cei, cele ce)*: „Nu se ştie[1]/ *cine* este autorul[2].”; „Se tăinuieşte[1]/ *câte* victime sunt[2]/.”.

Scanned with OKEN Scanner

3) pronume şi adjective pronominale nehotărâte: *oricine, oricare, oricâţi*, etc.: „Mă bucură[1]/ *orice* mi se aduce[2]/."; „Îmi place[1]/ *orice* vorbă spui[2]/.".

4) adverbe şi locuţiuni adverbiale relative: *unde, când, cum, cât* (invariabil!), *încotro, de unde, până când, de câte ori* etc.: „Mi-*e indiferent*[1]/ *de când* lipseşti[2]/."; „E un miracol[1]/ *cum* s-au aranjat lucrurile[2]/."

• **Notă:** Este de observat că **SB** introduse prin pronume (numite „pronominale") apar, de regulă, pe lângă regenţi verbali personali, cele „adverbiale" sunt selectate de **P** nominale, iar cele „conjuncţionale" sunt preferate pe lângă adverbe predicative şi regenţi verbali impersonali.

Pe lângă confuziile posibile (cu **PR, CD, AT, CI** etc.), la **SB** sunt de semnalat încă unele chestiuni:

1) *valori secundare* de tip circumstanţial: a) condiţională: „Cine gândeşte corect[1]/ va trăi corect[2]/."; b) cauzală: „Cine a greşit[1]/ şi a plătit[2]/ se va feri de greşeli[3]/." (unde avem două **SB**, 1 şi 2, a doua fiind coordonată copulativ, prin conj. *şi*, cu prima, după cum este posibilă coordonarea unui **SB** cu un **S**: „Se ştie felul tău[1]/ *şi* că poţi mai mult[2]/.") etc.

2) ca şi la **PR**, subtipul *interogative indirecte,* când regentul este un verb cu sensul, „supraordonat", de informare: *a se şti, a interesa, a se afla*, asemenea **SB** fiind introduse prin adverbe şi pronume interogativ-relative, iar dintre conjuncţii prin *dacă*.

3) existenţa a două sau mai multe regente pentru aceeaşi **SB**: „Cine a minţit o dată[1]/ sau va mai minţi[2]/ sau se va ruşina[3]/ şi va tăcea[4]/.";

4) cumulul, într-o subordonată, a funcţiei de **SB** cu o altă funcţie pe lângă un alt regent: „...cui i-ar fi trecut prin gând[1]/ şi ar fi crezut vreodată[2]/ că mulţi cădea-vor în curând...[3]/", unde P_3, este **SB** pentru P_1 şi **CD** pentru P_2.

TOPICA **SB** este în parte, fixă, prestabilită, în parte, liberă, variabilă, în funcţie de relator, de regent, dar şi de coeficientul de expresivitate scontat: **SB** „pronominale" sunt „privilegiate" prin antepunere faţă de regentă, celelalte (printre ele şi interogativele indirecte) ocupă, de regulă, poziţie după regentă. Topică obligatorie au **SB** adverbelor predicative („la dreapta" regentului), ca şi **SB** subordonată „în lanţ", de aproape („S-a spus[1]/ că nu a fost posibil[2]/ să se stabilească[3]/ ce s-a întâmplat acolo[4]/."); regentele, insuficiente şi semantic şi gramatical, obligă **SB** la antepunere, iar **PR** la postpunere: „Ceea ce mă preocupa mai tare[1]/ era[2]/ ca să ajung repede acasă[3]/."

PUNCTUAŢIA limbii literare interzice separarea **SB** de regentă, cu excepţia situaţiilor de izolare între virgule a intercalărilor (inclusiv, incidente):

Scanned with OKEN Scanner

„Nu se ştie[1]/, zicea el[2]/, dacă vom spravieţui[3]/." şi de delimitare exactă a hotarului dintre regentă şi **SB** ori dintre **SB** şi regentă: „Ce ştii bine[2]/, se păstrează constant în memorie[2]//." (unde virgula a prevenit riscul echivocului de grupare a adverbului *bine* cu regenta); „Cine mănîncă[1]/, să muncească[2]/." (unde, în absenţa virgulei, P_2 poate fi interpretată ca o circumstanţială finală) etc.

12. ATRIBUTUL (A). CLASIFICĂRI. SPECII

Partea de propoziţie secundară, care determină un substantiv sau un echivalent al acestuia (pronume sau numeral, acesta cu valoare şi întrebuinţare substantivală).

Clasificare: morfologică (după partea de vorbire cu această funcţie); (la rigoare, după gradul de legătură cu regentul şi după conţinut: *neizolate*, acestea *de calificare* şi *de identificare*, *izolate*, acestea *descriptive* sau *circumstanţiale*).

Ca structură: *simple, amplificate, complexe* (dar „unice") şi *multiple*.

Subordonare faţă de regent, prin 1. *flexiune*, ori ca a) *acord*, ori ca b) *recţiune*; 2. *joncţiune* (prin prep.sau locuţ.prep.); 3. (mai rar, la apoziţii) *juxtapunere*.

Confuzii (de evitat): Cu **N.pr.**, cu unele **C**, **E.p.s.**

Topica şi punctuaţia: variabile.

Extensibil (cu restricţii) în subordonate **AT**.

Sursă de numeroase valori stilistice.

ATRIBUTUL SUBSTANTIVAL (A subst.)

Specie (subclasă a **A**) exprimată prin substantive (primare ori secundare, deci obţinute prin conversiune).

Regenţi: aceiaşi pentru toate speciile **A**.

Expresie morfologică: 1) subst. în **G.** a) neprepoziţional; b) prepoziţional, în **D**, neprepoziţional (ca în româna veche, populară şi folclorică) sau prepoziţional (cu *asemenea* etc.), şi **Ac**, cu prep. şi locuţ.prep.

A *apozitiv*, cu situaţie aparte, ori 1) *neacordat*, deci numai în **N** (deseori semnalizat prin adv. (locuţ. adv.) explicative: *adică, anume*, şi *anume* etc., ori 2) *neacordat*, deci la toate cazurile regentului, inclusiv la **V** („Frate *Sandule*...").

• **Note:** APOZIŢIA (de tip atributiv, căci există şi una din tip circumstanţial) poate fi, structural 1) *simplă*; 2) *dezvoltată*.

Scanned with OKEN Scanner

Fostele infinitive lungi, *substantivate*, cer **A** (nu complement).
La „morfologia" **A** subst. se includ şi numeralele cu valoare şi întrebuinţare substantivală, cu aceeaşi manifestare cazuală (prepoziţională sau neprepoziţională) ca la substantivul propriu-zis.

ATRIBUTUL PRONOMINAL

– realizat prin orice specie de pronume (deci, şi reflexiv), la cazurile:
(*1*) Genitiv (*a*) neprepoziţional: „dragostea *lui*"; „sosirea *alor mei*"; „cărţile *celuilalt*"; „ţara *nimănui*"; „– *A cui* carte citeşti?" etc.;
(*b*) prepoziţional: „denunţ *împotriva lui*"; „grupul *din jurul acestuia*"; „cartea/ *al cărei* autor..."; tot aici, şi Acuzativul cu prep. *a*: „negarea *a tot*/ ce-a fost bun";
(*2*) Acuzativ, numai prepoziţional: „dorul *de ea*"; „amorul *de sine*"; „fărădelege *ca asta*"; „scrisoarea *de la dumnealui*"; „prun *ca al vostru*" etc.;
(*3*) Dativ, mai ales al pronumelor personale şi reflexive atone, cunoscute sub numele de „dativ posesiv": „mâna-*mi*"; „gându-*i*"; „strania-*ţi* comportare"; „unde *îţi* este capul?"; „Vezi-*ţi* de treabă!"; „Luaţi-*vă* bagajele!"; „cumnat *acestuia*" (după modelul *A* substantival în dativ);

• **Note:**
1. Uneori, ca în structura verbelor reflexive (ca formă numai, deci active pronominale), pron. refl. poate cumula şi funcţia de c.ind.: „Scutură-ţi cugetul!", unde *-ţi* – atr.pron. în D. (echivalând cu un adj. pron. posesiv: *tău*) al subst. *cugetul*, dar şi compl. indir. al verbului *scutură*.
2. *LUI, EI, LOR*, din vecinătatea substantivelor, rămân pronume personale (nu posesive sau adjective pronominale posesive): „casa *lui (ei, lor)*"; „*a lor* faţă", deci, atribute pronominale genitivale.
3. Dificultăţi apar la lipsa formelor proprii de Genitiv ale pronumelor personale şi a unora posesive, sursă a numeroase confuzii, printre altele, între pronume şi adjectivul pronominal (cf. gândul *la ai noştri* - **A** pron. în **Ac.**; băieţi *ai noştri* - **A** adjectival), ca şi între cazuri (**Ac.** şi **G.**: scrisori *de la ai tăi* etc.). Cf. „complotul *împotriva alor noştri*" (**A** pron. în **G**) şi „băieţii *din jurul tău*", „cartea *din faţa mea*" (**A.** adj., – adj. pron. în **Ac.**).

(*4*) Apoziţie, variabilă în caz: „Vinovatul, *el*, s-a demascat." (**N.**); „De Gheorghe, *de el*, şi nu de altcineva am uitat." (**Ac.**); „Colegului, *altuia*, îi voi da darul." (**D.**); „Greşeala este a fetei, *a ei*." (**G.**).

Scanned with OKEN Scanner

C6 F II

ATRIBUTUL ADJECTIVAL

– cel mai des tip de *A* întâlnit în vorbire (în texte);
– este deservit dinspre morfologie prin:
(*1*) adjective propriu-zise, primare: „odaie *curată*"; „suflet *flămând*"; „idee *tot aşa de bună*"; „*cel mai minunat* dar"; „*aşa (asemenea)* făptură"; „nuanţă *mov*";
(*2*) adjective provenite din participii: „cartof *curăţat*"; „scriere *tradusă*";
(*3*) adjective provenite din gerunzii (când sunt acordate): „mână *tremurândă*"; „coşuri *fumegânde*"; "un om *suferind*";
(*4*) adjective pronominale: „băiatul *însuşi*"; „*ale acestora* gânduri" (= „gândurile *voastre*"); „– *Care* autor nu-ţi place?"; „Mă gândeam la *ce* ispravă va face el."; „pe *unii* bărbaţi"; „*nici o* nădejde"; „a *acestor* gânduri"; „cetăţeni ai *acestei* ţări" (adjectivul pronominal ajutând şi flexiunea substantivului);
(*5*) numerale (cardinale, ordinale, colective,): „*trei* doamne"; „*întâia* serie"; „*amândoi* copiii"; „folos *îndoit*" etc.

• **Notă:** După unele gramatici, funcţionează ca **A** adjectivale doar numeralele cardinale de până la 20, prepoziţia *de* făcând din substantivul următor un atribut substantival al numeralului devenit substantiv: „Am citit *opt* cărţi", unde *opt* – **A** adjectival, dar „Am citit treizeci şi trei de cărţi", unde *treizeci şi trei* – **C.d.**, iar *de cărţi* – **A** substantival.

Tot în unele gramatici, pe lângă subst. defective de plural (*singularia tautum*), de tipul *unt, mălai* sau invers, de tipul *tăiţei, nişte* ar fi, prin semantizarea articolului nehotărât, adjectiv cantitativ nehotărât, deci **A** adjectival, situaţie la care ajunge, prin acelaşi proces, prep. *la*: „Au venit *la oameni, de...*"; „Am mâncat *la* mere..."; (*6*) (prin elipsă), unele „pseudoprefixe": „garaj *auto*"; „(o) casă *extra*" etc.

Locuţiunile adjectivale au, în mod firesc, funcţia de **A** adjectivale: „muiere *(mai) a dracului*"; „gând (inimă, gest, idee) *de aur*", deşi unii specialişti preferă analiza lor ca **A** substantivale: „vieţi *fără număr*"; „putere *în stare* pură..." etc.

ATRIBUTUL VERBAL, ADVERBIAL ŞI INTERJECŢIONAL

A verbal se exprimă prin verbe (locuţiuni verbale) la un mod nepersonal:
(*1*) infinitiv: „plăcerea *de a scrie*"; „dorinţa *de a evada* şi *de a-şi lua lumea în cap*" etc.;
(*2*) supin: „grâu *de cules*"; „cleşte *pentru tăiat*" etc.;

Scanned with OKEN Scanner

(*3*) gerunziu neacordat: „câini *lătrând*"; „moş *sughiţând*";
(*4*) (după unii autori) participii cu sens pasiv, chiar şi acordate: „coclaurile *bătute* de ei" (deşi prezenţa unui complement ar sugera că şi un adjectiv ca *plin*, din „butoi *plin* cu apă"; ar trebui să fie tot **A** verbal).

Au funcţia de **A** verbal, dar dezvoltat (mai degrabă, complex) structurile nominal-predicative, cu verbul copulativ la infinitiv: „Obligaţia *de a fi om* adevărat e permanentă".

A adverbial se realizează printr-un adverb sau o locuţiune adverbială, (rar) fără prepoziţie: "venirea *aici* a mamei" sau (cel mai adesea) cu prepoziţii: „omul *de acolo*"; „ziua *de ieri*"; „plecatul *devreme*"; „mersul *hoţeşte*"; „Furişarea *încet* se impunea."; „repetarea *pe îndelete* (sau: *pe de rost*)"; „*astfel de* oameni", dar „oameni *de odinioară*" etc.

• **Note:** În „vis *aievea*", „mersul *alene*", „călătorie *anevoie*", „fugă *repede*", avem, mai degrabă, adjective invariabile (provenite din adverbe), deci **A** adjectivale.
În „operaţie *greu* de realizat", „lucru *uşor* de făcut", „privelişte *aşa de* frumoasă", nu sunt **A** adverbiale, ci **C.c.m.** (pe lângă supin, respectiv, adjectiv).

Unele locuţiuni adverbiale se pot converti în adjectivale, putând fi analizate ca **A** adjectival: „lumea *de azi* (= „actuală")"; „omul *de faţă* (= „prezent")" etc.

Trebuie evitată eroarea, foarte frecventă, de a i se atribui adverbului, parte de vorbire *în sine neflexibilă* (exceptând gradele de comparaţie, care se realizează prin „adaosuri" din exterior şi nu prin flexionarea adverbului ca atare), cazul Acuzativ, pe motivul prepoziţiei *de* (ca la substantive, pronume, numerale); aceasta construieşte, mai degrabă, o funcţie sintactică, deci introduce o parte de prepoziţie, nu partea de vorbire numită adverb (sau, în alte cazuri, verb: „greutatea *de* a învăţa").

A interjecţional (nerecunoscut în unele lucrări, fiind asimilat celui adjectival) are o frecvenţă ocazională, îndeosebi în construcţii exclamative: „*halal* treabă!"; „Am avut o tinereţe *he-he*!"; „o viaţă *vai şi amar!*"; „*Bravo* comportare!".

13. ACORDUL ATRIBUTULUI

Acordul sau congruenţa, adică potrivirea formală în categorii gramaticale comune (dar – spre deosebire de acordul dintre **P** şi **S** – numai dinspre regent spre termenul dependent), este marca (calea) principală de obţinere a raportului de subordonare a **A**, dar nu unică (nefiind posibilă pretutindeni). Cel mai des folosit este *acordul formal* (cel logic, sau după înţeles, şi cel prin atracţie fiind

Scanned with OKEN Scanner

sporadice), deci *gramatical*, (simultan sau parţial) în gen, număr şi caz. Se supun regulii acordului în primul rând **A** adjectivale (propriu-zise, cele exprimate prin adjective pronominale, prin numerale, participii şi, parţial, gerunzii acordate): „*acest* elev *merituos*"; „*aceste* fete *merituoase*"; „gânduri *curate*"; „perete *alb*" etc.; „haina *cea nouă*"; „hainei *celei noi*" etc.

Este de reţinut că adjectivul, neavând o formă specială (a treia din latină) pentru genul neutru, „face faţă" acordului cu un substantiv regent neutru cu forma sa de masc. („tren *curat*"), când acesta este la singular, şi cu cea de feminin („trenuri *curate*"), când acesta e la plural; altfel, se naşte ideea că gen neutru ar poseda în limba română nu numai substantivul, ci şi adjectivul, numeralul, articolul, pronumele. Concomitent cu adjectivul se acordă în gen, număr şi caz cu regentul şi articolul demonstrativ, când acesta intră în structura sintactică a **A** adjectival, în care determină (indirect, prin adjectiv) substantivul, „strângând" legătura adjectivului cu acesta şi reliefând conţinutul celui dintâi („fata *cea bună*").

La acordul **A** adjectival cu doi sau mai mulţi regenţi substantivali simultani, prioritatea o deţine (ca şi la **N pred.**) cel de genul masculin („un băiat şi o fată *supăraţi*"), dar numai la nume de animate.

La **A** subst. şi pron. genitivale intră în acord (şi) articolul genitival, care (deşi construieşte cazul **G.**) determină (dar nu direct, ci prin intermediul cuvintelor în **G.**) substantivul regent (faţă de care este enclitic): „fapta aceasta *a vecinei* (*a vecinului, a lui, a celuilalt*)". **A** realizat prin pronume relative se orientează după substantivul prezent explicit sau „ascuns" din regentă: „scriitorul/ *ale cărui* cărţi..." etc.

La acordul în caz participă **A** adjectival şi, facultativ, **A** apozitiv.

În rest, cazul cuvântului cu funcţie de **A** substantival şi pronominal este impus prin recţiune: „Vasile, *cârciumarul*..." (**N**); „fata *moşului*" (**G**); „braţu-*mi*" (**D**); „Vameş *vieţii*" (**D**), dar şi prin joncţiune, realizată prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale, care ele cer un **G.** („carul *din faţa porţii*"; „băieţii *dinapoia lor*"), un **D** („Fată *asemenea ei* nu există."), un **Ac.** („răvaşul *de la aceea*.").

În româna literară este tolerat şi *acordul prin atracţie* („ore de limba şi literatură *română*", ca şi cel după înţeles („Dumneavoastră, *bun (bună)* la inimă, mă veţi înţelege.").

• **Notă:** Adjectivele pronominale posesive, care apar după prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale cu regim de **G.** se află în **Acuzativ**: „Cartea *din faţa mea (ta, sa)*", după feminin, analizându-se la fel şi cele masculine: „băiatul *din spatele meu (tău, său)*" etc.

Scanned with OKEN Scanner

14. SUBORDONATA ATRIBUTIVĂ (AT)

– **AT** este propoziţia subordonată care îndeplineşte, la nivel de frază, funcţia de atribut al unui substantiv sau al unui echivalent al acestuia (pronume, numeral cu valoare şi întrebuinţare substantivală) dintr-o altă propoziţie:

„*Omul*[1]"/ pe care l-am văzut ieri[2]/ a dispărut[1]/.; „*Aceluia*[1]/ căruia îi dai prea puţin[2]/, se cuvine mai mult[2]/."; „Gestul *celei dintâi*[1]/, de la care am răvaşul[2]/, este impresionant[1]/".

– Întrebări utilizabile: *care?; ce fel de; al (a, ai, ale) cui?; câţi?* etc.

– Termeni regenţi – cei menţionaţi mai sus (dintre pronume, cele personale, în formele lor lungi, posesive, de întărire, demonstrative, nehotărâte şi negative);

– **Relatori:**

(*a*) pron.rel.: *care; cui* (G. lui *cine*); *ce; cât (câtă; câţi, câte); cel ce (ceea ce; cei ce; cele ce)*; (rar) adj.pron.rel. *care*, (regional) *de* (socotit pron.rel.invariabil) cu sensul de „care"; pron.relative fără prepoziţii sau constituite cu prepoziţii, după funcţia din subordonata introdusă, stau la diverse cazuri, forma cazuală fiind, adesea, în dezacord cu funcţia („Reexaminarea[1]/ *(ori)cui* ar dori asta[2]/ se va face la anul[1]/".); când regentul este un substantiv din sfera semantică a informaţiei (*întrebare, problemă, chestiune, idee, gând* etc.), relatorii pronominali sunt interogativ-relativi în asemenea **AT** interogative indirecte („Întrebarea[1]/ *cine* va învinge[2]/ mă preocupă[1]."); (*b*) pron.nehot. şi adj.pron.nehot.: *oricine, oricare* (în G.): „Cererea[1]/ *oricui* ni s-ar adresa[2]/ să fie rezolvată repede[1]/."

(*c*) adverbe şi locuţ.adv.: *unde (de unde, până unde); când; cum; cât* etc.;

(*d*) conj. şi locuţ.conj. subst.: *că; să; ca (...) să; dacă; până; până să; până ce*.

Pron.demonstr. *acesta*, (mai frecvent) *acela, aceea* (cu funcţie de **S** sau **C.d.** în regentă) pot servi şi drept *corelatori* ai **AT**: „Pe *aceea* am preferat-o[1]/ pe *care* ai adus-o şi tu[2]/."

Ca şi **A, AT** pot fi (*1*) *neizolate*, (*a*) *de identificare* sau (*b*) *de calificare*, şi (*2*) *izolate*, (*a*) *descriptive (necircumstanţiale)* sau (*b*) *circumstanţiale*. La ultimul subtip funcţia de bază e cea atributivă, valorile suplimentare putând fi sau nu stabilite şi indicate în analiză (cauzală, finală, condiţională, concesivă, consecutivă).

Scanned with OKEN Scanner

Un loc aparte între **AT** propriu-zise, „autentice", îl ocupă APOZITIVA, până la un punct, specie a **AT** (şi doar aşa tratată în gramatica şcolară), şi anume a celei izolate. Ca şi **apoziţia**, a cărei funcţie o preia interpropoziţional, APOZITIVA concretizează, lămureşte, reia într-o nouă formulă (construcţie) de limbă un conţinut echivalent (în mintea vorbitorului şi, adesea, şi în realitate) cu al termenului antecedent (la care se referă). Acesta poate fi, însă, nu doar un substantiv sau substitut al acestuia, ci şi un adverb sau un verb („regenţi" care nu mai sunt cei ai **A** sau ai **AT**), un grup de cuvinte sau chiar o propoziţie întreagă. Cum în texte frecvenţa lor este destul de ridicată, iar identificările tuturor raporturilor şi ale funcţiilor se fac „fără rest", (re)cunoaşterea APOZITIVEI este indispensabilă. RAPORTUL APOZITIV sau de echivalenţă semantico-funcţională între termenii lui, raport care, depăşindu-l pe cel subordonator de tip atributiv, nu este, de fapt, nici de coordonare, nici de subordonare „autentică", se stabileşte între o propoziţie (uneori, şi o frază, vezi şi mai jos, **15**) şi:
– un substantiv (cu diverse funcţii în aşa-zisa regentă): „Mă intrigă *un fapt* (sau: *ceva, una* etc.)[1]/: ce s-a întâmplat cu adevărat[2]/."; „Îţi fac *un bine*[1]/: te scap de duşmani[2]/.";
– un numeral: „A regretat *de două ori*[1]/, cum (sau: ceea ce) nu mai păţise[2]/.";
– un adjectiv: „Se întâmplă ceva *ciudat*[1]/: înfloresc copacii iarna[2]/.";
– un pronume: „Bogaţii sunt *ei*[1]/, cei ce n-au fost săraci nici înainte[2]/.";
– un verb, la moduri personale sau nepersonale: „*Gândeşte*[1]/, adică analizează şi compară datele problemei[2]/."; „Trăieşti doar *muncind*[1]/: prin ce ai produs[2]/.";
– un adverb sau locuţ.adv.: „Îmi scrie *uneori*[1]/, când îşi aduce aminte[2]/."; „*Din loc în loc*[1]/, pe unde nu erau pietre[2]/ se vedeau fire de iarbă[2]/.";
– propoziţii întregi: „*Ne împăcam bine*[1]/, ceea ce era vital pe atunci[2]/".

Există şi FRAZE APOZITIVE: „...aşa-i darul ăsta[1]/: de ce-l ai mai mult[2]/, de-aia ţi se parc[3]/ că n-ai de ajuns[4]/, şi[5]/ de ce-l ai mai puţin[6]/, de-aia ţi se pare[5]/ că nu-ţi mai trebuie deloc[7]"/, unde P_2-P_6 explicitează, toate, adverbul (**N pred.**) *aşa* din P_1: nici una nu poate fi declarată doar ea ca apozitivă; în calitate de frază, ea, firește, se compune din şi este analizabilă în: P_3 şi P_5-**PP**, regente (P_5 fiind coordonată copulativ, prin conj. *şi*, cu P_3); P_2-CM (de măsură progresivă) a regentei P_3; P_6 – la fel (regenta: P_5); P_4 şi P_7-SB (prima, pentru P_3, a doua, pentru P_5).

Deşi dublează o funcţie (a termenului antecedent sau a propoziţiei antecedente, să-i zicem, încă, „regentă"), putând fi de tip subiectiv, predicativ, completiv, APOZITIVELE rămân ca atare, în virtutea echivalenţei: în „M-am supărat pe el[1]/ pentru că minţea[2]/, adică pentru că nu mai prezenta încredere[3]/.",

Scanned with OKEN Scanner

P_3, formal o **CZ** (locul căreia, la nevoie, l-ar putea lua, la intervertire sau chiar la eliminare), nu se analizează ca atare, tocmai pentru că are menirea să „dubleze" P_2.

APOZITIVELE pot fi asamblate prin juxtapunere sau prin elemente introductive, semnul lor distinctiv (explicit sau posibil de introdus) fiind adverbele explicative *adică, anume*, locuţ.adv. explicativă *şi anume* ori echivalentele lor: *altfel spus, cu alte cuvinte* etc. (care, sintactic, par elemente incidente).

Ca TOPICĂ, **AT**, inclusiv APOZITIVA, succede regentului (antecedentului), putând fi şi intercalată în propoziţii care îl conţine. Rar, apozitiva poate fi antepusă („Învaţă[1]/ şi[2]/, *ceea ce este de subliniat*[3]/ are randament[2]/.").

Punctuaţia **AT** depinde de natura ei neizolată sau izolată, aceasta din urmă detaşându-se grafic, ca şi apozitiva (care este semnalizată nu numai prin virgulă, ci şi linie de pauză şi, foarte des, prin două puncte).

15. APOZIŢIA (Ap) ŞI APOZITIVA (AP)

Parte de propoziţie care numeşte (indică, descrie, precizează, identifică, explică, interpretează, concretizează etc.) aceeaşi (în mintea vorbitorului) realitate din afara limbii, dar într-o altă formulă verbală. Secundară, în măsura în care apariţia ei depinde de existenţa anterioară a termenului, pe lângă care să se justifice (ca reluare a acestuia în scopurile de mai sus); termenul reluat (explicat etc.) este doar un *antecedent*, nu un termen cu adevărat regent, căci **AP**, ca expresie a aceluiaşi conţinut, îi poate ocupa locul şi funcţia, eliminându-l.

Depăşeşte sfera **A** (din gramatica şcolară), căci are şi regenţi verbali (improprii **A**), putându-se referi la **S**, **N.pr.**, **A**, **C** şi **E.p.s.**, şi pentru că nu se exprimă doar prin substantiv sau echivalent al acestuia (ca la **A** „autentic").

Oricum, **Ap** de tip atributiv (didactic, specie a **A**) trebuie reţinută în analizele gramaticale, ea întâlnindu-se pe lângă „regenţi" ca pronume („El, *salvatorul meu*, a uitat un lucru.") sau numeral („Al treilea, *mijlocaşul echipei*, a clacat."), nu numai substantive („Bunica lui, *Elvira Popescu*, a trăit mult" > „*Elvira Popescu*, **bunica lui**, a trăit mult"). Ea nu se mai acordă obligatoriu, ca în româna veche, cu „regentul", din cauza „autonomiei" ei (unele lucrări o şi numesc „**A** substantival în Nominativ"): „Domnul *Popescu* este..."; „Averea domnului *Popescu*..."; „Domnului *Popescu*..."; „Pe domnul *Popescu*..."; „Domnule *Popescu*, ia-ţi leafa!".

Scanned with OKEN Scanner

Specificul **Ap** este de a se referi la (*1*) substantive; (*2*) pronume; (*3*) numerale; (*4*) adjective; (*5*) verbe; (*6*) adverbe şi, ca atare, de a relua oricare din funcţiile acestora: *a)* de **S**, *b)* de **N.pr.**, *c)* de **A**, *d)* de **C** (de aici, şi clasificarea sintactică a **Ap**: de tip subiectiv („Celălalt, mai exact *duşmanul nostru*,..."), de tip predicativ („A rămas nemişcat, adică *blegit*."), de tip completiv („Pe ei, *pe Vasile şi pe Ion*, nu-i iert."), de tip circumstanţial („Acolo, *lângă izvoară*, iarba..") sau chiar de tip predicativ suplimentar (în unele lucrări, nume predicativ secundar) („O vedeam prea ocupată, ca să zic aşa, *abătută*"). Invers, se vorbeşte, dinspre morfologie, de **Ap** nominală, pronominală, adjectivală, numerală, verbală, adverbială şi interjecţională. Într-adevăr, **Ap** se exprimă prin: **1.** subst., în **N.**, dar şi la oricare alt caz (oraşul *Iaşi*; copilul lui Vasile, *fratelui meu*; "a trimis nepoatei, *Mădălinei*"; "La el, *la Petru al meu*, n-am mai dat"; "Costache, *iubite prietene*,..."); **2.** pron. (pers.,dem.,nehot.); cel mai des în **N.** („Noi, *adică eu şi celălalt*, vom pleca..."); **3.** numerale (card.,ord., cu unele subspecii) („A căzut o droaie, cam *douăzeci*"); **4.** adjective (nume de însuşiri calitative): „Era dezorientată, *adică nerutinată*."; **5.** verbe, la moduri nepersonale (vezi exemple la tema **64**); **6.** adverbe („Mâine, *vineri*..."). Pentru construcţii nominale cu această funcţie, vezi **32**.

Ca structură: **1. Ap simplă**; **2. dezoltată** („Ştefan, *marele Domn al Moldovei*,..."); **3. multiplă** („Oriunde, *aici şi dincolo*, vei găsi adăpost"). Tipul de **Ap complexă** este, după unele opinii, cea în care **Ap** simplă e precedată de adverbele *adică, anume, tocmai, tot*, numai, după alte păreri, cea în care o **Ap** este succedată de o altă **Ap** ("Soră-sa *Maria, o fată*...").

Mărcile **Ap**: **1** (mai ales) juxtapunerea, asociată cu pauză şi intonaţie (acestea, marcate în scris prin virgulă, două puncte, semnele citării, linie de pauză, semnul egalităţii etc.); **2.** elemente joncţionale: **a.** adv.şi locuţ.adv. *adică, anume, bunăoară, de pildă, cu alte cuvinte* etc. (care, după unele lucrări, ar fi elemente incidente, dar semnalizând echivalenţa făcută de vorbitor între **Ap** şi antecedent); **b.** propoziţii (cu statut de incidente, dar cu acelaşi rol de „semnal" al echivalenţei): *cum se zice, aş zice, s-ar spune* etc. („Era neserios, *aş zice*, **(chiar) un nemernic**."), chiar fraze incidente („Oamenii, *vreau să spun*, **poporul**, n-au altă şansă.") etc.

TOPICA: **Ap**, aproape fără excepţie, postpusă; cel mai des (cu excepţii de tipul „râul *Moldova*", „unchiul *Vasile*" etc.), izolată de antecedent.

Scanned with OKEN Scanner

APOZITIVA (AP)

Funcţie propoziţională de **Ap** pe lângă: **1.** un subst. (cu diverse fcţ.sint. în aşa-zisa regentă): „Mă intrigă *un fapt*[1]/: ce s-a întâmplat cu adversarul[2]/.”; „Îţi fac *un bine*[1]: te scap de furii[2]/.”; **2.** un numeral: „A regretat *de două ori*[1]/, ceea ce nu mai păţise[2]/.”; **3.** un adj.,: „Se întâmplă ceva *ciudat*[1]/: înfloresc copacii iarna[2]/.”; **4.** un pron.: „Bogaţii sunt *ei*[1]/, cei ce n-au fost săraci nici înainte[2]/.”; **5.** un verb (la moduri personale sau nepersonale): „*Gândeşte*[1]/, adică analizează[2]/, şi compară datele problemei[3]/.”; „Trăieşte doar *muncind*[1]/: prin ce a produs[2]/.”; **6.** un adverb (locuţ.adv.): „Îmi scrie *uneori*[1]/, când îşi aduce aminte[2]/.”; „*Din loc în loc*, pe unde erau pietre[2]/, se vedeau fire de iarbă[2]/.”; **7.** propoziţii interog.: „*Ne împăcam bine*[1]/, ceea ce era vital pe atunci[2]/”.

Există şi FRAZE APOZITIVE: „aşa-i darul ăsta[1]/: de ce-l ai mai mult[2]/, de-aia ţi se pare[3]/ că n-ai de-ajuns[4]/...”, unde $P_{2\text{-}4}$ explică sensul vag al adv. *aşa*.

Deşi „dublează” o funcţie (aceea a antecedentului sau a antecedentei), **AP**, chiar dacă pare o **SB, PR, CD, CI** etc., rămâne *ca atare*, în virtutea echivalenţei; în „M-am supărat pe el[1]/, pentru că minţea[2]/, adică pentru că nu mai prezintă încredere[3]/.”; P_3, formal o **CZ** (ca şi P_2, locul căreia, la nevoie, l-ar putea lua la intervertire sau chiar eliminare), se prezintă ca **AP**, tocmai prin menirea de a dubla P_2.

AP pot fi asamblate prin juxtapunere sau prin joncţiune (fie şi aparentă, dat fiind statutul de incidente al conectivelor adverbiale etc. vezi **Ap**).

Ca TOPICĂ, **Ap** se juxtapune; rar, se antepune (chiar se intercalează): „Învaţă[1]/ şi[2]/ *ceea ce este de lăudat*[3]/, are randament[2].”.

AP se detaşează mereu grafic (vezi, mai sus, **Ap**).

16. COMPLEMENTUL (= C). CARACTERISTICI GENERALE

C este partea secundară de propoziţie asemenea atributului, dar care determină alte tipuri de regenţi decât acesta, şi anume un verb, un adverb, un adjectiv sau (rar) o interjecţie verbală. Regentul cel mai important şi mai frecvent este *verbul, nume de acţiune* (stare, existenţă, văzute dinamic, în desfăşurare), care are nevoie de *nume de obiecte* implicate în ea (ca autor, ca „ţintă” directă sau indirectă) şi de *nume de împrejurări* în care ea se derulează. În raport cu ultimele, numele de obiecte sunt componente organice necesare pentru elaborarea

Scanned with OKEN Scanner

propoziţiilor, ele formând clasa *complementelor necircumstanţiale* (direct, indirect şi de agent), care sunt de regulă sau numai ale verbului; numele împrejurărilor (de la cea mai concretă, locul, până la cele mai abstracte, cauza etc.) constituie clasa *complementelor circumstanţiale*, acestea fiind complemente şi ale adverbului, adjectivului, interjecţiei; mai puţin legate (ca cele dintâi, care sunt şi mai abstracte) de regenţi, ele pot fi chiar facultative, nefiind absolut necesare conţinutului din termenul regent.

Funcţionează drept complemente toate părţile de vorbire cu sens lexical autonom şi deplin (autosemantice), evident, în toate ipostazele lor după alcătuire: simple, compuse şi (unde există) locuţionale. Substantivul este „favoritul" complementelor.

Speciile **C** sunt mult mai numeroase decât ale **A**, întrucât se delimitează după conţinutul *complinirii*, pe când determinarea prin *atribuire* a ceva regentului este orientată, la **A**, spre baza morfologică a ei. Fireşte, şi la **C** este nevoie de invocat anume *proprietăţi morfologice* ale regentului, dar acestea, necaracterizând partea de vorbire în întregul ei, vizează anumite subclase ale acesteia (de pildă, *verb tranzitiv*, ceea ce implică, în prealabil, trăsăturile de verb autosemantic, „concret", personal (în nici un caz, impersonal sau impersonalizat!). „Necesitatea" complementelor necircumstanţiale permite şi explică elipsa, omisiunea (pe fondul posibilităţii de a le subînţelege, cf. complementul direct sau de agent).

Complementele (circumstanţiale mai ales) pot cumula valori suplimentare (cf., însă, complementul indirect), în analiză necesară fiind sesizarea funcţiei de bază.

C. indirect (din gramatica şcolară) a fost divizat, recunoscându-se **C.** de agent, **C.c.** sociativ, instrumental şi de relaţie, iar alături de speciile „clasice" de **C.** circumstanţiale au apărut **C.** opoziţional, cumulativ şi de excepţie, ca şi elementul predicativ suplimentar. Dacă unele pot fi încadrate la cele „tradiţionale", altele nu mai pot fi integrate acestora şi cum, în plus, nu toate subordonatele au corespondent intrapropoziţional, o idee despre aceste „noutăţi" este utilă, fie şi numai spre evitarea unor confuzii.

Tot pentru corectitudinea analizelor, este de menţionat că, deşi mai rar, şi la **C** se produce fenomenul „izolării" (la cele circumstanţiale mai ales), ceea ce influenţează punctuaţia lor.

Topica la **C** este, în ansamblu, liberă; în principiu, însă, dintr-o suită de **C** ale aceluiaşi regent (mai ales verbal) pe primul loc se va afla, după gradul de necesitate, unul din **C** necircumstanţiale (îndeosebi, cel direct).

Scanned with OKEN Scanner

17. COMPLEMENTUL DIRECT (C.d.) ŞI COMPLETIVA DIRECTĂ (CD)

– C (necircumstanţial), indispensabil, cu cei mai puţini regenţi;

– identificat (după aflarea **P** şi, obligatoriu, a **S**), de regulă, prin întrebările *pe cine?* şi *ce?*; ultima este cea mai „perfidă", căci, deşi logic singura posibilă, la ea „răspunde" nu doar un **C.d.**, ci şi un **S** sau un **N.pr.**; ca atare, reperul cel mai sigur rămâne regentul şi natura semantică a raportului cu acesta;

– arată (numindu-l sau înlocuindu-l) obiectul care este „ţinta" directă, punctul de „sosire" (în opunere cu obiectul-subiect, cel mai adesea punct de plecare) a acţiunii, fie ca exterior acesteia (a bate *covorul*), fie drept rezultat al ei (a scrie *un* roman) sau chiar conţinut al ei (a cânta *un cântec*);

– determină (are ca regenţi): (*1*) (*a*) verb tranzitiv, la un mod personal sau nepersonal: „*a citi* răvaşul"; „*Mut* bagajul"; (*b*) locuţiune verbală tranzitivă, la un mod personal sau nu: „*Am pus mâna* pe hoţ."; „Nu se cuvine *a lua la rost* pe oricine."; (*2*) o inerjecţie ca valoarea unui verb tranzitiv: „...şi *jart*! o palmă obrazniculuí."; „Iată-*mă*!";

– unele **C.d.** se înscriu în familia lexicală a verbului regent sau în cea semantică a acestuia (**C.d.** „intern"): „*a cânta un cântec*"; „a-şi *mânca mâncarea*", după al căror model şi unele verbe intranzitive primesc **C.d.**: „a-şi trăi *traiul*"; „a umbla *drum lung*" etc.;

– unele verbe acceptă două **C.d.**, unul al persoanei, altul al obiectului: *a sfătui, a învăţa, a ruga* etc. **pe cineva, ceva**; asemenea verbe bi-tranzitive („dublu tranzitive") acceptă, în locul **C.d.** al obiectului, o **CD**: „*L*-am ruga[1]/ să mai stea[2]/."

– Expresie morfologică, prin:

(1) substantive (comune sau proprii), în **Ac.**, cu sau fără prepoziţia *pe*: „Citesc *ziarul*."; „*Îl* chem *pe Vasile*.";

(2) pronume (personale, posesive, reflexive, dem., interog., rel., nehot. şi negative), în **Ac.**, cel mai adesea cu *pe*: „*Vă* aştept."; „–Nu *l*-ai văzut *pe al meu*?"; „*Se* iubeşte doar *pe sine*."; „Nu ştiu *asta*."; „–*Pe cine* inviţi?"; „Spune-mi[1]/ *pe care îl* preferi[2]?" etc.;

(3) numerale (cardinale, ordinale, colective), în **Ac.**, construit cu *pe*: „*Îl* cunosc *pe primul*."; „*Pe cei trei* îi voi ierta."; „*Pe amândoi* îi paşte beleaua.";

(4) verbe (la infinitiv, gerunziu şi supin): „Pot *scrie* oricând."; „Isprăviţi *de cântat*."; „– Aţi auzit *vorbindu-se* acolo?";

Scanned with OKEN Scanner

(5) interjecţii: „A auzit *trosc*!".

– În „Cumpăr *douăzeci* de cărţi (*o serie* de albume, *o mârţoagă* de cal).", dacă n-ar fi inversiunea, **C.d.** ar trebui să fie, logic, *cărţi* etc.;

– În „a mânca la *prune*", „a căra la *saci*" etc., *la* nu mai este prepoziţie, deci **C.d.** *prune, saci* sunt neprepoziţionale;

(6) structuri de *P.nom.*, cu verbul-copulă la infinitiv: „Poţi *deveni medic* oricând?" (**C.d.** dezvoltat, ca şi în „N-am *ce mânca*", unde construcţia infinitivală relativă este analizabilă pe funcţii sau interpretabilă chiar drept **CD**; exemplul similar pentru **SB**: „Nu-i *cine mă îngrijì*.").

Specifică limbii române este *dublarea* (prin anticipare sau reluare) a **C.d.** prin forme atone de **Ac.** de pron.pers. sau refl., când acesta e un nume de persoană, articulat şi introdus prin *pe* („*Îl* iubesc *pe tata*".; „*Pe tata îl* iubesc."), un pronume (pers.,dem.,pos. sau refl.): „*Pe ăsta îl* vreau."; „*O* ştiu *pe a ei*." etc.

C.d. se subordonează prin:

– recţiune, forma de **Ac** fiindu-i impusă de regent;

– joncţiune, cu prep. *pe* (care şi ea are regim de **Ac.**) şi cu prep. *a* şi *de* (în măsura în care, prin aceasta, nu se „distruge" verbul la infinitiv ori supin);

În cazuri ca „Am *de toate*.", „Mai arunc *din haine*", **C.d.** se explică prin elipsă.

TOPICA obiectivă plasează **C.d.** după regent, cea afectivă, în propoziţie antepusă, separarea lui grafică prin virgulă producându-se doar la intercalări.

COMPLETIVA DIRECTĂ (CD)

– subordonata care îndeplineşte funcţia de **C.d.** (propoziţional) al aceloraşi elemente determinate din regentă (verb sau locuţiune verbală tranzitive sau o interjecţie zisă predicativă): „*Vrea (are de gând)*[1]/ să plece[2].", „*Iată*[1]/ că au izbândit!";

– RELATORI: (*1*) conjuncţii subordonatoare (simple sau compuse): *că, să, ca (...) să, dacă, de* „dacă" sau locuţ.conj.: *cum că, precum că*;

(*2*) pron. şi adj.pron. relative, fără sau cu prepoziţie: *care, cine, ce, cât (câtă* etc.); *cel ce* etc.;

(*3*) pron. şi adj.pron.nehot.: *oricare, oricine, orice, oricât (oricâtă)...*;

(*4*) adverbe şi locuţ.adv. relative: unde, cum, *cât, când, încotro* etc.;

Scanned with OKEN Scanner

Inventarul elementelor de relaţie este variat, alegerea lor fiind dictată ori de conţinutul subordonatei **CD** sau, mai rar, de sensul termenului regent; selecţia relatorilor intră în joc şi la transformarea propoziţiilor enunţiative şi a celor interogative directe şi principale în **CD** din vorbirea indirectă.

Verbele dublu tranzitive acceptă două **CD** („Sfătuiesc[1]/ pe cine nu prea ştie[2]/ să mai repete materia[3]/.", dar când sunt la diateza pasivă, una din **CD** (cea a persoanei) devine **SB** („Cine nu prea ştie[1]/ este sfătuit[2]/ să mai repete materia[3]/.")

Uneori, şi **CD** este dublată în regentă, de regulă prin reluare, printr-un pronume personal aton în Ac. (inclusiv *o* „cu valoare neutră"): „Pe cine m-a salvat[1]/ *îl* voi pomeni mereu[2]/." sau, când este înaintea regentei, printr-un pron.nehot. sau demonstr. (*acela, asta* etc.): „Pe câţi îi întâlnea[1]/, *pe toţi* îi înjura[2]/."

Topica normală a **CD** este după propoziţia care conţine regentul, situaţie când nu se desparte de aceasta prin virgulă. Pentru punerea în relief, evidenţierea importanţei acordate conţinutului ei, **CD** (sau un „lanţ" de **CD**) se plasează înaintea regentei: „Al cui era geamătul[1]/..., cine era fratele acela[2]/, de ce a tăcut[4]/ şi n-a mai răspuns[5]/ n-am putut[6]/ *să ştiu* niciodată[7]/." (D. Anghel).

18. COMPLEMENTUL INDIRECT (C.i.) ŞI COMPLETIVA INDIRECTĂ (CI)

– parte secundară de propoziţie (specie a **C**) care numeşte sau indică obiectul indirect la care este raportată o acţiune, o caracteristică (însuşire etc.) ca beneficiar sau destinatar („Pregătesc *mamei*..."), uneori „negativ" („*Îi* refuz orice merit."), ca motiv al unei atitudini („Mă feresc *de duşmani*."; „Nu (mai) luptăm *împotriva corupţiei*."), al unei orientări („Mergem *spre achitare*."), al unei schimbări („*Din stăpân* a ajuns rob.") etc.

– definiţia poate fi şi semantico-sintactică: arată obiectul căruia i se atribuie o acţiune, o însuşire sau o caracteristică şi care determină... [toţi sau unii dintre regenţi **C**];

– **Întrebări**: *cui?; contra (asupra) cui?; cu cine (care)?; pentru cine?; de la cine (ce)?; de câţi?* etc.;

– **Regenţi**: (*1*) verb sau locuţ.verbală, indiferent de diateză;
(*2*) adjectiv (locuţ.adjectivală);
(*3*) adverb;
(*4*) interjecţie;

Scanned with OKEN Scanner

– **Expresie morfologică:**

(*1*) substantiv, la cazurile (*a*) **G.** (cu prep.: *contra, împotriva, asupra*); (*b*) **D.** (fără sau cu prep. de tipul *graţie*) (*c*) **Ac.** (numai cu prep.);

(*2*) pronume (locuţ.pron.), la cazurile (*a*) **G.**, (*b*) **D.**, (*c*) **Ac.**, cu aceleaşi mijloace ca la substantiv şi cu precizarea că pot angaja funcţia de **C.i.** toate speciile de pronume;

(*3*) numerale (cardinale, ordinale, colective), la aceleaşi cazuri şi cu aceleaşi remarci ca la (*1*);

(*4*) adjectiv (locuţ.adj.), în **Ac.**, cu prep. *din*: „Ei fac *din alb* negru şi invers") şi (*2*);

(*5*) verbe (locuţ.verb.) la modurile: (*a*) infinitiv; (*b*) gerunziu; (*c*) supin.

• **Notă:** Şi structuri de **Pn** (**C.i.** dezvoltat): „Mă temeam *de a ajunge politician*.";

– dublare (prin anticipare sau reluare), obligatorie sau facultativă, prin formele atone ale pron.pers.sau refl. în **D.**;

– sinonimie între **C.i.** în **D.** şi cel în **Ac.** cu prepoziţie;

– nuanţe suplimentare circumstanţiale: cauzală, locală, modală, finală;

– uneori, două **C.i.** ale aceluiaşi regent (verb,adjectiv);

– topica: după regent, dar şi înainte, fie la afectivitate, fie obligatoriu (la **C.i.** exprimate prin pron.interog. sau rel.), fără să se despartă prin virgulă.

SUBORDONATA COMPLETIVĂ INDIRECTĂ (CI)

– subordonata care corespunde unui **C.i.**, arătând cui i se atribuie sau la cine, la ce se referă o acţiune sau o caracteristică (însuşire etc.);

– determină (în regentă): **1.** un verb sau locuţ. vb. (şi la moduri nepredicative); **2.** un adj. sau o locuţ.adj.; **3.** un adverb; **4.** o interjecţie predicativă;

– dublare (prin anticipare sau reluare) în regentă, prin pron.pers.aton în **D.** de pers. a III-a a **CI** introduse prin pron.rel. sau nehot.;

– CONECTIVE (= RELATORI):

1. a. conj.subord. (simple sau compuse): *că, să, ca... să, dacă, de* „să"; „dacă";

b. locuţ.conj.subord. (învechite sau populare): *cum că, nu cumva să, ca nu cumva să (să nu cumva să, nu care cumva să)*;

2. pron.şi adj.pron.rel. (sau interogativ-relative, la subordonatele interogative indirecte cu această fcţ.), fie în **D.**, fie în **Ac.** (cu prep.): *care, cine, ce, câţi (câte), cel ce (ceea ce; cei ce, cele ce)*;

Scanned with OKEN Scanner

3. pron.şi adj.pron.nehot. (cu funcţie de relative), în **D.** sau **Ac.** (cu sau fără prep.): *oricare, oricine, orice, oricâţi (oricâte)*;
4. adv. sau locuţ. adv. (de timp, de loc, de mod) relative: *unde, când, cum, cât, încotro, de unde, de când*.

– CORELATIVE (în regentă): de regulă, pron.dem. *aceluia, de (pe) acela, la (de) asta* etc.;

– **CI** este (şi) **interogativă indirectă** pe lângă regenţi verbali cu sens de informare (*a se interesa* etc.) sau de îndoială (*a ezita, a se mira, a sta la îndoială* etc.);

– valori suplimentare circumstanţiale: cauzală, condiţională, finală;

– două **CI** pe lângă acelaşi regent (verb sau, sporadic, adjectiv);

– TOPICA: în cea neutră, obiectivă – în postpunere; în cea subiectivă – antepunere pentru reliefare, mai ales la **CI** introduse prin pronume şi adverbe.

– PUNCTUAŢIA: în postpunere, neizolată de regentă, în antepunere, separată (facultativ) prin virgulă sau linie de pauză.

• **Notă:** Pentru speciile noi, separate din (fostul) **C.i.** şi (fosta) **C.I.**, vezi **28** şi **29**.

19. COMPLEMENTUL DE AGENT (C.ag.) ŞI COMPLETIVA DE AGENT (CA)

– specie a **C** necircumstanţiale, care numeşte (direct, prin substantiv, sau indirect, prin substitute) autorul real (şi logic) al acţiunii exprimate printr-un verb la d. pasivă (de formă proprie sau literară), printr-un participiu sau supin cu sens pasiv, de un adjectiv cu sufixul *-bil*;

– marcă (sintactică) a diatezei pasive (alături de formantul morfologic: verb auxiliar sau pron.refl.);

– regenţi: cei de mai sus: „Istoria **se scrie (este scrisă)** *de către noi sau de către mase?*"; „Prăjitura **făcută** *de ea* e delicioasă."; „Greşeala era lesne **de îndreptat** *de către oricare* din ei."; „Adevărurile sale i se păreau **inatacabile** *de către alţii*." (dubla subliniere este a regentului).

– expresie morfologică: **1.** subst.; **2.** pron. (pers., pos., demonstr., interog., rel., nehot., neg.); **3.** numerale (card., ordinale, colective), în toate aceste situaţii, numai în cazul **Ac.**, construit cu prep. *de* sau locuţ.prepoz. *de către*;

– TOPICA: obişnuit, în postpunere; dar şi antepunere (faţă de regent),

Scanned with OKEN Scanner

chiar obligatorie în construcţiile marcate afectiv, ca şi la realizarea **C.ag.** prin pron. interog. sau rel.

– PUNCTUAŢIA: fără detaşare grafică de regent.

COMPLETIVA DE AGENT (CA)

– echivalentul propoziţional (deci, la nivel de frază) al unui **C.ag.** ca **pp**;

– întrebări de identificare: *de cine?, de către cine?*;

– REGENŢI: aceiaşi ca la **C.ag.**;

– CONECTIVE: 1. pron.rel. *cine, cel ce, cei, cei, cele ce*, în **Ac.**, cu prep. *de* sau locuţ.prepoz. *de către*; **2.** pron.nehot. *oricine, oricare*, în **Ac.** cu *de* şi *de către*;

– TOPICA: în cea obiectivă după regentă; în cea afectivă, (rar) înaintea regentei;

– PUNCTUAŢIA: neizolată de regentă.

20. COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE LOC (c.c.l.) ŞI CIRCUMSTANŢIALA DE LOC (CL)

– parte secundară de propoziţie care arată locul (propriu-zis, spaţiul străbătut sau considerat ca punct de plecare, de sosire, ca direcţie);

– întrebări: *unde?, de unde?, până unde?, pe unde?, încotro?*;

– **Regenţi**: (*1*) verb sau locuţ. verbală;
(*2*) adverb de loc;
(*3*) adjectiv: „Odaie *plină* **la mijloc** cu mese.”;
(*4*) o interjecţie predicativă: „*hop!* în **apă**.”;

– **Expresie morfologică**, prin:

(*1*) adverbe sau locuţ.adv. de loc (inclusiv, cele şi cu rol interogaiv);

• **Notă:** Poziţia lor primă e jusificată de semantica lor specializată, deşi uneori nehotărâtă şi vagă, pentru localizarea acţiunilor;

(*2*) subst. (comun sau propriu), la cazurile:

(*a*) **Ac.**, cu prep. (*către, dinspre, lângă* etc.) sau locuţ.prepoz. (*dincolo de* etc.);

(*b*) **G.**, cu prep. (*deasupra, îndărătul* etc.) sau locuţ.prep. (*în faţa, în lungul, de-a curmezişul, în preajma* etc.);

(*c*) **D.**, neprepoziţional, dar articulat euclitic: „Stai *locului*!” (popular);

Scanned with OKEN Scanner

(*3*) pronume (pers.,pos.,dem.,inter.,rel.,nehot., aici şi locuţ.pron.nehot., şi neg.):

(*a*) în **Ac.**, cu prep. sau locuţ.prepoz., care guvernează acest caz;

(*b*) în **G.**, cu prep. sau locuţ.prepoz. cu regim de **G.**, (vezi (*2-a* şi *b*);

(*4*) numerale (card.,ordinale, colective), la cazurile de sub (*3-a* şi *b*), cu subordonare faţă de regent prin aceleaşi (dar mai puţine) conective;

• **Notă:** Substantivele în **Ac.** fără prep., dar cu un adjectiv cantitativ antepus, sunt tot **C.c.l.** („A străbătut *sute de metri*"), dar numai la prima vedere, ele fiind, mai degrabă, **C.c.** *de mod* sau *de timp*, nuanţa de loc persistând totuşi („Am umblat *tot oraşul*."). Rareori, **C.c.l.** poate fi şi un subst. în **D.** neprepoziţional: „Stelele... ard *depărtărilor*..." (M. Eminescu)

(*5*) verbe la supin (cu prep. *la* etc.): „Se întorc *de la arat*.", unde supinul pare, mai degrabă, substantiv, iar funcţia este confundabilă cu cea de **C.c.** de scop: („Au plecat *la furat* mere.").

– Acelaşi termen regent capătă **C.c.l.** multiple („Sunt *din comuna..., judeţul...*"), uneori conectivele formând perechi: *de... până, de la... (până) la, din... (până) în, între... şi* etc.

– Nuanţe suplimentare de natură circumstanţială: temporală, modală;

– Confundabil cu **C.i.** în **G.** cu prep. *asupra*;

– La **topică** normală, intelectuală, locul **C.c.l.** este după regent; antepunerea, (facultativ) la topică subiectivă, (obligatoriu) la cel expr.prin pron.inter. şi relativ.

CIRCUMSTANŢIALA DE LOC (CL)

– subordonata care este echivalentul sintactic, la nivel de frază, al **C.c.l.**;

– determină aceiaşi regenţi ca acesta (adăugându-se şi expresiile verbale impersonale);

– întrebările de control – aceleaşi ca la **C.c.l.**

– **CONECTIVE**:

(*1*) adverbe şi locuţ.adv.de loc, cu valoare şi relativă: *unde, de unde, de pe unde, pe unde, până unde, dincotro* etc.; tot aici, şi adverbe nehotărâte cu acelaşi rol relaţional: *oriunde* (şi variante), *oriîncotro* etc.;

(*2*) pron. relative, construite cu prepoziţii cu regim de **Ac.**, *către (de la, la, spre) cine; către (spre) ce* sau *către (spre) ce* etc.;

(*3*) pron.nehot., cu acelaşi comportament ca al relativelor: *la oricine* etc.;

– **CORELATIVE** (în regentă): adv.de loc *aici*, *acolo*, cu sau fără prepoziţii, dar cu funcţie proprie în regentă; de aici, perechile conectiv (al

Scanned with OKEN Scanner

subordonatei) – corelativ (al regentei): *aici... unde* (sau: *unde... aici*); *de aici... de unde*; *până aici... până unde*; *dintr-acolo... de unde*; *pe acolo... pe unde* etc.;

– **TOPICA** intelectuală obligă **CL** la aşezarea după regentă, în cea subiectivă, în scopul reliefării, potrivit intenţiei comunicative a vorbitorului, a conţinutului şi a importanţei ce i se acordă, **CL** poate preceda regenta.

• **Notă:** Confruntarea dintre variantele: „*Unde* îţi va plăcea[1]/ *acolo* să te aşezi[2]/." şi „Să te aşezi *acolo*[1]/ *unde* îţi va plăcea[2]/.", probează că în grupuri de tipul *acolo unde* nu avem locuţiuni conjuncţionale subordonatoare, corelativul aparţinând (structural şi funcţional) regentei.

PUNCTUAŢIA CL este dependentă, până la un punct, de poziţia ei faţă de regentă: în antepunere, ea este separată prin virgulă; în postpoziţie, izolarea se produce rar (când regenta este „deschisă" prin corelativ: „*Acolo* să te aşezi[1]/, *unde* nu e nimeni[2]/."

CL este confundabilă cu o **CV**, cu o **CM**, cu o **CI**, criteriile de distincţie constând în prevalenţa raportului spaţial.

21. COMPLEMENTUL (C.c.t.) ŞI CIRCUMSTANŢIALA DE TIMP (CT)

Parte secundară de propoziţie (specie a **C** circumstanţiale), care datează (situează în timp) acţiunea unui verb la un mod personal sau nepersonal ori sensul temporal vag al altor cuvinte.

Regenţi: (*1*) verbe sau locuţ.vb. (ori expresii vb.impers.);
(*2*) adverbe temporale;
(*3*) (sporadic) adjective;
(*4*) interjecţii cu valoare verbală.

– **Expresie morfologică:**

(*1*) substantive (comune sau proprii), la cazurile:

(*a*) **Ac.**:

– neprepoziţional, determinat de un **A** adjectival;

– prepoziţional (cu *către, cu, de, după, în, pe la, până spre, odată cu, aproape de* etc.);

(*b*) **G.**, numai prepoziţional (cu prep. *înaintea* sau cu locuţ. prepoz. *în timpul, în vremea, în cursul, în preajma, de-a lungul* etc.);

(*2*) pronume (pers.,pos.,demonstr.,interog.,rel.,nehot.), la cazurile:

(*a*) **Ac.**, cu prep. (*după, odată cu* etc.);

(*b*) **G.**, cu prep. sau locuţ. prepoz. (*înaintea, în urma* etc.);

Scanned with OKEN Scanner

(*3*) numerale (card.,ord. sau col.), la aceleaşi cazuri şi cu aceeaşi construcţie ca la (*2*);
(*4*) adjective („*De mică* era isteaţă.");
(*5*) verbe, la modurile:
(*a*) infinitiv (introdus prin prep. *până* sau prin locuţ. prep. *înainte de*);
(*b*) gerunziu (subordonat regentului prin aderenţă);
(*6*) adv. şi locuţ.adv.temporale, introduse prin prepoziţii sau nu;
(*7*) construcţii nominale cu structură de **P** nominal, vb. copulativ fiind la infinitiv („*Înainte de a fi moralist*, fii model tu însuţi.") sau la gerunziu („*Fiind inginer* la noi, activa şi în cultură.").

Realizarea complexă: **C.c.t.** în serie, în „lanţ": „*În anul..., luna... ziua...* se năştea.:.", uneori cu perechi de conective: *de...în, de...până, de la... până la, din.. până în* etc.

Prin unele valori suplimentare, reale sau aparente, confundabil cu **C.c.l., C.c.s.**

În **topică** subiectivă, poate fi antepus regentului, fiind obligatorie această poziţie la cel exprimat prin pron. sau adv.interog. ori relative.

Foarte frecvent în limba română, ca şi **CT**.

CIRCUMSTANŢIALA TEMPORALĂ (CT)

Subordonata care îndeplineşte, în întregul ei, funcţia de **C.c.t.** pe lângă un termen din regentă, cel mai adesea pe lângă numele verbal al acţiunii din aceasta.

Identificabilă, cu destulă siguranţă, prin întrebările la care răspunde şi un cuvânt sau un grup de cuvinte cu funcţie de **C.c.t.**: *când?, de când?, până când?, cât timp?*

REGENŢI:
(*1*) (*a*) verbe (tranz. sau intranz., indiferent de diateză, la moduri pers. ori nepers.);
(*b*) locuţiuni vb. (tranz. ori intranz.);
(*c*) expresii vb. impers. („*E bine*[1]/ când gândeşte de unul singur[2]/."
(*2*) adverbe sau locuţ.adv. (temporale): *acum, atunci, odată, pe înserate* etc.
• **Notă:** Unele din asemenea **CT** sunt, mai degrabă, APOZITIVE de tip circumstanţial.
(*3*) interjecţii predicative;
(*4*) (sporadic) adjective: „*Fericit*[1]/ când putea vorbi[2]/, el...[2]/.".

Scanned with OKEN Scanner

CONECTIVE (alegerea acestora depinzând de raportul de anterioritate, posteritate ori simultaneitate între acţiunea din regentă şi cea din subordonată):
(*1*) adv.şi locuţ.adv. temporale relative: *până când, pentru când* (la cele de anterioritate), *de când, de pe când* (la cele de posterioritate), *când, pe când, de câte ori* (la cele de simultaneitate); adv.de timp nehotărâte: *oricând, oricât* (*orişicât* etc.);
(*2*) conj. şi locuţ.conj.subord.: *cum* (= „îndată ce, în timp ce"), *până* (= „până ce"), *cât* (= „cât timp", „imediat ce"); *dacă* (= „după ce"), *unde* (= „imediat ce"); *până când să, până să, (mai) înainte (ca) să, până ce, de cum* (= „îndată ce"), *(de) îndată ce, cât ce, imediat ce, după ce, odată ce* (= "îndată ce"); *în timp ce, în vreme ce, câtă vreme, cât timp; ori de câte ori*.

CORELATIVE (în regentă): *acum, atunci* (uneori, cu prepoziţii), *tocmai, imediat, cum* (= „imediat"), *cât* (= „atâta" sau „imediat"), *atât şi, de atâtea ori*.

TEMPORALE INVERSE, devenite principale regente, conectivele *când, că*, primul însoţit de *deodată* sau de locuţ.adv. *numai iaca* (= „deodată") plasându-se la fostele principale; aparentele principale conţin corelative: *(de) abia, bine, doar, încă, nici, tocmai*, regentul fiind verbal negativ, *a nu apuca, a nu începe, a nu isprăvi, a nu sfârşi, a nu trece* etc.

Prin valori (nuanţe) suplimentare, confundabilă cu **CZ, CŢ, CV, CNS** (despre OPOZIŢIONALE cu aspect formal de **CT**, vezi **28.**).

TOPICA: majoritar, postpusă, cu separarea prin virgulă la prezenţa unui corelativ, în regentă; la accente de insistenţă (logică, emoţională), şi antepusă, cu disocierea prin virgulă (deci, pauză şi intonaţie) faţă de regentă.

22. COMPLEMENTUL (C.c.m.) ŞI CIRCUMSTANŢIALA DE MOD (CM)

– specie de **C** (deci, în ultimă instanţă, parte secundară de propoziţie) care numeşte modul de desfăşurare (în sens larg: calitate, adecvare, coparticipare, măsură, progresie, comparaţie etc.) a unei acţiuni sau modul de a fi al unei însuşiri, al unei stări;

– **subspecii**: (*a*) **de mod propriu-zis**; (*b*) **de măsură**; (*c*) **de comparaţie** (dar şi altele, în gramatica post-şcolară);

– **întrebări**, numeroase (după subspecii): *cum? în ce mod (fel, chip)?; cât?, de cât?, la (cu, pe, pentru) cât?; în ce măsură?; cât de?, ca (cât, decât) cine?, din ce?, dintre cine?*

REGENŢI: (*1*) verb şi locuţ.vb.;
(*2*) adv.de mod;

Scanned with OKEN Scanner

(*3*) adjective sau locuţ.adj.;
(*4*) interjecţii cu valoare verbală.

EXPRESIE MORFOLOGICĂ (variabilă de la o subspecie la alta):

(*1*) adv.şi locuţ.adv. modale;

• **Notă:** Aici intră şi subst.convertite, prin suprimarea comparaţiei din construcţiile iniţiale, în adv. de mod: *buştean, tun, criţă, glonţ* etc., când determină un verb sau un adjectiv de origine verbală (după unele opinii, câteva din aceste adverbe secundare ar servi ca mijloc constructiv şi, ca atare, ca marcă diferenţială a superlativului absolut al adjectivului: *deştept foc, frumoasă coz, amorezat lulea* etc..

(*2*) substantive comune, la cazurile:

(*a*) Ac., cu prep. sau locuţ.prepoz. (*a, cu, dintru, fără, la, pe* etc.; *ca, de, cât, decât, dintre, în chip de, la fel ca*; *după*; *faţă de, pe lângă, în raport cu, în comparaţie cu, spre deosebire de, în funcţie de, potrivit cu* etc.

• **Notă:** Pentru funcţia de **C.c.m.** de măsură (de cantitate), **Ac.** se poate realiza fără prepoziţiile *de, cu, la, pe*, dacă subst. este precedat de numerale cardinale (în cazul numelor de măsuri de greutate, volum, dimensiune, valoare): „a cântări (a costa, a avea etc.) *cinci kilograme, zece lei* etc."; „a urca *la treizeci de grade*"; „a fi înalt *de douăzcei de metri*" etc. sau cu elipsa substantivului: „a creşte *cu 5%*" sau „*la 20*" etc. După unii, numeralul ar avea, aici, funcţie proprie, de **A** adj.

(*b*) D., cu prep. *contrar, conform, asemenea (asemeni)*;

• **Notă:** Pe lângă regenţi adjectivali de tipul *superior, anterior*, **D.** apare neprepoziţional: „superior *colegilor* săi" etc.

(*c*) G., cu prep. *contra, împotriva*: „(a înota) *contra curentului*" etc. sau cu locuţ.prepoz. *pe măsura*;

(*3*) pronume (pers.,demonstr.,nehot.,posesive), la cazurile:

(*a*) Ac., cu prep. *dintre, din* sau cu prep. (convertite din adjective modale de comparaţie) *ca, cât, decât*;

(*b*) D., cu prep. *aidoma, asemenea*.

• **Notă:** **C.c.m.** zis al reciprocităţii se realizează ptrintr-o serie de locuţiuni pronominale convertite în locuţ.adv.de mod, de tipul *unul altuia* etc., *unii celorlalţi* etc. sau *unul către (cu, la, pe, lângă, faţă de) altul* sau *unul către celălalt* ori *unul împotriva (înaintea, în dreptul, în faţa) altuia* sau *celuilalt*; se asimilează acestora şi grupurile de tipul *noi între noi, ei între (în de) ei* etc.

(*4*) numerale (card., acestea în **Ac.** cu prep. *în, dintre, cu, cât, decât, ca*, ordinale în **Ac.** cu *de*, card. şi ordinale în **D.** cu prep. *asemenea, aidoma*, distributive, multiplicative, adverbiale), deci cu valoare substantivală (sau chiar

Scanned with OKEN Scanner

substantivate prin articulare: „mai simpatici *decât cei doi* (= *decât primii*)" ori cu valoare adverbială.

(5) adjective, în **Ac.**, cu prep. *ca*, *decât* sau cu locuţ.prepoz. *(pe) cât de*: „mai degrabă urât *decât frumos*"; „taie *ca nouă*";

(6) verbe, la modurile:

(*a*) infinitiv, introdus prin prep. *fără* sau locuţ.prep. *în chip de*;

(*b*) gerunziu (numai când exprimă o acţiune intrinsecă celei a regentului): „a merge *şchiopătând*", „a înota *plutind*", „a vorbi *scrâşnind*" etc.;

(*c*) participii (cu sens pasiv), introduse prin *ca*: „căzu *ca lovit*" etc.

(7) interjecţii (onomatopeice): „a merge *lipa-lipa*" etc.

(8) construcţii nominale cu structură de **P** nominal, copula fiind la gerunziu: „Muncea mult, *fiind corect* în toate." sau infinitiv: „Îi convenea mai bine a fi brutal *decât a fi civilizat*.".

• **Note:** În construcţii ca „chestiune greu (anevoie, cu neputinţă) de elucidat" sau „examen uşor (lesne, posibil, imposibil) de luat", adv. *greu* etc. şi locuţ.adv. *cu greu*, *cu neputinţă* etc. este preferabil să fie interpretate drep **C.c.m.** ale supinului, acesta fiind **A** verbal al substantivului.

C.c.m. comparativ (de egalitate) introdus prin *ca (şi), cât (şi)* este semnalizat „în plus" de corelativele locuţionale *tot aşa de, la fel de, tot atât de*. În construcţii ca „cel mai bun *dintre ei* (sau: *dintre cei mai buni*)" sau „cel mai bun *din* echipă" avem tot **C.c.m.** şi nu **C.i.** sau **C.c.l.**

Cu excepţia celui exprimat prin adv.interog.sau relative, obligatoriu antepus regentului, ca şi a repoziţionărilor în topică expresivă, **C.c.m.** stă după termenul regent, fără a se izola grafic de acesta.

Despre dubla subordonare a **C.c.m.** (aşa-numitul element predicativ suplimentar), vezi mai departe.

CIRCUMSTANŢIALA DE MOD (CM)

– Subordonata care realizează, la nivel de frază, funcţia unui **C.c.m.**, arătând modul de desfăşurare a unei acţiuni sau de manifestare a unui însuşiri, numite în regentă.

– Întrebările de control, aceleaşi ca la **C.c.m.**

– Subspecii: **CM** propriu-zisă, comparativă (de egalitate, de inegalitate, ipotetică sau condiţională), de măsură progresivă etc.

– REGENŢI:

Scanned with OKEN Scanner

(*1*) (*a*) verbe şi locuţ.vb. (tranz. ori intranz.);
(*b*) expresii vb.impers.: „E corect[1]/ cum gândeşte el[2]/.";
(*2*) adjective de calificare: „De *hulpav*[1]/ cum era[2]/, nici nu mesteca[1]/." etc.;
(*3*) adverbe şi locuţ.adv. (modale): „*De repede*[1]/ ce sare[2]/, n-o pot prinde[2]/." (adverbul fiind C.c.cz. în regentă);
(*4*) interjecţii cu valoare verbală: „Făcea *muu*![1]/, cum făcea viţelul din grajd[2]/.".

– CONECTIVE:

(*1*) (*a*) adverbe de mod relative: *cum, precum, cât* sau pron.rel. *ce* = „cum";
(*b*) adv.de mod nehotărâte cu rol relaţional: *oricum, oricât* (cu variante amplificate prin *-şi-*: *orişicum, orişicât*).
(*2*) (*a*) conjuncţiile subord. *decât* (în unele lucrări: adverb), *parcă*;
(*b*) locuţ.conj. subordonatoare („specializate"): *după cum, aşa cum, aşa precum, astfel cum, fără (ca) să, după cât, cu cât, pe cât; de cum, decât să, faţă de cum, ca şi cum, ca şi când, de parcă, cu chip că, sub motiv (pretext) că, de ce, pe măsură ce* etc.

– CORELATIVE (în regentă): adv.de mod *aşa, astfel, asemenea, aidoma, întocmai; atât(a)* (şi locuţional: *cu atât, pe atât*); locuţ.adv.modale: *la fel, în chip asemănător, în aceeaşi măsură, în acelaşi mod (fel, chip), de ce* (= „cu atât"), *de aceea* etc.

• **Notă:** La relatorii CM comparative (de inegalitate) se include şi pron.rel. *cât (câtă, câţi, câte)* cu prep. *din* („E cea mai gustoasă[1]/ *din câtă* mi-ai dat[2]/.") sau *cine, cel ce* construite cu *decât* sau *ca (şi)* ori *cât (şi)*: „E la fel de bun[1]/ *ca şi cel ce* l-a precedat[2]/."; „Ale noastre sunt floare la ureche[1]/ *pe lângă cele ce* spune în cărţi[2]/." (Creangă) etc.

– Valori suplimentare: nuanţă de **CZ, CNS, CT**, (eventual, de) **AT**.

– TOPICA, în principiu, liberă, cu „plasarea" înaintea regentei a **CM** de măsură progresivă şi cu loc fix, după regentă, a **CM** introduse prin *de cum* şi *de parcă*, poziţie mai frecventă şi pentru **CM** propriu-zise şi comparative (condiţionale).

– PUNCTUAŢIA este dependentă de topică, de existenţa corelativelor şi de gradul de legătură cu regenta. În antepunere, **CM** se despart prin virgulă; în postpunere, de regulă, intervine virgula, ca şi la **CM** introduse prin *ce* („cum"), *decât* şi *de cum*.

Scanned with OKEN Scanner

23. COMPLEMENTUL ŞI CIRCUMSTANŢIALA DE CAUZĂ

– Parte secundară de propoziţie (specie de **C**) care numeşte cauza unei acţiuni, motivul ei sau al unei însuşiri, stări.

– Identificabil prin întrebările: *din ce cauză?, din ce pricină?* (întrebarea *de ce?* chiar dacă este perfect posibilă, este, mai degrabă, o „capcană", la ea răspunzând mai multe funcţii).

– REGENŢI:

(*1*) verbe (la moduri personale sau nepersonale) şi locuţiuni verbale (personale sau, din cauza modului la care se află verbul din ele, nepersonale);

(*2*) adjective (primare sau obţinute din participii);

(*3*) (rar) interjecţii: „El *poc*! de ciudă o palmă...!".

– EXPRESIE PRIN (DINSPRE) MORFOLOGIE:

(1) subst. (comune sau proprii), la cazurile:

(*a*) **Ac.**, cu prep. (*cu, de, din, dintru, după, în, la, pentru* etc.) şi locuţ.prepoz. (*din cauză de, din pricină de*);

(*b*) **D.**, cu prepoz. *datorită*;

(*c*) **G.**, cu locuţ.prepoz. *din cauza, din pricina*;

(*2*) pronume (pers.,pos.,demonstr.,nehot.,interog.,rel.), la cazurile:

(*a*) **Ac.**, cu prep. *cu, de, pentru*; (*b*) **D.**, cu prep. *datorită*; (c) **G.**, cu locuţ.prepoz. *din cauza, din pricina*;

(*3*) numerale (cardinale, ordinale, colective), la aceleaşi cazuri şi cu acelaşi regim prepoziţional ca şi la (*2*);

(*4*) adjective introduse prin prep. *de* (ca atare, formal, în **Ac.**): „O diviniza *de inteligentă*[1]/ ce era[2]/."; „Ofta *de flămândă*." (subînţelegându-se **CM**: „.../ce era[2]/."); „N-a dansat, *de proastă*";

(*5*) verbe, la modurile: (*a*) gerunziu: „*Obosind*, s-a culcat."; (*b*) infinitiv (în construcţii savante): „...batjocorit *pentru a nu fi reuşit (...)*"; (*c*) participiu (în registrul manierei populare de exprimare): „*De încărcate*[1]/ ce erau[2]/ căruţele se împotmoleau.";

(*6*) adverbe introduse prin prepoz. *de* („*De zgomotos*[1]/ ce vorbea[2]/, nu-l înţelegeam[1]/.", şi locuţ.adv.cauzale ca atare: *de aceea, de asta, de-aia* sau şi cu rol interogativ („*-De ce* plângi?") sau interogativ-relativ („Spune-mi[1]/ *pentru ce* întârzii." sau „*-Din ce motiv* te ascunzi?" ori „Te întreb[1]/ *din ce motiv* te ascunzi[2]/.");

(*7*) structuri de **P** nominal, cu verbul copulativ la gerunziu („*Fiind nervos*, nu mai era atent la...") sau (chiar) infinitiv („L-au demis *pentru a fi fost activist*.").

Scanned with OKEN Scanner

• **Notă:** Sub (*4*) se adaugă şi adj.pron.posesive, cerute de locuţ.prepoz. *din cauza, din pricina*, cu precizarea că *mea, ta, sa, noastră, voastră* sunt formal în **Ac.** (pronumelor personale corespunzătoare lipsindu-le forma de **G.**, „conflictul" se soluţionează prin **Ac.**: „A întârziat *din cauza mea*.").

– Valori (nuanţe) suplimentare: temporală („*După* atâta *veghe* a obosit."), condiţională („A reuşit numai *perseverând*".), modală („*În extaz* n-a mai observat...".)

– Exceptând poziţia fixă, antepusă, a **C.c.cz.** exprimate prin pronume ori adverbe interog. sau/şi relative, acestea stau, de regulă (când nu se produce o sintaxă subiectivă, afectiv-expresivă), după regent (conţinutul acestuia fiind, logic, efectul cauzei: „Moare *de ruşine*."). De regulă, apar neseparat de regent.

CIRCUMSTANŢIALA CAUZALĂ (CZ)

– Subordonata care comunică o cauză (fie şi suplimentară, indirectă) a conţinutului regentei (mai des, al unui verb din aceasta).

– Ca atare, aceleaşi întrebări de control ca la **C.c.cz.**.

– REGENŢI:

(*1*) verbe şi locuţ.vb.; expresii verbale impers. („*Nu e bine*[1]/ pentru că ai uitat...[2]/.");

(*2*) adjective („*Supărat*[1]/ că a fost omis de pe listă[2]/, el...[2]/.");

(*3*) interjecţii cu valoare verbală (sintactic, predicativă): „*Marş*[1]/ pentru că eşti...[2]/.");

– CONECTIVE:

(*1*) *a*. conj.subord., specializate (*deoarece, fiindcă, întrucât, căci*) şi nespecifice (*că* „căci", *când* „din moment ce", *cum* „fiindcă"; *dacă* „pentru că", *unde* „pentru că");

b. locuţ.conj.subord.: *din cauză că, din pricină că, pentru că, de vreme ce, din moment ce, o dată ce, câtă vreme (cât timp)*; *pentru că* şi *sub pretext că* „din cauză că" (în grupurile cu subst.articulat *pe motivul că, pentru motivul că, sub pretextul că*, „nesudate", subst.cu prep. aparţine regentei, propoziţie introdusă prin *că* fiind o **AT** cu nuanţă cauzală);

• **Notă:** Nu constituie locuţiuni conj.subord. nici îmbinările *de teamă că* (sau *să*), *de frică să, de necaz, (ciudă, supărare, bucurie) că* etc., substantivele cu prep.fiind **C.c.Cz.** în regentă, urmată de **AT** (cu nuanţă cauzală).

În schimb, limba populară recurge la locuţ.conj.de tipul *de bine ce* (*de bine că*), regional şi la *de ce* sau *pentru ce*.

Scanned with OKEN Scanner

(2) pron.rel *cine* (*a*) în **D.** cu prep. *datorită* sau (*b*) **G.**, cu locuţ.prep. *din cauza, din pricina, ce* sau *câte* în **Ac.**, cu prep. *de, din, pentru*.

Rar, subordonata **CZ** se integrează în frază prin juxtapunere faţă de regentă: „Nu te grăbi[1]/, *mai ai două ore*[2]/.”; „Profitaţi[1]/: *vremurile se schimbă*[2]/.”, deşi, structural, ar putea fi (şi) principale.

Regenta unor **CZ**, uneori, nu este cea prezentă în frază, ci rămasă în subtext: „Pleacă mai repede[1]/, *că mă supăr*[2]/.”; „Când aţi sosit[1]/, *că nu v-am zărit*[2]/?”; „De-ar mai veni vara[1]/...[2]/, *că m-am săturat...*[3]/.” (Creangă). Uneori, asemenea **CZ** numite *indirecte*, pot fi, logic, principale, regentele lor fiind adevăratele **CZ**: „Unde a dispărut[1]/, *că e de negăsit*[2]/!”.

– CORELATIVE: locuţ.adv.cauzale *de aceea (de aia, de asta), din această cauză*, adv. *apoi, atunci*, acestea ca şi desemantizate; *de ce* („Dacă munceşti atâta[1]/, *de ce* nu te îmbogăţeşti[2]/?”; „Când ai ajuns aşa vestit[1]/, *cum să* mai dau de tine[2]/? ”.

Uneori, se „împrumută” corelative de la subordonata **CS**, ele având sensul unor locuţ.adv.cauzale: *pentru aceea* „din cauza aceea”, *pentru asta* „din cauza asta”, *pentru aia* „din cauza aia”: „*Pentru asta* nu-l mai suportă[1]/, căci este un tiran[2]/.”

– TOPICA: parţial, fixă, şi anume, numai înaintea regentei pentru **CZ** introduse prin *când* „de vreme ce”, *cum* „deoarece”, cel mai adesea tot în antepunere la **CZ** introduse prin *dacă* şi *unde*, ambele cu sensul de „pentru că”; numai în postpunere, în cazul **CZ** introduse prin *căci* şi *că* „căci”. În topică subiectivă, de reliefare, se produc numeroase transferuri de la „dreapta” „la stânga” regentei: „Pentru că ai băut[1]/, ai sărăcit[2]/!” etc.

– PUNCTUAŢIA: **CZ** se izolează, de regulă, de regentă prin virgulă, mai cu seamă când e în „procliză” şi conţine un corelativ.

– **Valori suplimentare**: de **CT, CŢ, CV**; în enunţuri ca „Sunt bucuros[1]/ că m-ai auzit[2]/.” graniţa dintre **CZ** şi **CI** este imprecisă.

• **Notă:** Adesea prezenţa unui **C.c.cz.** în regentă determină analiza tot drept **CZ** şi a unor subordonate, **SB** („*Dat fiind*[1]/ că nu a fost recidivist[2]/, a scăpat[1]/.”), **AT** („*Din cauza faptului*[1]/ că...[2]/. a încărunţit[1]/.”), **CD** („*Considerând*[1]/ că nu e nici un pericol[2]/, s-a culcat[1]/.”), **CM** („*De leneş*[1]/ ce (cum) era[2]/, nici nu mânca[1]/.”), **CI** („*Ţinând cont*[1]/ că...[2]/, el a...[1]/.”).

Scanned with OKEN Scanner

24. COMPLEMENTUL ŞI CIRCUMSTAŢIALA DE SCOP

– Specie a **C**, care numeşte scopul unei acţiuni.

Întrebări „eficiente": *în ce scop*?, *cu ce scop*? Altele, ca *de ce? pentru ce?* sau chiar *după ce?*, *la* ce?, pot duce la confundarea **C.c.s.** cu alte funcţii, confuzie evitabilă dacă înţelegem scopul ca „plan" al acţiunii, ca o planificare, programare, a realizării ei, plan anterior, ca şi cauza, în raport cu acţiunea, eventualele efecte ale ei fiindu-i posterioare.

REGENŢI (determinaţi):

(*1*) verbe (la moduri personale sau nepersonale) şi locuţiuni vb.;

(*2*) interjecţii predicative.

EXPRESIE MORFOLOGICĂ:

(*1*) substantive (comune), la cazurile:

(*a*) **Ac.**, cu prep. *după, pentru, spre, în* (sau *între*), *la*;

(*b*) **G.**, cu locuţ.prepoz. *în scopul, în vederea, cu scopul*.

• **Notă:** După unele opinii, îmbinările de acest tip, ca şi *în (cu) intenţia, în ideea*, ar fi chiar ele **C.c.s.** (ca şi *în acest scop, în aceeaşi idee* etc.), substantivele din structura lor primind **A** subst. genitivale sau **A** adj.

(*2*) pronume (pers.,pos.,demonstr.,nehot.,interog.,rel.) în **Ac.**, cu prep. *pentru, la, după*: *„La ce* mai vii?" etc.

(*3*) verbe, la modurile:

(*a*) supin, realizat cu prep. *după, la, pentru*;

(*b*) infinitiv, introdus cu prep. *pentru, spre* sau (după unele păreri) locuţ. prepoz. *în* (sau *cu*) *scopul de*. Unele infinitive cu *pentru* şi *spre* sunt numai aparent (formal) **C.c.s.** (vezi mai departe).

(*4*) adverbe şi locuţ.adv. (de scop), unele servind drept corelativ în regentă pentru o subordonată **CS**: *pentru aceasta (asta), pentru aceea (aia), înadins* (cu variante), *de aceea*.

• **Notă:** Pentru consecvenţă şi aici se poate adăuga:
(*5*) o structură de **P** nominal, cu verbul copulativ la infinitiv, grupul întreg având o funcţie unică (de **C.c.s.**): *„Pentru (Spre) a ajunge parlamentar*, s-a lepădat de toate.".

TOPICA: Deşi, logic, scopul (planul), ca şi cauza, premerge acţiunii, spre a se arăta explicit orientarea acţiunii, vorbitorul plasează, cel mai adesea, **C.c.s.** după termenul regent. Este obligatorie semnalizarea scopului în cazul pron.interog.sau/şi relative: *„După ce* vii?"; „Nu ştiu[1]/ *la ce* s-au dus acolo[2]/."

Scanned with OKEN Scanner

Topica subiectivă îl repoziţionează de asemenea: „*După voturi* umblă."

Nu sunt, la legătura strânsă dintre **C.c.s.** şi regent, motivaţii pentru separarea lui de acesta.

CIRCUMSTANŢIALA DE SCOP SAU FINALĂ (CS)

Propoziţie secundară şi, prin aceasta, subordonată, care îndeplineşte, la nivel interpropoziţional, funcţia de **C.c.s.** al regentei (al unui termen din aceasta).

Întrebările sunt aceleaşi cu ale **C.c.s.**, cu precizarea că numai semantica (în cazul aceloraşi mărci formale) poate decide dacă o subordonată este **CS** autentică sau falsă (în fond,.**CNS, CI, CA, CZ** etc., confuziile întâmplându-se, mai degrabă, invers), mai ales că acţiunea din **CS** este anterioară celei din regentă;

REGENŢI (cuvinte sau grupuri de cuvinte din regentă, determinate de ea):

(*1*) verb sau locuţ.vb. (tranz. sau intranz., indiferent de diateză);

(*2*) interjecţii predicative (de tipul *hai, haide, haidem, haideţi* etc.);

CONECTIVE, acestea numai conjuncţionale:

(*1*) (*a*) conj.subst. (simple sau compuse): *să, ca să, de* (= „să", „ca să");

(*b*) locuţ.conj.subord.: *pentru ca să*, (popular, în **CS** negative) *nu cumva să, să nu... cumva, să nu cumva să, pentru ca nu cumva să, nu care cumva să, ca nu care cumva să; ca doar (-doar), ca doar de, doar de*.

• **Note:** Părerea unor cercetători că adverbele de mod *cumva, care cumva* nu se „cuplează" cu *să, ca... să, pentru ca... să*, pentru că ar duce la confundarea **CS** de acest tip cu nişte **CZ**, complică, de fapt, analiza, ei neprecizând funcţia sau rolul lui *cumva, care cumva*.

După unii, locuţ.conj.subord. este şi *cu (în) scopul să* („Nu-l certam[1]/ *cu scopul să*-l menajez[2]/."), dar nu şi grupurile *cu gândul să* şi *în ideea să, cu intenţia să*, „nesudate" încă până la capăt şi, ca atare, segmentabile: *cu gândul, în ideea* şi *cu intenţia* revin regentei, subordonata cu *să* fiind o **AT** cu nuanţă finală.

(*2*) (rar) pron.rel.în **Ac.**,cu prep. *după, pentru*: „Plec[1]/ *după* **ce** am de obţinut[2]/."

CORELATIVE (care anticipează **CS**,· la postpunerea acesteia): locuţ.adv.de scop *de aceea (de aia), pentru aceea (pentru asta)* sau adv. de mod cu nuanţă finală: *anume, înadins, intenţionat* sau chiar *în acest scop*.

TOPICA: În cea curentă, după regentă; în cea afectivă, şi înaintea acesteia.

Scanned with OKEN Scanner

PUNCTUAŢIA: **CS** introduse prin *de* nu se separă de regentă; prezenţa unui corelativ în regentă, ca şi antepunerea **CS** permit demarcaţia acesteia prin virgulă.

CS sunt, uneori, confundabile cu **CL**, cu unele **CI**, **CNS**, chiar şi cu o **PP** coordonată copulativ cu aşa-zisa regentă („Vino[1]/ de mănîncă[2]/!"). Despre falsele finale cu *ca să (pentru ca să)*, vezi mai jos la OPOZIŢIONALE.

25. CIRCUMSTANŢIALA (ŞI CIRCUMSTANŢIALUL) DE CONDIŢIE (CŢ)

Subordonata care exprimă (comunică) o condiţie (fie şi eventuală, ipotetică) a realizării unei acţiuni sau însuşiri din regentă.

Întrebări de control: *cu ce condiţie?, în ce condiţii?*

– REGENŢI:

(*1*) verbe şi locuţ.vb. (tranz.sau intranz.,la diverse diateze) la moduri personale; (*2*) interjecţii predicative.

– CONECTIVE:

(*1*) (*a*) conj.subord. (nespecializate): *dacă* (tipică pentru CŢ), *de* „dacă", *să* „dacă"; *când* „dacă" (deci, cu pierderea valorii adverbiale);

(*b*) locuţ.conj.subord.: *în caz că* (neliterar, şi: *în caz de*, *în caz dacă*), (popular) *de unde* (în **CŢ** cu elipsa verbului-predicat, reprezentat, însă, de adv.modal *nu*, care, oricum, intră în structura lui sintactică);

• **Notă:** Grupurile *în cazul că, în cazul când, în cazul în care, cu condiţia că, cu condiţia (ca) să, în eventualitatea că, în ipoteza că* sunt îmbinări libere de cuvinte, analizabile prin includerea subst. în **Ac.** la regentă, subordonatele introduse prin *să* fiind **AT** (cu nuanţă suplimentară de **CŢ**).

În „pereche" cu o **CV** ipotetică, **CŢ** se poate introduce şi prin conj. *că* („Vin la tine[1]/, *că mă accepţi*[2]/, că nu mă accepţi[3]/.").

(*2*) (rar) pron.rel.în **G.** cu locuţ.prepoz. *în locul* („*În locul cui* a făcut-o[1]/. eu aş fi ezitat[2]/.")

– **CŢ** intră în raport cu regenta nu doar prin **joncţiune**, ci şi prin **juxtapunere**, mai ales în enunţuri cu caracter aforistic (chiar apodictic), modalitate de integrare marcată prin pauză (sau virgulă ca semnal grafic al ei) şi intonaţie.

– Conţinutul **CŢ** poate fi atenuat până la o simplă eventualitate, prin includerea în ea a adv. *cumva*, a adj.pron.nehot. *vreun, vreo* sau poate fi întărit, până la exclusivitate, prin adv.modale restrictive *numai*, *doar*, *decât*, care, fiind

Scanned with OKEN Scanner

lipsite de funcţie sint.proprie, nu se justifică în regentă, ci în subordonata a cărei sferă o restrâng, ca un „ultimatum" pentru realitatea acţiunii din regentă.

– CORELATIVE (la insistenţa deosebită asupra condiţiei): adv. *apoi, atunci, altfel, mai-mai* sau sintagmele nominale *în acest caz, cu această condiţie*;

– CUMUL de valori: nuanţe de **CZ, CT, CV**. Confuzii mai frecvente, dar evitabile, cu **CI**. Sunt, însă, false finale OPOZIŢIONALELE cu *dacă*, vezi mai jos, ca şi **SB** pe lângă regentele constituite din copulativele impersonale *a fi* şi *a însemna*.

– TOPICA, fixă numai la **CS** juxtapuse şi la cele introduse prin *unde*, când ele se antepun regentei. Celelalte pot ocupa ambele poziţii, de preferinţă (în special la cele cu *dacă*) înaintea regentei.

PUNCTUAŢIA separă, obligatoriu, **CŢ** juxtapuse şi cel mai adesea pe cele semnalizate în plus printr-un corelativ în regentă. Acţionează, aici, şi gradul legăturii cu regenta.

Există şi un COMPLEMENT CIRCUMSTANŢIAL DE SCOP (**C.c.s.**), mai puţin reprezentat în vorbirea românească şi omis din manualele şcolare.

Pentru a evita „petele albe" sau confuziile în analize, îl descriem succint:

– Acelaşi conţinut semantico-gramatical şi aceiaşi regenţi ca la **CŢ**.

– Manifestare morfologică:

(*1*) subst.în (*a*) **Ac.**, cu locuţ.prep. *în caz de* (**C.c.ţ.** putând fi restrâns prin *numai*); (*b*) **G.**, cu locuţ.prep. *în cazul, cu condiţia, în locul, în ipostaza, în eventualitatea*;

(*2*) pron. (pers.,pos.,dem.,interog. sau rel.) în (*a*) **G.**, cu locuţ.prepoz. *în locul*.

• **Notă:** La pron.pers.,după locuţ.prep. *în locul* apare adj.pron.posesiv în **Ac.** (*în locul meu* etc.);

(*3*) verbe, la (*a*) infinitiv, introdus prin prep. *fără*, (*b*) supin, uneori precedat de *numai*;

(*4*) adv.de mod: „Te-am mai văzut, *altfel* (sau: *altminteri*) nu te-aş fi salutat."

Şi această funcţie se poate realiza printr-o structură de **P** nominal, copula fiind la gerunziu: „Numai *fiind în om* toate, nu vei avea remuşcări."

26. CIRCUMSTANŢIAL (ŞI CIRCUMSTANŢIALUL) DE CONCESIE (CV)

Subordonata care exprimă o împrejurare (reală sau numai gândită) drept obstacol al acţiunii din regentă (deci, o piedică ineficientă, întrucât „cedează" şi permite realizarea acţiunii).

Scanned with OKEN Scanner

Una din puţinele circumstanţiale (alături de **CZ** şi **CNS**) care dispune de mărci specializate ale raportului ei subordonator faţă de regentă, întrebările adresate termenului regent (*în ciuda (pofida) cărui fapt?*) fiind necesare la juxtapunere.

REGENŢI:

(*1*) verbe sau locuţ. vb. (tranz.ori intranz.), indiferent de diateză);

(*2*) (rar) interjecţie vu valoare verbală.

CONECTIVE:

(*1*) (*a*) conj.subord.: *deşi, că* („deşi", „chiar dacă"), *dacă, de, să*, acestea trei cu valorile (sau cu unele din ele) ale lui *că*; *când* „deşi"; (regional) *batâr, măcar*;

(*b*) locuţ.conj.subord.: *cu toate că, măcar că, măcar de, măcar să; chit că, fără (ca) să, chiar fără (ca) să, chiar dacă, chiar de, chiar să, şi dacă (şi de), nici dacă (nici de), nici să, şi fără (ca) să, de unde* („deşi");

• **Notă:** Îmbinările de cuvinte *în ciuda (pofida) faptului că*, nefiind „sudate", *în ciuda faptului* şi *în pofida faptului* aparţin regentei (fiind în ea **C.c.cv.**), subordonata introdusă prin *să* fiind **AT**.

(*2*) pron.şi adj.pron.nehot.: *oricine, oricare, orice, oricât* etc.;

(*3*) adv. (de mod,de loc,de timp) nehotărâte: *ori(şi)unde, oriîncotro, ori(şi)când, ori(şi)cum, încotro,* precum şi adv. relative propriu-zise: *unde* „oriunde", *când* „oricând", *cum* „oricum", *cât* „oricât".

Pe lângă joncţiunea de mai sus, **CV** cunoaşte şi subordonarea prin juxtapunere (mărcile fiind pauza, intonaţia, punctuaţia, modurile verbale din ea: imperativ, cond.-opt., conjunctivul fără *să*): „Fie[1]/ ce-o fi[2]/, eu nu renunţ[3]."

CORELATIVE: adv.şi locuţ.adv.de mod: *totuşi, tot, cu toate acestea (cu toate astea)*.

• **Notă:** Ştiindu-se că în propoziţie **RS** este monopolizat, la joncţiune, numai de către prepoziţii, prezenţa unei conjuncţii subordonatoare în ceea ce pare a fi o singură prepoziţie indică o elipsă. Este cazul, îndeosebi, al conj. *deşi*: „Viaţa lui[1]/, *deşi* scurtă[2]/, e plină de învăţăminte[1].", unde P_2 este **CV** (eliptică de vb.copulativ).

TOPICA subordonatei **CV**, în ansamblu liberă, este predeterminată doar în trei situaţii: antepunere la **CV** juxtapuse şi la cele prin *cum, de unde*, intercalare la cele introduse prin *că* „deşi" sau *de* „deşi", postpunere la cele prin *când* „deşi".

PUNCTUAŢIA separă, de cele mai multe ori, **CV** de regentă, cu excepţia celor introduse prin *nici dacă* (care, ca şi grupul *şi dacă*, este încă insuficient sudat drept locuţiune conjuncţională).

Scanned with OKEN Scanner

Nuanţă (valoare suplimentară) de **CV** au unele subordonate **AT** („X[1]/, *care e deştept*[2]/ s-a încurcat totuşi[1]/."), **CL** („Te urmez[1]/ pe orice drum ai lua-o[2]/."), **CT** („Mă respingi[1]/ când vreau[2]/ să te ajut?"), **CZ** („De ce dormitezi[1]/, că nu mai eşti nedormit[2]."). **CV** are un corespondent şi în planul propoziţiei, şi anume în **complementul circumstanţial concesiv (C.c.cv.)**. Deşi mult mai rar în raport cu **CV** – în plus, neprevăzut în gramatica şcolară –, îl amintim din aceleaşi raţiuni: intuirea corectă a ideii de „concesie" (deci, a unui obstacol „generos", care ar putea „sugruma" acţiunea regentei sau a regentului, dar care îi face o „concesie" acesteia, lăsând-o să se realizeze) şi în interiorul propoziţiei, ca şi nesiguranţa încadrării unui **C.c.cv.** la rubricile preexistente.

C.c.cv. numeşte un obiect (mai larg, o împrejurare, o situaţie) ca piedică a săvârşirii unei acţiuni sau a manifestării unei însuşiri. Răspunzând la întrebări de tipul *în ciuda (pofida) cărui fapt?, în ciuda (pofida) cui?*, **C.c.cv.** determină (*1*) un verb (o locuţ.vb.); (*2*) o interjecţie predicativă; (*3*) (rar) un adjectiv) şi se realizează prin:

(*1*) subst.,pronume (unele specii) şi (rar) numerale, la cazurile (*a*) **G.**, cu prep. *contra, în contra, împotriva, în ciuda, în pofida*; (*b*) **D.**, cu prep. *contrar* (care imprimă **C.c.cv.** valoare suplimentară de **C.c.m.**); (*c*) **Ac.**, cu locuţ.prep. *cu tot (toată, toţi, toate)*;

(*2*) verbe, la (*a*) infinitiv, cu prep. *fără*; (*b*) gerunziu (acesta, „modalizat", uneori, prin adv. *chiar, nici*);

(*3*) adverbele *tot, totuşi* sau locuţ.adv. *cu toate acestea (cu toate astea)*.

• **Notă:** **C.c.cv.** manifestat printr-un gerunziu are, de regulă, corelativul adverbial *tot*, în absenţa căruia el s-ar putea confunda cu un **C.c.t.**, **C.c.cz.**, **C.c.cdţ.**

27. CIRCUMSTANŢIALA (ŞI CIRCUMSTANŢIALUL) DE CONSECUŢIE (CNS)

Subordonata care indică rezultatul (efectul, consecinţa) unei acţiuni sau al (a) unei însuşiri din regentă.

Întrebarea de ghidare: *„care este consecinţa (urmarea) faptului că?*, confirmată de conective specifice şi de unele corelative din regentă.

REGENŢI:

(*1*) verbe sau locuţ.vb. (tranz. sau intranz.,indiferent de diateză);

(*2*) adjective sau locuţ.adj.;

Scanned with OKEN Scanner

(*3*) adverbe sau locuţ.adv. de mod;
(*4*) (rar) interjecţii predicative.

CONECTIVE (exclusiv conjuncţionale):
(*1*) (*a*) conj.subord.: *încât* (exclusivă) şi altele (nespecifice, dar cu valoarea lui „încât"): *că, de*, (reg.) *cât, decât, ca să, încât să, de să, să, decât să, cât să*;
(*b*) locuţ.conj.subord.: *aşa că, astfel că, aşa încât, astfel încât, pentru ca să*, toate cu valoarea lui „încât".

RS circumstanţială consecutivă (care echivalează, logic, cu **RC** conclusivă) se realizează şi prin juxtapunere (**CNS** fiind antepusă regentei).

CORELATIVE:
(*1*) adv.de mod: *aşa, astfel, atât(a), prea, destul* sau locuţ.adv.de mod *în aşa (chip), într-un asemenea chip (fel), într-o asemenea măsură, până într-alta*, (pop.) *până pe-acolo* „atâta";
(*2*) pron.şi adj.pron. (nehot.): *atât (atâta,...), destul (destulă, destui, destule)*.

• **Notă:** Adv. *aşa, astfel*, când nu mai apar la începutul regentei („*Aşa* s-a enervat[1]/, încât...[2]/".), se sudează cu relatorul *că* sau *încât*, grupul devenind locuţiune conj.subord. (*aşa că, aşa încât, astfel că, astfel încât*).

Pentru recunoaşterea corectă a **CNS**, este util să se ţină seamă de echivalenţa (*a*) dintre **CNS** cu aspect negativ, introduse prin *încât să, ca să, pentru ca să* (cu un corelator adverbial: *prea*) şi **CNS** cu aspect pozitiv, introduse prin *încât, că* (corelativul fiind *atât(a)*), (*b*) dintre **CNS** pozitive, cu *încât să, ca să, pentru ca să* (corelativ: *prea*) şi **CNS** negative, cu *încât (că)* (corelativul *atât(a)*): (*a*) „Era *prea* bun[1]/, *ca să* nu obţină cele dorite[2]/."; (*b*) „*Prea* a huzurit[1]/, *ca să* merite recunoaştere[2]/.".

TOPICA **CNS** este fixă: din raţiuni logico-semantice, numai după regentă.

PUNCTUAŢIA separă, de regulă, **CNS** de regentă, cu excepţia celor introduse prin *de* sau a unora al căror corelativ este *prea*.

Există şi un **complement circumstanţial consecutiv** (**C.c.cns.**), inclus la **C.c.m.**, realizat (pe lângă aceiaşi regenţi) prin subst. (*de minune, la nebunie* etc.), verbe la supin (*de speriat, de invidiat*). Modelul „clasic" poate fi textul folcloric „Bolnav *de moarte...*".

28. ALTE FUNCŢII CIRCUMSTANŢIALE

Din **pp** şi propoziţiile cunoscute gramaticii şcolare, în primul rând, din **C.i.** şi din **CI**, s-au separat mai multe funcţii, evident toate în cadrul **RS**, şi anume în sfera subordonării circumstanţiale. Cum „tentaţia" candidaţilor de a le

Scanned with OKEN Scanner

recunoaşte ca atare întâmpină dificultăţi şi, uneori, duce la erori, le prezentăm succint, deşi, la rigoare, ele sunt relativ uşor încadrabile la speciile „tradiţionale".

Complementul circumstanţial sociativ (C.soc.)

– indică (numeşte) fiinţa sau obiectul asociate subiectului sau unor complemente (direct, de agent) la acţiunea săvârşită ori suportată.

REGENŢI: **1.** vb. (locuţ.vb.): „*Plec* cu tata."; „*A rupt-o la fugă* cu ceilalţi."; **2.** interj.: „*Hai* cu mine!"; **3.** (rar) adj.: „casă *vandabilă* cu anexele.".

EXPRESIE MORFOLOGICĂ: **1.** subst.în **Ac.**, cu prep. *cu, fără*, locuţ. prepoz. *împreună cu, laolaltă cu, la un loc cu, cu tot cu* (prin disociere: *cu... cu tot*); **2.** pron. (pers.,pos.,dem.,inter.,rel.,nehot.,neg.) în **Ac.**, cu aceeaşi construcţie prepoziţională; **3.** numerale (card.,ord.,col.) în **Ac.**, prin *cu, împreună cu*.

TOPICA: (obiectiv) postpunere; (afectiv) dislocare în faţa regentului. Neizolabil grafic.

• **Note:** Deosebirea dintre **C.c.soc.** şi **S** multiplu, prin acordul în număr al **P**. *Cu toţii* („Am plecat *cu toţii*."; „*Cu toţii* vrem asta".), interpretabil ori drept **C.c.soc.** (pron.nehot.), ori drept **C.c.m.** (locuţ.adv.: „împreună").
Întrebări: *împreună cu cine (ce)?*.

CIRCUMSTANŢIALA SOCIATIVĂ (C SOC)

– echivalentul propoziţional al **C.c.soc.**, numind asociatul subiectului sau obiectului implicate în acţiune („Mă plimb[1]/ *cu cine-mi place*[2]/."; „Să plec[1]/ *fără cine* trebuie[2]/?").

REGENŢI: **1.** vb. (locuţ.vb.); **2.** interj.pred.

CONECTIVE: **1.** pron.şi adj.pron.rel., în **Ac.** cu prep.; **2.** pron.şi adj.pron.nehot., în **Ac.** cu prep.

TOPICA: liberă, mai ales de postpunere. Neizolată, de obicei, grafic de regentă.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL INSTRUMENTAL (C.c.instr.)

– **pp** sec. (specie a **C**) care numeşte instrumentul sau mijlocul de realizare a acţiunii („Se ară *cu plugul*."; „Trăim *prin muncă*.").

REGENŢI: vb. (locuţ.vb.).

EXPRESIE: **1.** subst., **a** în **Ac.**, cu prep. *cu, din, dintru, prin* etc.; **b. D.**, cu prep. *graţie, datorită, mulţumită*; **c. G.**, cu locuţ.prep. *cu ajutorul, prin*

Scanned with OKEN Scanner

mijlocirea, de pe urma, pe baza; 2. pron. (minus cele de întărire şi refl.), în aceleaşi cazuri ca la subst.; 3. numerale (card.,ord.,col.), la cazurile şi cu prepoziţiile de la 1; 4. verbe la inf. (cu prep. *prin*) şi la supin cu *din*.

• **Note:** Multe foste **C.c.instr.** sunt „absorbite" în locuţ.vb. (*a da cu gura, a trage cu urechea* etc.). Confundabil cu unele **C.c.cz., C.c.cdţ.** sau **C.c.m.** ori **C.c.soc.**.

TOPICA, liberă (obligatoriu antepus cel expr. prin pron.inter. şi rel). Neseparat de regent.

CIRCUMSTANŢIALA INSTRUMENTALĂ (C INSTR.)

– corespondentul în planul frazei al **C.c.instr.**. Determină: 1. vb. (locuţ.vb.); 2. adj.participial; 3. interj.pred. („Vecinul *zvârr*! după hoţ[1]/" cu ce apucă[2]/."

CONECTIVE: 1. pron.şi adj.pron.rel.cu prep. *cu, datorită, din, după, fără, la, în, prin*, locuţ.prep. *cu ajutorul, prin intermediul* etc.; 2. pron.şi adj.pron.nehot., cu aceeaşi construcţie prepoz.; 3. conj. *că, de, dacă*, locuţ.conj.subord. *fără (ca) să*.

• **Notă:** Confundabilă cu **CI, CL, C INSTR., CT** dar mai ales cu **CZ** („Asta s-a întâmplat[1]/ datorită cui n-a fost atent[2]/").

De regulă, după regentă (cele conjuncţionale, numai aşa). Neizolată de regentă.

• **Notă:** Secvenţele *cu aceea, prin aceea* sunt **C.c.instr.** în regentă, urmate de **AT** cu *că*.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE RELAŢIE (C.c.rel.)

– indică obiectul la care se limitează o acţiune sau o însuşire ori fiinţa (persoana) din al cărei punct de vedere se vorbeşte sau care e vizată în comunicare. Întrebări de identificare: *în ce privinţă?, din ce punct de vedere?, cu privire la cine (ce)?, în ce direcţie?* etc.

REGENŢI: 1. vb. (locuţ.vb.): „*A sporit* în greutate."; 2. adj.: („*mic* de stat, *mare* la sfat"); 3. numeral („*primul* la obrăznicii"); 4. adverb („Se exprimă *impecabil* gramatical".).

EXPRESIE: 1. subst. în **a. Ac.**, cu prep. *cu, de, din, după, în, la* sau cu locuţ.prep. (nu toate îndeajuns de sudate) *cu privire, în legătură cu, relativ (referitor) la, din punct de vedere, în materie de, legat de* etc.); **b D.**, cu prep. *conform, potrivit*; **c. G.**, cu prep. *asupra* şi locuţ.prep. *despre (din) partea, după părerea, din punctul de vedere, în privinţa*; 2. pron. (pers., pos., dem., interog.,

Scanned with OKEN Scanner

rel., nehot.), în aceleaşi cazuri; în plus cu prep. ca *după, pentru*, locuţ. prep. *cât pentru, în (ceea) ce priveşte*; **3.** numerale (card.,ord.,col.), ca la **1**; **4.** adj.în Ac. (adj.de calificare cu *de*, adj.pron.pos. cu *asupra* sau cu *după părerea, în privinţa, din partea, despre partea, din punctul de vedere*: *„De corect* e corect, dar..."; **5.** vb.la inf. (cu *în*) şi supin (*„De urat* am mai ura..."); **6.** adv.modale ("superior *numericeşte*").

Confundabil cu **C.i.** (bun *la toate*), **C.c.l.** (livid *la chip*), **C.c.t.** (a greşi *la împărţire*), **C.c.l.** (violent la *fotbal*), **C.c.m.** (*„După tine*, asta nu e o minciună?").

TOPICA: liberă (antepusă la cele pronominale). Adesea separat.

CIRCUMSTANŢIALA DE RELAŢIE (C REL)

Puţin frecventă. Echivalentul frastic al **C.c.rel.**.

REGENŢI: **1.** vb. (locuţ.vb.); **2.** adj. („E ceva *suspect*[1]/ în ceea ce vă priveşte[2]/").

CONECTIVE: **1.** pron.rel.,cu prep. *în, la, pentru* sau locuţ.prepoz. *cât despre, cât pentru, cât priveşte, cu privire la, în legătură cu, în privinţa, referitor (relativ) la* etc.; **2.** pron.nehot. *oricare, oricine, orice*, cu unele prepoz. şi locuţ.prepoz. de mai sus; **3.** conj. *că, dacă, să*, locuţ.conj. *după cum* („E un tip periculos[1]/ *după cum* acţionează[2]/.").

TOPICA: numai antepusă la cele introduse prin conj. *să* şi *ca să*; în rest, liberă. Punctuaţia: cea postpusă nu se separă de regentă; cea antepusă se separă, în mod obişnuit, prin virgulă.

Complementul circumstanţial opoziţional (C.c.op.)

Specie a **C**, puţin frecventă, care numeşte un obiect, o acţiune, mai larg o situaţie ***opuse*** altor obiecte, acţiuni, situaţii din cuprinsul aceleiaşi propoziţii. Un **RS** deosebit (ca şi la ***C.c. op.*** şi ***C.c. exc.***, v. mai jos), rezultat dintr-o *structură ternară*: ***C.c op.*** determină un vb. ("*În loc de manual, foloseşte notiţele.*"), o interj. ("Hai voi *în locul lor*"), un adj. ("Ne-am pricopsit cu un lider hulit *în loc de iubit*"), ceea ce îi impune funcţia de **C**, dar pe aceasta o primeşte în opoziţie faţă de **S**, **N p**, **C. d.**, **C. ind.**, **C. ag.** sau ***C.c. t.***, ***C.c.l.***, rar, ***A.*** **RS** dat echivalează cu **RC** adversativ (după unii, opozitiv), ***C.c. op.*** putând deveni, din subordonat, egal în rang cu fostul regent ("El nu foloseşte *manualele*, ci notiţele.").

Scanned with OKEN Scanner

Expresia morfologică: 1 subst. a) în **Ac.** cu locuţ. prep. *în loc de*, b) în **G.** cu locuţ. prep. *în locul*; 2) pron. (pers., dem., inter., rel.,nehot.,) la aceleaşi cazuri şi cu aceeaşi recţiune prepoziţională; 3) numer. (card., ord., col.,), ca la 1) şi2); 4 vb. la inf., introduse prin *în loc de* ("*În loc de a învăţa*, ea hoinăreşte.") sau *departe de;* 5) adv., incluse în acest raport prin *în loc de* etc.

Tot ***C.c.op.*** sunt falsele ***C.c.s.*** (de tipul "A răbdat atunci, *pentru a se răzbuna* acum,"), falsele ***C.c. m.*** (de genul "A plecat *fără a şti* data întoarcerii."; "Au reuşit alţii *decât voi.*"). Alteori, se află la "graniţa" cu un ***C.c.m.*** (comp.): "Mai corect e să te retragi tu *decât ea.*", cu un ***C.ind.:*** "E preferabilă aventura *decât expectativa*." ori cu un ***E.p.s.: Drept*** (sau: *ca) răsplată*, l-a şi înjurat.".

Ca topică, ***C.c.op.***, precedă, de regulă, **pp** cărora li se opune, separându-se grafic de ele, dar i se permite şi topică postpusă şi neizolare faţă de termenul-pereche.

CIRCUMSTANŢIALA OPOZIŢIONALĂ (C OP)

Subordonata care funcţionează drept **C.c.op.**,evident de "talie" propoziţională, pe lângă o regentă, mai exact, pe lângă un vb. (locuţ. vb.) sau o interj. din aceasta, şi care intră în relaţie de opoziţie cu ***S***, ***P***, ***N pr***, ***E.p.s.***, ***C.*** Relativ bine reprezentată în sintaxa românească, ea fiind echivalentul logic aproape impecabil al **RC** adversativă (acesta este un reper sigur de intuire a acestei funcţii, de unde şi - cu scuze faţă de cititori - aglomerarea tautologică din această paranteză). Gramatica ştiinţifică a stabilit şase tipuri de **C OP**, una cu identitate proprie, altele cinci cu aspectul altor subordonate.

1) Tipul specific este cel introdus prin locuţ. conj. subord. *în loc să* sau prin pron. şi adj. pron. rel. în **Ac.** cu locuţ. prep. *în loc de* sau prin adv. rel. ori nehot. inserate prin aceeaşi locuţ.: *"În loc să* înveţe[1]/, taie frunza la câini[2]/."; "*În loc de cât* ţi se cuvenea[1]/, ai primit mai nimic[2]/.".

Celelalte cinci tipuri se "recrutează" dintre:

2) false **CŢ**: "*Dacă* la Bucureşti e senin[1]/, în ţară plouă[2]/."

3) false **CT**: "*Pe când* cu mama era atent[1]/ pe tata îl necăjea[2]/."

4) false **CL**: "*De unde* ieri aveai de toate[1]/, azi n-ai nimic[2]/.";

5) false **CS**: "Scăpă de un examen afurisit[1]/, *ca să* ajungă la unul şi mai şi[2]/.".

6) false **CM**: "A răspuns[1]/, *fără să* prevadă consecinţele[2]/." "A întâmpinat-o altul[1]/ *decât cine* dorea ea[2]/."

Scanned with OKEN Scanner

CONECTIVELE diferă după cum opoziţia este *ireală* (conţinutul ei nerealizându-se), ca la tipul 1), sau *reală* (conţinutul din subordonată realizându-se prin opunere cu cel al regentei), ca la tipurile 2 - 6: conj. *dacă*, *unde*, *când* (ultimele două convertite din adverbe), *ca să;* locuţ. conj. subord. *decât să* "în loc să", *în timp ce*, *pe când* ("pe câtă vreme"), *pe câtă vreme*, *de unde* "dacă", *pentru ca să*, *fără* (*ca*) *să*, pron. rel. *cine*, *ce*, *câţi* (*câte*), *cel ce* etc. în **Ac.**, cerut de *în loc de* sau în **G.** impus de *în locul.*

RS circumstanţială opoziţională echivalează cu ***RC*** adversativă, ceea ce se poate menţiona chiar în comentariul analitic al acestor subordonate: "... - **C OP** (falsă modală etc., căci se opune prin conţinut regentei, cu care s-ar putea coordona adversativ: "A răspuns[1]/, *dar* nu s-a gândit la consecinţe[2]/."); regentă - **P** ..., conectiv, ...".

CORELATIVE în regentă: - adv. şi locuţ adv. temporale *acum*, *astăzi*, *mai curând*, *de data aceasta*, *în momentul acesta;* adv şi locuţ. adv. modale *dimpotrivă*, *mai bine*, *mai degrabă*, *în schimb*, *cel puţin;* adv. *apoi*, după unii ca şi interjecţionalizat (de fapt, un "modalizator " sintactic): "Dacă în tinereţe era timid[1]/ *apoi* la bătrâneţe cum să fie[2]/?", conj. coord. adv. *însă:* "Dacă ai reuşit în atâtea[1]/, ai ratat *însă* omenia[2]/." (*însă*, "la un pas" aici de valoarea lui "totuşi").

TOPICA, fixă: antepusă la tipurile 2) şi 4), postpusă la tipurile 2), 5) şi 6). Tipurile 1) şi, majoritar, 3) dispun de topică liberă.

PUNCTUAŢIE: Opoziţia faţă de regentă se cere semnalizată în scris (cu rare excepţii) prin virgulă.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL CUMULATIV (C.c. cum.)

Pp secundară (specie a **C**) la conţinutul căreia se adaugă conţinutul altor ***pp***, şi anume, al ***S***, al ***P*** sau ***N pr.***, (mai rar) al ***A***, al ***C. d.***, ***C. ind.***, ***C ag.*** sau al ***C.c..l.***, ***C.c.t.*** etc., al ***E.p.s.*** Determinând vb. (locuţ. vb.) sau o interj. predicativă, faţă de care se subordonează nemijlocit, şi el intră într-o *structură ternară*, prin relaţia de cumulare a ***pp*** indicate, cu care s-ar putea coordona copulativ.

EXPRESIE MORFOLOGICĂ: 1) subst. a) în **Ac.** cu prepoz. (locuţ. prep.) *pe lângă*, *decât*, (*nu numai*) *despre*, (*nu numai*) *pe*, *dincolo de*, *decât cu*, (*în*) *afară de*, *deosebit de*, b) în **G.**, cu locuţ. prep. *în afara: "Pe lângă veri*, au venit şi bunicii."; 2) pron. (pers. pos., dem., nehot.), la aceleaşi cazuri şi cu

Scanned with OKEN Scanner

aceeaşi construcţie ca la 1), 3) numerale (card., ord.), în aceleaşi condiţii ca la 1) şi 2); 4) adv., introduse prepoziţional ("*Pe lângă* (sau: *În afară de) piaţă*, a fost şi la ştrand.") sau chiar locuţ. adv. "specializate" semantic pentru această funcţie *în afară de asta*, *pe lângă asta*, *plus de asta* ("*Plus de asta*, el mai are şi alte păcate grave.").

Dispune de CORELATIVE: adv. de mod *şi*, *mai*, *mai... şi*, *încă şi* sau (aparent, fostul) adv., *apoi*..

În TOPICĂ antepusă, care este cea obişnuită, se izolează de regentă şi de "partenerul" cumulat; conectivele *pe lângă*, *decât*, *decât cu* îi permit poziţie postpusă şi, prin aceasta, neseparare grafică.

CIRCUMSTANŢIALĂ CUMULATIVĂ (C CUM)

Echivalentul propoziţional al ***C.c. cum.*** faţă de un vb. sau o locuţ. vb. din regentă, conţinutul căreia se adaugă, se alătură, se "ataşează" la cel al subordonatei sau, invers, conţinutul sintactico-semantic (derivat din cel logico-ontologic) al ultimei la cel al regentei.

La rigoare, prin operaţii de transformare (pe care noi vorbitorii înşişi le efectuăm, fie şi inconştient, de fapt, cu o vagă intuiţie a "înrudirii" între construcţii), o **C CUM** ar putea deveni egală în rang cu regenta printr-un ***RC*** copulativ: *"Pe lângă că* e nedrept[1]/, mai e şi ticălos[2]/." > "Nu numai că e nedrept, *dar* (mai) e şi ticălos."

CONECTIVE: 1) locut. conj. subord. *după ce* "după ce că", *după ce că*, *în afară că*, *pe lângă că*, *plus că*, (pop., cu "aer" de învechit) *las(ă) că*, (reg.) *necum să*; [2]/ pron.rel. în **Ac**, cerute de locuţ. prep. (după unii, doar o prep., eventual compusă) *pe lângă* sau *în afară de* sau (rar) de prep. *după: "În afară de cine* l-a bătut[1]/, mai sunt şi alţi vinovaţi[2]/."

CORELATIVE: 1) în regente "pozitive": adv. de mod *mai*, *şi*, (adv.-"interj") *apoi* (>*poi*>*păi!*), conj. coord. adv. (uneori urmate de adv. *chiar*, *încă*) *dar*, *însă* ("Las' că e descurcăreţ[1]/, dar e şi viclean[2]/."); 2) în regente negative: adv. *nici*, eventual, întărit prin *mai* sau *apoi*.

TOPICA, liberă, cel mai adesea în antepunere, dar obligatoriu postpusă la **C CUM** introduse cu *plus că*, *necum să* şi *decât*.

PUNCTUAŢIA separă, obligatoriu, **C CUM** introduse prin conjuncţii, izolarea celor pronominale şi adverbiale (acestea, cu *decât* etc.) depinzând de gradul de legătură cu regenta.

Scanned with OKEN Scanner

Confundabilă cu **C EXC**, din cauza conectivelor comune, *(în) afară că*, *(în) afară de*, sau cu **C M** (comp.) prin conectivul *decât*.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANŢIAL DE EXCEPŢIE (C.c.exc.)

Specie a *C*, dependentă de (determinând) un vb. sau o locuţ. vb., care numeşte (direct sau prin substituire de nume propriu-zise) un obiect care se exceptează în raport cu alte ***pp*** şi anume cu ***S***, ***N pr.*** sau ***C.***

Dispune (spre deosebire de ***C.c. op.*** şi de ***C.c. cum.)*** de întrebări de identificare: *cu excepţia cui* (*căruia*, *căreia*)*?* sau *cu excepţia cărui fapt?*

Comportă două aspecte, după cum determină un regent verbal pozitiv sau unul negativ, ***pp*** în raport cu care se stabileşte excepţia fiind şi ele pozitive, respectiv, negative. În primul caz, acestea din urmă (morfologic, subst.) sunt "însoţite" de adj. pron. nehot. *orice*, *oricare*, *fiecare*, *tot* (*toată* etc), *mulţi* sau chiar sunt pronume nehot. (*toţi*, *oricine* etc), adv. nehot. (*oriunde*, *oricând*, *oricum*)*;* în cel de al doilea, excepţia se raportează la ***pp*** exprimate prin subst. însoţite de adj. pron. neg. sau nehot. (*nici un*, *nici o*, *vreun*, *alt*), prin pron. neg. sau nehot., prin adv. neg. sau nehot. (*nici când*, *nici unde*, *niciodată*, *nicăieri*, *vreodată*, *altundeva*), cf. "Se gândeşte la toţi, *în afară de sine.*" şi, respectiv, "*Afară de ea*, nu-l mai preocupă nimic altceva."

EXPRESIE MORFOLOGICĂ: 1) subst. a) în **Ac.**, cu locuţ. prep. *(în) afară de* sau cu adv. *decât* şi b) în **G.**, cu locuţ prep. *în afara*, *cu excepţia;* 2) pron. (pers. pos., dem., nehot.), în aceleaşi condiţii ca la 1); 3) num. (card., ord.), ca la 1) şi 2); 4) adj. ("Are mulţi pantofi, *afară de albi.*"); 5) vb. la inf. ("Nu poate altceva *în afară de a batjocori* pe oricine."; 6) adv. ("*Afară de mâine*, promit prezenţă zilnică.").

CORELATIVE: adesea, cu adv. *mai* ("N-a *mai* spus asta la nimeni decât mie.")

Confundabil cu un **C.c.m.** comparativ: "N-am mai văzut pe nimeni *afară de el.*"; "Nimic nu e mai urât *decât a minţi.*"

TOPICA, de regulă, antepusă faţă de regent şi faţă de termenul corelat (cu acesta din urmă putându-se coordona adversativ, fireşte, în construcţii transformate: "N-a plecat nimeni *afară de tata.*" > "A plecat tata, dar au rămas (toţi) ceilalţi."), dar şi postpusă, în ambele cazuri el separându-se, în vederea reliefării logico-semantice, prin virgulă.

Scanned with OKEN Scanner

CIRCUMSTANŢIALA DE EXCEPŢIE (*C EXC*)

Subordonata al cărei conţinut se exclude de la cel al regentei (aceasta, obligatoriu negativă), deci, corespondentul propoziţional al ***C.c.exc.***

REGENŢI; 1) a) vb.; b) locuţ.vb.;

TERMENI din regentă la care se raportează excepţia: ***S*** ("*Altceva* nu s-a (mai) aflat[1]/ decât ceea ce era deja divulgat[2]/'), **P.** ("*Nu intenţionează* altceva[1]/ decât să scrie[2]/?"), ***N pr*** ("*Altfel* nu pare[1]/ decât pare şi cealaltă[2]/."), ***A. adj.*** ("Nu avea ***vreun*** plan aparte[1]/ decât cel ce s-a stabilit cu părinţii[2]/."), ***C.d.***, ***C.ind.***, ***C. ag.***, ***C.c. l.***, ***C.c.t.***, ***C.c.m.***, de pildă "N-a băut altceva[1]/ *cu excepţia a ceea* ce-a găsit prin bufet[2]/." etc.

CONECTIVE: 1) a) conj. subord. *că*, *să*, *dacă* (precedată de adv. modal restrictiv *decât)*; b) locuţ. conj. subord. *în afară că;* 2) pron. rel. construite cu adv. *decât* sau cu locuţ prep. *cu excepţia*, *în afara, în afară de*; 3) adv. rel. restrânse ca sferă prin adv. *decât* antepus ("Nu gândea altfel[1]/ *decât cum* fusese obişnuit[2]/.")

CORELATIVE: adv. modal (de insistenţă) *mai*: "Altceva nu *mai* dorea[1]/ decât să adoarmă[2]/".

TOPICA, obligatoriu postpusă la cele introduse prin *decât*, liberă la celelalte.

IZOLAREA grafică (prin virgulă) se produce mai des la **C EXC** introduse prin *(în) afară că*, *(în) afară de*, *în afară.*

Unele **C EXC** au nuanţă cumulativă: "Nu s-a mai ivit nici un pretendent[1]/ *în afară de* (sau: *decât*) cine ştim[2]/." etc.

29. RELAŢII DE SUBORDONARE CU DUBLU REGENT

Funcţii (faţă de gramatica şcolară) noi, produse în interiorul **RS** nu faţă de un singur regent (ca la **A** şi la **C**), ci faţă de doi termeni regenţi. Dintre ele, măcar una, prin frecvenţa în texte, prin greutatea de încadrare la funcţiile „tradiţionale", şi mai ales, prin confuziile morfologice produse se cere introdusă în discuţie:

ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR (= E.p.s.)

Parte secundară de propoziţie cu dublă determinare semantică şi, ca atare, cu dublă subordonare sintactică: mai întâi şi mai ales faţă de un verb sau (rar) faţă

Scanned with OKEN Scanner

de o interjecţie predicativă, ambele, de regulă, **P vb.**, dar şi faţă de un nume (substantiv sau pronume), acesta cu funcţie de **S**, **C.d.**, (sporadic) **C.i.** sau **C.ag.**. Numeşte o însuşire sau o acţiune care, fiind simultane cu acţiunea verbului-predicat, o caracterizează atit pe aceasta, cât şi subiectul sau obiectul (direct ori indirect) al acţiunii. Ca atare, nu este nici (simplu) **A**, căci se subordonează (şi sau mai ales) unui verb. nici **N pr., căci nu apare pe lângă verbe copulative, nici C.d.** sau **C.c.m.**, căci determină (şi) un substantiv sau un pronume, cu care se acordă, la nevoie, în gen, număr şi caz (categorii gramaticale străine verbului).

Expresie morfologică:

(*1*) subst. (comune sau proprii), la cazurile:

(*a*) **N.**: „A fost numit *director* de anul trecut."; „A plecat *profesor* la..." etc.;

(*b*) **Ac.**, fără prep. sau cu prepoz. (de origine adverbială) *ca, drept, decât*: „Îl cheamă *Nicolaide*."; „Se manifestă *ca amic*."; „Îl lua *drept asasin*.".

• **Notă:** După unele opinii, nu *ca, de, decât* ar decide cazul **Ac** pentru **E.p.s.**, ci referirea la un **C.d.** („L-am regăsit ca *şef de echipă*").

(*2*) adjective calificative sau locuţ.adj., în **N.** sau **Ac.** (după cazul regentului nominal): „Ea privea *gânditoare* la partener."; „Îl consideră *în stare* de multe." etc.;

(*3*) pronume (pers.,rel.,interog.,nehot.) în **Ac.**, cu sau fără prepoziţie: „*Drept cine* mă iei?"; „Vă văd *altele*"; „Te credeam *cât celălalt*." etc.

(*4*) numerale (card.,distrib.,ordinale), în **N.** sau **Ac.**: „Plecaţi *cinci* şi vă întoarceţi *zece*!"; „Le zăresc *câte două*"; „Ea se întoarce *prima* de la competiţie.") etc.;

(*5*) verbe (locuţ.vb.), la modurile (*a*) gerunziu, (*b*) (rar) infinitiv, (*c*) supin sau chiar (*d*) participiu: „Se dezlănţui *bătându-şi joc* de toţi."; „Nu-l cred *a reuşi* aşa ceva."; „Au găsit-o *spulberată* de explozie"; „Pe ele le recomandăm *de folosit* la alte treburi.";

(*6*) adv.de mod: „– *Cum* îl botezăm?"; „Te-am găsit *altfel, nu aşa*[1]/ cum erai[2]/.";

(*7*) (foarte rar) interjecţii: „–Te lasă *paf*[1]/ ceea ce spun?[2]/".

Topica specifică a **E.p.s.** este după verb şi după numele „cuplat" cu verbul-predicat (ca **S**, **C.d.**, **C.i.** etc.).

• **Note:** 1. Se constată că verbele cele mai des determinate nu sunt vb. copulative, ci vb. autosemantice de tipul *a (se) crede, a (se) considera, a (se) numi* etc.; *a se da (a se ţine, a fi luat* etc.) *drept*... etc.

2. **E.p.s.** intră în relaţie cu un nume (sau echivalent al acestuia) nu direct (atunci, ar fi simple **A**), ci prin intermediul unui verb, dar nu copulativ (atunci, ar fi două **N pr.**: „Fata este *veselă*."), ci al unuia cu sens lexical intact („Fata se plimbă *veselă*.").

Scanned with OKEN Scanner

3. Nu se subordonează exclusiv verbului (atunci, ar fi doar un **C.d.**: „Vreau *un prieten*,", faţă de „Mi te vreau *prieten*", sau doar un **C.c.m.**: „Ei judecă *serios* problema dată.", faţă de „Ei evoluau *serioşi* în competiţie.").
4. Prin verificarea acordului cu subst. sau pron.-regent, se evită confuzia, de ordin morfologic, dintre adjectiv (**E.p.s.**) şi adverb de mod, eventual provenit prin conversiune dintr-un adj.masc. (**C.c.m.**): „El (ea, ei, ele) procedează *violent* (*zgomotos, corect* etc. – **C.c.m.**) în toate."), faţă de „El (ea, ei, ele) trece *grăbit* (*grăbită, grăbiţi, grăbite* – **E.p.s.**").

PREDICATIVA SUPLIMENTARĂ (P SUPL)

Subordonata care are funcţia unei **E.p.s.** pe lângă un verb din regentă şi exprimă o acţiune (simultană, de regulă) legată de **S**, **C.d.**, **C.i.** sau **C.ag.** din aceeaşi regentă.

Regenţii verbali sunt: (*1*) (*a*) un verb (locuţ.vb.) la un mod personal; (*b*) un verb (locuţ.vb.) la un mod nepersonal; (*2*) o interj.predicativă.

Regenţii nominali sunt (*1*) subst., (*2*) pronume (*3*) numerale (substantivale), cu fcţ.sint.precizate mai sus: „*Se simte iarba*[1]/ cum creşte[2]/."; „*Îl văd*[1]/ cum plânge[2]/."; „*Mă uit la el (la al doilea)*[1]/ cum lucrează[2]/."; „*A fost ospătat de ei*[1]/ cum i-a găsit[2]."; „*Văzând pe vecin*[1]/ cum se căzneşte[2]/, el...[1]/." etc.

Conective: (*1*) pron.şi adj.pron.rel.: *cine, ce*: „Te simt[1]/ *cui* îi porţi sâmbetele[2]/."; (*2*) pron.şi adj.pron.interog.: „Nu-l ştii[1]/*de ce* e în stare[2]?/"; (*3*) pron.şi aj.pron.nehot.: *câţi, câte*: „Îl ştiu[1]/ *câte* parale face[2]/."; (*4*) adv.modale relative *(ori)cum, precum, cât, ce* (adverbial = „cât"): „Îl simt[1]/ *ce* abătut este[2]/." etc. (*5*) conj.şi locuţ.conj.subord. *că, să, (aşa) cum, dacă, de*: „Se trezi cu el[1]/ că vine în goană[2]/ şi plânge[3]/."; „Am apreciat-o pe aceea[1]/ *(aşa) cum* nu trebuia[2]/.").

Topica este predeterminată, după propoziţia care conţin cei doi termeni regenţi (foarte rar **P SUPL** putând fi repoziţionată: „Şi[1], aşa cum se afla[2]/ a şi sărit pe uşă afară[1]/."), fără să se separe prin virgulă.

30. CONTRAGEREA ŞI EXPANSIUNEA

Transformări sintactice bazate pe corespondenţa (paralelismul) dintre părţile de propoziţie şi propoziţii, acestea însă numai subordonate: în principiu, fiecare funcţie sintactică realizată ca parte de propoziţie cunoaşte şi un echivalent propoziţional, deci la nivel de frază; o parte de propoziţie şi o subordonată

Scanned with OKEN Scanner

corespunzătoare trebuie (*a*) să aibă acelaşi termen regent; (*b*) să derive din acelaşi raport de subordonare şi (*c*) să îndeplinească aceeaşi funcţie sintactică. Structural, ele diferă radical: subordonata trebuie să aibă *predicat*, deci să fie propoziţie.

Asimetrii ale corespondenţei: **SB** şi **PR** sunt tot secundare, deşi **S** şi **Np** sunt o funcţie, respectiv, o componentă a unei funcţii principale; unele funcţii se realizează mai ales propoziţional, în propoziţii ele fiind sporadice (de aceea, gramatica şcolară nu conţine **C.c.cns., C.c.cv., C.c.cdţ.**); nu orice funcţie de parte de propoziţie poate fi extinsă la nivel de propoziţie şi, invers, nu orice subordonată se lasă contrasă într-o parte de propoziţie; nu toate subordonatele exprimă o cantitate de informaţie mai amplă decât partea de propoziţie corespunzătoare; **P** verbal nu este extensibil într-o propoziţie echivalentă; în propoziţie, lipsesc. de regulă, corelativele etc.

Tehnici de expansiune şi de contragere („înfăşurare", „concentrare"):

I. (*1*) găsirea unui **P** dintr-o formă verbală nepersonală sau dintr-un derivat postverbal ori prin introducerea din afară a lui, mai ales a unei copule;

(*2*) recurgerea la joncţiune: (*a*) folosirea unui pron. sau adv.relativ; (*b*) înlocuirea prepoziţiilor cu conective conjuncţionale;

(*3*) modificări de funcţii şi de forme: atributele substantivelor verbale transformate în **P** devin subiecte sau complemente; derivatele cu *ne-* cedează locul unui **P vb.** cu adv. *nu* etc.

II. (*1*) anularea **P**, prin transformarea lui într-o formă nepersonală sau într-un derivat substantival sau adjectival (cu suf. *-tor, -bil, -iv*) sau îndepărtarea verbului, mai ales a celui copulativ;

(*2*) îndepărtarea conectivelor pronominale şi adverbiale (pron.rel. *ce* putându-se menţine şi în construcţii infinitivale: „N-am[1]/ *ce* să pierd[2]/." - „N-am *ce* pierde.";

(*3*) schimbarea conjuncţiilor cu prepoziţiile;

(*4*) schimbări de funcţii şi de forme: subiectul şi complementul devin atribute etc.

Mecanismele transformărilor sunt multiple, ele putând da, în final, aceeaşi funcţie, dar şi funcţii diferite: o **PP** şi un **E.p.s.** („El zace în pat[1]/ şi geme[2]/." → „El zace în pat *gemând*."), o **SB** şi un **C.i.** („Nu s-a ştiut[1]/ că ai lipsit[2]/." → „Nu s-a ştiut de absenţa ta."), o **PP** şi un **Np.** coordonat („Este perseverent[1]/ şi doreşte succese[2]/." → „Este perseverent şi *dornic* de succese."), o **CT** şi un **A.circ.** („După ce s-a întors acasă[1]/, n-a mai vorbit cu nimeni[2]/." → „*Întors* acasă, n-a mai vorbit cu nimeni.") etc.

Scanned with OKEN Scanner

Paralelismul este probat prin existenţa unor conective comune ca structură şi funcţie, prepoziţii şi locuţiuni prepoziionale, pe de o parte, locuţiuni conjuncţionale, pe de alta: *în locul* sau *în loc de – în loc să*; *din cauza – din cauză că*, *pe lângă – pe lângă că*; *în cazul* (sau *în caz de*) *– în caz că*; *cu tot (toată, toate) – cu toate că* etc.

Transformările de dezvoltare (expansiune), respectiv, de contragere trebuie să respecte anumite cerinţe (echivalenţă funcţională, sinonimie concretă, identitate de conţinut comunicat); mai ales dezvolţările nu trebuie să dea variante prea multe şi prea diferite, să fie prolixe şi ambigue.

Construcţiile contrase, caracterizate prin concizie (deşi au dezavantajul echivocului, de pildă, în lipsa valorilor temporale), sunt un atribut în primul rând al stilului ştiinţific şi al celui oficial); cele dezvoltate sunt necesare în texte de claritate şi accesibilitate maximă.

În practica analizelor gramaticale, recurgerea la expansiune poate clarifica anumite funcţii sintactice (de pildă, ale gerunziilor), iar contragerea poate evita unele confuzii între **CD** şi **CI** etc.

• **Notă:** Să nu se creadă că atunci când vorbim (scriem) gândim numai în părţi de propoziţie şi le transformăm, mental şi fulgerător, în propoziţii sau, invers, că ne „proiectăm" în minte numai propoziţii pe care le „înfăşurăm" în părţi de propoziţie. Mecanismele sintactice ale limbii române ne pun la dispoziţie ambele posibilităţi, fructificarea uneia sau alteia depinzând de mulţi factori, în primul rând de intenţia comunicativă şi de „simplitatea" sau complexitatea informaţiei de transmis.

31. SINTAXA PRONUMELOR ŞI ADVERBELOR RELATIVE

PRON.REL. (*cine; care; ce; cât (câtă; câţi; câte)*; *cel ce* (*ceea ce*, acesta cu valoare neutră; *cei ce, cele ce*), pe lângă rolul lor conjuncţional (de conective), au mereu fcţ.sint. de parte de propoziţie în subordonata pe care o introduc, iar uneori şi în regenta acesteia, în care se află termenul substituit (prezent explicit sau „voalat"). Oficiul de conjuncţie subordonatoare este implicat în chiar denumirea lor: *relative*, care stabilesc, materializează, marchează o relaţie (de dependenţă) şi nici n-ar mai trebui evidenţiat în analiză, mai importante fiind funcţiile sint. angajate în secundară; mai utilă e prezentarea acestora nu pe cele 5 pron.rel., ci pe cazurile acestora:

A. Nominativ: (*1*) **S**; (*2*) **N.pr.**;

Scanned with OKEN Scanner

B. Acuzativ: (*1*) **C.d.**; (*2*) **C.i.**; (*3*) **C.ag.** („Ştiu[1]/ *de cine* ai fost chemat[2]/."); (*4*) **C.c.l.**; (*5*) **C.c.cz.**; (*6*) **C.c.cdţ.**; (*7*) **C.c.s.** („Bănuiesc[1]/ *pentru ce* ai venit[2]/."); (*8*) **C.c.cv.** („Ştiu[1]/ *în pofida cui* ai rămas acasă[2]/."; (*9*) **A.pron.** („Se întreba[1]/ *de care* prieteni să se ferească[2]/."); (*10*) **E.p.s.** („Reflecta[1]/ *drept ce* s-o ia[2]/.") etc.

C. Dativ: (*1*) **C.i.**; (*2*) **C.c.m.** („Ştia[1]/ *asemenea cui* se comportă[2]/."); (*3*) **C.c.cz.**; (*4*) **N.pr.** etc.

D. Genitiv: (*1*) **A.pron.**; (*2*) **C.i.**; (*3*) **C.c.l.**; (*4*) **C.c.t.** („Domnitorul[1]/ *în timpul căruia* cultura română a renăscut extraordinar[2]/..."); (*5*) **C.c.m.** („Era clar[1]/ *în felul cui* proceda[2]/.") etc.

• **Notă:** Nu s-au pomenit (nefiind încă introduse în discuţie) funcţiile de **C.c.** instrumental, sociativ, de relaţie etc.

Funcţiile de **S** şi de **N.pr.** realizate prin pron.rel. în cazurile **Ac.**, **D.** şi **G.** au fost prezentate la locul respectiv, cu explicaţii. Şi alte funcţii pot fi realizate prin forme cazuale improprii, când pron.rel. angajează, virtual, mai întâi o funcţie sint. în regentă, care îi impune cazul: „Eram îngrijorat[1]/ *de ce* se întâmplă afară[2]/."; „Astea-s fleacuri[1]/ *pe lângă cele ce*-a trăit el[2]/."; „Multe[1]/ *dintre cele ce* se auzeau[2]/ erau falsuri[2]/.").

ADV.REL. care, fiind de timp (*când, de când* etc.), de loc (*unde, până unde* etc.), de mod (*cum, cât*, acesta invariabil), au valoare pronominală (căci substituie, dar nu nume de obiecte, ci nume de circumstanţe), au, pe lângă valoare relaţională, şi funcţie sintactică în subordonată: (*1*) **N.pr.**; (*2*) **C.c.t.**; (*3*) **C.c.l.**; (*4*) **C.c.m.** etc.

Îşi pierd funcţia sintactică de parte de prop., rămânând numai relatori, adv.rel. care, prin conversiune, devin conjuncţii (locuţ.conj.) subordonatoare, de tipul lui *cum*, când capătă sensul de „îndată ce, imediat ce, după ce" sau de „întrucât" etc.

32. CONSTRUCŢII VERBALE ABSOLUTE ŞI RELATIVE

Funcţional (şi semantic), formal (şi structural), ele se includ la *părţi de propoziţie* **dezvoltate**, inglobate, în unele lucrări, alături de cele **multiple**, la **pp compuse** (cu deosebirea că cele multiple sunt grupuri sintactice *divizibile*, realizate prin cuvinte din *aceeaşi* parte de vorbire, construite la fel şi coordonate între ele, vezi **5**). **Pp** *dezvoltate* sunt grupuri sintactice *indivizibile* formate din cuvinte diferite ca parte de vorbire, organizate în jurul unui *verb*, aflat însă (spre deosebire de cel din propoziţiile subordonate) la un mod nepersonal

Scanned with OKEN Scanner

(inf.,ger.,part.), dar care este **P** al aceluiaşi grup, având (şi) un **S**, exprimat ori subînţeles, plus, eventual, determinative pentru ele. Se apreciază că un asemenea grup sintactic îşi îndeplineşte funcţia sintactică numai *„în bloc”*, numai laolaltă (cu toate componentele lui).

Se consideră drept **construcţii absolute** cele care nu se leagă prin indici formali de propoziţia în care apar şi care au un **S** distinct de al acestora. După modul verbului din ele, **1.** *gerunziale*, **2.** *infinitivale*, **3.** *participiale*. Pot apărea, cu funcţii ne- ~ sau circumstanţiale, ca **pp** dezvoltate: A. **S**: *„Achitându-se vinovatul* înseamnă[1]/ că am pierdut[2]/.”; *„A fi* un criminal *liber* e posibil adesea.”; B. **C.d.**: „Văd *ţâşnind un iepure* de după tufiş.”; C. **Ap**: *„Pârjolit căminul, distrus trecutul*, asta vom avea[1]/, dacă....”; D. **C.c.t.**: *„Cărând hamalul bagaje*, mă dusei la casă.”; E. **C.c.cz.**: *„Plecându-mi rudele*, am rămas întristat.” etc. Tot **C** circ. dezvoltate sunt, după unele opinii, grupurile în care **P** e subînţeles, de tipul *acum doi ani, de-aici încolo (de azi înainte* etc.), *unul spre altul, unul altuia, unul pe (după) altul* etc. Se invocă şi fcţ. de **N.pr.**, în faţa copulei putând fi un **S** dezvoltat: *„A plânge mereu de neîmpliniri* (**S**) înseamnă *a-ţi subestima puterile*.”

• **Notă:** Nu toţi specialiştii sunt de acord ca, la existenţa **RI** dintre un **P** şi un **S** din interiorul unor asemenea construcţii, ele să fie calificate doar ca **pp** şi nu chiar ca subordonate.

Construcţiile relative sunt de acelaţi tip, dar introduse în propoziţie prin pron. şi adv.relative (după alte păreri, şi prin prep. sau adverbe modale comparative), **P** din ele fiind *exprimat* (cu verbul la inf. sau ger.) sau subînţeles (la aceleaşi moduri sau şi la altele nepersonale). Funcţii de: 1) **S** dezvoltat: „Nu-i *de unde primi*.”; 2) **C.d.**: „N-am *ce face*.”; 3) **N.pr.** „Dorinţa lor era *de a fi liberi*.” etc.

• **Note:** Unii autori susţin că ar fi preferabilă interpretarea lor direct ca propoziţii (**SB**, **CD** etc.), analizabile în **pp** care le compun. De altfel, unii numesc structurile tip **Pn** dar cu vb.cop.la inf. sau ger. *construcţii nominale* (infinitivale, gerunziale), dar tot cu funcţie unică (**pp**; vezi şi ilustrările noastre ale multor funcţii prin asemenea construcţii).

După unele opinii, ar fi construcţii relative şi cele care necesită subînţelegerea **P**, de tipul: (a sta) *cu puşca la ochi* (**E.p.s.**), (a da mai mult unuia) *decât altuia* (**C.c.m.**), (a se plimba) *ca vodă prin lobodă* (idem), (tare) *ca fierul*, (a creşte) *cât alţii într-un an* etc.

Grupuri ca *între Iaşi şi Bacău* sunt, mai degrabă, **pp** multiple. Grupurile de tipul (*chestiune*) *greu de rezolvat* nu sunt **pp** dezvoltate, adverbul fiind **A** adverbial al substantivului, iar supinul – **C.c.rel.** (al adverbului).

Scanned with OKEN Scanner

33. CUVINTE ŞI CONSTRUCŢII INCIDENTE

Elemente (cuvinte, expresii, construcţii (în jurul unui verb la mod nepersonal), propoziţii şi fraze) care, venind din planul subiectiv al *comentariilor*, intervenţiilor, explicaţiilor, luărilor de atitudine etc., „intersectează" planul *comunicărilor propriu-zise*, putând lipsi la rigoare în raport cu acestea din urmă. Nu se integrează structural şi funcţional în comunicarea propriu-zisă, faţă de care au mobilitate, putând-o „prefaţa", disloca sau „încheia". Raportul dintre ele şi comunicarea de bază, numit de *incidenţă*, „de întâlnire, de intersecţie", sau *zero* ori de *supraordonare*.

Rosturile intervenţiilor incidente: **a.** în vorbirea directă: de atribuire a unei replici dintr-o suită dialogată câte unuia din participanţi (prin cuvinte de declaraţie), ca sarcină a naratorului; de stabilire a contactului între vorbitori (prin vocative, interjecţii); **b.** în vorbire proprie: de expresie a unei atitudini (aprecieri, luări de poziţie, calificări) de ordin subiectiv; de semnalizare a manierei de comunicare (îndeobşte, a celei „concentrate", succinte); de ordonare logică a segmentelor unei comunicări ample şi ramificate; de modalizare, adică de apreciere a conţinutului comunicării propriu-zise ca posibil, necesar, pozitiv ori negativ, aparent, nemulţumitor etc.; de disociere faţă de cele comunicate (după unii, şi prin adverbe de nuanţare, numite şi semiadverbe sau adverbe vide, particule modale sau intensive etc.: *barem, cam, cel puţin, mai ales* etc.); **c.** în limbajul dramatic, toate indicaţiile de regie sau de desfăşurare a acţiunii, prin intervenţii plasate între paranteze etc.

Unităţi incidente: 1. **cuvinte**: vocative, interjecţii, adverbe modale (*parcă, poate*, când, ca şi altele predicative, nu mai e urmat de conj. subord. *că; bunăoară, altfel* etc.), dar şi subst. („El, *nenorocitul*, îndrăzneşte...") etc.; 2. **expresii incidente** (cele mai multe, locuţ.adv.): *de exemplu* etc.; *în genere, în speţă, cu deosebire, mai presus de toate; în primul rând, în al doilea rând,..., în concluzie; pe de o parte, pe de altă parte; în fond, de fapt, de altfel (de altminteri), din păcate, din fericire, într-adevăr* etc.; 3. construcţii incidente (eliptice): *vorba unuia, vorba ceea, pe scurt vorbind, nemailungind vorba, ce mai la deal la vale (?)* etc.; 4. propoziţii („-Te avertizez[1]/, *ca să nu mai lungesc vorba*[2]/, că...[3]/"; „De unde vii aşa târziu[1]/ – *răcni el*[2]/ – nemernicule[3]/?"; 5. **fraze** („*...ca să stăm strâmb şi să judecăm drept...*"; „*...-nu ştiu cum să zic ca să nu greşesc-...*").

Scanned with OKEN Scanner

Elemente incidente, de regulă juxtapuse, se evidenţiază prin pauze şi intonaţie (în scris, prin numeroase mijloace grafematice). Unele (construcţii şi, mai ales, propoziţii), par a fi legate joncţional (prin conj.şi locuţ.conj.subord., fără ca acestea să mai aibă putere subordonatoare), de regulă „la stânga" (după unii, şi „la dreapta", în construcţii ca: „...tăciunele[1]/ care[2]/ face a vânt...").

Incidentele din planul vorbirii directe (pe care o „introduc") nu devin regente ale acestora decât dacă vorbirea directă se transformă (există numeroase mecanisme şi procedee în acest sens) în vorbire indirectă, în care fostele incidente (inclusiv vocativele) devin părţi integrate structural şi funcţional în noua comunicare.

34. AFIRMAŢIA ŞI NEGAŢIA

Categorii logice (ale judecăţilor) reflectate în propoziţii (prin regentă, şi în frază, care se împart în **pozitive** (afirmative) şi **negative**, criteriul fiind al formei (calităţii, aspectului) lor.

• **Notă:** Nu există vreo **pv** sau **pp** numită *negaţie* (cum cred unii din practicanţii analizelor gramaticale). Cele două categorii privesc propoziţiile (şi frazele). Negaţia apare în derivare (cu prefixe negative, apărând cuvinte noi), dar şi în morfologia verbului (sup.,part., gerunziul având forme negative cu prefixul *ne-*, eventual, amplificat prin adv. *mai*). În rest, ea vizează propoziţia.

Afirmaţia (confirmarea, adeverirea, consimţirea, aprobarea etc. a ceva) în propoziţie nu dispune de „semnale" speciale; orice propoziţie e pozitivă dacă în ea nu este negat **P** (putând fi, însă, negată orice altă **pp**), fie ea enunţiativă, fie interogativă. De mijloace proprii de realizare, afirmaţia (sigură sau nesigură) dispune în dialog, realizându-se ca propoziţii neanalizabile (dar şi monomembre sau fragmentare) prin adv. de afirmaţie: *da, ba da* (ca răspuns la o întrebare negativă), *aşa, (este) sigur, exact, fireşte, de bună seamă, negreşit, bine, perfect, corect* etc., *cam aşa* etc.,) pentru cea nesigură (acesata, realizată şi prin *mda, cam (aşa)*.

Negaţia (neacceptarea, dezaprobarea a ceva, dezicerea de ceva) dispune de numeroase procedee, atât în propoziţii, cât şi în dialog (prin „surogate" de propoziţii). În prima situaţie, mijlocul clasic este *nu (n-)*, adesea dublă (*nici nu*) sau multiplă (cu pron., adj.pron. şi adverbe negative). O propoziţie (enunţiativă, interogativă) este negativă numai când se neagă **Pv** sau copula din **Pn**; la negarea altor **pp**, ea rămâne pozitivă (negaţia fiind parţială, spre deosebire de prima, care

Scanned with OKEN Scanner

e totală). Între formă şi conţinut se produc discordanţe: propoziţii pozitive formal sunt negative prin conţinut (interogativele retorice; enunţiative exclamative ironice: „Asta îmi mai lipsea!"); invers, propoziţii negative formal sunt afirmative prin conţinut (interogative retorice: „Nu ţi-am spus să nu faci asta?"; enunţiativele exclamative cu *ce, cât, unde*: „Câte n-am tras eu în viaţă!") etc.

Neintegrată în propoziţie, negaţia se realizează prin enunţuri neanalizabile, constituite din *nu, ba, deloc* (*defel*), *nicidecum, în nici un caz, în ruptul capului*, deci adv.şi locuţ.adv., sau din interjecţii (şi locuţionale): *Aş!, Păi!, Doamne fereşte (păzeşte)!, Ferit-a sfântul!, Pe dracu!*.

Răspunsurile din dialog, fragmentate (mai numeroase la afirmaţie decât la negaţie) interesează sesizarea elipselor şi stabilirea numărului exact al propoziţiilor.

35. VORBIRE DIRECTĂ ŞI INDIRECTĂ

Numite şi *stil direct*, respectiv, *stil indirect*. Două modalităţi sintactice de care ne folosim pentru a reda spusele cuiva (vorbitor sau altă persoană).

VORBIREA DIRECTĂ – reproducerea aidoma a comunicării altcuiva prin intermediul *verbelor* numite *de declaraţie (a spune, a întreba* etc.) sau al echivalentelor acestora (*a se mira, a se face; vorba ceea, povestea cântecului*; substantive cu sens de informare: *cuvânt, întrebare, problemă, chestiune* etc.), cu condiţia ca textul reprodus să rămână independent sintactic faţă de „elementul introductiv", condiţie cu care el îşi păstrează şi toate intonaţiile posibile: „El mi-a spus: – *Vino mâine!*". Verbul declarativ (echivalentul lui), incident faţă de textul reprodus, poate ocupa poziţia iniţială, intercalată sau postpusă acestuia, putând lipsi uneori (cu efecte stilistice ca spor de afectivitate, ca economie verbală).

VORBIREA INDIRECTĂ reproduce spusele cuiva prin subordonarea lor faţă de verbul declaraţiei şi „topirea" lor în textul reproducătorului (ele devenind subordonate **CD**, dar şi **SB, PR, AT**): „El mi-a spus[1]/ *să vin mâine*." (intonaţia interogativă de mai sus înlocuindu-se cu cea enunţiativă, în plus intervenind schimbări gramaticale importante: schimbarea persoanei, a modului şi, mai ales, apariţia conj. *că* – marcă a **RS**).

Româna permite transpunerea vorbirii directe în indirectă (deci în cea preluată de la vorbitor de către povestitor, ca atare vorbitorul „actual"). Mecanismele şi efectele transpunerii (în funcţie de *conţinutul* comunicării): principalele devin subordonate (prin *că* sau *să, dacă*), cu pierderea unor

Scanned with OKEN Scanner

componente etc.; subordonatele rămân ca atare, regentul lor devenind, însă, subordonat al termenului de declaraţie; persoana poate să nu se schimbe; demonstrativele de apropiere se substituie cu cele de depărtare sau invers; schimbările de mod gramatical trădează atitudinea povestitorului faţă de conţinutul comunicării reproduse („El declară: – *Am bani!*" – „El declară că *ar avea bani*").

Vorbirea directă, deci independentă sintactic, are, în limba populară, o variantă numită *vorbire directă legată*: „Îl tot auzeam *că vino pe la mine, că nu mă ocoli*" (conj. *că* nu este cu adevărat subordonatoare).

Şi vorbirea indirectă cunoaşte o variantă numită *liberă*; inserarea comunicării cuiva reproduse fără subordonarea ei faţă de verbul declarandi, deci fără recurgerea la vreo conjuncţie: „Stătea abătut. *Ce să facă? Să plece în lume?*") Prin posibilitatea de a interfera vorbirea autorului cu vorbirea personajului, *stilul indirect liber* (cum e numit acest tip de vorbire directă) este utilizat, destul de larg, în stilul beletristic.

• **Notă:** În unele texte se combină vorbirea indirectă şi vorbirea directă legată, cea directă şi indirectă liberă sau vorbirea indirectă, cea direct şi indirect liberă.

Scanned with OKEN Scanner

B. MORFOLOGIA

36. CRITERIILE DE CLASIFICARE A CUVINTELOR PE PĂRŢI DE VORBIRE

Vocabularul trebuie grupat, fără rest, pe clase (mulţimi, ansambluri) de cuvinte, care să fie supuse aceloraşi reguli de modificare şi de combinare, pentru a putea fi utilizate în gramatică (în propoziţii şi fraze). Aceste grupări, numite **părţi de vorbire** [= **pv**] conţinând cuvinte cu trăsături comune (pe deasupra sensului propriu al fiecăruia din ele), se obţin, în mod necesar, prin aplicarea mai multor criterii.

I. *Criteriul* **formei**: se separă cuvintele care îşi schimbă (măcar o dată) forma şi cuvintele cu formă invariabilă în toate întrebuinţările lor în cursul vorbirii; primele sunt **cuvinte flexibile**, celelalte, **neflexibile**. Primele, cele mai multe, sunt urmărite mai departe, urmărindu-se *motivele* pentru care ele îşi modifică aspectul formal, şi anume **sensurile** (comune tuturora) pe care trebuie să le exprime în chip obligatoriu. Se constată că foarte multe se schimbă pentru a exprima *genul, numărul* şi *cazul*; acestea formează categoria *numelui*. Altele, pentru a exprima *modul, timpul, diateza*; aceasta e clasa *verbelor*. Din clasa numelui, foarte-foarte numeroasă, mai putem separa o subclasă care se schimbă (se flexionează) nu numai după gen, număr şi caz, ci şi după *comparaţie*, şi o alta, variabilă după *persoană*. Mai multe date pentru a le individualiza nu avem cum afla după acest criteriu *morfologic*, total inaplicabil cuvintelor neflexibile. Intervine

II. *Criteriul* **semantic**, al sensului comun unor serii întregi de cuvinte, numit *lexico-gramatical* sau *categorial*, deci abstract, dar prezent în cuvinte pe lângă cel „concret", „particular";

1. (cele mai) multe cuvinte numesc **obiecte** ca entităţi (în sens larg) şi vor fi **substantive** (clase concrete de obiecte ca *piatră, stea, faţă, izbândă, idee* etc. sunt toate, prin numele lor în limbă, nume de „substanţe", entităţi de sine stătătoare);

2. cuvinte care denumesc *însuşiri*, directe sau indirecte, calitative sau cantitative, interne sau exterioare, constante sau trecătoare, statice sau dinamice etc.) *ale obiectelor* vor fi, graţie acestui sens categorial de „însuşire", **adjective**;

Scanned with OKEN Scanner

3. cuvinte care denumesc *cantităţi* sau *ordini* ale obiectelor vor fi **numerale**;

4. cuvinte care substituie numele obiectelor sunt **pronume**;

5. cuvinte cu sens categorial de „acţiune" sau „stare ori existenţă văzute în desfăşurare, dinamic, ca procese" alcătuiesc clasa **verbului**;

6. cuvinte care denumesc *însuşiri ale acţiunilor* sau *ale altor însuşiri* se grupează împreună în mulţimea *adverb* (tocmai acest sens superabstract de„însuşire de gradul al doilea" îi permite gradele de comparaţie, deşi adverbul în sine e neflexibil).

Aceste 6 clase de cuvinte, întrucât *denumesc* ceva „perceptibil" din realitatea adevărată sau cea plăsmuită şi exprimă *noţiuni* (imagini în minte) despre fragmentele realităţii denumite, sunt *autosemantice* (= cu sens lexical de sine stătător şi deplin), iar prin aceste puteri, şi *funcţionale* (= apte de a fi părţi de propoziţie).

Lor li se opune clasa cuvintelor care nu denumesc nimic, nu exprimă noţiuni, ci semnalizează stări sufleteşti ori acte de voinţă sau reproduc zgomote din natură: **interjecţiile** (inclusiv, **onomatopeele**).

III. *Criteriul* **sintactic** ajută la separarea unor clase de cuvinte, care nu denumesc şi nu exprimă noţiuni, ci exprimă **raporturi** între cuvintele noţionale sau contribuie la realizarea sensurilor gramaticale ale acestora: **prepoziţiile** şi **conjuncţiile**. Primele exprimă (marchează) **RS** din propoziţie (între **A** şi **C** şi regenţii lor), unele devenind mijloace de realizare a unor categorii gramaticale (prep. *a* – marcă a infinitivului etc.). Celelalte exprimă, în propoziţie, **RC**, iar în frază **RC** şi **RS** (conj. *să* devenind şi element constructiv, totodată distinctiv, al conjunctivului).

Tot aici ar intra şi **articolul** (deja individualizat ca flexibil), care exprimă şi el un *raport*, dar unul **subiectiv**, constând în gradul de cunoaştere de către vorbitor a obiectului al cărui nume este articulat.

În plan sintactic mai larg, cuvintele din aceeaşi parte de vorbire pot avea aceeaşi (aceleaşi) funcţie (funcţii) sintactice.

IV. Pentru o şi mai bună delimitare a părţilor de vorbire între ele se aplică, dar parţial, şi criteriul (*structural-*) **derivativ**: există sufixe specializate pentru a crea derivate aparţinând doar câte unei singure părţi de vorbire: *-ime*, *-ism*, *-iţă* etc. etc. sunt „semnale" clare şi suficiente (chiar dacă s-ar ignora criteriile I-II-III) că avem de-a face cu substantive (*-el*, de pildă, e însă nesigur, căci *băieţel* e subst., iar *frumuşel*, adj.); *-i*, *-a*, *-ui*, creatoare numai de verbe; *-iş (-îş)*, *-eşte*, numai de adverbe.

Scanned with OKEN Scanner

• **Notă:** Prin schimbarea punctului de vedere logic asupra realităţilor sau a rolului şi distribuţiei (= aranjamentului faţă de alte cuvinte), cu ajutorul mecanismelor conversiunii, cuvintele pot „migra" de la o parte de vorbire la alta.

Unele clase de cuvinte sunt închise, fixe ca inventar lexical (articolul, unele specii de pronume etc., altele, „semideschise" (cu greu conpletabile sau diminuabile cantitativ), iarăşi, altele sunt mereu deschise (substantivele, adjective, verbele şi adverbele).

În fine, din punct de vedere lexical şi structural, cele mai multe părţi de vorbire sunt constituite din cuvinte *simple* (acestea, peste tot majoritare), *compuse* şi *locuţiuni* (eventual, şi *expresii*).

37. CATEGORIILE GRAMATICALE

Cele mai abstracte conţinuturi din limbă, constând din noţiuni gramaticale prezente în mulţimi mari de cuvinte. Asemenea *sensuri* (în perechi sau în serii) asociate cu *un mijloc de exprimare* (specific sau nu) formează **categoriile gramaticale** ale limbii române: deci, nu doar *forme*, căci acestea există numai pentru a exprima un sens, şi nici numai *sensuri*, căci acestea nu pot fi comunicate decât printr-o formă.

Aceste *sensuri* (şi mai abstracte decât cele *categoriale*, discutate la **36**) comandă, dirijează, coordonează modificările părţilor de vorbire flexibile, cerându-le acestora *forme* prin care să se exprime. Ele sunt genul, numărul, cazul, gradele de comparaţie; persoana; diateza, modul, timpul. Flexiunea cuvintelor din părţi de vorbire variabile trebuie descrisă tocmai în raport de ele.

Fiecare categorie gramaticală, ca asociere a unui sens gramatical cu o marcă (specifică sau nu, explicită sau nu) de expresie, conţine două sau mai multe *valori* de acelaşi tip, dar *opuse* între ele: n-am putea vorbi în română de categoria gramaticală a cazului dacă ar exista doar Nominativul.

Categoriile gramaticale [= **CG**] exprimă, deci, nişte *raporturi de opunere* între valorile care le compun. **CG a** genului, conţinând trei termeni (masculin, feminin, neutru), exprimă opoziţia, pe de o parte, între însufleţit şi neînsufleţit, iar în cadrul clasei numelor de însufleţite, opunerea de gen natural (biologic). **CG** a **numărului**, cu 2 termeni interni, ne serveşte la a exprima opoziţia între un exemplar sau mai multe. **CG** a **cazului**, cu 5 valori (deşi cu mai puţine forme), ne permite să exprimăm raportul dintre un nume şi un alt nume

Scanned with OKEN Scanner

(deci, dintre obiecte) sau dintre un nume şi un verb (deci, dintre obiecte şi acţiuni). **CG a comparaţiei** exprimă raportul dintre diversele trepte de manifestare (ca intensitate) a însuşirilor obiectelor sau ale acţiunilor etc. **CG a persoanei** diferenţiază persoanele (sau obiectele asimilate ori asimilabile acestora) după rolul lor (participant direct sau numai implicat) în circuitul vorbirii. **CG a diatezei** exprimă, prin formele de care dispune, diversele raporturi între acţiune, pe de o parte, şi subiectul ca şi eventualul obiect al ei. Cea a **modului** (cu cei mai mulţi termeni interni: 9 sau, după unii, 10), raportul dintre vorbitor şi acţiune ca manieră de a o gândi şi de a o comunica: reală, ireală etc. **CG a** timpului (cu 7 termeni, dar numai la indicativ) ne permite nouă, vorbitorilor, de a exprima (prin forme bine diferenţiate) raportul dintre momentul vorbirii şi momentul acţiunii verbului folosit de noi.

Unele din aceste **CG** privesc numai morfologia. Altele, în primul rând cazul şi diateza, dar şi persoana, slujesc la construirea grupurilor de cuvinte şi a propoziţiilor, deci sintaxa.

CG de gen, număr şi caz au un „suport" (o justificare) în realitate numai pentru substantive şi echivalentele acestora (pronume, numeral cu valoare de substantiv); la adjective (şi echivalente), ca şi la articol, ele sunt **pur formale**, datorate acordului cu un nume (însuşirile nu pot avea, sex, nu se pot multiplica etc.).

Mărcile fiecărei **CG** vor fi semnalate conform programei şcolare.

38. SUBSTANTIVUL. CARACTERISTICI GENERALE

Partea de vorbire flexibilă care denumeşte obiecte (în sensul cel mai larg al termenului: lucruri propriu-zise, persoane şi, mai larg, fiinţe, procese, fenomene, cantităţi, raporturi, chiar însuşiri gândite separat, abstracţiuni).

Clasa cea mai bogată numericeşte. Conţine substantive primare (fie moştenite din latină, fie preluate din substrat sau împrumutate „de-a gata" din alte limbi ori create pe teren propriu) şi „secundare" (obţinute prin conversiune).

Structural: cuvinte simple (majoritare), dar şi un număr de compuse şi de locuţiuni.

Flexiune coordonată prin **CG** de gen (aceasta, fixă, „unică"), nr. şi caz, dar cu asimetrii (porţiuni „deficitare").

Graţie semanticii sale, partea de vorbire cu cel mai mare număr de funcţii sintactice.

Scanned with OKEN Scanner

Cea mai importantă grupare lexico-gramaticală (existentă numai aici): subst. *comune* şi *proprii*. Temeiurile împărţirii. Marcarea grafică a celor proprii. Clase de substantive proprii. Treceri de substantive proprii în comune şi invers. Deosebiri morfologice între nume comune (apelative) şi proprii.

Flexiune proprie, săracă (există şi substantive invariabile, deşi puţine). Flexiune mai bogată, graţie articolului (substantivul – singura parte de vorbire care îşi „monopolizează" articolul; se vorbeşte chiar de o **CG** a determinării sau a individualizării).

Cel mai bogat „izvor" al polisemiei, omonimiei şi sinonimiei lexicale.

Mari resurse şi disponibilităţi stilistice (expresive).

39. CATEGORIILE GRAMATICALE ŞI FLEXIUNEA SUBSTANTIVULUI

NUMĂRUL SUBSTANTIVULUI

CG cel mai bine şi mai consecvent realizată. (Singularul gramatical e şi singularul logic. Pluralul gramatical este abstract, nu şi logic: *fete* înseamnă „două, trei... n obiecte din clasa dată"; numărul logic se exprimă prin numerele cardinale cu valoare adjectivală).

Majoritatea substantivelor realizează singularul şi pluralul printr-un sistem bogat de desinenţe (masc. *-u*: *i* : *erou – eroi*; zero : i : *ban-bani* etc.; fem.: *ă – e* : *casă – case* etc.; neutru: zero – *-uri*, *tren – trenuri* etc.), ajutate şi de alternanţe fonetice (sg.: *poartă* – pl.: *porţi* etc.)

Un număr de substantive nu-şi schimbă forma pentru numere (masc.: *arici, pui* etc.; fem. *învăţătoare, vineri* etc.; neutre: *nume* etc.).

Pluralul femininelor şi al neutrelor cunoaşte fenomenul de concurenţă între desinenţe, deci variante, dintre care doar una e admisă de norma literară (*palme* faţă de *pălmi*; *chibrituri* faţă de *chibrite* etc.) sau admise amândouă când între ele s-au produs diferenţieri semantice: *blăni* şi *blănuri*; *raporturi* şi *rapoarte*, *arcuri* şi *arce* etc.).

Asimetrii în flexiunea sintacticlor după număr. Din motive semantice, sunt

1) substantive **defective de plural** (deci, numai cu formă de sg.: **singularia tantum**):
   (*a*) nume de materie: *aur, sânge* etc.;
   (*b*) nume abstracte de însuşiri ori stări: *curaj, cinste, foame* etc.;
   (*c*) cele mai multe nume proprii: *Dumnezeu, Petru* etc.

Scanned with OKEN Scanner

2) subst. **defective de singular (pluralia tantum)**, precum:

(*a*) (unele) nume de materie: *câlţi, tăiţei* etc.;

(*b*) nume de obiecte cu alcătuire de pereche: *zori, aplauze* etc.; *blugi, iţari* etc.;

(*c*) unele nume proprii: *Iaşi, Bucureşti* etc.

Prin „presiunea" sistemului, în română se poată reface, prin analogie, un plural (*Marii; nedreptăţi* etc.) sau un singular (*(un) pantalon, (un) bocanc* etc.).

Numărul substantivelor se „transmite" înlocuitorilor: pronumelor şi numeralelor, ca şi, prin acord, determinanţilor de tip adjectival.

GENUL SUBSTANTIVELOR

CG bazată pe deosebiri din realitate (şi din gândire), alteori, numai de formă.

Genul este **fix** la substantive (se exprimă prin cuvinte diferite, fie şi derivate unele de la altele: *elevă* faţă de *elev*, şi nu prin *forme flexionare ale aceluiaşi cuvânt*, ca la adjectiv etc.), deci nu ţine de flexiune, dar influenţează formarea pluralului, ca şi declinarea după cazuri (vezi mai jos).

În principiu, numele de (obiecte) neînsufleţite sunt de genul neutru, cele de însufleţite sunt ori masculine, ori feminine (cu motivare a împărţirii numai la numele de fiinţe); există, însă, numeroase excepţii de la această distribuţie.

Mijlocul de control al genului este numeralul cardinal sau adj.pron.demonstrativ (*un-doi* sau *acest-aceşti* pt. masc., *o-două* sau *această-aceste* pt. fem. şi *un-două* sau *acest-aceste* pt. neutru).

La nume de animate, genul e „dublu" (masc. alături de feminin) prin:

(*1*) perechi de cuvinte: *moş-babă; băiat-fată* etc.;

(*2*) derivate moţionale (fem. de la masc., mai rar, invers) cu sufixe ca *-ă, -că, -e, -easă, -iţă, -esă, -oaică, -oaie* etc.): *doctor-doctoră* sau *doctoriţă* etc.; *răţoi-raţă* etc.;

(*3*) substituţie de sufix: *-or* cu *-ează* (*coafor-coafează*) etc.

Unele au subgen comun: *papă-lapte, buftea* etc.

Epicene sunt subst. indiferente la genul biologic (natural), deşi au formă de fem. (*cârtiţă, cămilă* etc.) sau de masc. (*şobolan, struţ*). Genul lor gramatical este convenţional.

Genul gramatical al unor substantive e nemotivat: *santinelă, ordonanţă* etc. sau *băboi, fătoi* etc. ori *animal, dobitoc, popor* (neutre, deşi sunt nume de animate colective).

Scanned with OKEN Scanner

Numeroase substantive au variante formale, ori la acelaşi gen (*bulgăr-bulgăre; vâlcea-vâlcică; minimum-minim* etc.; alte variante nu sunt admise în limba literară: *berbece; origină, personagiu* etc.), ori la genuri diferite, variante de asemenea admise sau nu (*colind/colindă*; *virus* – pl. *virusuri* şi *viruşi*; *zori* – pl. articulat *zorii* şi *zorile*; *câmpuri* şi *câmpi* etc.).

Formele de gen diferite, specializate pentru înţelesuri deosebite (v. şi mai sus): *timpuri* şi *timpi*; *globuri* şi *globi*, *termene* şi *termeni*, *curente* şi *curenţi* etc. arată o slăbire a nuanţelor în favoarea masculinului (concurenţa producându-se la inanimate şi între neutru şi feminin: *fascicul*, dar *fasciculă* etc.).

În interiorul masculinelor şi al femininelor s-a cristalizat un „subgen personal": numele (proprii şi comune) de *persoană individualizată* (adică, bine cunoscută vorbitorului) au dobândit o serie de trăsături formale (**V** în *-o*; **Ac. – C.d.** cu prep. *pe*, nearticularea înaintea unui **A** adjectival posesiv: *maică-sa*, dar *cartea sa*, determinarea prin adj.pron.nehot. *alde*; procliza art.hot.: *lui Vasile*; lipsa alternanţelor fonetice interne: *Ioanei* etc.).

Fireşte, la descrierea celor 3 genuri se pot exemplifica principalele clase semantico-tematice de masculine, respectiv, feminine şi neutre.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR

Trei (faţă de cinci din latină) declinări la substantive, după gen şi, mai ales, după terminaţia de N. sg., nearticulat.

Flexiunea substantivului (practic, schimbarea după numere şi cazuri) – neomogenă: relativ bogată pentru numere, săracă după formele de caz. Ultima, dependentă de gen: doar femininele (dar nu toate) au două (de fapt, patru, dar omonime câte două) forme cazuale la sg., unele, o a treia pentru V. (*babo!*); masculinele şi neutrele au, la sg., o singură (de fapt, patru, dar toate identice între ele) formă cazuală; unele masculine au, totuşi, o formă distinctă la V. (*vecine!* etc.). La plural, masc. şi neutrele, iar asemenea lor şi femininele, cunosc o singură formă (care, la feminin, este, în plus, omonimă cu cea de G.-D. sg.: acestei *cărţi* – aceste sau acestor *cărţi*).

• **Notă:** La unele feminine, V. este identic, formal, cu N (*mamă* şi *mamă!*). Un V. în-*e* (ca la masc.) este posibil, rar, şi la neutre: *suflete!*

Adevărata declinare (deci, mult mai bogată) după cazuri şi numere a substantivelor o realizează articolul hotărât, nehotărât, adjectival şi (parţial) genitival.

Scanned with OKEN Scanner

Se sustrag **declinării articulate** unele substantive invariabile şi altele semivariabile (*tanti; vineri; vodă; somnorilă* etc.).

Modalităţi de articulare enclitică a subst. (direct, cu sau fără schimbări fonetice; cu vocala *-u-*; cu substituirea desinenţei etc.) după genuri.

Formele articulate de V. şi folosirea lor.

Probleme de ortografie şi de cultivare a limbii.

Particularităţi la:

1. declinarea subst. comune compuse (după gradul de sudură, după natura componentelor); compuse invariabile şi nearticulabile;
2. declinarea substantivelor nume de rudenie (sau asimilate acestora) urmate de adj.prǫn.posesive (*maică-sa, soră-sa* etc.);
3. declinarea substantivelor proprii (inclusiv, a celor compuse şi a celor rezultate din abrevieri).

40. FUNCŢIILE SINTACTICE ALE SUBSTANTIVELOR

Substantivul, cea mai „importantă"parte de vorbire: fără existenţa lui, nu ar fi de conceput existenţa adjectivelor (care să se ataşeze ca nume de însuşiri pe lângă nume de obiecte), a pronumelor (ca substitute), a verbelor (care să „lege" de obiecte nume de acţiuni) etc.

Fiind „nucleul" în jurul căruia „gravitează" (direct sau indirect) toate celelalte părţi de vorbire (funcţionale sau afuncţionale), substantivul (mai exact, cuvintele substantivale) preia asupra sa toate (sau aproape toate) funcţiile sintactice posibile în limba română. Pentru că sunt (în principiu) aceleaşi şi pentru cele mai multe specii ale pronumelor şi numeralelor, ele pot fi grupate astfel, după cazuri:

▸ **A.** Nominativ: (*1*) **S**; (*2*) **N.pr.**; (*3*) **Ap**; (*4*) **A** (circumstanţial); (*5*) **E.p.s.**;

▸ **B.** Acuzativ: (*1*) **C.d.**; (*2*) **C.i.**; (*3*) **C.ag.**; (*4*) **C.c.l.**; (*5*) **C.c.t.**; (*6*) **C.c.m.**; (*7*) **A** subst.prepoziţional; (*8*) **N.pr.**; (*9*) **E.p.s.**; (*10*) **Apoziţie** acordată.

Alte funcţii ale substantivelor în Ac.: (*11*) **C.c.cz.**; (*12*) **C.c.s.**; (*13*) **C.c.cdţ.**; (*14*) **C.c.cv.**; (*15*) **C.c.cns.**; (*16*) **C.c.instr.**; (*17*) **C.c.rel.**; (*18*) **C.c.cumulativ** („Îmi plac, *pe lângă poezii*, şi prozele scurte."); (*19*) **C.c. opoziţional** („*În loc de miere*, găsesc fiere."); (*20*) **C.c. de excepţie** („Au reuşit toţi *afară de* **intrus**.") etc.

• **Notă:** Aceste alte funcţii, neprevăzute în programă, nu pot suplini necunoaşterea celor de bază.

▸ **C.** Dativ: (*1*) **C.i.**; (*2*) **A** în dativ; (*3*) **C.c.l.**; (*4*) **C.c.m.**; (*5*) **C.c.cz.**; (*6*) **N.pr.**; (*7*) **Apoziţie** acordată. Alte funcţii: (*8*) **C.c.instr.**; (*9*) **C.c.cv.**;

Scanned with OKEN Scanner

D. Genitiv: (*1*) **A** subst.; (*2*) **C.i.**; (*3*) **C.c.l.**; (*4*) **C.c.t.**; (*5*) **C.c.m.**; (*6*) **C.c.cz.**; (*7*) **C.c.s.** (*8*) **C.c.cdţ.**; (*9*) **S**; (*10*) **N.pr.**; (*11*) **E.p.s.**; (*12*) **Apoziţie** acordată. Alte funcţii: (*13*) **C.c.cv.**; (*14*) **C.c.instr.**; (*15*) **C.c.de relaţie**; (*16*) **C.c.opoziţional**; (*17*) **C.c.cumulativ**; (*18*) **C.c.de excepţie**.

La rândul lui, substantivul este regent pentru A (de toate tipurile).

Substantivele „absorbite" în diferite locuţiuni îşi pierd capacitatea de a mai fi singure părţi de propoziţie.

41. ARTICOLUL. ARTICOLUL HOTĂRÂT. CLASE

Parte de vorbire flexibilă care, însoţind substantive, actualizează, concretizează noţiunile exprimate (respectiv, obiectele numite) de acestea. Prin aceasta, *determinant semantic*, dar unul *abstract* (carte: *o carte, cartea* etc.) în raport cu informaţia semantică concretă adusă de alţi determinanţi (cartea *surorii, carte frumoasă*, cartea *aceea*, carte *de citit* etc.). Semnalizează gradul de cunoaştere a obiectului de către vorbitor şi individualizarea lui (care începe prin separarea obiectului dat din clasa aceloraşi obiecte sau a unei clase faţă de alte clase; „Vine *un* băiat [nu altcineva sau altceva]."; „*Un elev* sau *Elevul* [nu măturătorul de stradă etc.] trebuie să înveţe.").

După gradul de individualizare:

1. Articolul hotărât, cu trei subspecii: **a. propriu-zis**, numai enclitic şi „sudat" (aglutinat) cu determinatul (excepţie: numele proprii sau şi unele comune, la care e proclitic); **2. genitival-posesiv**; **3. adjectival (demonstrativ)**;

ARTICOLUL HOTĂRÂT PROPRIU-ZIS

– Clasă „închisă", fixă de cuvinte (ca şi art.nehotărât).
– Formele (după genuri, numere şi cazuri) ale art.hot. propriu-zis.
– Roluri gramaticale: – mărci (morfeme) ale **CG** de număr şi caz;
– element constructiv (formativ) al formelor cuvintelor din alte părţi de vorbire;
– principal instrument al conversiunii (când îşi pierde rolul semantic de individualizare).

Scanned with OKEN Scanner

ARTICOLUL GENITIVAL-POSESIV

Specie (clasă) a articolului hotărât, care individualizează numele obiectelor nu direct (ca cel hotărât propriu-zis), ci prin intermediul unui subst. în Genitiv, în forma căruia se integrează.

Contextele în care un subst. în G. se „construieşte" cu art. genitival, indiferent că este nearticulat sau articulat cu art.hot. propriu-zis sau cu cel nehot.

Formele (după genuri, numere şi cazuri) ale art. gen.-pos.

Roluri gramaticale: – element constructiv (formativ) şi diferenţiator al pronumelor posesive (când *al, a, ai, ale, alor* sunt considerate, ele înseşi, un fel de pronume semiindependente, substituind în aceste structuri numele obiectului posedat); – element de construcţie (alături de art.hot.pr.-zis) a formelor numeralului ordinal; element constructiv (şi distinctiv) al cazului Genitiv.

Ca POZIŢIE: enclitic faţă de substantivul (regent al unui Genitiv) pe care îl determină şi cu care se acordă („acest **băiat** *al* mamei", „această **fată** *a* mamei" etc.).

ARTICOLUL DEMONSTRATIV (ADJECTIVAL)

Specie (clasă) a art.hot. propriu-zis care individualizează nume de obiecte nu în mod direct, ci prin intermediul unui adjectiv, al cărui conţinut îl reliefează şi pe care îl leagă şi mai strâns de subst. regent.

Formele (după genuri, numere şi cazuri) ale art.dem.

Ca POZIŢIE: enclitic faţă de substantivul regent, cu care se acordă, ca şi adjectivul următor.

Instrument (alături de art.hot.pr.-zis şi de art.nehot.) al conversiunii.

(Eventual) Distincţii faţă de *cel* etc. ca pronume şi adjective pronominale demonstrative.

42. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT

Subspecie a articolului ca determinant semantic mai puţin „precis" în raport cu art.hot.pr.-zis.

Inventarul de forme, după **CG**.

Roluri gramaticale (ca şi la art.hot. propriu-zis). Poziţie: în procliză.

– În plus: cazuri de „semantizare" şi efecte stilistice.

Scanned with OKEN Scanner

– Omonimia între un_1 şi o_1 ca articol nehot. şi un_2 şi o_2, ca adjectiv pronominal nehotărât, ca şi ca un_3 şi o_3 ca numeral cardinal cu valoare şi întrebuinţare adjectivală.

43. PRONUMELE. CLASE DE PRONUME

Parte de vorbire flexibilă, care substituie semantico-sintactic numele de obiecte (sau nume echivalente acestora) şi care preia (de regulă) toate funcţiile sintactice ale acestora.

Semantică variabilă, după a termenului substituit; uneori, foarte generală (ca la pronumele interogativ *ce?*, un fel de etalon al substantivelor).

După specificul substituirii, mai multe clase, inegale ca inventar, ca grad de variabilitate (cu flexiune incompletă, „asimetrică", în raport cu unele CG). Convertibilitatea unor specii în adjective pronominale.

Trăsătură individualizatoare (faţă de alte părţi de vorbire): CG a persoanei, pe care o „împrumută" (de fapt, o impune) verbului.

PRONUMELE CU CATEGORIA GRAMATICALĂ A PERSOANEI

CG a persoanei individualizează dintre părţile de vorbire pronumele, de la care o împrumută şi verbul. Ea diferenţiază „obiectele" vorbirii după rolul acestora în producerea şi desfăşurarea vorbirii: vorbitorul se va desemna (nu numi!) ca persoana întâi, interlocutorul, ca persoana a II-a, toate celelalte „obiecte" despre care se vorbeşte (inclusiv, persoanele sau, mai larg, fiinţele, chiar şi cele prezente la un act de vorbire între un EU şi un TU, mai rar, un EU şi VOI) plasându-se în sfera persoanei a III-a.

Substitutul pronominal al ideii de persoană poate apărea în cele mai diverse ipostaze (funcţii) sintactice, de pildă, în sfera persoanei I: „*Eu* (*însumi* sau, ca în limba veche, numai *Însumi*) am hotărât aşa."; „Hotărârea *mea* este corectă." (sau, cu ajutorul contextului): „*A mea* este mai dreaptă." „*Mi* se cuvine acest drept."; „*Pe mine* nu *mă* sperie asta."; „*Mă* gândesc la ceva."; „*Pe ale mele* nu le ştie nimeni."; „*Ai noştri* pierd." etc.

Cunosc **CG a persoanei** doar acele specii (clase) ale pronumelui care au *forme distincte* pentru fiecare dintre cele trei persoane, şi anume: (*1*) pron.personale (*a*) propriu-zise, (*b*) de întărire, (*c*) de politeţe (sau de reverenţă); (*2*) reflexive şi (*3*) posesive (sensul şi valoarea de persoană păstrându-se şi la adj.pron.posesiv: cartea *mea, ta, sa* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

PRONUMELE FĂRĂ CATEGORIA GRAMATICALĂ A PERSOANEI

Substitute semantico-sintactice şi ele ale numelor (substantivelor), aceste clase (specii) de pronume nu participă la realizarea CG a persoanei; deşi au forme de gen, număr şi caz (în calitate de cuvinte flexibile), nu cunosc forme diferenţiate după persoane: pronumele demonstrative, interogative, relative, nehotărâte şi negative.

Ele funcţionează, însă, toate în sfera persoanei a III-a, ca „obiecte", eventual prezente, participante la dialogul unui EU cu un TU, dar nu şi implicate în acesta ca protagonişti ai actului de enunţare; de aici, greşeala, frecventă (aproape curentă), ca la analiză să li se atribuie valoarea gramaticală a pers. a III-a, ca şi confuziile, dese şi ele, între subiectele verbelor la pers. I şi a II-a şi alte funcţii sint. (de **N.pr., C.d.** etc.). De aceea, se cuvine de reţinut:

Subiectele verbelor (predicative, copulative, auxiliarului din diateza pasivă) aflate la pers. I şi a II-a, sg. sau pl. (deci, evident, la moduri personale) nu pot fi decât cele **pronominale personale**: *eu, noi, tu* (*dumneata* ş.a.), *voi* (*Dumneavoastră*); când nu sunt (şi, de regulă, nu sunt) explicitate, ele sunt *incluse*: *scriu-scrii; scriem-scrieţi*.

În sfera pers. a III-a, poziţia şi funcţia de subiect pot fi ocupate, de asemenea, de pronumele personale: *el (ea, dânsul, dânsa), dumnealui* scrie, dar şi de alte pronume „nepersonale": *acesta* (*cine, unul, nimeni* etc.) *(nu) scrie*, precum şi de toate substanţivele compatibile de a intra în relaţia de autor al unei asemenea acţiuni exclusiv umane: *mama (eleva, secretara* etc.) *scrie* (nu: *mama scriu* sau *mama scrii*). Este evident că, deşi funcţionează în sfera pers. a III-a (a obiectelor despre care se vorbeşte şi care pot fi şi nume de non-persoane), substantivului nu i se poate atribui sensul gramatical de persoana a III-a (deşi se crede că Vocativul este tocmai o formă a lui pentru persoana a II-a). Ca atare, nu se va indica în analiză persoana nici la speciile de pronume de mai sus.

44. PRONUMELE PERSONAL PROPRIU-ZIS

Clasa (specia) de pronume care desemnează diversele persoane gramaticale după rolul lor în procesul de comunicare verbală: *eu*, persoana care vorbeşte, *tu*, către care se vorbeşte, *el, ea* (pentru care există şi dublete *dânsul* şi *dânsa* şi (invechite) *însul, însa*).

De fapt, *eu* şi *tu* nu substituie nume, fiind, în felul lor, „substantive" cu

Scanned with OKEN Scanner

sens foarte general; numele vorbitorului n-ar putea fi decât un substantiv propriu-zis, deci din sfera persoanei a III-a, ca în cazul apoziţiei („Eu, *XY*, declar...”). Pron. *noi, voi* nu sunt plurale „logice” ale lui *eu* şi *tu* (*eu + eu + eu +...*), ci *inclusive* (vorbitorul se include pe sine sau include interlocutorul în aceste grupuri, vorbirea „în cor” nefiind caz tipic de dialog).

Sfera persoanei a III-a este singura care realizează, prin forme distincte, CG a genului. Flexiune după persoană, numere, cazuri (la **D.** şi **Ac.**, cu serii paralele, de forme accentuate şi neaccentuate), parţial, după gen (masc. şi fem.). Flexiune „asimetrică” după cazuri: lipsa la pron. de pers. I şi a II-a, sg. şi pl., a unor forme speciale pentru **G.** şi „suplinirea” lor prin adj.pron.posesive în G. sau prin forme atone de **D.**). Totuşi, existenţa unor forme total diferite de la un caz la altul (N. *eu*; **G.** –; **D.** *mie, (î)mi* etc.; **Ac.**: (*pe, la* etc.) *mine, mă* etc.) asigură recunoaşterea cazurilor şi la substantiv (în ciuda omonimiei cazuale ca şi generalizate).

Inventarul de forme, după categoriile gramaticale de exprimat şi comentariul lui („asimetrii” etc.). La pers. a II-a, semnalarea Vocativului.

(La rigoare) Funţiile sintactice, cu relevarea situaţiilor în care pron.pers. devin „afuncţionale”: *o* cu „valoare neutră” (a *o* lua la fugă, a *o* sfecli etc.; *-i* (a-*i* da înainte) şi *le* („*Le* vede la...”) cu aceeaşi valoare; *mi, ţi* ca „dative etice”, fără funcţie sintactică, dar semnalizând participarea (implicarea) afectivă a vorbitorului (uneori, cu „complicitatea” interlocutorului) la conţinutul comunicat. Dativul posesiv–funcţional.

Neconvertibil în adjectiv pronominal, dar, parţial, convertibil în substantiv (*eul* „personalitate”).

45. PRONUMELE PERSONAL DE POLITEŢE

Subclasă a pronumelor personale folosite pentru persoane către sau despre care se vorbeşte cu respect, în chip oficial, la primele contacte etc.

Forme pentru sfera pers. a II-a şi a III-a. Flexiune (deşi incompletă) după persoane, numere, genuri şi (parţial) cazuri.

• **Notă:** Pronumele *dânsul* etc., în ciuda „nimbului” de reverenţă, rămâne personal propriu-zis. În limbajul scris, supuse procedeului abrevierii. La flexiune, şi Vocativul.

Locuţiuni pronominale de reverenţă (unele negramaticalizate încă): *Domnia ta (lui, ei, sa, voastră), Domniile voastre (lor)* sau (ironice, depreciative) *Întunecimea (Mârşăvia) Voastră*; (rar) *Domnia mea* şi *Domniile noastre*;

Scanned with OKEN Scanner

analogice, formulele protocolare de tipul: *Alteţea sa, Măria sa (ta), Maiestatea sa, Eminenţa sa etc.*

Uneori, nu substitute, ci însoţitori de subst. (comune sau proprii) nume de grade, titluri („*Domniei sale* domnului XY…" etc.).

(La rigoare) Funcţiile sintactice. Pentru cea de subiect, chestiunea acordului dinspre predicat („Dumneavoastră sunteţi *pregătit(ă)*, dar şi *pregătiţi (-te)*"; „Măria ta *porunceşti*", dar şi „Măria ta *hotărăşte*").

46. PRONUMELE REFLEXIV

Clasa (specia) de pronume care substituie numele obiectului, direct sau indirect, al acţiunii, identic cu subiectul acţiunii. În limba actuală, funcţionează doar pe lângă verbe.

Forme proprii numai pentru pers. a III-a (cu diferenţele de număr şi gen suprimate, „neutralizate"); „împrumut" de forme pentru pers. I şi a II-a de la pron.personal (criteriul de distincţie: identitatea, respectiv, non-identitatea de persoană gramaticală între subiectul şi obiectul, direct sau indirect, al acţiunii).

Flexiune după cazuri redusă: doar **D.** şi **Ac.**, dar cu serii duble de forme (accentuate şi atone, ultimele legate sau nelegate).

Inventarul de forme (şi comentariu).

Valoare pronominală (substitutivă) anulată, în structura verbelor reflexive cu valoare dinamică (*mă gândesc*), eventivă (*se ofileşte*), pasivă (*se împrăştie* = „este împrăştiat(ă)") şi impersonală (*se spune*); fără funcţie sintactică în asemenea cazuri, cu rol doar de marcă a (morfem al) reflexivului cu aceste valori.

Funcţii sintactice proprii (de **C.d.**, **C.i.**, **A** pronominal în **D.** al unui subst., „dativ posesiv", sau şi de **C.i.** şi **A** pron.) pe lângă verbe reflexive cu valoare obiectivă (*te speli*), reciprocă (*s-au salutat*) şi posesivă (*a-şi aduna*), toate verbe tranzitive, considerate ca active pronominale.

Funcţii sintactice aparte pentru formele accentuate (**A.pron** etc.).

Neconvertibil în adjectiv pronominal (dar convertibil în substantiv: *sinea*).

47. PRONUMELE POSESIV

Specia (clasa) de pronume care realizează o dublă substituire, a numelui posesorului (prin forma pronominală propriu-zisă) şi a numelui obiectului posedat (prin articolul posesiv *al, a, ai, alor*, socotit de unii ca pronume

Scanned with OKEN Scanner

semiindependent). De aici, structură mereu binară (la convertire în adjectiv pronominal posesiv şi la postpunere imediată faţă de subst. regent, articolul se suprimă).

Flexiunea este dirijată de persoana şi numărul posesorului, ca şi de genul şi numărul obiectului posedat, în diverse variante: forme pentru singularul posesorului şi singularul posesiunii (*al meu* etc.), pentru sg. posesorului şi pluralul posesiunii (*ai mei* etc.), pentru pluralul posesorului şi singularul (*al nostru* etc.) ori pluralul (*ai noştri* etc.) posesiunii etc.

În sfera pers. a III-a sg., alături de *al său, a sa, ai săi, ale sale* funcţionează şi (însă la plural, numai) forme ale pron.pers.: *al (a, ai, ale) lui, al (a, ai, ale) ei*, respectiv, *al (a, ai, ale) lor*. Numai formele proprii ale pronumelor posesive sunt convertibile în adjective pronominale posesive (care-şi menţin **CG** a persoanei); *lui, ei, lor* (cu sau fără articol posesiv) pe lângă subst. regente rămân pron. personale (sintactic, **A** pronominale genitivale).

Inventarul de forme după **CG** precizate.

Ca adjective posesive, după prepoziţiile şi locuţ. prepoz., cu regim de G. apar formele de Ac. (din cauza asimetriei din flexiune): contra *mea* (*noastră* etc.), *în jurul meu (tău, său), în faţa sa* etc.

• **Notă:** Atenţie la flexiunea cazuală, forme ca *ai mei, ai noştri* etc. fiind de tratat, în temeiul funcţiei sintactice, ca Nominative („*Ai mei* au plecat.") sau Acuzative („*Pe al meu* îl ştie toată lumea.") etc.

(La rigoare) Funcţiile sintactice (cu atenţie pentru intuirea exactă a cazului şi pentru neconfundarea pronumelui posesiv cu adjectivul pron.posesiv).

(Eventual, unele) Valori semantice deosebite (semantica substantivală a unor forme ca *al meu, ai noştri* etc.)

48. PRONUMELE DEMONSTRATIV

Specia (clasa) de pronume care substituie nume de obiecte, indicând distanţa lor în spaţiu faţă de vorbitor (sau asemănarea, chiar identitatea, cu sau fără distingerea faţă de alte obiecte, tot din punctul de vedere al vorbitorului).

Trei-patru subclase: (*1*) de apropiere; (*2*) de depărtare; (*3*) de identitate sau şi (4) de diferenţiere.

Ca pronume „nepersonal", îşi asigură flexiunea prin **CG** de gen (deşi, de pildă, *aceasta* este alt cuvânt şi nu o simplă formă de gen a lui *acesta*, cum este *bună* faţă de *bun*), de număr şi de caz.

Scanned with OKEN Scanner

Conţine şi unităţi la origine compuse, dar azi simţite ca indivizibile (*cestălalt*), precum şi dublate (de regulă, „scurtate"), de factură populară (sau şi arhaică).

Tabelul flexiunii (comentat), cu disociere, faţă de adj.pron.demonstrativ (care numai în anume poziţii este identic ca formă cu pronumele din care provine: *acesta*, faţă de băiatul *acesta*, dar *acest* băiat). Disocierea formelor „reduse" ale pron. (adj.pron.) demonstrativ *cel* etc. de articolul adjectival *cel* etc.; în plus, în grupurile *cel (cea, cei, cele) care*, pron. dem. *cel* se disociază de relativul *care*, conectiv al unei **AT**.

Sinonimia formelor paralele – sursă de valori (mărci) stilistice: pron. (şi adj.pron.) *acest(a)* – atribut al limbajului scris de stil elevat; *ăst(a)* etc., indice al unei exprimări orale, de regulă familiare, mai larg, populare etc.

Acesta (asta), ca şi *aceea (aia)*, slăbite ca putere pronominală, au, adesea, „valoare neutră", semnificând „acest (acel) lucru, acest (acel) fapt".

Funcţiile sintactice: tot „registrul" acestora.

Convertibil în adjectiv pronominal (demonstrativ) sau substantiv (*un ăla*, cu valoare peiorativă; *o aia*, cu valoare chiar sarcastică).

• **Notă:** Tot la demonstrativ (de calificare) este inclus şi *atare*, pronominal numai în grupul *ca atare*, în rest adjectiv pron.demonstrativ (antepus: *o atare* situaţie).

49. PRONUMELE INTEROGATIV

Specia (clasa) de pronume care substituie într-o întrebare un substantiv (sau un echivalent al acestuia) aşteptat să apară în răspunsul la întrebarea dată.

Clasă restrânsă: *cine, ce, care, cât, (câtă, câţi, câte)*; după unii, şi *al câtelea*, unele substituind nume de persoană, altele, de obiecte sau şi de unele şi de altele.

Primele patru, omonime cu pronumele relative (v. şi **50**).

Apar în interogative directe (sintactic, **PP**), dar şi în cele indirecte (sintactic, subordonate **SB, PR, CD, CI, AT**), în ultimele primind şi valoare relaţională, valoare care o „întrece" pe cea de „particulă" interogativă („*-Ce* faci?" şi „Spune-mi[1]/ *ce* faci[2]/.")

Flexiune inegală: cea mai bogată, la *care* şi *cât* (*câtă; câţi, câte; câtor*), săracă la *cine* (cu forme pentru cazuri, nu şi pentru genuri şi numere), „nulă" la *ce* (deşi, prin funcţie şi/sau prin prepoziţii, el va fi la **N.**: „*-Ce* s-a întâmplat?", la **Ac.**; „*-Ce*-ai reuşit acolo?"; „*-La ce* te gândeşti?" etc. sau la **G.**: „-Izvorul *a*

Scanned with OKEN Scanner

ce crezi că se ascunde aici?"); *al câtelea*, substitut de numerale ordinale (inclusiv, *ultimul, cel din urmă*, asimilate numeralelor), „reacţionează" numai la gen: *al câtelea*? şi *a câta*?

Convertibil în adjectiv pronominal interogativ (cu diferenţe formale, ca şi la adjective pronominale: suprimarea lui *-a*, după unii, articol, după alţii, o simplă „particulă deictică", de tipul celei şi de la adverbe (*atuncea, aicea* etc.): „*-Căruia* i-ai dat?", faţă de „*-Cărui* copil i-ai dat...?").

Morfo-sintaxă mai bogată la *ce*, care, în construcţii exclamative, se manifestă şi ca adjectiv („*Ce* monstru!"), şi ca adverb („*Ce* incredibil e totul!"); ca pronume, cu sens, uneori, de „orice" („*-Ce* n-aş face pentru tine!"). Ca adjectiv interogativ, *ce* generează locuţiunea adj.interogativă *ce fel de?*

Funcţii sintactice: numeroase (după gramatica gimnazială, numai şase: (*1*) **S**; (*2*) **N.pr.**; (*3*) **A.pron.**; (*4*) **C.d.**; (*5*) **C.i.**; (*6*) **Cicumstanţial**.

50. PRONUMELE RELATIV

Specia (clasa) de pronume care substituie într-o propoziţie secundară un nume aflat (explicit sau „voalat") într-o altă propoziţie şi care realizează *relaţia* sintactică de subordonare între secundara dată şi cealaltă propoziţie.

Denumirea de *relativ(e)* pune în evidenţă tocmai acest rol de conectiv (conjuncţional) subordonator; de bază, însă, rămâne calitatea pronominală (de substitut) care îi asigură mereu funcţie de parte de propoziţie în subordonată (uneori, şi în regentă).

Inventarul: patru pronume relative simple (omonime cu cele interogative), plus un al cincilea (*cel ce, ceea ce, cei, ce, cele ce*); (regional, popular şi folcloric) şi invariabilul **de** („Ăl[1]/ *de* ţi-a spus aşa ceva[2]/ e un şnapan[1]/.").

Şi aici, diferenţieri în raport cu substitutul: *ce* serveşte ca înlocuitor de nume de lucruri (când este interogativ, are numai această menire), dar (când este relativ) şi nume de fiinţe etc.

Flexiune (mai săracă ca în limba veche, în care unele relative beneficiau de forme articulate: *carele, carea, carii, carile* sau măcar de una de plural: *cari*), după gen, număr şi caz (adesea, asimetrică, „ciuntită"); cea mai proporţională este a relativului compus *cel ce*); inventarul de forme (pentru fiecare pronume), comentat.

Observaţii pentru flexiunea (evident, în subordonată) a pron. *care*, pentru „concurenţa" dintre *care* (privilegiat în limba populară) şi *ce* (favorizat în

Scanned with OKEN Scanner

exprimarea scrisă cu aer de preţiozitate), ca şi pentru flexiunea lui *cine* (cu funcţie de **S** în ciuda formelor cazuale de **G.**, **D.** ori **Ac.**).

„Sudura" între fostul demonstrativ *cel* şi relativul *ce* n-a mai acţionat pentru fem. sg. *cea ce* („cea care"); forma rezultată *ceea ce* (**N. Ac.**; **G.**: *a ceea ce*; **Ac.** prepoziţional: *la, de ceea ce*) având „valoare neutră" (fără anularea funcţiei sintactice, chiar şi când devine marcă a APOZITIVELOR); de altfel, *ceea ce* este tot mai concurat prin *ce*.

Rămânând morfologic ca atare, unele relative îşi pierd valoarea relaţională (conjuncţională), echivalând semantic (şi funcţional) cu pronume nerhotărâte: *care* „fiecare" sau „unul" etc.

Convertibil (cu excepţia lui *cel ce*) în adjectiv pronominal relativ.

Funcţiile sintactice: patru (în gramatica gimnazială): (*1*) **S**; (*2*) **A.pron.**; (*3*) **C.i.**; (*4*) **C.d.**; mult mai multe (fie şi numai dacă se inventariază setul de funcţii mijlocit prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale cu regim de **G.**, **D.** ori **Ac.**).

51. PRONUMELE NEHOTĂRÂT

Specie (clasă) de pronume care substituie nume de obiecte, fără a da indicaţii (mai) precise asupra lor.

Clasă cu cel mai bogat inventar. Componentele sunt pestriţe şi din punct de vedere structural: (*1*) *simple* (azi neanalizabile): *unul, altul, cutare, atât(a)* etc.; (*2*) *compuse* (dar suficient de „sudate" pentru a fi un singur cuvânt), dintr-un relativ urmat sau precedat de foste forme verbale: *-va, oare-, ori-, fie-, -vre-* etc., cu variante învechite sau (şi) populare; (*3*) locuţiuni: *cine ştie cine* „cineva"; *cine ştie care* „careva"; *cine ştie ce* „ceva"; *te miri cine* „cineva", *te miri ce* „ceva" (şi, prin componentul al doilea, la **G.** ori **D.**).

Flexiune, în principiu, după genuri, numere şi cazuri: mai bogată în forme (şapte sau chiar opt) la unele din ele: *unul, altul, vreunul* etc., ceva mai redusă (cinci, patru sau doar numai trei) la altele: *atât(a), câtva, cutare, oricare, oricine; fiecare* etc., şi mai săracă (două forme): *altcineva, cineva, fiecine, oricine*), până la „zero" (nehotărâte invariabile): *altceva, careva, ceva, nişte, oarecare, orice, alde, fiece, niscai, niscaiva*.

Tabele cu forme flexionare, cu disocieri între pronumele şi adjectivul pron.nehotărât şi cu suplinirea formelor propriu-zise de **G.** prin construcţia cu prep. *a* (preţul *a ceva* sau *a orice*).

Scanned with OKEN Scanner

Statutul morfologic al cuvintelor *tot (toată, toţi, toate), mult (multă, mulţi, multe), puţin (-ă; -ni; -ne)* este mai puţin clar: pronume nehotărâte (după unele păreri), adjective (eventual, cu uz adverbial), după altele, substantive, iarăşi după altele. Neîndoielnic nehotărât este pronumele *cutare*.

Convertibil, în dese cazuri (cu schimbări şi formale, de pildă, pierderea articolului la *unul, altul* sau şi a particulei *-a* de la **G.-D.**), în adjectiv pron.nehotărât, ca şi (cu restricţii) în substantive.

Funcţii sintactice, foarte multe (patru în lumina gramaticii gimnaziale: (*1*)**S**; (*2*) **N.pr.**; (*3*) **A** (pron.); (*4*) **C** (**d, i.**).

Prin „ambiguitatea" substituţiei şi prin jocurile opozitive posibile (*unul-altul; oricine-fiecare* sau *toţi* etc.; *toţi-nimeni* etc., etc.), sursă inepuizabilă de semnificaţii abstracte şi de efecte expresive.

52. PRONUMELE NEGATIV

Specia (clasa) de pronume care substituie nume de obiecte, negându-le existenţa (prezentându-le ca „absente", ca inexistente).

Clasă cu număr redus (şi) fix de componente: *nimeni, nimic* (exclusiv pronominale); *nici unul, nici una* (convertibile în adj. pron.neg.).

Primele două (variantele populare la cel dintâi: *nimenea, nime*), cu flexiune foarte săracă (doar după caz la *nimeni*, deşi acesta substituie nume de persoane: **N. Ac.** *nimenii*; **G.-D.** (*al, a.../ nimănuia*) şi nulă la al doilea (substitut de nume de lucruri). Celelalte două, graţie termenului al doilea (*unul, una*), au flexiune completă.

Probleme de acord (când *nimeni* şi *nimic*, cu forme doar de sg., sunt subiecte) dinspre predicat.

Nimeni (opus lui *cineva* sau lui *toţi/toate*), *nimic, nici unul* şi *nici una* apar doar în propoziţii negative (verbul-predicat din ele fiind negat prin adverbul modal *nu* sau şi prin *nici*).

Nimeni, nimic sunt convertibile în substantive (adesea, cu amplificări şi cu valori stilistice negative).

Funcţii sintactice: foarte multe (doar cinci în gramatica de gimnaziu: (*1*) **S**; (*2*) **A** (pron.); (*3*) **C.i.**; (*4*) **C.d.**; (*5*) **C** circumstanţial.

Evident, adj.negative, ca orice adjective pronominale, sunt restrânse la funcţia de **A** adj.

Scanned with OKEN Scanner

53. NUMERALUL. NUMERALUL CARDINAL. SPECII

Numeralul – parte de vorbire (parţial) flexibilă care numeşte cantităţi precise ale obiectelor sau ordinea acestora prin numărare. Prin acest sens general (categorial), se comportă ca un substantiv, ca un adjectiv ori ca un adverb.

Structural, se constituie din cuvinte simple, compuse şi (multe) locuţionale.

Cunoaşte două clase: (*1*) **cardinal** şi (*2*) **ordinal**, fiecare cu subclase; mai toate, au ca specific organizarea în *serii enumerative* (semi) deschise.

NUM. CARDINAL (numit aşa ca bază de formare a tuturor celorlalte) exprimă numere întregi, deci determină numeric obiectele. Acesta e cardinalul *propriu-zis*. Componente: *simple* (neanalizabile) şi *compuse* (după mai multe modele).

- **Num.cardinal colectiv** numeşte ansambluri de obiecte numărate (determinate prin număr), întrebuinţate substantival sau adjectival. Componente (pentru „doi" dublete: *amândoi, amândouă* şi neologice *ambii, ambele*, în româna veche *îmbi, îmbe*); *tus-* provine din *toţi*.
- **Num.cardinal fracţionar** – nume de fracţii, de părţi dintr-un întreg. Neunitar ca expresie: derivate cu suf. *-ime*, cuvinte aparte (*jumătate* etc.), structuri locuţionale (*doi pe cinci*; *a patra parte*) etc.
- **Num.cardinal distributiv** exprimă repartiţia obiectelor în serii egale numericeşte. Componente şi structură (adv. invariabil *câte* + numeral cardinal). Comportare adjectivală şi, mai ales, adverbială.
- **Num.cardinal multiplicativ** indică proporţia de creştere a unei cantităţi. Structură: num.card. derivat cu pref. *în-* şi sufixul (participial) *-it(ă)*. Valoare adjectivală sau adverbială.
- **Num.cardinal adverbial** (de repetiţie) indică repetarea acţiunii sau relaţia numerică dintre acţiunile (sau însuşirile) obiectelor. Structură fixă (locuţională): prep. *de* + num.card. + (pluralul substantival de la sg. *oară*) *ori*. Valoare adverbială (**C.c.m.**)

54. NUMERALUL ORDINAL

Indică, prin numărare, ordinea sau poziţia (în spaţiu, în timp, în diverse ierarhii) a obiectelor. Format pe baza celui cardinal.

Ordinalul propriu-zis conţine art.gen.-pos. *al, a* + numeral cardinal, acesta + *le(a)* şi *-a*.

Scanned with OKEN Scanner

Dublete: *întâi(ul)* şi *întâi(a)-prim, primă; al doilea, a doua-secund(ă)*.

Dubletul *dintâi* (prep. *de*, sudată cu *întâi*) recurge la art. dem. *cel*, extins şi la altele.

Num.ordinal adverbial (de repetiţie), similar cu cel cardinal, (prin conţinut), diferă ca structură: o locuţiune din num.cardinal + subst. *oară* (*dată*): *întâia (prima) oară* sau (pop.) *întâiaşi dată*. Construite şi cu prep. *de* şi *pentru*. Valoare adverbială sau adjectivală.

• **Notă:** Majoritatea numeralelor, moştenită din latină sau creată în interiorul românei. Sporită prin împrumuturi neologice. Numeralele simple vechi, indispensabile în actele de vorbire, intră în vocabularul fundamental.

55. CATEGORIILE GRAMATICALE ALE NUMERALULUI

În măsura în care conţine cuvinte (structuri) variabile, **numeralul** se flexionează după **CG** de gen, de număr şi de caz, dar în mod inegal.

CG a genului acţionează la nr.card. propriu-zis (*unu, una; doi, două; douăzeci şi doi* (de băieţi), *douăzeci şi două* (de fete); *cei trei, cele trele* etc.), la cel colectiv (parţial), distributiv (doar la primele două valori numerice), multiplicativ şi, evident, ordinal propriu-zis.

CG a numărului se manifestă ca atare la unele numerale cardinale folosite substantival (*zece, sută, mie*), inclusiv fracţionare (*o doime, două treimi* etc.) şi multiplicative (eforturi *înzecite*), şi la ordinalul incipient *întâi*, dar şi prin particularităţile acordului (cf. *un leu – doi (trei* etc.) *lei*; *două părţi* din cinci; *câte o treime, câte două treimi* etc.).

CG a cazului, inegală: *unu* şi *una* – flexiune de caz şi de gen (fiind doar la singular), diferenţiată pentru valoare substantivală (N.Ac. *unu(l), una*, **G.D.** *unuia, uneia*) şi adjectivală (**N.Ac.**: *un, o*; **G.-D.** *unui, unei*); forme de caz – şi numeralele *zece, sută, mie, milion*; la acestea, ca şi la num. de la *doi în sus*, **G.** se realizează cu prep. *a*, urmată de forma de **Ac.** a numeralelor (premiile *a doi* copii), **D**, cu prep. *la*; Ac. – prepoziţional. Alteori, flexiunea cazuală o realizează art.adj. *cel* (*celui, celor* etc.).

Ca atare, flexiunea numeralului, după cele trei **CG**, este neuniformă: cele variabile urmează ori flexiunea substantivului, ori pe cea a adjectivului. Numeralele invariabile (adverbiale etc.) se sustrag flexiunii.

• **Notă:** Mijloace speciale pentru exprimarea aproximaţiei numerice, ca şi a unor numere mixte, zecimale şi a întregilor cu subdiviziuni.

Scanned with OKEN Scanner

56. FUNCŢIILE SINTACTICE ALE NUMERALULUI

Speciile de numeral cu valoare substantivală pot avea (şi în funcţie de valorile şi formele de caz: **N, Ac, D, G**) funcţie sintactică de: (*1*) **S**; (*2*) **N.pr.**; (*3*) **Apoziţie** (neacordată, deci în **N.** sau acordată, deci în **Ac., D.** sau **G.**); (*4*) **E.p.s.**; (*5*) **A** (asimilat celui substantival); (*6*) **C.d.**; (*7*) **C.i.**; (*8*) **C.ag.**; (*9*) **C.c.l.**; (*10*) **C.c.t.**; (*11*) **C.c.m.**;; (*12*) **C.c.cz.**; (*13*) **C.c.s.**; (*14*) **C.c.cdţ.** sau funcţii netratate în gramatica şcolară: complement circumstanţial sociativ, instrumental, de relaţie, cumulativ, de excepţie şi opoziţional (vezi, pentru acestea **28**).

Folosit adjectival, numeralul preia funcţia de **A.adj.**.

Cu valori adverbiale, numeralul funcţionează drept: (*1*) **C.c.m.** (de măsură, periodicitate, frecvenţă etc.).

Pentru funcţii şi realizarea lor formală, vezi temele respective.

57. CAZURILE SUBSTANTIVELOR ŞI ALE ECHIVALENTELOR ACESTORA

CAZUL NOMINATIV

Caz (formă cazuală) a(l) independenţei sintactice a substantivului sau a pronumelui ori a numeralului (acesta, cu valoare şi întrebuinţare substantivală). Se opune cazurilor oblice sau indirecte (**A.,D.,G.**), a căror prezenţă este cerută de un alt membru al propoziţiei.

Funcţii tipice (la cele trei părţi de vorbire): (*1*) **S**; (*2*) **N.pr.**; (*3*) **Ap** (neacordată); (*4*) **E.p.s.**; (eventual) (*5*) **A** (izolat circumstanţial: „*Copil*, alergam pe pajişti."; „*Însumi*, eu mă îndoiam de adevăr."; „*Amândouă*, ele s-au repezit spre casă.").

Unele din aceste funcţii pot fi îndeplinite şi de alte cazuri, care se interferează cu **N.** (de altfel, toate cazurile sunt polifuncţionale).

Nu au suport în vreo funcţie sintactică (aparte) Nominativul articolului şi al adjectivului, obţinut prin legea acordului cu un nume regent.

• **Notă:** Pron.posesive când au funcţia de **S, N.pr., E.p.s.** sunt în **N.**, nu în **G.** (eroarea este provocată de articolul posesiv cu valoare pronominală *al* etc.).
– False Ac. cu prep. *la*, deci tot N. (pentru funcţia de **S**).

Scanned with OKEN Scanner

CAZUL ACUZATIV

– Formă (şi valoare) cazuală cerută cel mai des de un verb, dar şi de un nume;

– Realizare prin desinenţe (la forme nearticulate), articole, prepoziţii (la joncţiune) sau combinat;

– Funcţii sint.: (*1*) **C.d.** neprepoziţional sau cu prep. *pe*; (*2*) **C.i.**; (*3*) **C.c.l.**; (*4*) **C.c.t.**; (*5*) **C.c.m.**; (*6*) **C.c.cz.**; (*7*) **C.c.s.**; (*8*) **C.c.cdţ.**; (*9*) **C.c.cv.**; (*10*) **C.c.cns.**; (*11*) **A** (inclusiv circumstanţial); (*12*) **N.pr**; (*13*) **S**, în construcţii eliptice şi în subordonate în care pron.rel. este obligat să fie subiect cu formă de **Ac.**); (*14*) **E.p.s.**

Alte funcţii: **C.c.**instrumental, sociativ, de relaţie, cumulativ, opoziţional, de excepţie.

• **Note:** Fals **Ac.** cu prep. *la*, când aceasta, „semantizată", devine adjectiv cantitativ.
– Atenţie la Nominativul-subiect al unui verb pasiv, confundat adesea cu un **Ac.** – complement direct.

CAZUL DATIV

– apare, de regulă, din relaţia numelui cu un verb, pentru a numi, cel mai adesea, pe beneficiarul acţiunii (de aceea, a fost caracterizat ca „cel mai uman" dintre cazuri) drept **C.i.**; Genitivul, în schimb, se produce mai ales din raportul dintre un nume şi un alt nume (de regulă, articulat);

– realizare formală prin desinenţe, articole, prepoziţii, sau combinat;

– funcţii sintactice (pe lângă, de regulă, un regent verbal, mai rar, adjectival sau substantival): (*1*) **C.i.** neprepoz. sau prepoz.; (*2*) (rar, numai prin substantive) **C.c.l.** („Stai *locului*!" etc.); (*3*) **C.c.m.**, cu prepoziţii (*asemenea, aidoma*); (*4*) **C.c.z.**, cu prep. (*datorită*); (*5*) **C.c.cv.**, cu prep. (*contrar*); (*6*) **A** al unui subst. nearticulat (nepot *surorii* mele; vornic *Ţării de Sus*; unchi *amândurora*, etc.), al unui subst.articulat de origine verbală („decernarea de premii consistente *elevilor* buni") sau cu prepoziţii: „zborul *asemenea săgeţii*"; **A.** pronominal în **D.** („dativ posesiv" al unui pron.pers. sau reflexiv); (*7*) **Apoziţie** acordată; (*8*) **N.pr.**, cu prep. (*asemenea*); (*9*) **S** (în cazul pron.relativ din subordonate).

Alte funcţii: (frecvent) **C.c.** instrumental (cu prep. *datorită, mulţumită, graţie*).

Construcţii echivalente cu **D.**: **Ac.** cu prep. *la* („Dau *la copii* mâncare".) etc.

Scanned with OKEN Scanner

CAZUL GENITIV

– caz (adesea, cu formă proprie) al relaţiei dintre un nume şi un alt nume, dintre un nume şi un verb etc.; deci, caz al dependenţei sintactice; paletă largă de funcţii sintactice, toate în sfera raportului de subordonare, dar numai la subst., pronume şi numerale (la articol şi adjective ori echivalente, genitivală poate fi doar forma, ea neinfluenţând funcţia);

– specific de realizare formală (după partea de vorbire), prin desinenţe, articole, prepoziţii şi locuţ.prepoz. etc. sau prin combinarea procedeelor (inclusiv, a alternanţelor fonetice). Atenţie la prep. *a* + Genitiv!

– funcţii sintactice (pentru genitivul substantivelor, pronumelor şi numeralelor), *tipice* (cele mai frecvente), şi „*episodice*": (*1*) **A** (substantival, numeral, pronominal), genitival, neprepoziţional sau prepoziţional: (*2*) **C.i.**; (*3*) **C.c.l.**; (*4*) **C.c.m.**; (*5*) **C.c.cz.**; (*6*) **C.c.s.**; (*7*) **C.c.cdţ.**; (*8*) **C.c.cv.**; (*9*) **S** (în construcţii eliptice propoziţionale sau în subordonate, unde cazul **G** al pronumelui relativ este impus de verbul din regentă); (*10*) **N.pr.**, neprepoziţional (cu articolul „pronominal" *al*) sau prepoziţional; (*11*) **E.p.s.**; alte funcţii; **C.c.**instrumental, sociativ, de relaţie, opoziţional, cumulativ, de excepţie.

– Construcţii echivalente cu **G**: **Ac.** cu prepoziţii („la mijloc *de codru*...").

CAZUL VOCATIV

– la substantive şi la pron.pers.de pers. a II-a; la adjective substantivate;

– forme proprii (cu desinenţe şi articol) sau identice cu **N.**; marcă fonetică: intonaţia;

– caz al chemării (strigării, calificării), neintegrat în propoziţie, cu topică liberă; fără funcţii sintactice (după unii, cel mult *apoziţie*), dar regent al unui (şir de) atribut(e) sau al unei (unui şir de) atributive.

58. ADJECTIVUL. CARACTERISTICI GENERALE

Partea de vorbire flexibilă care denumeşte însuşiri (de diverse feluri) ale obiectelor şi, prin aceasta, determină numele de obiecte.

Clase formale: I. *invariabile* (unele, originare, altele obţinute prin conversiune, mai ales din adverbe) şi II. *variabile*, aceasta din urmă cu **1.** patru, **2.** trei, **3.** două forme, eventual cu alte subclase. Împărţirea variabilelor se

Scanned with OKEN Scanner

bazează pe flexiune, deci pe numărul formelor de gen, număr şi caz (deşi adjectivul românesc nu mai posedă, ca cel din latină, şi un gen neutru, acesta atribuindu-i-se prin convenţie, din nevoia acordului şi cu substantive de gen neutru). Oricum, omonimia formelor cazuale o urmează pe cea a substantivelor.

Adjectivul are şi o flexiune (declinare) articulată, prin transferul la el (când este antepus substantivului determinat şi regent) al articolului, care, prin funcţia semantică de individualizare, continuă să aparţină substantivului (buna fată *fata bună* etc.). Situaţii deosebite: forme cazuale speciale (specifice) pentru vocativul singular masculin antepus (*iubite prieten(e)*) şi (la câteva) de **G.-D.** plural (*multor, puţinor, tuturor, anumitor* etc.).

Comportament inegal în flexiune (cazuală) al adjectivelor compuse, în funcţie de calitatea morfologică a componentelor şi de gradul de „sudură" a lor: *nou-născut, drept-credincios, alb-negru, mic-burghez, rău-făcător* etc.

Ca şi la substantiv, **CG** se marchează, pe lângă desinenţe, şi prin alternanţe fonetice. De altfel, formele de gen, număr şi caz sunt pur formale, datorate acordului cu substantivul regent (sau cu un echivalent al acestuia).

Convertibil în substantive, adverbe etc., după cum îşi îmbogăţeşte inventarul lexical, prin conversiune, din substantive, pronume, forme verbale (participiu, gerunziu), adverbe. Formele substantivale de **G.** cu *al* (*al dracului* etc.) pot deveni locuţiuni adjectivale, ca şi unele construcţii prepoziţionale de **Ac.** (*cu minte, cu geniu* etc.), valoarea adjectivală verificându-se prin posibilitatea gradelor de comparaţie.

Funcţii sintactice, numeroase (vezi expresia morfologică a fiecărei părţi de propoziţie). La rândul lui, adjectivul este regent pentru unele părţi de propoziţie (şi propoziţiile corespunzătoare) secundare.

59. GRADELE DE COMPARAŢIE ALE ADJECTIVELOR

CG bazată pe semantica cuvintelor adjectivale: însuşirile se pretează la grade diferite de intensitate a manifestării, fie la obiecte diferite, fie la acelaşi obiect în momente diferite, fie în raport cu alte însuşiri ale aceluiaşi obiect.

Tot sensul categorial de „însuşire" permite **CG** a comparaţiei şi la cuvintele adverbiale, dar acolo ea este mult limitată; în plus, adverbul în sine rămâne neflexibil (*mai (tot aşa de, mai puţin, cel mai, foarte)* **bine**, faţă de *mai (cel/cea etc. mai* etc.) *bun-bună, buni-bune*;

Trei grade de comparaţie. *Pozitivul* prezintă însuşirea în chip neutru, servind ca punct de plecare pentru *Comparativul* (*1*) *de superioritate*, realizat cu

Scanned with OKEN Scanner

adverbul-morfem *mai*, (*2*) *de egalitate* (cu locuţ.adv.modale *tot aşa de, tot atât de, la fel de*), (*3*) *de inferioritate* (cu locuţ.adv. *mai puţin*), acesta echivalent cu şi realizat adesea prin comparativul de superioritate al adjectivului antonim (*mai puţin frumos – mai urât*) şi pentru SUPERLATIVUL (*1*) *relativ*, obţinut de la compar.de super. cu ajutorul articolului dem. *cel* (la adverbe, acesta numai ca atare, deci invariabil) şi (*2*) *absolut*, gramaticalizat prin adv. *foarte, tare, prea, mult* sau locuţ.adv. *extraordinar de* etc., dar dispunând şi de multe alte mijloace, de regulă expresive, de realizare (lexicale, morfologice, fonetice).

• **Note:** Se pot descrie gradele de comparaţie prin invocarea prezenţei termenului al doilea al comparaţiei, introdus (drept **C.c.m.**) prin *ca, ca şi, cât şi* sau (dacă e subordonată) prin *cum, precum, cât*, apoi a perechilor corelative *tot atât de...cât şi, pe cât de...pe atât de* (sau... *pe cât este de* ori *pe cât este de...pe atât este de*, pentru comparativul de inegalitate (adică, cel de superioritate şi de inferioritate) a adverbelor-prepoziţii *decât, ca* sau (pentru **CM**) *decât, de cum*, dar şi a unor construcţii cu *mai mult, mai curând*, mai *degrabă* sau a locuţ.prepoz. *faţă de, pe lângă, în raport cu, în comparaţie cu* etc.

Superlativul (absolut) dispune de realizări echivalente încă negramaticalizate de tipul construcţiilor exclamative în care apar locuţiunile-adverbiale *aşa de, atât de, cât de, oricât de* sau *ce* adverbial + pozitiv („*Ce* simpatic este X!"), preferabil de analizat, însă, drept **C.c.m.** (nu instrumente desemantizate), cum probează locuţ.adv. modală *destul de* („El e *destul de* bun").

Prin neologizarea vocabularului românesc, apropiate de superlativul gramatical (cel relativ fiind divizibil, şi el, într-unul de superioritate: *cel mai bun* şi unul de inferioritate: *cel mai puţin bun* etc.) sunt adjective de tipul *rarisim* sau cele derivate cu prefixoide (*arhi-, extra-, super, supra-, extra-, ultra-*, (rar) *răs-*).

Din cauza semanticii, unele adjective, „indigene" (*mort* etc.) sau neologisme (*absolut, definitiv* etc.; *superior, inferior, general* etc.), nu pot participa la **CG** a comparaţiei.

60. FUNCŢIILE SINTACTICE ALE ADJECTIVULUI

Prin semantica sa, adjectivul este predestinat funcţiei de **A** (**adjectival**), iar dacă însuşirea este atribuită „obiectului" prin mijlocirea unui verb copulativ, celei de **N.pr.**. El reuşeşte, însă, să îndeplinească şi alte funcţii sintactice ca parte de propoziţie: - **C.i.**; - **C.c.t.**; - **C.c.m.**; - **C.c.cz.**; - **E.p.s.** (vezi expresia morfologică a acestor funcţii la temele corespunzătoare).

Scanned with OKEN Scanner

61. ADJECTIVELE PRONOMINALE

Provenite din pronume, prin folosirea acestora nu ca substitute, ci ca însoţitori şi determinanţi ai substantivului. Se obţin, deci, cuvinte noi (omonime lexico-gramaticale), prin conversiune, transfer însoţit de unele schimbări formale (pierderea articolului sau a particulei deictice *-a* etc.), semantice (substitutul nu mai e gândit separat, ca şi numele obiectului substituit, ci în dependenţă de acesta: „*Nici unul* nu mai vine." şi „*Nici un* prieten nu mai vine." şi, mai ales, sintactice (limitarea la o singură funcţie, cea de **A.adj.**).

Se convertesc în adjective pronumele personale de întărire, posesive, interogative, relative, demonstrative, nehotărâte şi negative.

Dintre ele, în româna contemporană pronumele de întărire s-a transferat în întregime în clasa adjectivului pronumele de întărire, care substituia numele obiectului insistând asupra lui, scoţându-l în relief, având flexiune în funcţie de persoană, număr şi (parţial) de caz (**G.-D.** *însemi, înseţi, înseşi* faţă de **N.-Ac.** *însămi, însăţi, însăşi*). Chiar ca adjectiv, concurat de adverbele *chiar, tocmai, personal* sau de adjectivele *singur, personal, propriu*. Oricum, sursă de exprimări pleonastice. Structura: vechiul pronume personal *îns(u), însă, înşi, înse* şi formele atone de **D.** ale pronumelui reflexiv: *-şi* (pers. a III-a, sg. şi pl.), (cele împrumutate de la pron.pers.), *-mi, -ţi, -ne, -vă* (pers. I şi a II-a, sg., respectiv, pl.). Forma de pers. a III-a fem.pl. *însele* este analogică (sub influenţa lui *dânsele*, acesta, după tiparul lui *ele*), cea „etimologică" fiind *înseşi*.

Notă: Pron.posesiv devenit adjectiv îşi păstrează **CG** a persoanei.

62. VERBUL. CARACTERISTICI GENERALE. CLASIFICĂRI

Parte de vorbire flexibilă care numeşte acţiuni (sau stări şi existenţe, acestea văzute ca acţiuni, adică dinamic, gândite ca procese). Parte de vorbire fundamentală (ca şi substantivul): verbul decide, în cea mai mare parte, construcţia („arhitectura") propoziţiei şi chiar a frazei. A doua clasă, numericeşte, după substantiv. Clasă deschisă (completabilă cu împrumuturi aloglote sau creaţii interne, diminuabilă prin arhaizarea unor cuvinte verbale). Structural-lexical: cuvinte simple, dar şi (mai puţine) locuţiuni (expresii). Particularizată faţă de alte părţi de vorbire (= **pv**) prin **CG** specifice; mod, timp, diateză; **CG** a persoanei i-o impune (odată cu numărul) pronumele. **Pv** cu cea mai bogată flexiune (până la 206 de forme), dar şi cu asimetrii (pentru **CG** a persoanei, a modului,

Scanned with OKEN Scanner

timpului, diatezei). Flexiune: prin forme simple (*sintetice*) şi compuse (*analitice*); la verbe neregulate (*a fi* etc.), forme care au fost cândva rădăcini (şi, deci, cuvinte) diferite (flexiune supletivă).

Clasificări multiple (după forme, funcţii, sensuri lexicale sau gramaticale, posibilităţi sau valenţe combinatorii etc.), deci după criterii morfo-sintactice sau/şi semantice:

- **I.** (*1*) verbe cu *flexiune completă* (după **CG** specifice); (*2*) *defective* (cu lipsa unor forme de mod, de timp, de diateză sau de persoană);
- **II.** (*1*) *personale*, cu forme distincte pentru toate cele trei persoane (pers. I şi a II-a, implicate în, deci participante la, actul de vorbire, a III-a, exterioară acesteia, chiar dacă este prezentă); (*2*) *unipersonale*, cu formă doar pentru pers. a III-a sg.;
- **III.** (după capacitatea de a intra în relaţie cu un nume de persoană sau cu un substitut al acestuia ca autor real al acţiunii, clasificare parţial încrucişată cu cea de sub **II.**): (*1*) verbe **personale** *propriu-zise*, fie *tripersonale* (cum sunt mai toate verbele: *bat-baţi-bate*), fie *unipersonale* (*a se oua*; *a măcăi* etc.); (*2*) **impersonale**, obligatoriu în sfera pers. a III-a, deci *unipersonale*), căci numai în cadrul acesteia autorul real (subiectul logico-gramatical) ori nu poate fi identificat (**a**. *impersonale prin conţinut: ninge, se crapă de ziuă* etc. dar şi altele: *trebuie, este* „se întâmplă", *pare, face, merită, ajunge, contează, urmează, rezultă, are* „urmează" sau *avea* „urma"; *se cade, se cuvine, se întâmplă, se pare, se poate* etc.), ori, deşi există indicii (printr-un pron.pers.aton în **D.** sau **Ac.**) asupra autorului real al acţiunii sau purtătorului stării date, acesta nu poate fi realizat ca un subiect în **N.**; (**b**. *impersonale prin formă (din cauza formei)*, fie active, fie reflexive cu sens pasiv: îmi (îţi, îi, ne, vă, le) *place, vine, este, convine, pare, pasă* etc.; mă (te, îl, o, ne, vă, îi, le) *doare, îngrijorează, surprinde, miră, interesează* etc.; *se spune, se crede, se află, se estimează, se înţelege, se permite, se interzice* etc.).

- **Notă:** Multe verbe impersonale (mai ales dintre cele prin formă) provin din verbe personale (implicit, tripersonale), dar relaţia lor cu un **S** (de tip pronominal: *el, ea*) ca **pp** (deci, un **N.**) este anulată. Calificarea verbelor ca *nepersonale* poate fi şi trebuie înscrisă doar în clasificarea modurilor. Verbele *unipersonale* (fie personale propriu-zise, fie impersonale) sunt, deci, cu (la) valorile şi întrebuinţările date, **defective**, incomplete, ca flexiune după persoană (nu „merge" în română: *eu gâgâi*, nici *eu mă cuvin, tu te cazi* etc., dar nici *eu trebuie* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

▸ **IV.** (după sens lexical, suficient, intact sau slăbit ori absent); **1.** verbe **autosemantice** (noţionale, denominative); **2.** verbe *„slăbite" semantic*; **3.** verbe *„vide" semantic* (numite şi „abstracte").

▸ **V.** (pe baza de la **IV**) **1.** *verbe* **predicative**, (apte de a fi, ele singure, **P** verbale (cu restricţia de a fi la moduri personale, dar şi cu excepţii); **2.** *verbe* **copulative** (un fel de verbe „semipredicative", cu excepţia lui *„a fi"*, copulă „pură", dar şi singurele care pot apărea între două subst. sau pron. în **N.**); **3.** *verbe* **auxiliare** (*a fi, a avea, a vrea*), complet desemantizate şi care nici nu interesează sintaxa, căci *deja din morfologie* sunt *indisociabile* din formele analitice sau compuse (de mod, de timp şi de diateză pasivă) pe care le construesc şi le deosebesc unele de altele (altfel, s-ar „distruge" formele date);

▸ **VI.** (după posibilitatea relaţiei acţiune – un obiect „imediat" al acesteia): **1.** vb. **tranzitive**, a căror acţiune nu poate fi făcută şi nici nu poate fi concepută ca putându-se face fără un obiect ca „ţintă" directă asupra căreia să se răsfrângă; acest obiect (sintactic, **C.d.**) poate rămâne în subtext (vb. tranz. folosindu-se „în sens absolut"); pot fi tranzitive numai verbele personale propriu-zise (cu condiţia să fie autosemantice); **2. intranzitive**, care, deşi admit relaţia acţiune-subiect al ei, nu pot primi un **C.d.** (verbe de mişcare, de existenţă, de stare etc.); devin intranz. şi vb. copulative (din cauza „slăbirii" sau pierderii sensului lexical), vb. impersonale (căci în absenţa unui autor ca **S** logico-gramatical al acţiunii nu are cine o dirija spre o „victimă"), ca şi vb. trecute de la d. activă (la aceasta, ele fiind, obligatoriu, tranzitive) la d. pasivă, cu excepţia verbelor dublu sau bi-tranzitive, care şi la d. pasivă îşi păstrează o „valenţă" disponibilă pentru un **C.d.** sau o **CD** („Ea a fost rugată (învăţată) *ceva*) sau „El a fost sfătuit[1]/ să nu cedeze[2]/.").

• **Notă:** Am recurs la acest mod de a clasifica verbele numai din dorinţa unei clarificări pentru beneficiari (admitanţi etc.), întrucât diversele împărţiri se intersectează şi, mai ales, se condiţionează reciproc (fie şi parţial). Evitând orice controversă sau alte posibilităţi de clasificare, n-am mai insistat asupra verbelor copulative (pentru care vezi **7**), impersonale (vezi şi **11**), pronominale (v. **66**). Am ocolit, deliberat, şi chestiunea verbelor semiauxiliare de mod şi de aspect (numite şi auxiliare sintactice), întrucât existenţa unui *predicat verbal compus*, pe lângă că n-a fost dovedită suficient, complică (prin inconsecvenţe şi riscuri) analizele de tip şcolar, cum sunt, în ultimă instanţă, şi cele de la admiteri sau de la grade didactice.

Important e să se reţină *ipostazele morfo-sintactice* (numite prea restrictiv *„valori morfologice"*) multiple ale unor verbe, precum *a fi* **1.** predicativ (fie

Scanned with OKEN Scanner

personal, fie impersonal); 2. nepredicativ (copulativ), fie personal, fie impersonal (în expresiile verbale impersonale etc.); 3. auxiliar (morfologic); *a rămâne* 1. predicativ, ca personal sau impersonal („*Rămâne*[1]/ să mai vedem[2]/."); 2. copulativ („El *rămâne* acelaşi (sau: cum a fost)" etc.

63. MODURILE PERSONALE

CG a modului exprimă raportul dintre vorbitor şi acţiune, raport constând în felul, maniera în care el concepe sau prezintă acţiunea (ca reală, ca ireală, aceasta fie posibilă sau probabilă, fie dorită sau condiţionată de o alta, fie poruncită etc., ca îndoielnică, nesigură, apoi, ca simplu nume al acţiunii, ca acţiune în desfăşurare, acţiune ca rezultat ori ca scop etc.). Nouă moduri verbale, cele opt tradiţionale + *prezumtivul*, mod al acţiunilor presupuse fie în prezent, fie în trecut (de aici, două timpuri: *prezent* şi *perfect*), opus indicativului, mod al acţiunilor certe, sigure pentru vorbitor (indiferent de timpul lor).

Împărţiri, după capacitatea de a avea sau nu forme distincte prin care acţiunea să poată fi atribuită uneia dintre cele trei persoane ca autor al ei:

1. **moduri personale**: indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, imperativ şi prezumtiv;

2. **moduri nepersonale**: infinitiv, gerunziu, participiu şi supin. Sintactic, modurile sunt **predicative** (apte de a prelua funcţia de **P**), de regulă, cele personale, şi **nepredicative**, în genere cele nepersonale. Nepredicative sunt, însă, indiferent de mod, vb. copulative şi cele auxiliare. Modurile nepersonale, practic invariabile, fără flexiune (unde există forme, ele nu exprimă persoana, ci la infinitiv timpul, şi la participiu genul şi numărul în structura diatezei pasive; la gerunziu poate alterna pron.reflexiv: *ducându*-**mă**, *ducându*-**te**, *ducându*-**se**, dar nu forma verbală în sine) pot fi , totuşi, **P** (când primesc un **S** propriu al lor, cu care intră în **RI**, ca inf.,ger., sau când, în propoziţii principale, au valoare de imperativ, ca inf.şi supinul). În plus, şi ele pot exprima persoana, dar nu direct, ci prin intermediul unui verb autentic personal şi predicativ.

Indicativul este suma formelor verbale de care ne folosim când acţiunea este apreciată (indiferent de timp) ca reală. Cel mai bogat în timpuri (şapte), căci numai acţiunile sigure pot fi plasate în diverse „zone" din linia timpului. Lipsit de o marcă formală: se identifică negativ, în opunere cu celelalte, care au mărci de construcţie. Prin unele timpuri, exprimă valori de imperativ, de prezumtiv, de condiţional.

Scanned with OKEN Scanner

Conjunctivul, doar cu două timpuri, serveşte pentru exprimarea acţiunilor realizabile, posibile. Mod dependent (de alte verbe), cu excepţia folosirii lui în prop. principale. Şi valori ale altor moduri (condiţional, prezumtiv, optativ). Flexiune, numai analitică (prezentul, cu conj. *să*, care îşi pierde valoarea conjuncţională la valoarea de imperativ; perfectul, cu *a fi* la conj. prezent, dar devenit invariabil, şi participiul verbului de conjugat).

Condiţional-optativul – modul acţiunilor dorite (valoare optativă) sau condiţionate de altele (condiţională); oricum, numai realizabile sau chiar ireale. Valoare şi de prezumtiv. Flexiune, analitică: prezentul cu auxiliarul *a vrea* la fostul indicativ imperfect + infinitiv; perfectul, cu auxiliarul *a fi* la cond.prezent + participiul verbului de conjugat.

Imperativul – formă modală pentru acţiuni realizabile: ordin, îndemn, rugăminte etc. Lipsit de timpuri. Doar pers. a II-a, sg. şi pl. (pentru pers. a III-a, se recurge la conj. cu valoare de imperativ sau la indic.viitor). În schimb, posedă (singurul) forme pozitive şi negative („Du-te!" şi „Nu te duce!"). Marcă fonetică: intonaţia.

• **Notă:** În limba literară, imperativul negativ are ca bază de plecare forma de infinitiv,cu suprimarea prep. *a* şi, cu atragerea adv. modal de negaţie *nu* (regulă valabilă în sfera singularului).

Prezumtivul, şi el mod personal şi predicativ, destinat acţiunilor presupuse, bănuite, nesigure, oricum numai realizabile. Valori temporale: *prezent* (analitic: viitorul auxiliarului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat) şi *perfect*, cu forme de la viitorul anterior al indicativului („*Va fi fost* el în tinereţe ceva, dar acum..."), fără să se confunde cu acesta („Când voi ajunge, el *va fi terminat* curăţenia"). Valori de prezumtiv au şi alte moduri (conj.,condiţ.,infinitiv).

64. MODURI NEPERSONALE

Nu au capacitatea de a exprima persoana prin forme distincte (decât indirect, prin raportare la un alt verb sau la un **S**); de fapt, total nepersonale (apersonale) – doar part. şi supinul. De regulă, nepredicative (când, însă, apar în prop.principale sau când primesc un **S** propriu, distinct de **S** verbului autentic personal şi predicativ, trebuie sau măcar pot fi admise chiar ca **P** verbale). Apar, însă, în structura **Pn** ca **N.pr.** (inf.,sup.,part.).

Au trăsături şi de verb, şi de nume (subst.) ori adjectiv, prin construirea cu prepoziţii, prin funcţii etc. Patru moduri nepersonale.

Scanned with OKEN Scanner

Infinitivul – nume abstract al acţiunii. Se comportă numai ca verb în formele compuse în care intră (viitorul indic. şi prezentul cond.-opt.). Tot ca verb, primeşte determinări precum (**S, Np**), **C, E.p.s.** Nu guvernează, însă, atribute. Seamănă cu substantivul prin capacitatea de a avea orice fcţ.sint. (mai puţin cea de **P**), ca şi prin construirea cu prep. (*de, fără, în, la, pentru, până, prin, spre*) sau locuţ.prepoz. (*departe de, înainte de a, în loc de*). Marcă proprie: prep. *a* (indisociabilă), eliminată doar după vb. *a putea* (pot *pleca*). Două timpuri: prezent (analitic) şi perfect (analitic): aux. *a fi* la inf.prez. şi participiul verbului de conjugat; ultimul, omonim cu inf. prezent al diat. pasive (*a fi bătut* de cineva). Fostul inf. „lung" (moştenit din latină: *cântare, avere, venire* etc. sau creat analogic: *dăruire, ostracizare* etc.), substantivat. Concurent al conjunctivului (de care a fost, în parte, eliminat). Alte valori modale: de imper. („A nu se agita!), de ger. („M-am plictisit *a repeta*.").

Gerunziul – acţiunea în desfăşurare (uneori, încheiată). Mod dependent. Preia valorile modale şi de timp de la verbul regent; nu are trăsături nominale; uneori, valori adverbiale (prin funcţii de **C** etc.) sau adjectivale (prin fcţ. de **A**). Parte formativă a prezumtivului prezent. Condensează şi dinamizează expunerea.

Participiul – numele verbal al acţiunii ca rezultat (suferită sau realizată de un obiect), deci terminată. Valoare doar verbală, în structura d.active; în cea a d. pasive, valoare adjectivală (prin acord); valoare verbală, ca regent al **C.ag.**, al diverselor **C** circ., **E.p.s.**; valoare adjectivală, prin posibilitatea comparaţiei. Convertibil în adjectiv, iar prin acesta în subst. sau adverb. Înlocuieşte, când are sens pasiv, conj. sau inf.diat. pasive (pomul trebuie *tăiat* = *să fie tăiat*; meritele *se cuvin menţionate* = se cuvin *să fie menţionate*). Primeşte **S** propriu („Acestea *hotărâte* = *fiind hotărâte*, el...", v. **32**. Mărci formale: sufixele gramaticale *-t, -s*. Variabil, prin desinenţe şi alternanţe fonetice, în structura diat. pasive. După specialişti, cazul participiului este **N.** (în diat.pasivă şi când este **N.pr.** ori **E.p.s.**) sau **Ac.** (când e **C.c.cz.**).

Supinul – mod nepersonal şi nepredicativ care denumeşte acţiunea (ca şi inf.) drept scop. Fără timpuri. Omonim cu participiul. Marcă formală: prep. *de*, dar şi *după, la, pe, pentru*. Prin funcţii (**S, Np, A, C** divers), asemănări cu substantivul. Valoare verbală, ca regent pentru **C** circ. şi necirc., pentru **E.p.s.**; nu poate fi regent pentru **A**. Convertibil în substantiv.

Scanned with OKEN Scanner

65. TIMPURILE VERBALE

CG specifică verbului. Exprimă raportul dintre momentul acţiunii (MA) şi momentul vorbirii (MV); la simultaneitatea MA cu MV – prezent, la anterioritate-trecut, la posterioritate-viitor. Cele mai multe timpuri, la indicativ (pentru explicaţii, v. **63**). Unele raportează MA direct la MV – *timpuri absolute* (prezent, perfect simplu, perfect compus, viitorul I), altele la o altă acţiune sau la un alt moment (imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul al II-lea).

Prezentul indicativ exprimă acţiuni simultane cu MV (dar şi acţiuni neprecizate ca timp: prezentul gnomic sau etern, în adevăruri generale, prezentul iterativ la acţiuni repetabile, sau acţiuni trecute: prezentul istoric sau narativ). Flexiune sintetică (forme simple). Omonimii (după conjugări etc.): între pers. I şi a II-a sg., I sg. cu a III-a pl. Specifice în flexiune (la unele verbe) sufixele *-ez*, (conj. I) şi *-esc (-ăsc)* la conj. a IV-a.

Imperfectul – o acţiune durativă, simultană cu o altă acţiune din trecut (valori în plus: de condiţ. perfect, de optativ prezent). Flexiune, numai sintetică, cu sufixele gramaticale temporale *-a-* şi *-ea,* urmate de desinenţe de persoană (iar prin ele, şi de număr).

Perfect compus – o acţiune încheiată în trecut (indiferent de distanţa ei în timp faţă de MV). Şi valori de mai m.ca perf., de viitor apropiat (I) sau anterior (al II-lea). Flexiune, analitică: structură binară, din vb. aux. *a avea* (la ind.prez.) + participiul, invariabil, al vb. de conjugat. În limba veche, frecvente formele inversate (*plecat-am* etc.).

Perfectul simplu – o acţiune săvârşită şi încheiată în trecut (după unii, foarte aproape de MV). Echivalent, parţial, cu perf.compus şi chiar eliminat de acesta (menţinut regional în vestul ţării, mai ales în Oltenia). Valori expresive în naraţiuni, în dialog. Flexiune, sintetică: cu sufixele temporale *-a-, -i-, -î-, -u-, -se-* (cu care se creează tema perfectului, regăsibilă la mai m. ca pf. şi la participiu) + desinenţe personale.

Mai mult ca perfectul – o acţiune trecută, încheiată însă înaintea altei acţiuni trecute. Concurat de perf.compus. Flexiune, sintetică: tema perfectului (simplu), de mai sus, + sufixul temporal specific *-se-* + desinenţe (la plural, ca şi la perf. simplu, înaintea desinenţelor apare suf. flexionar *-ră-*; *spu-se-***se-răm** etc.). Variantă analitică (perifrastică): aux. *a fi* + participiu invariabil (*am fost cântat* = *cântasem*; cf. la Eminescu: „*...s-a fost deschis* o poartă... = *se deschisese*).

Scanned with OKEN Scanner

Viitorul I (apropiat) – acţiuni ce se vor săvârşi după MV (dar şi cu valoare de trecut în viitor sau de viitor în trecut, ori valori modale de imperativ, de optativ). Flexiune,numai analitică, cu variantele literare (aux. *a vrea* la indic.prez. + inf.) şi populare (**1**. aux. *-o* invariabil + conj.); **2**. cu aux. *a avea* la ind.prez. + conj.; ultimele sunt şi literare (familiare, conversaţionale).

Viitorul al II-lea (anterior) – o acţiune viitoare, dar încheiată înaintea altei acţiuni tot viitoare (prezenţa acesteia înlătură confuzia ca prezumtivul perfect). Flexiune, deci structură, analitică (aux. *a fi* la ind.viitor: *vor* sau *oi* etc. + participiu invariabil).

Timpurile (numai prezent şi perfect) de la celelalte moduri au valori ori absolute, ori relative sau şi de unele şi de altele. Descrierea fieceăruia ca structură şi flexiune.

66. DIATEZA

CG care exprimă raportul dintre acţiune şi subiectul gramatical şi eventualul obiect (direct sau indirect) al acţiunii. Sunt trei asemenea raporturi. deci trei diateze: (*1*) **activă** (raport activ): **S** face acţiunea, exercitată, în unele cazuri, asupra unui obiect: **S** (autor real al acţiunii, deci subiect logico-gramatical) → **A** (→ **O**); (*2*) **pasivă**: **S** (numai gramatical) suferă acţiunea adevăratului autor al acesteia (logic, **S**, sintactic, **C.ag.**): S ← A ← **O**); (*3*) **reflexivă**: **S** face acţiunea şi tot el o suferă direct sau indirect (deci: S = **O**), încât acţiunea nu mai „circulă" între **S** şi **O**, ci se „consumă" în interiorul sau în jurul **S**: S ⇆ A ⇆ **O**.

D. activă (la care se includ şi verbe impersonale cu **S** anulat) – nemarcată formal, deci identificată „negativ", în opunere cu d. pasivă şi reflexivă, înzestrate cu mărci.

D. pasivă – marcată: prin structură (vb. aux. *a fi* + participiul acordat în gen, număr, eventual şi în caz, cu **S**) şi sintactic prin **C.ag.** (explicit sau posibil). Dispune şi de o formă reflexivă, cu pron.refl.aton în **Ac.** (care serveşte, alături de **C.ag.** şi mai sigur ca acesta, drept criteriu de recunoaştere a **Pv** faţă de **Pn** cu **N.pr** adjectival). Forma tipică – devenită literară; limba populară (în genere, cea vorbită) preferă pasivul de formă reflexivă.

D. reflexivă este marcată, mereu, prin pron.refl. atone de **Ac.** şi **D.**, care intră în structura ei. Eterogenă ca valoare, de unde diferenţe de fcţ. sintactică a pron.refl. Când pron.refl. îşi păstrează capacitatea pronominală (de substitut, vezi **46**), fiind **C.d.**, **C.ind.** sau **A.pron.** în D. (sau şi **C.ind.** şi **A.pron.**) se vorbeşte,

Scanned with OKEN Scanner

de fapt, de **diateza activă pronominală**, la valorile: **a. obiectivă** (**S** este şi **O**, direct sau indirect, al acţiunii: *te speli*; *îţi aduni* (ţie, nu altcuiva) etc., **b. reciprocă** (când există două **S**, fiecare fiind **O** al acţiunii celuilalt): *se salută, îşi dau bună ziua (palme)* etc.; **c. posesivă** (**S** posedă **O** acţiunii): *îşi scoate* (banii), *ia-ţi* haina etc. Se şi practică o împărţire (morfologică) a verbelor în **1.** *nepronominale* sau *reflexive* şi **2.** *pronominale* sau *reflexive* (cu graniţe elastice între ele). Pasivul reflexiv (când **S** identic cu pron.refl.este supus acţiunii altcuiva) este inclus la d. pasivă. În alte 3 situaţii, pron.refl. îşi pierde valoarea pronominală (de înlocuitor), deci şi funcţia sint., fiind considerat doar marcă a (morfem al) diat. refl. **a**) cu valoare **dinamică** (pron.refl.marcând doar participarea intensă a **S** la propria sa acţiune): *a se ruga, a-şi închipui*; **b. eventivă** (pron.refl.indicând doar o schimbare ivită în starea **S**): *a se îmbolnăvi, a se ofili, a se înroşi* etc.; **c. impersonală** (**S** fiind absent, sau apreciat ca general, nedefinit, contând doar producerea acţiunii): *se stă, se mânâncă* etc.

În analize ar fi indicat să nu se „distrugă" diat.reflexivă, indicându-se, totuşi, că e vorba de diat.refl. propriu-zisă sau de cea activă pronominală. La analiza separată a pronumelor reflexive se va avea, de asemenea, în vedere prezenţa sau absenţa funcţiei sintactice. Altfel, dispare orice limită între diateze.

67. FUNCŢIILE SINTACTICE ALE VERBULUI

„Predestinat" (prin semantica sa, de nume ale acţiunilor etc., şi prin formele pe care şi le dezvoltă pentru a-şi „oferi" acţiunea unei persoane (în sens larg) ca autor al ei pentru a o „plasa" la un mod sau timp ori altul etc.) funcţiei de **P** verbal (când este autosemantic) sau subfuncţiei de *copulă* din cadrul **Pn** (când este golit, ca *a fi*, sau „slăbit" ca sens lexical, în cazul celorlalte).

Capacitatea de a fi **Pv** sau componentă verbală a **Pn** cunoaşte o restricţie morfologică: de a fi la *un mod personal* (v. şi mai sus, **63** şi **64**). Întrucât, însă, inf. şi gerunziul, (rar, şi) supinul şi partic. primesc un **S** al lor (şi numai al lor) şi avându-se în vedere că **S** apare prin relaţia de inerenţă doar cu un **P** (nu cu altcineva sau altceva), li se admite şi lor funcţie predicativă (v. şi **32**).

Oricum, modurile nepersonale au un registru destul de larg de funcţii sint., în principiu dependente sau dublu dependente (exceptând funcţiile de **S**, de **Pv** sau de **Np**). Aceste funcţii au fost indicate la expresia morfologică a fiecăreia din ele.

În calitate de **regent**, verbul nu poate primi pe lângă el un **A**; în schimb, are posibilitatea de a fi determinat de (dar şi de a le domina) mai toate celelalte

Scanned with OKEN Scanner

părţi de propoziţie şi propoziţiile subordonate. Tot verbul decide, în principiu, ce conective vor introduce **pp** sau propoziţia secundară subordonată lui.

• **Note:** Valorile morfologice, morfo-sintactice şi semantice ale verbelor sunt hotărâtoare pentru funcţia părţilor de propoziţie şi propoziţiilor secundare apărute în preajma lor.

Atenţie la independenţa verbului faţă de „topirea" lui într-o locuţiune verbală (în care el, totuşi, rămâne termenul-pivot).

Ca **P** (verbale) trebuie reţinute măcar infinitivul în propoziţii principale în care are valoarea de imperativ („*A nu se umbla* la instalaţie!"), deşi el intră în relaţie şi cu un **S** („Înainte de a pleca *el*[1]/, eu am verificat casa[2]/.), şi cu o **SB** („*A se spune*/ că nu-i dreptate pe lume[2]/..."), ca şi supinul, fie în propoziţii autonome („*De revăzut* lucrarea[1]/"), fie în propoziţii regente (pentru o SB): „*De spus*[1]/ că...[2]/").

68. ADVERBUL

Parte de vorbire neflexibilă, care numeşte însuşiri ale acţiunilor sau ale altor însuşiri şi care, având sens lexical propriu, determină verbe, adjective, alte adverbe, (mai rar) subst. ori pronume (sau chiar numerale: al treilea *de acolo*). Tot semantica sa o deosebeşte de celelalte **Pv** neflexibile, permiţându-i, parţial, grade de comparaţie.

– Clase etimologice: moştenite din latină, create în română, împrumutate.

– Clase structurale: simple, compuse (multe, aşa numai la origine, azi sudate), locuţiuni.

– Clase semantice: de loc, de timp, de loc, (prin locuţiuni) de cauză (*de aceea* etc.); adverbe *pronominale* (substitute ale numelor de circumstanţe): *acolo, acum, aşa* etc. (de tip demonstrativ), *când, unde, cum, încotro* etc. (interogative şi relative sau interogativ-relative), *altundeva, cândva, undeva, cumva, oricând, uneori* etc. (nehotărâte), *nicăieri, niciodată* etc. (negative).

– Adverbe *relative* (*când, unde, cum, cât* şi unele grupuri locuţionale pe baza lor: *de unde, până unde, de când, până când* etc.; pe lângă oficiul de conjuncţie, funcţii sintactice în subordonata introdusă; conversiuni ale unora în conjuncţii şi locuţ. conj. subordonatoare (*pe când, când, cum* etc.) sau în prepoziţii (*ca, decât* etc.), cu pierderea funcţiei sint.

– Adverbe fără funcţie sint. (după unii, „semiadverbe"), de negaţie (*nu, nici*), de reliefare (*şi, tocmai, chiar* etc.), de restricţie şi exclusivitate (*doar, numai, decât, măcar* etc.), de aproximare (*aproape, cât pe ce* etc.), de modalizare

Scanned with OKEN Scanner

(*apoi, mai, atunci* etc.), de explicaţie (*anume, adică, şi anume* etc.). Adv.şi locuţ.adv. – mijloace de realizare a gradelor de comparaţie (la adj. şi adverbe). Adverbe şi locuţ.adv.convertite, prin articulare (cu art.hot.enclitic *-(u)l, -a*), în prepoziţii şi locuţ. prepoz., cu regim de **G.** (graţie lor, **G.** realizând un mare număr de funcţii sint.), în altele, cu regim de **D.** (*asemenea, contrar, conform, potrivit*).

– Gradele de comparaţie: enumerare, definire, structură (cu precizarea că, la această flexiune analitică, cu adv. şi locuţ.adv., adv. în sine rămâne inflexibil, ca şi articolul *cel* la superlativ, spre deosebire de adjectiv, variabil în corpul său fonetic împreună cu art. *cel, cea, celui, celei, cei, cele, celor*).

– Sintaxa adverbului: funcţii de **pp**, inclusiv de **Pv** (după unii, adverbial) la adv. şi locuţ.adv.predicative, care guvernează subiective (**SB**). Propoziţii neanalizabile constituite din adverbe (*da, ba* etc.).

– (Eventual) Convertibilitatea adverbului în subst.,adj. şi, invers, completarea lui prin adverbializarea substantivelor, a adjectivelor, unor forme verbale nominale.

69. PREPOZIŢIA

Parte de vorbire neflexibilă, lipsită de sens lexical propriu (noţional), care exprimă raportul sintactic de subordonare în propoziţie sau unele categorii gramaticale ale cuvintelor din părţile flexibile autosemantice (noţionale).

Asemănări (până la confuzie) cu *conjuncţia*, ambele **1.** fiind nenoţionale, **2.** neflexibile, **3.** exprimând raporturi sintactice (plus cazuri de omonimie între ele; de_1 – prep., de_2 – conj.; $până_1$ – prep., $până_2$ – conj. etc.). Criterii de distincţie: a) unitatea sintactică în care se foloseşte: prep., numai în propoziţii, conj., şi în prop., şi în frază; b) natura raportului exprimat: prep., numai **RS** (între **A** sau **C** şi regenţii lor), conj., numai **RC** în prop., iar în frază şi **RC** şi **RS**.

• **Notă:** Prep. *cu* şi locuţ. pe baza ei dobândesc valoare de conj. coordonatoare copulative. Prezenţa unei conj.subord. în interiorul propoziţiei obligă la sesizarea elipsei: „El[1]/, *deşi* bolnav[2]/, încerca[1].../”.

– Componenţă etimologică: (majoritatea) moştenite din latină sau create în română din elemente latine; câteva, împrumutate, inclusiv neologice (*başca*, învechit; *împotrivă*; *contra*; negeneralizate încă: *supra, versus, per, pro*). Apartenenţă la vocabularul fundamental.

Scanned with OKEN Scanner

Structura reprezentării lexicale: simple, compuse, locuţiuni (inclusiv, cele obţinute din adv.şi locuţ.adv.).

• **Notă:** Multe prep.compuse au fost ca atare doar la origine, azi componentele fiind perfect sudate (*din, prin*). Exemplificări (cu insistenţă pe modele de locuţiuni prepoziţionale).

– Unele prep. nu mai exprimă raportul de subordonare, servind doar ca mărci ale unor **CG**: *pe*, mijloc de construcţie a **Ac.** cu fcţ. de **C.d.**, *a* – mijloc constructiv al infinitivului sau al unor grupuri cu valoare genitivală; *de* – mijloc formativ şi distinctiv, alături de altele, al supinului etc.

– În afara acestor situaţii, prep. trebuie văzută ca *marcă* a **RS**, intrând în structura sintactică şi nu în cea morfologică a **A** sau a **C**, deşi la subst., pronume şi numerale (cu valoare şi întrebuinţare substantivală) ea ajută, până la un punct, alături de articol şi desinenţă, flexionarea acestora, vezi şi **39**. Prin includerea prepoziţiei în structura morfologică (în loc de cea sintactică) a verbului sau, mai ales, a adverbului se ajunge la eroarea, frecventă, de a li se atribui şi acestor părţi de vorbire un caz sau altul, practic, un Acuzativ; *de acolo* (din *omul de acolo*) sau *de a învăţa* (din *plăcerea de a învăţa*) sunt caracterizate, în analiza morfologică, ca adverb, respectiv, verb în Acuzativ. Preferabil, faţă de asemenea greşeli, e să se admită că avem, în unele situaţii, locuţ. adv. relative *de unde, până unde, pe când, de când* etc. (adv.rel.neadmiţând alte prep.: nu se spune *la unde, după când* etc.).

Prep. *de* – componentă a numeralelor adverbiale, ordinale, a locuţ.adv. comparative (*la fel de*, după unii, şi *cât de, oricât de*, dar nu şi *destul de*).

70. REGIMUL CAZUAL AL PREPOZIŢIILOR

În genere, prepoziţiile se combină (cerându-le sau fiind cerută de ele) cu **1.** subst.; **2.** pronume; **3.** numerale; **4.** adverbe (creând cu unele din ele locuţiuni); **5.** prep. (producând compuse); **6.** conj. (în locuţ. ca *pe lângă că, pentru ca să, pentru că, fără (ca) să*); **7.** verbe la inf. şi supin; prep. *a* şi în construcţii genitivale cu numeral sau adj. cantitativ nehot. (mamă *a* zece (sau) mulţi *copii*, dar şi trei lozuri *a o sută* lei).

Asupra **Pv** flexibile nominale, prepoz. exercită fenomenul de recţiune, impunându-le un caz sau altul şi ajutându-le (alături de desinenţe, câte sunt, articole etc.) într-un fel flexiunea; de aceea, la subst.,pron. şi numerale prepoziţia se „soluţionează" (se indică şi se motivează) în *faza morfologică a analizei* (la

Scanned with OKEN Scanner

verbe ea putând fi justificată mai degrabă în *etapa sintactică* a acesteia, ca element introductiv al lor pentru o fcţ.sint. sau alta).

– Cele mai multe prepoziţii (simple, compuse, locuţionale) se construiesc cu (au regim de, cer) **Ac.** La omonimiile accentuate între formele cazuale, pentru aflarea cazului impus şi realizat, procedeul cel mai eficient de control este recurgerea la pron.pers. (sau refl.): *la* (*lângă*, *prin pe lângă* etc.) nu + *eu*, nici + *mie*, ci exclusiv + *mine (sine)*, **Ac.** neîndoielnic; în *deasupra satului*, îndoiala dacă avem **G.** sau **D.** o rezolvă tot pronumele: dativul este exclus (*deasupra mie*); **D.** fiind exclus, subst. (sau pron. ca *lui*) este în **G.**

– Cu regim de **D.** sunt doar câteva: *graţie* (convertit din subst. în prepoz. după un tipar francez), *datorită, mulţumită, potrivit, conform, contrar* (ultimele două, după unii, încă adverbe) *asemenea, aidoma*.

– Revendică **G.** prep. (primare) *asupra* şi *contra* (şi compusele pe baza lor), apoi toate cele secundare, provenite din adv. şi locuţ. adv., *înaintea, dedesubtul, în jurul, în faţa, în locul, în ciuda* etc. (tot aici *a*, în sintagme prepoziţionale echivalente cu **G.**: împotriva *a* trei inamici). La lipsa în flexiunea unor pron. a formei de **G.**, apare, compensativ, fie un adj.pron.pos. în **Ac.** (*din cauza mea* sau *ta* etc., *contra noastră* etc.), fie un pron.pers. aton în **D.**, numit „dativ posesiv" (*asupra-mi*, prep.putând apărea şi nearticulată: *împotrivă-ţi* etc.).

• **Notă:** Prep. *contra* tolerează şi un **Ac.**: zece *contra doi* sau *contra cost* etc. Când după o prep.cu regim de **Ac.** apare un **G.** („...să instruiască pe elevi *despre ale patriei*" (Odobescu), trebuie sesizată *elipsa* „despre trebuinţele [etc.] patriei". Prepoziţiile impun restricţii de articulare a substantivelor de după ele.

71. CONJUNCŢIA

Parte de vorbire neflexibilă şi nenoţională, care exprimă raporturi sintactice, de coordonare în propoziţie, de coordonare şi de subordonare în frază. Neavând autonomie de sens lexical, inaptă de a îndeplini funcţia unei sau altei **pp** (calitatea de marcă a, indice al unui raport sintactic, este un **rol** gramatical, nu o funcţie sintactică propriu-zisă). Tipic (ca cel mai frecvent), rolul de conectiv în frază. Pentru deosebirile faţă de prepoziţie, şi ea *instrument gramatical*, vezi **70.**

Clasificări: **1.** după origine (criteriu intersectat cu cel structural): **a.** *primare* (din moşteniri latine sau împrumuturi; **b.** creaţii ale românei (prin compunere, câteva conjuncţii ajungând azi neanalizabile: *căci, dacă, deci*, prin

Scanned with OKEN Scanner

conversiune, prin obţinerea de grupuri locuţionale, acestea numeroase şi susceptibile de a mai fi sporite; vezi, la **pp** şi propoziţii, notele despre caracterul analizabil sau nu al unor îmbinări de cuvinte de tipul *pe motiv că, în ciuda faptului că* etc.; **2.** după formă (structură): **a.** *simple*; **b.** *compuse* (puţine); **c.** *locuţionale*; **3.** după „funcţie": **a.** coordonatoare; **b.** subordonatoare. La acestea din urmă, diferenţă esenţială (plusul de funcţie sintactică propriu-zisă în subordonată) faţă de conjuncţie a pronumelor şi adverbelor cu oficiul acestora. La coordonatoare, subclasele (copulative etc.). la cele subordonatoare, specializarea unora (doar pentru o funcţie tipică, de bază, eventual şi pentru alte câteva) şi polivalenţa (chiar „universalitatea") altora.

Conj. *să*, şi morfem al conjunctivului (cu valoare subordonatoare pierdută când acesta este **P** în prop. principale). Conj. *că, dacă, de* etc., uneori, cu rol subordonator anulat (în principale etc.).

Locul conjuncţiilor (în frază, „hotar" de început al subordonatei). Mobilitatea poziţională a unora (*însă, aşadar, prin urmare* etc.; *însă*, uneori, corelativ în regenta subordonatei („totuşi", deci cu funcţie sint.proprie).

Locuţiunile conjuncţionale (coord. şi subord.); modele structurale.

(Ca un specific) Conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale corelative („perechi").

72. INTERJECŢIA

Parte de vorbire neflexibilă care nu denumeşte şi nici nu exprimă raporturi, ci semnalizează (fără a le da nume) diverse stări sufleteşti ori acte de voinţă sau reproduce (aproximativ) zgomote din natură (uneori, sunete).

Clasă periferică în morfologie (marginală şi în vocabular).

Origine: **1.** *primare* şi neanalizabile (creaţii spontane sau împrumuturi); **2.** *secundare* (obţinute prin compunere, conversiune sau/şi trunchiere).

Structură: **1.** *simple*; **2.** *compuse* (unele, sudate azi: *iacă(tă)* etc.); **3.** locuţiuni (*pe naiba, Doamne fereşte* etc.).

Clase după înteles (semantice): **1** *exclamative (ah!, vai!* etc.); **2.** *imperative (hai!, h(u)o!, stop!, basta!*); **3.** *onomatopee (pleosc!, tic-tac!)*.

Sintaxă: **1.** fără fcţ.sint. (neintegrată prin funcţie în structura propoziţiei), singură (şi mobilă, deplasabilă) sau pe lângă vocative ori imperative („*Bre!*"; „*Măi* omule..."; „Ascultă, *măi!*"); **2.** cu funcţie sintactică: **a.** propoziţie neanalizabilă (dar echivalând cu o întreagă comunicare), cu statut de principală

Scanned with OKEN Scanner

(ca în vorbirea directă: „*Văleu!*[1]/, ţipă ea[2]/.”); **b.** (câteva) **pp** (**N.pr.**, **S**, **C.d.**, **C.c.m.**, **A** interjecţional), vezi funcţiile respective. Tipică rămâne fcţ, de **P** verbal (după unii, chiar interjecţional); a se vedea şi cea de **E.p.s.** („a lăsa *paf* pe cineva.”).

Ca **P**, interjecţia intră în **RI** cu **S** („Se auzi *cioc! cioc!* la uşă.”), dar, predicativă fiind, devine regent pentru un **C.d.** („Iat-*o*!”; „Na *bani!*”) sau o **CD**, pentru un **C.ind.** (**CI**): „Hai *cu noi!*”; „Bravo *vouă*” etc., pentru diverse **C** circumstanţiale.

Se înscrie, cel mai adesea, în planul intervenţiilor subiective la o comunicare propriu-zisă, deci, adesea, element incident.

• **Notă:** Nu sunt interjecţii adverbele („*Înapoi!* etc.) sau subst. („*Ajutor!*””, „*Linişte!*”) folosite (intonaţional şi prin elipsa **P**) ca propoziţii. Unele subst. sau verbe şi adverbe s-au convertit, însă, în interjecţii (*halal*, din turcă, *servus!, zău!, Doamne!*, (ptiu) *drace!* etc.), unele figurând şi în locuţiuni interjecţionale (*nu zău?!, pe naiba!, ia te uită!, da de unde?!* etc.)

Scanned with OKEN Scanner

C. LEXICOLOGIA

73. NOŢIUNEA DE "CUVÂNT"

Cuvântul – unitate fundamentală a limbii, în raport cu altele mai mici care intră în componenţa lui (sufixe, prefixe etc.), dar şi cu cele superioare lui, acestea neputându-se construi fără el. Prin aceasta, unitate *centrală*, căci pentru a delimita unităţile din care se compune o limbă şi pentru a le defini, trebuie să ne servim, direct sau indirect, de unitatea numită *cuvânt*.

Cuvântul – asociere a unui *lanţ de sunete* (mai rar, a unui singur sunet ori a unei silabe) cu un *sens* (înţeles, semnificaţie, valoare, funcţie). Lanţul de sunete (corpul fonetic, învelişul sonor) este latura materială (fizică), sensul este latura abstractă, psihică (existentă numai în mintea omului) a cuvântului; învelişul sonor al cuvântului este şi psihic, ca imagine mentală (auditivă) a sunetelor rostite anterior în mod real, imagine fără de care n-am putea produce acel sunet (lanţ de sunete) şi n-am putea identifica sunetele altora cu ale noastre. Asocierea indestructibilă a celor două laturi se pretează la tot felul de întrebuinţări gramaticale.

După *natura sensului* reunită cu învelişul sonor (numit *semnificant*), cuvântul va fi *unitate lexicală* (sensul lexical fiind reflectare a noţiunilor şi reprezentărilor despre universul material sau spiritual), *unitate morfologică* (prin încadrarea lui la o parte de vorbire sau alta, pe baza unui sens lexico-gramatical sau categorial, din care vor deriva sensuri gramaticale propriu-zise: numele de însuşiri vor trebui să exprime genul, numărul, cazul, comparaţia etc.), *unitate sintactică* (prin relaţiile pe care le va dezvolta şi întreţine cu alte cuvinte şi prin funcţiile izvorâte din aceste relaţii). Pe scurt, *cuvântul* contează în lexic ca unitate *denominativă* (denumim prin el ceva din afara limbii, exprimând noţiunile noastre despre acel ceva; e drept, nu toate cuvintele se corelează cu, adică exprimă, noţiunile), în morfologie, ca *parte de vorbire*, în sintaxă, ca *parte de propoziţie*.

Deşi pare anterior unităţilor sintactice (propoziţii, fraze), care se construiesc cu şi din ele, cuvântul rezultă, de fapt, şi din analiza (segmentarea) acestora. De aici, una din definiţiile cuvântului: "orice fragment care are

Scanned with OKEN Scanner

autonomie faţă de enunţ, prezintă o distribuţie (vecinătate, combinaţie) proprie, poate fi substituit cu o unitate similară şi este permutabil", pentru cuvintele flexibile adăugându-se precizarea că, de fapt, cuvântul este „mulţimea (ansamblul) formelor de flexiune", adică „fragmentul autonom de enunţ denumit cuvânt este şi un ansamblu (o mulţime) de forme şi valori legate între ele" (I. Coteanu).

În lexic, cuvintele se studiază în sine (relaţia cuvântului, înţeles ca unitate a celor două laturi, cu noţiunile şi reprezentările, numărul de sensuri, tipuri de sensuri lexicale), dar şi în relaţiile pe care le întreţin fie pe baza formei (învelişului sonor), fie pe baza sensului lexical, fie pe ambele baze.

74. LOCUŢIUNILE

Grupuri de două sau mai multe cuvinte (autosemantice sau/şi instrumente gramaticale) care (prin „sudura" sensurilor lexicale ale componentelor într-unul singur şi, deci, nou, sau a uneltelor gramaticale între ele, cu slăbirea sau anularea sensului lexical) capătă trăsăturile formale şi funcţiile (rolurile) sintactice ale unui cuvânt simplu. La origine, îmbinări (construcţii) sintactice libere, prin procesul de lexicalizare sau şi gramaticalizare, ele devin indivizibile (chiar dacă sunt analizabile, dar numai „etimologic") morfologic şi, mai ales, sintactic; echivalente (nu substitute) ale unor cuvinte simple; trăsături nou dobândite: ordine fixă, ireversibilă, a componentelor, interzicerea intercalărilor (cu excepţia unor locuţ. verbale), a substituirilor, a permutărilor (repeziţionărilor) etc.

După apartenenţa morfologică a cuvântului simplu cu care echivalează (sau ar putea echivala, căci nu toate sunt substituibile), se repartizează şi ele pe **pv**. Cunosc, în inventarul lexical prelucrat morfologic, locuţiuni nouă din cele zece **pv** (excepţie făcând articolul). Numai locuţiunile prepoziţionale şi conjuncţionale, lipsite de sens lexical *deplin* (căci unele îl păstrează încă: *în faţa, împrejurul* etc.), nu au şi funcţii sintactice, toate celelalte fiind funcţionale.

Locuţiunile nu sunt omogene ca structură (modele formative), ca flexibilitate, ca inventar mai ales (căci nu toate sunt lexicalizate pentru a avea un singur sens: *a sta în umbră* – locuţ.vb., *a sta la umbră* – îmbinare sintactică liberă), şi nu toate sunt gramaticalizate suficient (în cazul celor instrumentale) pentru a se comporta, să zicem, ca o conjuncţie simplă, cf. *în caz că* – locuţ.conj. şi *în cazul/că* etc.).

Majoritatea – creaţii pe terenul limbii române (cele „populare"); unele – culte, eventual calchiate (copiate) după modele existente în alte limbi. Mărci ale

Scanned with OKEN Scanner

registrului stilistic al comunicării; în plus, cele corespunzătoare pv autosemantice, posedă un plus de expresivitate.

Inegale, numericeşte, de la o pv la alta. Cele mai multe, la verbe, adverbe şi, mai ales, la prepoziţii şi conjuncţii. Ca să aparţină unei sau altei pv, nu e obligatoriu ca o locuţiune să cuprindă şi un cuvânt din acea pv (cu excepţia celor verbale, care înglobează şi cuvinte de „umplutură", ca pron.cu val. neutră *o* şi care se lasă „despicate" prin cuvinte din exterior).

Exemple (pentru tipare formativ-structurale) de locuţiuni: **1. substantivale**: *aducere aminte* etc. (pe baza unui fost infinitiv lung); *bătaie de cap*, *punct de vedere* etc.; *luatul peste picior; cai verzi pe pereţi, făcătorul (un făcător) de rele* etc.; **2. adjectivale**: *de treabă, din topor, fel de fel, ca aceea, de nimic, al dracului, a naibii* etc.; **3. numerale** (fixe, invariabile), la unele specii: *câte trei, o dată, de două (trei...) ori, a doua (treia etc.) oară*; **4. pronominale** (la cele de politeţe şi, mai ales, nehotărâte: *cine ştie cine* „cineva" (*cine ştie cui* „cuiva") etc.; *câte şi mai câte (câte toate), nimica toată, te miri ce, nici, ţipenie (picior) de om* etc.; **5. verbale**: *a pune la cale, a o lua la fugă, a spăla putina, a coşi în bătaie, a avea de gând, a băga de seamă* etc.; **6. adverbiale**, numeroase şi cu diverse scheme; **7. interjecţionale**. Cele prepoziţionale şi conjuncţionale se pot realiza pe bază de subst. (*faţă de; în loc să*), adverbe (*departe de; măcar că*), adj. (*relativ la, potrivit cu*), pron. nehot. (*cu tot; cu toate că*), iar cele conjuncţionale, pe bază de prepoziţie (*până ce, până unde* etc.).

75. POLISEMIA

Fenomenul de existenţă în limbă *a unora şi aceloraşi cuvinte* cu două sau mai multe sensuri.

• **Notă:** Secvenţa subliniată previne asupra confuziei cu omonimia).

Capacitatea şi „obligaţia" *unuia şi aceluiaşi cuvânt* de a avea mai multe sensuri se explică prin ritmul extraordinar de lent al evoluţiei limbii (faţă de schimbările din societate şi de gândire), ca şi prin limitele memoriei omeneşti (dacă pentru fiecare sens s-ar crea o expresie fonetică nouă, lexicul acesta uriaş n-ar fi mânuibil).

Oricât de multe sensuri (verbul *a face* are 46 sau 47 de înţelesuri) ar exista într-un cuvânt polisemantic (bogăţie numită „pletoră semantică"), ele se grupează, se ordonează, mai exact, se ierarhizează în perechi, fie ca succesiune (ordine de apariţie) şi filiaţie, deci în timp (sau diacronic), fie ca mod de coexistenţă la un moment dat, într-o aceeaşi perioadă (sincronic).

Scanned with OKEN Scanner

Din primul punct de vedere: **I.** 1. **sens primar** – iniţial (chiar etimologic) şi 2. **sensuri derivate**, născute din sau pe baza ori în locul celui dintâi (*a cântări*, la început, „a stabili greutatea unui obiect cu ajutorul *cântarului*", ulterior, „a chibzui"; *inimă* „suflet, viaţă" (ca lat. *anima*), apoi „cord"; *prost*, la început „simplu", azi „nepriceput" etc.).

Din celălalt punct de vedere: **II.** 1. **sens de bază (principal, fundamental)** – cel mai frecvent la un moment dat; 2. **sens secundar**, mai puţin frecvent, chiar periferic (*babă*, regional, „ciupercă roşie..."; poate fi şi cel primar şi etimologic, azi învechit: *carte* „scrisoare): **III.** 1. **sens propriu**, cel noţional (trimiţând la obiectul pentru denumirea căruia a fost creat cuvântul dat: *cruce* etc.); 2. **sens figurat**, obţinut din transferul unui nume de la un obiect (o acţiune) la altul (alta), fie prin asemănare (sens figurat *metaforic*: *ac* (de cusut) – *ac* (de brad etc.), fie prin învecinare în timp sau spaţiu (sens *metonimic*: *clasă* „colectiv de elevi" etc.), fie prin cuprinderea cantitativă a unuia în celălalt, ca parte în întreg sau invers (sens *sinecdotic*: *acoperiş* „adăpost etc.); **IV.** 1. **sens denotativ**, de regulă cel propriu şi noţional, existent în toate întrebuinţările cuvântului, deci liber de orice influenţă a contextului (*mamă* „femelă care a dat naştere unui pui") şi 2. *conotativ*, de regulă afectiv şi expresiv, constând în asociaţiile suplimentare în jurul denotaţiei (*mamă*, şi ideea de „protecţie, sprijin" sau şi ideea de „blândeţe, duioşie".

Mai există şi **V.** 1. **sensuri proxime**, uzuale, curente (*lună* „steaua cea mai mare din cer") şi 2. **sensuri depărtate** (chiar ştiinţifice): *lună* „satelit natural al Terrei, care efectuează o revoluţie..."). La aceste tipuri de sensuri lexicale se adaugă şi sensurile gramaticale (dar care se studiază în gramatică).

Clasificările de mai sus parţial se suprapun, dar şi diferă. Din ele rezultă însă modul de organizare a înţelesurilor, ca şi punctele de vedere asupra unui sens (arhaic, regional, terminologic, popular, cărturăresc sau livresc, argotic etc.).

Cum se ştie, polisemia este una din „sursele" de alimentare a omonimiei, sinonimiei şi antonimiei.

76. RELAŢII SEMANTICE DINTRE CUVINTE

În vocabular, cuvintele nu rămân izolate, ci întreţin între ele relaţii bazate pe sens şi, evident, pe formă (corp fonetic). Se obţin, astfel, grupări („câmpuri") lexicale, subansambluri mai ample sau mai restrânse (ca număr de cuvinte legate în serii), cunoscute sub numele de *omonime, paronime, sinonime* şi *antonime*.

Scanned with OKEN Scanner

Ca şi polisemia (vezi **75**), omonimia (în măsură redusă, paronimia), sinonimia şi antonimia sunt factorii de organizare, mai exact, de *sistematizare* a vocabularului.

● **I. OMONIMELE** sunt cuvinte coincidente (total sau parţial) ca formă şi diferite semantic. *Lexicale* (când aparţin aceleiaşi părţi de vorbire: lac_1 „întindere de apă" şi lac_2 „vopsea" etc.); *lexico-gramaticale* (când ţin de **pv** diferite: vie_1 – vie_2 (adj.) – vie_3 (verb) etc.). Cele morfologice (eu *bat* – ei (ele) *bat* ţin de flexiune.

Totale (coincidente în toate formele lor: cf. lac_1 şi lac_2); *parţiale, cu diferenţe formale în flexiune* ($corn_1$ – pl. *coarne*; $corn_2$ – pl. *corni*; $corn_3$ – pl. *cornuri* etc.). *Omografe* (când se scriu la fel, dar diferă fonetic: $úzuri_1$ – $uzúri_2$ etc.); *omofone* (când se rostesc la fel). Surse: 1) evoluţii fonetice identice ale unor cuvinte diferite: lat. *majus* – rom. mai_1; lat. *malleus* – rom. mai_2 „ciocan"; lat. *magis* – rom. mai_3 (adverb); 2) împrumuturi: *lin* (adj., latin) – *lin* (nume de peşte; slav) etc. Căi de evitare (din cauza eventualelor confuzii): 1. morfologice, prin crearea de plurale diferite (cap_1 – *capete*, cap_2 – *capi*, cap_3 – *capuri*; $cot_{1,2,3}$ – pl. *coate, coţi, coturi*) sau de formă cazuală (*soro!*$_1$; *soră!* „asistentă") ori verbală ($acord_1$ – $acordez_2$ etc.); 2. derivative (*porumb* şi *porumbel*; *pescar* şi *pescăruş*); 3. sintactice: (în Mold.) *chiper* „ardei"; dar *chiper negru* „piper"; *mere* (pl. lui *măr*) şi *m(i)ere de albine* etc.

O sursă a omonimiei este şi polisemia; unul din sensuri îşi pierde „veriga" semantică de legătură cu celelalte şi constituie un cuvânt nou, omonim cu cel în cauză. Între sensurile „aerostat", „sferă de cauciuc subţire", „vas de sticlă"; „minge" există o notă comună, deci, cuvântul *balon* rămâne acelaşi, dar polisemic; în schimb, între $broască_1$ „animal amfibiu" şi $broască_2$ „mecanism la uşă" s-a pierdut veriga de sens, ele devenind omonime (cf. şi $afecţiune_1$ „dragoste, ataşament" şi $afecţiune_2$ „boală" etc.).

● **II. PARONIMELE** – cuvinte coincidente parţial ca formă (deşi slab diferenţiate, printr-un sunet sau grup redus de sunete) şi diferite semantic (cu condiţia unei legături de sens: *gară-pară* sau *pară-bară* nu sunt paronime). Diferenţiator poate fi sunetul final (*familial-familiar* etc.), *iniţial (emigra-imigra)*, medial (*exulta-exalta*). Există atracţii paronimice între cuvinte, împletite şi cu etimologia populară (*remuneraţie-renumeraţie* etc.).

● **III. SINONIMELE** – cuvinte (total) diferite formal, dar coincidente (parţial, mai rar total) semantic. Sinonime totale, aproximative şi individuale (stilistice, de autor sau doar de text). Organizarea în serii (cuiburi, şiruri))

Scanned with OKEN Scanner

sinonimice, cu un termen neutru şi cu ceilalţi marcaţi stilistic (cf. *cap-ţeastă, căpăţînă, bilă, bostan, dovleac, scăfârlie* etc.). Bogăţie excepţională de serii sinonimice în română, create din moşteniri latine (şi autohtone) şi împrumuturi (cf. *faţă-obraz-chip* sau *chip-fel-mod-manieră*); *dragoste-iubire-amor*; *cuvânt-slovă-vocabulă* etc.). Legături cu polisemia: cu cât un cuvânt e mai bogat în sensuri, cu atât are şanse mai multe de a stabili cu alte cuvinte relaţii sinonimice pentru sensurile date (*a face-a realiza-a îndeplini-a scrie-a curăţa-a aranja* etc.).

● **IV. ANTONIMELE** – cuvinte diferite formal şi *opuse* (nu doar deosebite) ca sens. De regulă, în perechi (serii binare): *acru-dulce; zi-noapte; a vorbi-a tăcea; înăuntru-afară; bun-rău*. Surse: cuvinte diferite prin origine (*a da-a lua; mare-mic*); obţinute prin derivare cu prefixe, cu *des-(coase-descoase), ne-(cinste-necinste), in-(cult-incult)* etc. Una din surse e şi sinonimia: *urât* e antonim cu *frumos*, iar prin acesta, şi *cu drag*; *bucurie* este sinonim cu *veselie* şi, prin acest fapt, se opune sinonimelor *necaz, tristeţe, supărare, mâhnire, ciudă, jale*.

77. VOCABULARUL FUNDAMENTAL ŞI MASA VOCABULARULUI

Împărţire de *ordin ierarhic* a lexicului, după importanţă şi frecvenţă de întrebuinţare etc. Din acest punct de vedere, lexicul românesc (de la cca. 120.000 de cuvinte, ca în DEX, până la 300.000 de cuvinte sau şi mai multe într-un dicţionar tezaur) se divide în două grupe inegale: **1.** un nucleu („miez"), numit *vocabular fundamental* sau *fond lexical principal*, (foarte redus numericeşte (după statisticile lui Al. Graur, cca. 1.500 de unităţi), dar care cuprinde: **1.** cuvinte ce denumesc aspecte ale realităţii vitale pentru om şi, ca atare, exprimă noţiuni indispensabile pentru gândirea şi comunicarea omului în colectivitate; **2.** care, ca atare, circulă pe tot teritoriul de limbă, fiind cunoscute şi utilizate de toţi membrii comunităţii; **3.** care, pentru a îndeplini condiţia de sub **2**, trebuie să fie vechi; **4.** care, în principiu, sunt polisemantice (fiind puţine la număr, ele trebuie să dezvolte un număr cât mai mare de sensuri lexicale); **5.** care (în urma unora dintre condiţiile de mai sus) au reuşit să dea naştere la familii lexicale sau/şi să genereze locuţiuni şi expresii. Criteriile nu sunt exclusive, nici suficiente (luat fiecare în parte), ci complementare şi compensatorii; **2.** *masa* (sau *restul*) *vocabularului*, tot ce este în afara nucleului de mai sus.

Stabilirea vocabularului fundamental. Ilustrarea grupurilor tematico-semantice de cuvinte care îl constituie, dar şi a elementelor latine moştenite în raport cu unele autohtonisme şi, mai ales, cu împrumuturile străine din el.

Scanned with OKEN Scanner

Nu se identifică cu *vocabularul activ* (opus celui *pasiv*), acesta acoperind o sferă mai largă (şi *vocabularul disponibil*, care gravitează în jurul celui fundamental, fiind activizat în întrebuinţare într-o perioadă sau alta; din acesta, unele cuvinte pătrund în fondul lexical principal, cf. *maşină, radio* etc., după cum altele pot fi transferate în masa lexicului).

Ilustrarea, succintă, a componentelor masei vocabularului (fără să se acopere toate diviziunile posibile în lexic: literar-popular, popular-regional, actual (şi neologic)-arhaic; terminologic-neterminologic (lexic comun) etc.).

78. DERIVAREA

Înnoirea lexicului este o necesitate, sub "presiunea" schimbărilor din societate şi, mai ales, din gândire (schimbări care provoacă şi "sărăcirea" lui, prin arhaizarea unor cuvinte etc., diminuare care cere compensaţii). Vocabularul (ca înmagazinare a întregii culturi a unei comunităţi) se primeneşte în permanenţă (cu excepţia celui fundamental). Procedeele sunt: 1. **externe** (împrumuturi de cuvinte de-a gata, şi cu formă şi cu sens, numite "integrale", sau numai de sensuri, zise calcuri semantice ori de structură, toate *neologisme* la vremea transferării lor din limbi străine în limba împrumutătoare, dar, apoi, treptat indigenizate şi, eventual, învechite);

• **Notă:** Neologisme sunt, însă, şi toate creaţiile interne ale românei, aşa-numitele "ocazionalisme" înainte de încetăţenirea lor.

2. **interne** (a. *derivare*; b. *compunere*; c. *conversiune* sau *schimbare a valorii gramaticale*.

Româna ocupă o poziţie "echilibrată": nici "paradis" al împrumuturilor, nici "refractară" la ele, ea asimilând "creator", în doze variate de la o epocă la alta, mai ales după impunerea modelului latino-romanic, o sumă imensă de cuvinte din limbi străine, dar şi-a promovat, neabătut, procedeele interne.

DERIVAREA este un procedeu intern de creare de cuvinte noi prin adăugarea la cuvintele deja existente (rădăcini, teme) de sufixe, prefixe sau şi de sufixe şi prefixe (acest din urmă procedeu derivativ numindu-se *parasintetic*). Concepte necesare: 1. **bază de derivare**: orice cuvânt preexistent de la care se creează un cuvânt nou prin procedeul dat; 2. **rădăcină**: parte ireductibilă (neanalizabilă în părţi mai mici) a cuvântului, purtătoare a sensului lexical şi, de aceea, rămasă neschimbată în cursul flexiunii şi al derivării (exceptând unele alternanţe fonetice din interiorul ei, care n-o modifică, însă, până la nerecunoaştere, cf. *cal* - pl. *ca-i*; *oaie*, pl. *oi* etc.); 3. **temă** (denumire parţial

Scanned with OKEN Scanner

sinonimă: **radical**): **rădăcină** + **afix** (**sufix**, **prefix**, sufix şi două prefixe etc.); şi ea, purtătoarea *noului sens lexical* (cf. *încânta*, *nebun* etc.), şi ea servind, la rândul ei, nemijlocit ca bază pentru noi derivate (cf. *încânta* > *încântător* etc.; *nebun* > *nebunie*, *înnebuni* etc.); 4. **sufix** - sunet sau grup de sunete adăugat la o rădăcină sau la o temă, care conferă cuvântului astfel creat un sens lexical (sau gramatical, căci există asemenea sufixe, practic în flexiunea verbului: *-ez*, *-esc* (*-ăsc*), *-ră-* etc.): *frăţie* faţă de *frate*, *lemnos* faţă de *lemn* etc.; 5. **prefix** - grup de sunete (uneori un singur sunet) înzestrat cu o semnificaţie abstractă, ataşat înaintea unei rădăcini sau teme, obţinându-se un cuvânt nou (*bunic* > *străbunic*; *demn* > *nedemn* etc.). Prefixele au valoare numai lexicală (derivativă), căci creează exclusiv cuvinte noi. Sufixele au, în plus, şi valoare gramaticală, producând numai *forme flexionare ale aceluiaşi cuvânt* (chiar dacă, după unele opinii, anumite prefixe ar genera nu cuvinte noi, ci superlative absolute la unele adjective: *străvechi*, *ultrarapid* etc.).

- Situaţia **prefixoidelor** (pseudoprefixe, false prefixe), care ar ţine nu de derivare, ci de compunere (*telecomandă* etc.).

- Clase semantice ale sufixelor (semnificaţia lor, abstractă, regăsindu-se în toate derivatele după modelul, tiparul formativ dat): diminutivale (inclusiv hipocoristice), augumentative, de agent, moţionale etc.

- Clase semantice ale prefixelor (cele negative interesând şi morfologia).

• **Note:** Derivarea prin adaos de sufixe sau/şi de prefixe se numeşte **progresivă**. Există şi o **derivare regresivă**, prin care se obţine un cuvânt nou prin suprimarea unui sufix: *îngheţ* < (*a*) *îngheţa*; *dezgheţ*; *cânt*, *simţ*, *auz*, *văz* etc. Unele formaţii sunt semi- ~ sau chiar neanalizabile pentru vorbitori, căci baza de derivare nu se mai foloseşte autonom (cf. *a-coperi* şi *des-coperi*; *în-chide*, *des-chide* şi *con-chide* etc.); altele, deşi analizabile pe terenul românei, pot fi, mai degrabă, împrumuturi (cf. *ciubotar* etc.).

79. COMPUNEREA

Procedeu intern de creaţie lexicală (de noi cuvinte), constând în sudarea, prin mai multe procedee, a două cuvinte autosemantice într-unul singur. Gradul de sudură poate fi diferit, de unde consecinţe asupra comportamentului morfologic al componentelor (dacă sunt cuvinte din părţi de vorbire flexibile).

Condiţia de a fi autosemantică fiecare componentă a compusului ar obliga ca şi derivatele cu prefixoide (pseudoprefixe, întrucât în limba de origine, latină sau greacă, ele erau cuvinte autonome: *auto*, *tele*, *super*, *arhi* etc.) să fie

Scanned with OKEN Scanner

încadrate în compuse (şi nu la derivate prefixale: *telecomandă. teleghidaj* etc.).

Modele de compunere (şi tipuri de compuse), ca rezultat apărând cuvinte *unice* care se încadrează la o **pv** sau alta: (pentru substantive): subst. + subst., al doilea putând fi în acelaşi caz cu primul sau în **G.**, **Ac.**; adj. + subst. sau subst. + adj. (*bunăvoinţă*, dar *coate-goale* etc.); verb + subst. (*papă-lapte* etc.); (pentru adjective) adj. + adj. (*ştiinţifico-fantastic, albastru închis* etc.); adverb + adj. (inclusiv de origine participială.): *binecunoscut*); (pt. adverbe) prep. + subst. (*după-amiază*) etc.

Compuse există şi la numerale (*treizeci*), pronume (mai ales nehotărâte), prepoziţii şi conjuncţii (la multe, sudura este deplină, componentele nemaifiind simţite ca atare).

Unele compuse nu mai sunt creaţii ale românei, ci împrumutate (*bleumarin* etc., din franceză., *capodoperă* etc., din franceză, *glaspapir* etc., din germană), oricum neanalizabile pentru vorbitorii de română; altele, create cu mijloacele limbii române, dar copiate sau traduse după modele străine): *binecuvânta* are la bază slavonul *blagosloviti* etc.

Compunerea prin abreviere, frecventă şi posibilă (mai întâi) în limbajul scris: (fostul) *C.A.P., P.D.S.R., C.F.R.*, dar extinsă şi în limbajul oral.

• **Notă:** Unele compuse pot fi „simţite" ca locuţiuni şi invers (cf., la adverbe, *harcea-parcea, talmeş-balmeş* sau *într-adevăr, într-una* „mereu").

80. CONVERSIUNEA

Procedeu intern de formare de cuvinte noi, obţinute prin scbhimbarea valorii gramaticale, adică prin transfer al unui cuvânt de la o parte de vorbire la alta. Sursă *a omonimiei lexico-gramaticale* (cuvintele omonime fac parte din **pv** diferite, spre deosebire de *omonimia lexicală*, în cazul căreia ele ţin de aceeaşi **pv**.).

Conversiunea produce unele *schimbări de formă* (adj.pron.în antepunere îşi pierde particula *-a*: *acest* băiat, faţă de *acesta*, adj.pron.pos., când e postpus imediat regentului, îşi pierde art.posesiv: *al meu*, dar băiatul *meu*; adv., neflexibil, primeşte articol şi se şi declină parţial: *bine – binele, binelui* etc.), *de semantică* (adj. substantivate nu mai prezintă însuşirea dependentă de un obiect, ci doar ca obiect: (om) *leneş*, dar *leneşul, un leneş, cel leneş*; verbele substantivate schimbă punctul de vedere asupra acţiunii, făcând-o "obiect": grâu *de cules*, dar *culesul* grâului etc.) şi, mai ales, de funcţie sint. (adj.pron. se va limita doar la funcţia de **A** adj. etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Principalul instrument al conversiunii: articularea (cu art.hot., demonstr. şi nehot.), (uneori) desinenţe (ca *-uri*: *ofuri* etc.); (drept consecinţe) noi posibilităţi de combinare cu alte cuvinte, o nouă flexiune sau pierderea celei vechi, noi funcţii sint.).

Principala direcţie (ca număr şi efecte), *substantivarea*. Se pot substantiva, în principiu, cuvintele din toate celelalte **pv**: a) adjective; b) unele pronume (*eul, sinea, nimicuri* etc.); c) unele numerale („*Sutele* mărită slutele." etc.); d) verbe, la fostele infinitive lungi (*sosire, cântărire*, altele analogice: *cramponare* etc.), la supin; e) adverbe (*binele, răul*); f) interjecţii (*oful, un of, ofuri*) etc. Invers, subst. se converteşte în: 1) adjectiv (proba fiind gradele de comparaţie sau şi flexiunea) *bărbat, bărbată* etc., (*mai bărbată*) etc.

• **Notă:** Tot conversiunii i se datorează obţinerea de locuţ. adj. din genitive substantivale (*al, a, ai, ale dracului, mai (cel mai, foarte) a dracului* etc.) sau din Acuzative prepoziţionale (*de ispravă, mai de ispravă* etc.; 2) adverbe: a) de timp; b) de mod (gol *puşcă* etc.); 3) prep. (*graţie*); 4) (prin vocative) interjecţii etc.

ADJ. ← 1) subst., 2) (multe specii de) pronume, 3) verbe la part. şi ger., 4) adverbe etc.
ADJ. → 1) subst., 2) adverbe etc.
PRON. → subst., adjectiv etc;
VERBUL → 1) subst.(postverbale); 2) adj.(prin part. şi gerunzii); 3) adverbe etc.;
ADV. ← 1) subst.; 2) adj.; 3) (forme nominale de la) verb.
ADV. → (se transformă în) 1) subst.; 2) adj.; 3) prepoz. şi locuţ. prepoz. etc.

Conştientizarea conversiunilor este esenţială pentru exactitatea analizelor morfo-sintactice.

81. ÎMPRUMUTURILE

Cuvinte preluate integral (ca un tot, cu ambele laturi, fonetică şi semantică) sau numai cu o latură (semantică) din alte limbi, cu care româna a venit direct sau indirect în contact (prin convieţuiri de populaţii, vecinătate geografică, prin relaţii economico-comerciale, politico-administrative, culturale etc.). O cale absolut necesară (alături de procedeele interne) de înnoire permanentă a masei vocabularului. În momentul apariţiei lor, ele sunt *neologisme* (cum sunt şi cele de creaţie internă); prin acceptare şi generalizare, ele încetează de a fi *ocazionalisme*, instalându-se legitim în sistemul lexical al limbii, unele pătrunzând în vocabularul fundamental.

Scanned with OKEN Scanner

Cuvintele străine, ca să nu rămână „barbarisme", se adaptează fonetic, se încadrează morfologic şi se asimilează semantic. Poziţia lor semantică depinde de calitatea lor de *împrumuturi necesare* (cognitive), pentru care româna nu avea (sau nu are) corespondente, sau de împrumuturi care vin doar să dubleze (sau să tripleze etc.) sinonimele preexistente (cf. *boier*, neologism prin s. VIII-IX, dar *amor*, faţă de mai vechile *dragoste, iubire* etc.).

Împrumuturile ţin şi de *stratificarea etimologică* a lexicului românesc: cuvintele latine moştenite – elemente de *strat*, cele preluate în traco-romanică (sec. V-VII) – elemente de *substrat* (*moş, viezure* etc.), cele sud-slave vechi de tip bulgar (s. VIII-X/XI), precum *babă, grijă, bolnav, dovedi, hrăni* etc. – element de *superstrat*; toate celelalte influenţe lexicale – element de *adstrat*.

Mai toate, sunt influenţe doar în vocabular (altele, şi în fonetică, foarte puţin în morfologie şi sintaxă, în derivare). Dintre ele, doar unele cuvinte de origine sud-slavă (veche bulgară), ca *a trăi, a iubi, a munci* etc., maghiare (*talpă, gând, a cheltui, oraş, hotar* etc.), greceşti (bizantine şi fanariote), ca *folos, ieftin, condei, frică* etc., latine literare (savante), ca *naţiune, cultură, film, taxă, cauză* etc. au pătruns în fondul lexical principal, alături de cuvinte latine moştenite şi câteva din substrat (*buză, guşă, ceafă, grumaz* etc.).

Influenţa veche slavă (sud-slavă bulgară), cu caracter oral şi popular (sec. VII-XI/XII), plus influenţă slavonă (cărturească) din sec. XIV-XVII) şi influenţe slave regionale.

Influenţă maghiară (cu începere din sec. XI/XII), unele împrumuturi generalizându-se în română (*fel, chip* etc.). Influenţă grecească: medio-grecească (bizantină), din sec. X-XIV (*folos, prisos, arvună, agonisi, urgie* etc.) şi fanariotă (sec. XVII-XIX): *partidă, zaharisi, tipografie* etc.). Influenţă turcească (osmanlâe), din sec. XVI-XIX, unele turcisme generalizându-se (*cafea, lighean, chiftea, halva*). Influenţa germană (din sec. XII) a continuat şi mai târziu, pe cale savantă.

După cea veche sud-slavă (populară), cea mai importantă şi masivă influenţă a fost cea *latino-romanică* (din partea limbilor latină, franceză, mai puţin, italiană), începută cu Şcoala Ardeleană şi exercitată intens, în tot sec. al XIX-lea până azi. Influenţă savantă (livrescă, cultă), care a îmbogăţit, diversificat, modernizat şi chiar internaţionalizat lexicul românesc. Pentru română, toate aceste împrumuturi latino-romanice (de pe la finele sec. al XVIII-lea) sunt considerate, în bloc, *neologisme* (mai ales cele referitoare la viaţa culturală). Cea mai însemnată – influenţa franceză.

Împrumuturi (calcuri) semantice (sensul de „omenire" în rom. *lume*–calc din slavă etc.) sau şi de structură (model): *cal-putere*, copie după engl. *horse-power* etc.

Scanned with OKEN Scanner

D. ROSTIREA (FONETICA) ŞI SCRIEREA

§2. CLASELE DE SUNETE ALE LIMBII ROMÂNE

Sunetele alcătuiesc suportul şi „vehiculul" material (perceptibil senzorial, cu urechea) al oricărei informaţii formulate şi transmise prin limbă, adică prin acte de vorbire în aceasta.

• **Notă:** Sunetele, deci substanţa sonoră, fonică, nu alcătuiesc ele înseşi limba; ele devin fapte de limbă numai dacă li se asociază un înţeles mental, dar aceste semnificaţii psihice n-ar putea fi comunicate în absenţa lanţului fonetic, şirului sonor, vocal, al vorbirii.

Mulţimea de sunete, oricât ar varia acestea de la o regiune la alta, de la un vorbitor la altul, la acelaşi vorbitor în momente diferite, în contexte diferite etc., întrucât sunt produse prin procese psihice (comenzi venite din scoarţă spre aparatul fonator), se lasă grupată (pe baza asemănărilor şi deosebirilor) în trei clase:

◇ I. **VOCALE**: 1. *sunete de deschidere* (curentul de aer fonator, care intră în vibraţie în laringe şi se modifică în cavitatea bucală sau/şi în cea nazală, iese nestânjenit pe traiect); 2. de aceea, ele sunt **tonuri** (vibraţii periodice sau duble); 3. graţie proprietăţilor de mai sus, ele sunt **silabice** (pot constitui, chiar şi singure, vârful, centrul, nucleul unei silabe).

Româna are şapte timbre vocalice tipice (indiferent de variaţiile lor): *a, e, i, ă, î, o, u*.

◇ II. **CONSOANE**: 1. *sunete de închidere* (curentul de aer întâmpină obstacole, închideri totale sau parţiale ale canalului, pe care trebuie să le învingă); 2. (de aceea, acustic) ele sunt **zgomote** (vibraţii cu frecvenţe şi amplitudini diferite); 3. (drept consecinţă a trăsăturilor 1) şi 2), **asilabice** (la rostire izolată, cu o „vocală implicită).

Româna posedă 22 de consoane – tip (indiferent de variaţii).

◇ III. **SEMIVOCALE**: vocale „înjumătăţite", adică mai puţin intense, mai închise şi mai scurte decât cele pline (pleofone, plenisone). Patru din cele şapte vocale se pot înjumătăţi: *i, e, o, u* (fonetic notate cu un semicerc cu deschidere

Scanned with OKEN Scanner

în jos, plasat sub ele: *į*, *ę* etc.). *Asilabice*, ele se grupează cu vocalele pline în aceeaşi silabă, dând naştere la diftongi, ascendenţi (dacă se termină în vocală plină: *ia*), descendenţi (dacă se termină în semivocală (*ai*). Româna literară are 23 de diftongi (10 ascendenţi şi 13 descendenţi). O varietate a semivocalei *i* este *-i* şoptit de după consoane din finalul cuvintelor (*pomi, buni, rupi* etc., dar şi *nimeni, azi, ori* etc.). Există şi grupuri de trei timbre vocalice (o vocală şi două semivocale), rostite, de asemenea (deci, ca şi diftongii) cu o singură tensiune musculară în aceeaşi silabă. Româna literară are 8 triftongi: *eoa* (ca în *leoarcă*), *ioa* (ca în *duioasă*), *eai* (ca în *ne-ai dat*), *eau* (*beau* etc.), *iai* (*i-ai dat*), *iau, iei*, (*miei* etc.), *oai* (*turcoaică*) etc.

SILABA este cea mai mică şi cea mai importantă unitate fonetică de grupare a sunetelor, fiind formată dintr-o vocală ca centru, nucleu, şi înconjurată de consoane, elemente marginale ale silabei (sunt şi alte definiţii ale silabei).

Împărţirea fonetică cu cea ortografică a cuvântului în silabe nu coincid perfect (îndeosebi la cuvintele care conţin în interior grupuri de consoane: *pum-nul* etc.). Cuvintele sunt *monosilabice* (puţine: *o, un, şi* etc.), *bi- (frate), tri-(inimă)* şi polisilabice(*înnebuni*).

83. HIATUL – IMPLICAŢII ÎN ORTOGRAFIE

Fenomen fonetic constând în succesiunea nemijlocită, în interiorul cuvântului (sau între cuvinte învecinate), a două vocale „pline" (pleofone, plenisone). Acestea, fiind silabice, se repartizează la silabe diferite (pe care tocmai ele le creează), ceea ce naşte o „ruptură" în desfăşurarea lanţului fonetic ca suport şi „vehicul" al informaţiei de transmis prin actul de vorbire.

Graniţa (tăietura, jonctura) silabică, astfel creată, pare a incomoda (mai ales în interiorul cuvintelor) fluenţa, cursivitatea vorbirii. Oricum, limba română a fost „alergică" la hiat şi, în cursul evoluţiei sale, l-a evitat din răsputeri prin mai multe procedee, precum:

– **eliziunea** (elidarea), adică suprimarea primei vocale din hiat (când acesta se producea între cuvinte, amuţea vocala finală a cuvântului precedent): *mă am* (dus etc.) > *m-am* (dus etc.); *se a* (făcut doctor) > *s-a*... etc.;

– **afereza**, eliminarea vocalei a doua din hiat: *colo în* (vale) > *colo-n*; *du-te în* (casă) > *du-te-n* (...) etc.

Prin acest fenomen de fonetică sintactică se obţin cuvinte foneticeşte unice (din nevoia de grupare în aceeaşi silabă a consoanei rămase singură, a unei foste silabe în care *i-* postconsonantic a ajuns semivocală, ca în formele atone ale unor

Scanned with OKEN Scanner

pronume: *dându-mi* etc.), care se cer semnalizate în scris ca rezultând din „sudura" a două cuvinte lexical şi morfologic distincte. Semnalul grafic este cratima, linioară atât de unire, cât şi de despărţire, bine cunoscută tuturora din ortogramele şcolare, de tipul *la* (prep.) şi *l-a* (văzut), *sau* şi secvenţa fonetică omofonă (dar nu şi omografă) *s-au* (dus), *cei* şi *ce-i* (vei face), *cai* şi *c-ai* (plecat) etc. Prin proiecţia ei înspre vorbire, nu întâmplător cratima a fost numită, cu temei, în lucrări mai vechi, „linioară de unire şi de despărţire" (ultimul rol revenindu-i limbajului scris);

– **sinereza** (sinizeza), transformarea uneia din vocalele aflate în hiat în semivocală, deci gruparea celor două timbre vocalice într-o singură silabă, aceasta rostită printr-un singur efort (act) expirator, ceea ce, evident, uşurează rostirea: *te am* (văzut) > *te-am* (...); *teatru* (iniţial, trisilabic, azi bisilabic) etc.;

– **epenteza**, introducerea între cele două vocale pline a unei semivocale, iarăşi pentru uşurarea rostirii prin eliminarea pauzelor impuse de silabaţie: din lat. *ovem* (**Ac.** lui *ovis*) a rezultat, prin prefaceri fonetice, *oae*, azi *oaie*; *familia* > *femee*, azi *femeie* etc.

• **Notă:** Nu sunt hiaturi vecinătăţile dintr-o vocală plină şi o semivocală („El este iertat".). În plus, limbajul scris „maschează" – printr-un tribut plătit principiului etimologic în ortografia noastră – o serie de diftongi (*ie* în *el, ele, eram, erai* etc.) şi chiar triftongul *ieį* (ca la scrierea pron. *ei*; ca atare, în secvenţe fonetice de tipul *ei au* (fost) nu avem hiat, căci *i* din *ei* este semivocală. În *viaţă*, de pildă, nu există hiat (cum ar sugera scrierea), ci un diftong (*ia*), cuvântul fiind bisilabic (chiar dacă ar fi trisilabic, el ar conţine un diftong nesemnalat în scris: *vi-ia-ţa*).

În schimb, limba română modernă, mai ales cea scrisă, reprivilegiază, prin importul masiv de neologisme latino-romanice, situaţiile de hiat: *alee, idee, epopee; poet, poezie; influenţă*. Erorile de scriere, de tipul *ideie, poiet* etc. sunt aservite pronunţiei, aceasta parţial „scuzabilă" prin aceeaşi tendinţă (nevoie) de evitare a hiatului. Totuşi, limbajul scris, conservator faţă de rostire, reprezintă, în lumea contemporană, prima „carte de vizită" a oricărui vorbitor.

84. NOŢIUNILE DE "GRAFIE" ŞI "ORTOGRAFIE". PRINCIPIILE ORTOGRAFIEI

Definită, în dicţionar, ca „mod de redare în scris a cuvintelor; scriere" (DEX), noţiunea de „grafie" poate fi nuanţată, prin raportări la rostire, pe de o parte, la conceptul de „ortografie" pe de alta. Limba (şi cea literară) dispune de

Scanned with OKEN Scanner

două modalităţi de realizare: ca exprimare orală şi ca limbaj scris. Scrierea se bazează pe pronunţie, fără să o reproducă pe deplin (să o „fotografieze"). Dar, întrucât menirea literelor este de a fi simboluri convenţionale ale sunetelor, raportul dintre acestea şi litere intră în preocuparea GRAFIEI, care stabileşte procedeele generale aflate la dispoziţia scrierii pentru notarea pronunţiei, felul de a citi literele izolate (deci, a afla sunetele „ascunse" în spatele lor, aceleaşi litere citindu-se diferit în limbi diferite), valorile (de bază şi secundară) ale acestora (litere care notează mai multe sunete, grupuri de litere pentru un singur sunet) etc.

ORTOGRAFIA („dreapta scriere") stabileşte scrierea unică general admisă a cuvintelor (formelor, părţilor lor), pe când grafia determină doar posibilităţile de care dispune scrierea pentru proiecţia sunetelor şi a grupurilor de sunete, independent de valoarea lor. Ortografia foloseşte posibilităţile oferite de grafie, stabilind doar una sau alta dintre notaţiile posibile pentru un sunet. Sistemele ortografice diferă între ele tocmai prin modul în care exploatează posibilităţile grafice (cf. marile reforme ortografice de la noi din anii 1881, 1904, 1932 şi 1953, cu adaosul din 1965).

Ortografia, destinată uzului de masă, vizează nu sunete izolate, ci lanţuri de sunete asociate cu sensuri şi de aceea ea recurge la mijloace nelegate de pronunţie (de pildă, la majuscule: *puica-Puica* etc.) sau ignoră unele componente ale vorbirii (de ex., accentul). Deservind societatea întreagă (spre deosebire, bunăoară, de transcrierea fonetică din uzul foneticienilor sau de stenografie), ortografia îşi elaborează norme general obligatorii şi are obligaţia de a fi stabilă, rămânând şi conservatoare (în urma schimbărilor din pronunţie).

Când serveşte la fixarea, proiecţia în scris a *rostirii contemporane*, ortografia este *fonetică* (Eliade: „scriem pentru cei vii, nu pentru cei morţi"), spre deosebire de cea *etimologică*, care reflectă stadii anterioare de evoluţie a limbii. De fapt, în scris nu notăm fiecare varietate a unui sunet, ci doar *sunete-tip* (a căror imagine auditivă o avem în minte şi care ne permite să recunoaştem sunetele altora); de aceea, ea este *fonologică* (notează fonemele şi nu variantele lor); de aceea am precizat că sunt 7 vocale şi 22 de consoane **tipice** în română. Principiul *fonetico-fonologic* se completează cu cel *morfologic* (care asigură identitatea cuvintelor şi formelor lor în diverse contexte, conservând simetria, regularitatea: *clujean* şi nu *clujan*, sufixul fiind *-ean*, *roşeaţă* (nu *roşaţă*), *oblojeală* (nu *oblojală*), pentru a nu se „distruge" suf. *-eaţă, -eală* etc.; *cheamă* şi nu *chiamă*, căci *ea* alternează cu *e*, *chema, chemător*, dar *piaţă*, pentru că diftongului *ia*

Scanned with OKEN Scanner

trebuie să-i corespundă *-ie: pieţi, pieţar* etc.; *creează* (nu *crează*), pentru a nu se altera nici rădăcina *cre-* şi nici suf. *-ează* ca în *lucrează*). Se aplică cu folos şi *principiul sintactic* (la scrierea grupurilor ca *nu mai* faţă de *numai* etc.), ca şi cel silabic (*cheamă*, dar, *chiar, maghiar*), precum şi *simbolic* (detaşarea grafică a numelor proprii, reliefarea unor segmente importante din comunicare etc.).

85. REGULI DE DESPĂRŢIRE A CUVINTELOR ÎN SILABE

Acestea nu privesc vorbirea (unde silabaţia e firească, dictată şi de fiziologia inspiraţiei şi expiraţiei), ci scrierea: limbajul scris impune, la trecerea dintr-un rând în altul imediat următor a unor segmente ale aceluiaşi cuvânt (ori ale unor grupuri de cuvinte), respectarea unor reguli (norme), care ţin nu atât de „estetica" dispunerii textului în spaţiul materialului de scris, cât de „simţul limbii".

Ele sunt precizate în îndreptare ortografice (asociate, de regulă, cu cele ortoepice) şi trebuie aflate de acolo. Aici sunt de precizat următoarele:

– diftongii şi triftongii, ca unităţi monosilabice, nu se divizează;

– în schimb, hiatul presupune, prin definiţie, graniţa silabică între cele două vocale pleofone învecinate nemijlocit: (*şti-inţă*, *insidi-os* etc.);

– la derivate se permite separarea componentelor (*in-e-gal*, şi nu *i-negal*; *ne-stabil* şi nu *nes-tabil* etc.);

– la sfârşit de silabă, în principiu, nu pot figura grupuri de consoane care să nu poată exista la iniţiala cuvântului (deci, şi a primei silabe a lui), ca atare: *jert-fă* şi nu *jer-tfă* (căci nu există vreun cuvânt cu iniţiala *tf*);

– există excepţii de la unele reguli, ca cea prin care, după o vocală, prima consoană dintr-un grup de două se repartizează la silaba anterioară, a doua, la cea următoare: grupurile *br, cr, tr, vr, dr, fr, gr* sau *bl, cl, dl, fl, gl, hl, pl, tl* etc. trebuie atribuite silabei următoare, dar grupurile *cţ, ct, pţ, pt* de după o consoană se divizează (*func-ţi-e, onc-tu-os* etc.);

– compusele se divid fără a se altera componentele: *drept-unghi* etc.;

– la elemente formative din morfologie se va asigura, de asemenea, identitatea acestora; *al cinci-lea* etc.

Scanned with OKEN Scanner

E. STILISTICA

§6. DENOTAŢIA ŞI CONOTAŢIA

Două noţiuni fundamentale ale stilisticii lingvistice (şi literare), folosite mai des în lexicologie (studiul ştiinţific al cuvintelor). Ca să le înţelegem, trebuie să ne reamintim locul şi rostul *cuvântului*: *un lanţ de sunete* (mai rar, un sunet sau două) se cuplează cu un *sens* (imaginea din mintea noastră despre ceva din afară: obiect, însuşire, acţiune, număr etc., acel ceva fiind *referentul* sau *denotatul* cuvântului); când nu vorbim, păstrăm în scoarţă numai imaginea acelui lanţ de sunete concrete (din vorbire). Sunt, deci, patru elemente:
1. *corpul sonor* (material, perceptibil cu urechea în vorbire sau cu ochiul la scriere); 2. *imaginea acustică* (sau auditivă), mentală, a lui; 3. *sensul*, asociat intim cu imaginea auditivă; 4. *obiectul* (referentul) a cărui imagine (reprezentare) din scoarţă este tocmai *sensul*. Cuvântul ca unitate a limbii constă numai din componentele *2* şi *3*, fiind, *în întregul lui*, *un semn* al obiectului (vorbind, manipulăm nu obiectele, ci *semnele* care le substituie în conştiinţa noastră).

• **Notă:** După constatările specialiştilor, imaginea obiectului şi imaginea fonică (sonoră) se pot şterge, în mintea noastră, reciproc; imaginea obiectului se poate confunda cu obiectul însuşi, învelişul sonor, cu imaginea auditivă din conştiinţă (ca în incantaţiile copiilor); invers, obiectul poate fi identificat cu cuvântul, atenţia noastră concentrându-se, atunci, asupra suportului fonetic al semnului. Asemenea estompări ale unei componente în favoarea alteia sau altora nasc ambiguităţi, deci, efecte stilistice.

DENOTAŢIA este o componentă şi o valoare a semnului drept cuvânt, bazată pe raportul dintre semn şi obiect. Prin acest termen (din lat. *denotare*) se are în vedere sensul general al cuvântului, în principiu, acelaşi pentru toţi vorbitorii, el coincizând cu sensul noţional, deci cu noţiunea exprimată; mai larg, acesta este *sensul explicit extensiv*, fără nici un fel de adaosuri suplimentare, de nuanţe semantice secundare şi speciale. Denotativ este cuvântul care trimite la obiect fără nici o referire, implicită sau sugerată, la proprietăţile organice sau deosebitoare ale obiectului. " Ca denotativ, cuvântul *mamă* nu este decât un strict şi sec termen de rudenie, desemnând femeia care are copii" (sau, mai larg, "femela cu pui").

Scanned with OKEN Scanner

Un limbaj pur denotativ nu există însă. Vorbitorul nu exprimă (nu comunică, informează) numai, ci se şi exprimă; în plus, mesajele sale sunt şi rodul unei elaborări individuale. Polară cu noţiunea primă este cea de „CONOTAŢIE" (< lat. *con-notare* „a desemna prin asociere, în plus"), preluată din filosofie şi logică (unde ea înseamnă nu o imagine *globală* a obiectului – aceasta e denotaţie –, ci un ansamblu de însuşiri ale obiectului considerat ca sens al cuvântului – semn sau însuşire gândite nedetaşat de obiect: cuvântul *alb* se referă la obiecte albe, dar exprimă, în primul rând, atributul „alb"). Conotaţia înseamnă o reprezentare suplimentară, o asociaţie emoţională care se leagă de un anume obiect, o idee pe care o sugerează sau o implică un obiect, adăugată la sensul explicit, cel denotativ, bazată, deci, pe o *asociaţie de idei*. *Mamă* se asociază cu ideea de „ocrotire, sprijin" sau cu cea de „blândeţe, duioşie, dragoste" (cf. „O mamă, *dulce* mamă..."); prin contrast, cuvântul *tată* se asociază cu ideea de „bărbăţie", „putere" etc.

Deci, *denotaţia* e numai colectivă, *conotaţia* este în primul rând, individuală, dar poate fi şi ea socializată. Nu toate cuvintele pot primi conotaţii, ca majoritatea numelor proprii (dar nu şi unul ca *Cezar, Napoleon, Hitler, Stalin, Plevna, Rovine* etc.); cuvinte care desemnează numai atribute (*albeaţă* etc.); majoritatea numeralelor. În schimb, un numeral ca *treisprezece* (sau şi *nouă, şapte*) nu rămâne o simplă poziţie cantitativă (între 12 şi 14), ci se înconjoară cu diverse asociaţii oculte. O bogată sursă de conotaţie o oferă, pe lângă omonimie (cf. reacţia prin „Seamănă, dar nu răsare."), mai ales polisemia, transferurile de cuvânt de la un obiect la altul fiind şi *metafora* (*bot* la animale, *bot* la barcă; apă *rece*, apă *caldă*, dar privire *rece*, primire *caldă*; haină *neagră*, dar zi *neagră*, gânduri *negre*; ban de *aur*, dar toamnă (cosiţă, mână, inimă, cuvânt etc.), *de aur* etc.) expresive fiind nu atât metaforele-denumiri: *coada* cometei, *rădăcina* cuvântului, *gîtul* sticlei, *cotul* apei etc., cât metaforele plastice şi generalizate: *o masă* de oameni, pădurea *doarme*, *incendiu* „revoluţie" etc. şi, cu deosebire, cele stilistice individuale („valurile *blonde* ale Nilului" etc.); *metonimia* (*limbă* – organ anatomic, *limbă* – instrument lingvistic; *tenor* – voce, *tenor* – cântăreţ etc.); *sinecdoca* (gură – organ, dar şi *o gură* în plus etc.).

Generează asocieri conotative şi celelalte figuri de stil: *epitetul*, ca nume tocmai al unei însuşiri (acţiuni) relevante, foarte importante pentru percepţia estetică a obiectului, *comparaţia, hiperbola* etc.

Variaţiile de conotaţii sunt infinite, fiind adesea greu de distins de sensurile denotative directe. Orice fapt de limbă are o valoare esenţială proprie, aceeaşi pentru toţi, dar ea se schimbă la fiecare vorbitor sau chiar dispare.

Scanned with OKEN Scanner

În sens foarte larg, prin CONOTAŢIE se înţelege impresia pe care o provoacă un fapt sau o serie de fapte de limbă în legătură cu interpretările sociale sau de specialitate ale acestora. Prezenţa într-un text *literar* contemporan a unor *arhaisme, regionalisme* etc. sau într-un text popular a unui *neologism* din lexicul savant, cult etc. – „semnale" conotative (virtuale) pentru cititor, (obligatorii) pentru specialist.

Faptul că anumite (serii de) cuvinte sunt folosite de *anumite* categorii sociale – altă sursă, bogată, de conotaţii. Lexicul grupurilor sociale „inferioare" poate părea sau pare grosolan, brutal, chiar vulgar. Limbajul „ţărănesc" provoacă o impresie de simplitate, dar şi de „parfum" poetic. Cuvântul de argou (din limbajul puşcăriaşilor, haimanalelor etc.) surprinde prin vulgaritate, dar şi prin isteţimea lui. Invers, grupurilor sociale „de jos" lexicul claselor „de sus" li se pare oficial, căutat, prea afectat, chiar „păsăresc". Conotaţiile multor elemente din limbajul lui Caragiale sunt peiorative. Conotaţii „locale": vorbirea ardelenilor are, pentru moldoveni şi munteni, un colorit specific. Conotaţia termenilor profesionali depinde de poziţia şi prestigiul ocupaţiei date: termeni juridici (ca şi întregul limbaj al juriştilor) par exacţi, dar şi reci, „dezumanizaţi". Împrumuturile din limbi străine îşi datorează conotaţiile atitudinii celor care împrumută faţă de străini (elevii folosesc pseudolatinisme glumeţe etc.). Conotaţii puternice, dar nedorite, pot provoca termenii vulgari şi, mai ales, obsceni (ca atare, evitaţi în uz public). Unele conotaţii se obţin prin intensificarea unui sens, ca în exclamaţii interjecţionale, în formele simbolice în care vorbitorului i se pare că sunetele corespund conţinutului (*a se fâţâi, a hârcâi* etc. sau *teleap-teleap* etc.). Unele cuvinte sunt conotate ca infantile (*papă, păpică* etc.). Conotate prin valoarea de alintare sunt şi unele diminutive (*Irinuca, Ionuţ, Mimişor* etc.) Şi aşa-numitele forme fără sens, de tipul refrenelor *tra-la-la* sau *tarara* conţin conotaţii de intensificare a sensului (deşi ele nu au denotaţie).

De conotaţii se vorbeşte şi în gramatică; o anume topică (de pildă, cea inversată: *dusu-m-am* faţă de *m-am dus*), e mai plastică decât cea normală. Construcţiile eliptice produc impresia de dinamism, de vioiciune şi, prin aceasta, de prospeţime etc.

Conotaţiile se obţin şi altfel, prin faptul că un cuvânt evocă un al cuvânt, din diverse motive (*casă* pe *masă, a iubi* pe *dor*, *astăzi* pe *azi* şi *zi* etc.) sau că un referent evocă un alt referent, deşi nu direct, ci prin intermediul unui alt semn verbal (este cazul *simbolului*: *luceafărul* eminescian simbolizează poetul). În ambele cazuri, lanţul asociaţiilor poate fi extins în mod succesiv (*poet→geniu*).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă, în ce priveşte denotaţia, se înţelege că tot ce poate fi exprimat într-o limbă poate fi spus şi în alte limbi, conotaţiile pot fi *specific naţionale* (cf. „aureola" din jurul cuvintelor ca *dor, doină, român*, etnonimul fiind asociat (cel puţin cândva) cu „nimburi" ca „demnitate"; „resemnare", „ospitalitate" etc.).

Este greu de distins denotaţia de conotaţii şi invers, mai ales în cazul termenilor abstracţi. Oricum, nu există limbaje pur denotative. Sunt imposibile, însă, şi limbaje pur conotative. Limbajele neartistice sunt dominate de denotaţii, cele artistice sunt „saturate" de conotaţii (I. Coteanu).

87. STILURILE FUNCŢIONALE

Limba este un agregat foarte complex, constând din inventare de unităţi: *inventarul fonetic* (ca bază de construcţie pentru celelalte), el însuşi un *sistem* constând din clasa vocalelor, cea a consoanelor şi a semivocalelor; inventarul *lexical*, divizat în subansambluri ierarhice şi de alt ordin (lexic fundamental şi masa lexicală; lexic activ şi pasiv, cu o zonă între ele a lexicului disponibil; omonime, sinonime etc.); *inventarul gramatical*, alcătuit din cel morfologic (subsistemul părţilor de vorbire, al categoriilor gramaticale etc.) şi din cel sintactic (subsistemul părţilor de propoziţie etc.). De aceea, limba e numită *diasistem (arhisistem, anasistem)*, adică sistem de sisteme şi de subsisteme. Evident, aceste inventare trebuie organizate prin *relaţii* (legături) dintre componente, atât în interiorul lor, cât şi între ele, ca şi printr-o sumă de *reguli* de mânuire (de modificare sau combinare) a unităţilor.

Ca atare, limba ca sistem al (sub)sistemelor şi al raporturilor din şi dintre ele este aceeaşi pentru toţi vorbitorii şi ea „trăieşte" doar într-o mulţime de realizări prin acte de vorbire sau de exprimare scrisă, deci prin **texte** (orale şi, mai ales, scrise), atât deja produse, „fabricate", cât şi oricând construibile. Modalităţile de punere în acţiune a mecanismelor limbii, cu toate „rotiţele" lor, sunt multiple, limba oferind, de regulă, mai multe posibilităţi de a da expresie aceluiaşi conţinut; or, prin libertatea de a alege una sau alta din aceste posibilităţi începe *faptul de stil*. Fiecare individ are o manieră proprie, personală, de utilizare a resurselor şi potenţelor limbii. Acesta este *stilul individual* (numit şi *idiostil*). Aceste maniere individuale nu pot diferi, însă, prea mult (nu o permite sistemul limbii), încât se ajunge, inevitabil, la repetarea aceloraşi modalităţi de selectare şi de combinare a faptelor de limbă, deci la *maniere colective* sau *de grup*, numite *stiluri funcţionale*, căci limba, în utilizările (realizările) ei este, mai întâi de toate

Scanned with OKEN Scanner

şi inevitabil, *repetiţie* (de modele anterioare ale folosirii ei) şi abia apoi *inovaţie* şi *originalitate de expresie*. O parte a realizărilor colective ale limbii este acceptată de către comunitate drept *corectă* şi luată ca *model* pentru utilizările ulterioare ale resurselor şi posibilităţilor limbii. Suma acestor realizări tradiţional acceptate (recunoscute) drept *corecte* şi luate ca *model* constituie ceea ce se cheamă **normă,** actele de exprimare (individuale şi colective) fiind judecate prin raportare la ea şi în lumina ei. Cel mai bine elaborate, cu cea mai mare putere de obligativitate şi de selectivitate sunt *normele limbii literare*, îndeosebi ale celei scrise, căci limbajul scris este, prin definiţie (faţă de cel oral), o selecţie conştientă, reflexivă, premeditată, îngrijită, într-un cuvânt elaborată, a resurselor limbii comune (aceeaşi pentru toţi). De aceea, varietăţile (variantele) stilistice ale limbii cele mai „clare", cele mai diferenţiate între ele, dar şi pe subtipuri, sunt cele din interiorul limbii literare.

Stilurile funcţionale (*colective*, căci, bunăoară, orice scriitor, oricât de original, de inconfundabil ca „timbru" propriu ar fi, trebuie să recurgă, vrând-nevrând, la procedee comune tuturor scriitorilor: figuri de stil etc.) se înscriu, aşadar şi în primul rând, în sfera limbii literare: 1. *ştiinţific (tehnico-ştiinţific)*; 2. *beletristic (artistic)*; 3. *oficial* (sau *juridic* ori *juridico-administrativ*), mai apropiat de 1; 4. *publicistic (gazetăresc)*, situat mai aproape de 2. Fiecare posedă modalităţi (forme) de realizare în anumite tipuri de texte şi mărci (trăsături) distinctive. Graniţele între ele nu sunt, însă, tranşante, şi din cauza unor procedee mai mult sau mai puţin comune, dar mai ales, pentru că nu există prea multe fapte de limbă pe care să le poată „monopoliza" doar un stil sau altul (la repetabilitatea faptelor: cuvinte, forme, construcţii etc., va conta, atunci, funcţia pe care o vor primi ele în contextele stilului respectiv). Un fel de „oglindă", de reper de identificare şi de caracterizare a stilurilor, pe lângă deosebirile dintre ele, vor fi şi diferenţele faţă de un *limbaj* (literar) *standard* (mai mult abstract decât real, un fel de etalon ideal pentru cum ar trebui să se realizeze limba comună), pe de o parte, *limbajul colocvial (conversaţional* (cu varietăţile lui: familiar, popular, regional etc., nota comună fiind oralitatea), pe de alta.

Pentru aprecierea stilului (individual ori colectiv) trebuie invocate şi alte atribute definitorii ale acestui concept: pe lângă maniera de selecţie şi cea de combinare a faptelor de limbă, şi adaos (afectiv) la nucleul (intelectual) al comunicării, structură a textelor (mesajelor), deviere (abatere) de la normă, expresie a funcţiei estetice etc. Cel mai riguros normat este stilul ştiinţific, urmat imediat de cel oficial, cel mai puţin normat este cel beletristic.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru orientarea în comentariile stilistice trebuie sau pot fi avute în vedere şi alte conceperi ale varietăţilor stilistice, după diverse criterii (socio-cultural, informaţional, structural): **A.1.** stilurile *limbii neliterare*: *familiar* (fundamental pentru aceasta), *„aspectul standard nelegiferat oficial"*, cu variantele ţărănească şi orăşenească, apoi vulgar şi argotic; **2.** stilurile *limbii literare*: stilul conversaţiei îngrijite, adică vorbirea şi scrierea nespecializată, jargonul, stilul publicistic, oficial, tehnico-ştiinţific, incluzând limbajele profesionale (de specialitate); **3.** stilurile *literaturii artistice*: liric, epic (sau, mai corect, narativ) şi dramatic: **B.1.** *stiluri spontane* şi 2. *nespontane*; **C.1.** stilurile *neîngrijite* şi 2. *îngrijite neartistice* etc. După criteriul frecvenţei, stilurile se mai pot organiza „piramidal" (de la bază, cu varietăţile cele mai des realizate, spre vârf, cu varietăţile cele mai specializate): 1. *curent*; 2. *familiar*; 3. *publicistic*; 4. *dramatic*; 5. *vulgar*; 6. *oficial*; 7. *narativ*; 8. *argotic*; 9. *ştiinţific*; 10. *liric*. Există şi o grupare mai generală a stilurilor (limbajelor): I. 1. *literar* a. *artistic*; b. *non-artistic* (ştiinţific, publicistic, colocvial); II. *popular*: 1. *artistic* (în folclor, poezie, proză); 2. *non-artistic*: a. conversaţional; b. tehnic.

Mărcile distinctive (*stilemele*) se realizează (deci, trebuie căutate) la toate nivelele (compartimentele) limbii: lexic (şi semantică), sintaxă, morfologie, fonetică etc. Se cer cunoscute, însă, şi caracterele generale ale stilului (claritatea, proprietatea, precizia, puritatea, corectitudinea, dar şi opusele lor), ca şi cele particulare (naturaleţe, simplitate, fineţe, demnitate etc.).

Există şi o grupare mai generală a stilurilor (limbajelor): I.1. *literar*: a. *artistic*, b. *non-artistic* (ştiinţific, publicistic, colocvial); II. *popular*: 1. *artistic* (în folclor, poezie, proză); 2. *non-artistic*: a. conversaţional; b. tehnic.

88. STILUL TEHNICO-ŞTIINŢIFIC

Stil funcţional (colectiv), elaborat pentru transmiterea cât mai exactă, obiectivă, neutră, a informaţiei obţinute în procesul de cunoaştere ştiinţifică (teoretică sau practică (pragmatică), inductivă (şi empirică) sau deductivă etc.) a diverselor aspecte ale realităţii (materiale sau spirituale). Realizează cel mai deplin funcţia comunicativă (şi funcţia denominativă) a limbii, fiind utilizat în domeniul ştiinţei şi al tehnicii. Modalităţi de realizare, ca monolog, în texte scrise (lucrări, dizertaţii, comunicări, rapoarte şi referate, articole etc.) şi orale (prelegeri, comunicări şi informări, dezbateri ştiinţifico-academice), ca dialog (colocvii, simpozioane, conferinţe etc.). Divizat în limbaje de specialitate: medical, social-politic, istoric etc.

Scanned with OKEN Scanner

Caracteristici (mărci): – conformarea la şi realizarea maximă a normelor limbii literare: – neutralitate (chiar dacă omul de ştiinţă îşi face simţită prezenţa în desfăşurarea raţionamentelor, a argumentării, a demonstraţiei etc.); – denotaţie, prin lipsa conotaţiei (vezi **86**), deci caracter abstract; – claritate; – concizie; – proprietate.

În sintaxă: –predominarea joncţiunii asupra juxtapunerii: – predominarea joncţiunii prin subordonare faţă de cea prin coordonare; – absenţa elipselor, trunchierilor, la prezenţa însă a unor intercalări prin digresiuni, paranteze, trimiteri (fie chiar în text, fie, mai ales, în subsol, prin note) la bibliografie (inclusiv prin citate, de unde comentarii la ele); – topică obiectivă (intelectuală, raţională); – structuri enunţiative (în expuneri şi argumentări, marcate, pe lângă organizare spaţială pe alinieate, prin şiruri de expresii incidente: *în primul rând, în al doilea rând,... în concluzie*), cu recurgerea la pluralul autorului („Noi credem..."; „Vom conchide că...") etc.

În lexic şi semantică: – cuvinte monosemantice (polisemia fiind evitată ca sursă de ambiguitate); – prezenţa unui fond lexical savant (cărturăresc, livresc), inclusiv terminologic, cel mai adesea de sursă străină (neologisme internaţionale); – abundenţa de substantive abstracte (de tipul infinitivelor foste lungi) şi de compuse, inclusiv şi mai ales cu prefixoide (*autoobservare = introspecţie* etc.), dar şi cu sufixoide (*-cultor* din *agricultor*, *pomicultor* etc.). O particularitate morfo-sintactică: (mai ales în note) infinitivul cu valoare de imperativ (*a se vedea* sau echivalentul latinesc *confer* „compară!"); prepoziţii neologice (*versus* „faţă de" etc.)

În fonetică şi morfologie: – absenţa fonetismelor şi formelor regionale, populare etc.

• **Notă:** Pentru compoziţii (şi şcolare) interesează *descrierea ştiinţifică, naraţiunea ştiinţifică, paralela, sinteza; comunicarea ştiinţifică, disertaţia, nota*.

89. STILUL OFICIAL (JURIDICO-ADMINISTRATIV)

Stil funcţional creat pentru a asigura funcţia de comunicare (şi denominativă) a limbii în sfera relaţiilor oficiale (între individ şi instituţii sau autorităţi ori între acestea din urmă sau între acestea şi autorităţile altor state, la negocieri, în corespondenţă oficială, la protocoale etc.). Realizări: 1. ca *monolog*: *a. scris* (în acte şi documente oficiale din sfera activităţilor administrative, politice, diplomatice, juridice, economice); *b. oral* (cuvântări în împrejurări şi situaţii oficiale); 2. ca *dialog*: *a. scris* (în corespondenţa oficială) şi *b. oral* (în comunicarea directă între instituţii şi cetăţeni).

Scanned with OKEN Scanner

Caracteristici (mărci): – obiectivitate; – neutralitate; – impersonalitate (lipsă de subiectivism): – lipsă de expresivitate (de afectivitate); – claritate; – precizie; – accesibilitate maximă (mai ales în acte oficiale: legi, decrete, ordonanţe, hotărâri etc.).

În sintaxă: – preponderenţa coordonării în structurile enumerative, organizate riguros, în spaţiul materialului de scris, pe secţiuni, capitole şi subcapitole, paragrafe, alineate, articole, puncte, subpuncte; – formule (clişee) fixe, stereotipe (de adresare, introductive, finale); – abundenţa construcţiilor imperative (mai ales în enumerări de tip verbal: „Cetăţeanul este dator: 1. să respecte...; 2. să anunţe..."), a infinitivelor foste lungi (în enumerări în registru nominal: „...respectarea...; anunţarea..."), deci ca substantive, a infinitivelor „imperative" (*a se aplica, a se executa, a se aduce la cunoştinţă, a se lua măsuri* etc.); – frecvenţa ridicată a verbelor şi expresiilor verbale impersonale (*se modifică, se cere, este necesar* etc.); – indicativul viitor ca imperativ ("Hotărârea *va fi aplicată* de la...); – frecvenţa construcţiilor condiţionale (ca în coduri, penal etc.: „Dacă infracţiunea...") etc.

În morfo-sintaxă: – privilegierea unor adverbe, prepoziţii, a unor locuţiuni şi expresii specifice (*având în vedere; drept care, ca urmare, în calitate de, în conformitate cu, pe baza* etc.).

Accesibilitatea (claritatea maximă) pentru beneficiar impune, însă, respectarea riguroasă a normelor de la toate nivelele limbii literare.

În lexic şi semantică: – în primul rând, o terminologie specializată şi diversificată (termeni simpli, compuşi şi sintagmatici, inclusiv şabloane terminologice), care pot conţine (prin conservatorismul şi rigiditatea stilului) termeni şi sintagme învechite.

Compunerile, cele mai multe, cu structuri fixe şi obligatorii: 1. *scrise*: adeverinţă, cerere, referat, raport, notă, informare, caracterizare, circulară, recomandare, autobiografie (*curriculum vitae*), proces-verbal, bon; 2. *orale*: alocuţiune, toast, intervenţie, dar mai ales *discurs* sau *cuvântare* (în diverse registre: academic, solemn, politic, cultural, ştiinţific, religios, ocazional).

Stil mult apropiat de cel (tehnico-) ştiinţific.

90. STILUL BELETRISTIC

Stil funcţional care realizează în toate speciile literaturii ca artă (opusă ştiinţei etc.) nu atât funcţia de comunicare şi de denotaţie, deci pur informativă, cât funcţia expresivă (emotivă) şi altele asociate ei (conativă sau impresivă, de

Scanned with OKEN Scanner

acţionare, de influenţare a interlocutorului, aici în postura de cititor şi fatică, de stabilire şi întreţinere a contactului psihic cu acesta) despre şi într-un univers imaginar, plăsmuit, paralel cu lumea reală. Altfel spus, este stilul (limbajul) cel mai lipsit de denotaţie, fiind saturat (îndeosebi limbajul poetic, socotit uneori ca variantă autonomă) de conotaţii (v. **86**). În plus, stilul cel mai puţin „normat", care, de fapt, încalcă cel mai mult normele limbii literare, prin libertatea de a se „alimenta" (în lexic, sintaxă etc.) din toate celelalte varietăţi ale limbii (populară, regională etc.) şi din toate straturile cronologice ale ei (arhaisme, neologisme), ca şi din limbajele profesionale, din argouri şi jargoane.

Ţinteşte *sensibilitatea* şi *imaginaţia* cititorului, prin cultivarea *imaginii artistice* (cu toată puterea de sugestie a acesteia) în defavoarea ideii ori a explicaţiei, pentru crearea căreia se exploatează toate (re)sursele expresivităţii sunetelor, lexemelor, formelor, construcţiilor etc. Singurul stil care valorifică dialogul, vorbirea directă cu nota ei de oralitate, de naturaleţe, de spontan, de neîngrijit (absenţa acestora poate fi marcă „negativă" a celorlalte stiluri, cu unele excepţii pentru cel publicistic, v. **91**). Prin secvenţe dialogate (fie şi „voalate", ca vorbirea directă legată), dar şi prin altele, stil „saturat" de intervenţii (comentarii) subiective, deci de elemente sintactice incidente (inclusiv, interjecţii ca simptome ale stărilor sufleteşti, onomatopee, vocative, imperative etc.). În fonetică, cultivă valoarea sugestivă (icastică) a sunetelor, deci simbolismul fonetic (şi prin armonii sonore, eufonie). În lexic, exploatează bogăţia sinonimică a limbii, dar şi ambiguităţile oferite de polisemie şi de omonimie, valoarea expresivă a diminutivelor şi augmentativelor, ca şi efectele celor mai neaşteptate asocieri (între cuvinte din toate straturile: un cuvânt străvechi cu unul neologic, cf. *clipă bestială* la Coşbuc, *bâzâit profund* la Topârceanu etc.). În sintaxă: construcţii trunchiate, discontinui (anacoluturi), intercalate, dislocări, repoziţionări; topică subiectivă, cu inversiuni şi distanţări, construcţii „parcelate" (cu aparenta izolare a subordonatelor faţă de regentă, a coordonatelor etc.).

Marca principală a stilului beletristic sunt, însă, *figurile de stil* (*tropii*): epitetul, comparaţia, metafora, metonimia, sinecdoca, hiperbola, personificarea, antiteza, repetiţia, enumeraţia, inversiunea; pentru limbajul poetic caracteristice sunt elementele de prozodie (măsură, rimă, ritm, vers liber; există şi o proză „poetică", ritmată). Limbajul beletristic, unul din principalele mijloace de realizare a umorului, ironiei, satirei etc.

Scanned with OKEN Scanner

91. STILUL PUBLICISTIC

Numit şi *gazetăresc* sau *jurnalistic*. Stil funcţional, deci, ansamblu de procedee caracteristice domeniului de activitate dat: presa scrisă şi orală, care realizează funcţia de informare (comunicare) şi, cu deosebire, pe cea persuasivă (injonctivă), de influenţare a cititorului (ascultătorului, în cazul radioului etc.). Realizări, ca: 1. *monolog* (scris, în presă, publicaţie, oral, la radio şi televiziune); 2. *dialog* (scris: interviuri, oral: dezbateri publice, politice, propagandistice, de reclamă etc.).

Amestec de elemente şi procedee intelectuale cu cele afective şi volitive, implicare evidentă a autorului în text prin realitatea imediată despre care se vorbeşte (contând şi *cum*, dar mai ales *cu ce intenţie* se vorbeşte sau se scrie), expresivitate căutată, chiar ostentativă (prin „goana" după inedit, senzaţional, frapant, şocant).

În sintaxă, adesea, construcţii trunchiate, mai ales imperative („Ţării, mai mult cărbune!" etc.), construcţii interogative, afective şi exclamative, inversiuni de topică, repetiţii, enumeraţii, sinteze, construcţii retorice etc.). O „sintaxă" aparte, „concentrată" o au titlurile (inclusiv, lozincile, maximele citatele).

În lexic şi semantică, registru larg de lexeme îndeosebi cele cu „amprentă" vădită, „colorate" (neologisme – de altfel, acest stil este pârghia cea mai importantă de introducere a neologismelor, chiar neadaptate, într-o veritabilă „explozie" a acestora –, regionalisme, argotisme etc.).

Se cultivă, pe scară largă, pe lângă structuri şi construcţii sintactice inedite, figurile de stil, unele cât mai frapante (pe fondul celor uzuale).

Evident, aceste procedee au pondere diferită în diversele (compoziţii) publicistice, a căror varietate este deosebit de mare: articol (de presă), cronică, reportaj, foileton, interviu (inclusiv, cel colectiv, al „meselor rotunde"). Notele de lectură şi recenziile din presă pot „gravita" mai mult spre stilul ştiinţific. Trăsătura distinctivă a stilului publicistic rămâne acest „**eclectism**" în utilizarea, specifică însă, a procedeelor celorlalte limbaje.

92. STILUL ORAL (COLOCVIAL)

Numit şi *familiar*, al conversaţiei cotidiene (curente, uzuale), cu toate funcţiile ei (comunicare, impresionare etc.) în domeniul relaţiilor neoficiale inter-personale, inter-subiective. Modalitatea principală de realizare este *dialogul* (care

Scanned with OKEN Scanner

poate fi şi scris, ca în corespondenţa personală, particulară), dar şi *monologul*, de asemenea oral (în urări, felicitări, toastări, prezentări etc.), inclusiv cel silenţios (aşa-numita „vorbire interioară"; ultrarapidă, maximal eliptică şi semipredicativă), ori scris (în notiţe personale, în jurnale intime, zilnice sau periodice).

Trăsături caracterizante: – spontaneitate, naturaleţe; neelaborare (improvizaţie); relaxare (în absenţa puterii de constrângere a normelor literare); registre de exprimare variate (populară, (semi)literară, profesională, argotică); lexic şi structuri sintactice „pestriţe", libere: diminutive, augmentative, hipocoristice (de alintare), vocative, imperative, ambele însoţite de interjecţii; locuţiuni şi expresii populare ca echivalente perifrastice mai „concrete" şi mai „plastice" ale unor cuvinte simple; superlative populare, expresii afective (emoţionale), dative etice; structuri stereotipe (clişee) eliptice, fragmentare sau „parcelate" involuntar, anacoluturi, alternări de planuri (între vorbirea directă şi indirectă, între comunicarea propriu-zisă şi comentariile incidente la ea). Maniera de desfăşurare sintactică poate fi atât una succintă, cât şi una amplă (în lipsa elaborării prealabile, ducând la fraze stufoase, abandonate spre final), cu variaţii de ritm (vorbire „allegroformă", sacadată, şi „lentoformă").

Se justifică şi astfel afirmaţia unor specialişti că „esenţa limbii constă în dialog".

Forme (tipuri) rezultate (compuneri specifice stilului oral scris): bilet, notiţă, scrisoare (familială, amicală, de mulţumire, de felicitare, de motivaţii, de scuze, de amor etc.), telegramă, invitaţie, carte poştală (ilustrată).

Scanned with OKEN Scanner

F. COMPOZIŢIILE

93. CLASIFICAREA COMPUNERILOR

[Gen de activitate şcolară, în ultimă instanţă de tipul *exerciţiului*, care dezvoltă *capacitatea discursivă* de realizare – prin imitare, la început, de modele – a unor variate comunicări în viitoarea practică de utilizare a limbii pentru toate nevoile de contact social, psihic, cultural etc. cu semenii prin intermediul acesteia, într-un parteneriat cât mai eficient].

Compunerile (compoziţiile) sunt, de fapt, TEXTE (ansambluri de propoziţii, de fraze ori „super-fraze"), având coeziune logică (prin omogenitate tematico-semantică), coerenţă sintactică (prin legarea corectă a părţilor între ele pentru obţinerea întregului unitar şi armonios) şi adecvare (pragmatică) cât mai eficientă a mijloacelor utilizate la intenţia comunicativă a celui care le elaborează. Orice text (înţeles ca strat verbal al comunicării) este un mesaj, dar nu orice mesaj este, din punct de vedere lingvistic, text (mesaj, chiar foarte „consistent", poate fi şi un titlu, de roman, de piesă, *Ciuma* de A. Camus sau o sintagmă ca *Afacerea „Apartamentul"*). Ca atare, *textul* trebuie să aibă o *organizare internă* (pe componente sau ansambluri de componente) şi nişte *dimensiuni* (limite): *sintactică* (limita minimă: două propoziţii, cea maximă fiind nedeterminată; oricum, înşiruiri ordonate de componente sintactice, căci orice text poate fi mărit la nesfârşit); *semantică*, determinată de temă (intenţia comunicativă de bază şi secundară ori secundare), în ultimă instanţă, de realitatea despre care se vorbeşte; *pragmatică*, în raport cu destinatarul (receptorul) ale cărui aşteptări să le satisfacă, dar, evident, şi proiectul (planificarea) comunicării al (a) enunţătorului.

O **limbă** „trăieşte" printr-o **mulţime de texte**, *deja construite* (fabricate, produse şi lansate pe „piaţa" schimbului de comunicări verbale, căci toată viaţa „consumăm" textele altora şi le „vindem" pe ale noastre), dar şi prin texte „viitoare" oricând *construibile* şi „vandabile". Exerciţiul şcolar al compunerilor vizează tocmai această *productivitate*, evident, după modelul textelor (nu prin conţinut referenţial, care va fi mereu altul: o cerere o putem adresa oricui, din *n* motive, cu *n* motivaţii, cu *n* solicitări etc.) deja realizate, în cele mai bune, din punct de vedere lingvistic, forme ale lor, deci ca *modele* (nu „reţete").

Scanned with OKEN Scanner

Clasificarea aşa-ziselor compuneri (elaborări în exercitarea falcultăţii de comunicare orală sau scrisă) se ghidează după multiple criterii, precum: *artistic – non-artistic; vorbit – scris* (deci, partener prezent, respectiv, absent); *colectiv – individual, ştiinţific – practic (pragmatic); solemn* (oficial, festiv etc.) – *natural* (neconstrâns); *obiectiv – subiectiv; interes social – individual* etc.

De conştientizat diferenţele dintre exprimarea *orală* şi cea *scrisă*, cu toate consecinţele lor, dintre modurile de expunere (*naraţiune, descriere, dialog* etc.), corelaţia *structură-compoziţie, etape*, „strategii" şi „tactici" lingvistice şi extralingvistice etc.

Grupările de compuneri: *oficiale, epistolare, oratorice, publicistice* (propagandistice etc.); „originale": *a. individuale* (de autor, personale); *b. pe bază de alte texte* etc.

Cum s-a văzut din prezentarea stilurilor (vezi **87-92**) **textele** reprezintă, obligatoriu, şi moduri de realizare a acestora (nici o comunicare nu se poate sustrage unei încadrări stilistice, chiar dacă mărcile ar fi „zero", deci negative).

94. COMPUNERI CU DESTINAŢIE OFICIALĂ

În principiu, texte scrise (puţine orale, deci „improvizate" ad-hoc, dar evident cu o planificare a lor în „vorbirea interioară"). Eterogene ca „tematică", ca formule verbale, ca dimensiuni (unele, coercitive prin spaţiul materialului-suport al scrierii), ca grad de participare şi de elaborare din partea autorului, ca inventar lingvistic (performanţa, reuşita, o măsoară destinatarul).

Modalităţi de realizare şi de „existenţă" (prin decantare din realizările anterioare) a stilului oficial (v. **89**).

Tipuri de texte (compoziţii), cu circulaţie între indivizi (prin intermediul sau în cadrul instituţiilor): *chitanţă, bon, adeverinţă, cerere* (cu subtipul: *memoriu*), *autobiografie, declaraţie, notă explicativă, referat, referinţă, recomandare, informare (notă informativă), raport, dare de seamă, proces-verbal* (la asemenea texte *stereotipe*, ca şi „depersonalizate" de data aceasta, se includ şi *formulare* şi *cecuri, buletine de expediţie, mandate poştale, delegaţii*, dinspre oficialităţi, *plan de muncă*, înspre acestea sau pentru uz propriu).

Creativitate minimă. Tipuri sintactice prestabilite. Obligaţia respectării structurii şi compoziţiei textului, ca şi a realizării unei exprimări „impecabile" din punctul de vedere al limbii (dată fiind primejdia unor neînţelegeri, neclarităţi, refuzuri etc.). Unele, total „depersonalizate"; altele, totuşi, „suculente" (cf. *telegramele* create de Caragiale).

Scanned with OKEN Scanner

95. COMPUNERI CU CARACTER ORATORIC

Cele mai multe, orale. Exigenţe sporite de organizare (prealabilă sau şi spontană) a materialului lingvistic, pentru "captarea bunăvoinţei" (atenţiei) auditoriului (deci, a unui interlocutor „colectiv"), inclusiv prin mijloace prozodice (intonaţie, accente logice sau afective şi dispunerea lor pe deasupra lanţului sonor, pauze şi dozarea lor), cu parcurgerea etapelor obligatorii, de la introducere (*exordiu*), inclusiv formele şi formulele de adresare, prin tratare (*expunere*), la concluzie (*peroraţie*) şi cu utilizarea unei game largi de procedee (interogaţie retorică, exclamaţie, apostrofare, îndoială, simulată sau reală, aluzie, cedare etc.).

Realizări orale ale stilului oficial (cu numeroase interferenţe faţă de alte stiluri). Tipuri: *alocuţiunea, toastul, intervenţia, discursul* (cuvântarea), v. şi **97**. În toate, maximă inovaţie (originalitate) expresivă, deci şi încărcătură afectiv-emoţională, „revărsată" asupra auditoriului, cu o dozare foarte atentă.

96. COMPUNERI CU CARACTER EPISTOLAR

Aparţin stilului colocvial, realizând, în grade diferite, trăsăturile şi cerinţele acestuia. Permit libertăţi în selecţia şi combinarea materialului de limbă. Poartă o puternică „amprentă" subiectivă, personală, chiar intimă, dincolo de formele tradiţionalizate de adresare, de încheiere, de narare etc.

Tipuri principale: *bilet* (texte cu circulaţie redusă şi cu diverse comunicări succinte: rugăminţi, sfaturi, întrebări, veşti, invitaţii); *telegramă* (concizia textului fiind impusă de urgenţa informaţiei şi de cadrul de transmitere a ei), *scrisoarea*, aceasta cu formule incipiente şi de încheiere oarecum standardizate, dar cu cel mai divers conţinut şi scop (scrisoare amicală, scrisoare-rugăminte, de mulţumire, de felicitare, de recomandare, familială, de dragoste), *invitaţie* (cu formule de ceremonial şi cu o „pecete" de solemnizare); frecvente sunt şi alte tipuri de scrisori, ca cele de reproş (dezaprobare etc.) sau cele de condoleanţe (puternic coparticipative).

Scanned with OKEN Scanner

97. DEFINIREA ŞI CARACTERIZAREA UNOR COMPUNERI

PROCESUL-VERBAL

Act numai oficial (sau „oficializabil"), de notare în scris a unui fapt sau a unei situaţii (de predare-primire, de constatare a unei infracţiuni etc.) sau de rezumare a desfăşurării discuţiilor şi a hotărârilor unei şedinţe (adunări).

Schemă fixă , cu consemnarea datei, locului, a participanţilor, a conducătorului sau a prezidiului, a ordinii de zi, a conţinutului discuţiilor, întrebărilor, intervenţiilor, polemicilor etc., a hotărârilor luate şi a concluziilor trase (între altele, a agentului constatator, a obiectului constatării, a măsurilor luate, a unor condiţii de soluţionare etc.).

REFERATUL

De regulă, act oficial-administrativ, de dimensiuni reduse şi în manieră sintactică obiectivă şi concisă, combinând relatarea (aprobativă sau dezaprobativă) a unei activităţi întreprinse şi propuneri de soluţionare a obiectului acesteia.

Text înrudit cu *rezoluţia* sau *raportul*, adnotări marginale (din partea autorităţii ierarhice) pe o cerere sau un alt act, şi cu *darea de seamă* asupra unei activităţi.

Printr-o altă accepţie, *referatul* se înscrie printre compoziţiile bazate pe texte preexistente (literare şi ştiinţifice), ca sinteză a unei problematici din bibliografia problemei prezentate spre dezbaterea colectivă, deci alături de *analiză* (literară sau ştiinţifică), *comentariu, caracterizare, paralelă, compoziţie pe teme de sinteză, comunicare ştiinţifică, eseu* etc.

RECENZIA

Text aparţinând stilului ştiinţific (ca şi celui publicistic, alături de cronică etc.) şi constând într-o prezentare succintă, în viziune personală şi în manieră critică, a unei lucrări ştiinţifice sau literare, cu evaluarea valorii, noutăţii, contribuţiei acesteia.

Încadrarea recenziei şi la sau în primul rând la stilul (tehnico-) ştiinţific se motivează în cazul realizării lucrărilor dintr-un domeniu sau altul al ştiinţei,

Scanned with OKEN Scanner

recenzia putând deveni o autentică contribuţie la problematica dată (de tip recenzie-studiu sau recenzie-eseu, depăşind, deci, cadrul unei compuneri publicistice, după cum şi biografia, referatul, memoriul orientate spre o temă din domeniul ştiinţelor devin compuneri ştiinţifice).

ALOCUŢIUNEA

Compunere oratorică, redusă, ocazională, de regulă improvizată (spontană), produsă în împrejurări festive, ideile exprimate fiind marcate de o trăire afectivă intensă.

Cerinţe: – adecvarea ideilor la natura evenimentelor; – realizarea prin cele mai potrivite cuvinte (şi construcţii), a stării emoţionale; – concizie (cu evitarea digresiunilor, parantezelor, asociaţiilor secundare etc.); – sinceritate (non-disimulare); – ţinută solemnă a rostirii (prin mijloace fonetice şi prozodice adecvate); – originalitatea improvizaţiei şi eficienţa ei.

Numită şi *cuvânt* (când este adresată participanţilor la un congres etc.) ori, ca varietate, *salut* (mesajul unei organizaţii către cineva).

Structură obligatorie: *introducere* (însemnătatea şi rostul împrejurării), *cuprins* (ideile, impresiile, stările provocate în respectiva solemnitate); *încheiere* (urări, felicitări, mulţumiri, promisiuni etc.).

Scanned with OKEN Scanner

G. ISTORIA LIMBII ROMÂNE

98. FORMAREA LIMBII ROMÂNE

Proces complex, istoric şi etnolingvistic, constând în romanizarea (prin cucerire politico-militară, colonizare, administraţie, cultură şi mai ales printr-o limbă de prestigiu) a populaţiei autohtone traco-geto-dacice din sudul şi nordul Dunării. Simbioza populaţiei autohtone cu cuceritorii şi coloniştii romani a generat bilingvismul latino-trac, între sec. II-V/VI d.Hr., în urma căruia nu s-a născut o a treia limbă, ci a învins limba latină, adoptată de autohtonii romanizaţi, care treptat şi-au abandonat idiomul matern (nu fără a prelua din acesta anume deprinderi de articulaţie a sunetelor, poate anume modelele gramaticale şi, mai ales, un număr de cuvinte, după diverse calcule, de la 90 la ´cca. 220, care formează substratul limbii române).

Implantată în provinciile traco-romane a fost limba latină populară orientală (balcanică, cu deosebiri faţă de latina populară occidentală). Continuarea romanizării şi de după retragerea aureliană (a.271), probată de inscripţii, care atestă şi o viaţă paleo-creştină. Din cauza bazei de articulaţie autohtone şi din cauza slăbirii (mai ales după a. 395) a „controlului" lingvistic al Romei, latina populară orientală a suferit o serie de prefaceri (mai întâi şi mai ales fonetice, apoi gramaticale şi lexical-semantice) care au transformat-o într-o limbă nouă, limba română (dalmata, cealaltă limbă est-romanică, a dispărut), cum s-a petrecut şi cu latina occidentală, modificată şi perpetuată în cele opt limbi din vestul fostei Românii lingvistice.

Perioada de formare a românei, sec. V-VII/VIII, când acţiunea unora dintre principalele legi fonetice se încheiase (căci cele mai vechi împrumuturi slave nu mai participă la ele); transformările fonetice de la latină la română: păstrarea vocalismului şi consonantismului latin şi sunetele noi, inexistente în latină (*ă, î* etc.).

„Moştenirea" latină (covârşitoare) în sistemul şi structura gramaticală: părţile de vorbire (plus articolul – achiziţie romanică), declinările, conjugările,

Scanned with OKEN Scanner

genurile, modurile, timpurile etc., cu evidente şi explicabile reorganizări. Proporţia elementului latin moştenit în vocabularul fundamental (cca. 60%); câmpurile lexicale (terminologiile) moştenite: termeni anatomici, termeni de rudenie, terminologia agricolă şi, în parte, pastorală, termenii „meteorologici", cei privitori la faună, floră, universul domestic şi exterior, terminologia creştină (cu exemplificări).

Unele trăsături nelatine şi neromanice (numite „balcanice", ca postpunerea articolului hotărât, viitorul I indicativ ca *a vrea* antepus, sistemul de numărare între 11-19, slăbirea infinitivului în favoarea conjunctivului etc.) îşi au izvorul, cele mai multe, tot în tendinţele latinei populare balcanice.

Între sec. VII/VIII-X/XII – perioada *românei comune* (numită protoromână, străromână, română primitivă), de până la despărţirea dialectelor: aromân (scindat apoi şi în megleno-român) din sudul Dunării, dacoromân la nordul Dunării. A evoluat în continuare cel dacoromân, devenit limbă naţională şi literară; sec. XII-XV – faza preliterară (dialectal, era unitară, având doar două subdialecte: moldovenesc şi muntenesc); sec. XVI-XVIII (1780) – faza literară (scrisă) veche; 1780-1840 – fază de tranziţie spre epoca literară modernă.

99. INDIVIDUALITATEA, ORIGINALITATEA ŞI EXPRESIVITATEA ROMÂNIEI

"Neo-latină" ca genealogie, în plan romanic limba română, urmeaşa, poate, cea mai fidelă a latinei, se prezintă cu o fizionomie aparte, care însă nu-i ştirbeşte nici geneza, nici tipologia.

Faţă de "limba-mamă", latina, limba română a conservat din aceasta declinarea bicazuală a substantivelor feminine la singular (N.-Ac.: *casă*, G.-D.: *case* etc.), genul neutru (pierdut, formal, în limbile romanice apusene), un număr de cca. 120 de lexeme (*ajutor, blândeţe* etc.) dispărute în limbile -"surori" etc.

Faţă de romanicele occidentale, limba română se particularizează prin numeroase trăsături, cum ar fi:

- dobândirea unor sunete specifice, datorate limbii de substrat (vocalele *ă* şi *î=â*) sau a unor prefaceri fonetice specifice latinei populare orientale (balcano-carpatice, carpato-dunărene): *ţ, dz* (etimologic, păstrat încă în nordul dacoroman: *dziuă, frundză* etc.), *ĉ* şi *ĝ* (ortografic, *ci, gi*): *închinăciune, giuca* (>*juca*) etc;
- "moşteniri" dintr-un substrat diferit de substraturile (italice, celtic, iberic ş.a.)

Scanned with OKEN Scanner

care au transformat latina populară occidentală, între sec. V-VII, în romanicele apusene;
- superstrat slav, diferit de superstratul vechi germanic (franc) pentru franceză, arab pentru spaniolă etc.;
- lipsa influenţei limbii latine literare, neîntreruptă în cazul idiomurilor romanice vestice, târzie în cazul românei (prin şi de după Şcoala Ardeleană), dar care a întărit considerabil fondul latin moştenit, producând, printre altele, numeroase dublete etimologice (*mormânt,* şi *monument*, *ager* şi *agil*, *bătrân* şi *veteran*, *subţire* şi *subtil* etc.); în plus, adaptarea fonetică a neologismelor latino-romanice a fost "ghidată" de tratamentul lexemelor moştenite (franc. *prévoir* > *(a) prevedea*, prin atracţia lui *(a) vedea*, moştenit din lat. *video, -ére* etc.);
- dobândirea unor trăsături ne-latine şi ne-romanice, dar comune şi altor limbi "balcanice", cu izvor însă în latină populară orientală (postpunerea şi aglutinarea articolului hotărât, substituirea infinitivului prin conjunctiv, modelul numeralelor de la 11 la 19, viitorul I al indicativului cu verbul auxiliar *voleo*, acesta antepus verbului de conjugat, şi nu cu *habeo*; extensiunea, în maniera originală, a diatezei reflexive, crearea unui infinitiv scurt, cu substantivarea celui lung moştenit din latină etc.);
- îmbogăţirea, prin selecţie (cu adaptare fonetică, încadrare morfologică şi asimilare semantică), a unui însemnat fond lexical străin (de origine slavă, grecească, maghiară, turcă etc.), pe care s-a grefat influenţa lexicală latino-romanică, de unde o excepţională bogăţie sinonimică şi o sporită putere expresivă (cf. *muiere-femeie-nevastă*; *fel-chip-mod-manieră*; *faţă-obraz-chip*; *dragoste-iubire-amor* etc.).

"Vitalitatea" limbii române, izolată timp de secole de limbile romanice apusene, se probează şi prin puterea ei de influenţare asupra unor idiomuri învecinate (bulgare, sârbe, ucraineană, polonă, slovacă, maghiară etc.), ca şi prin puterea de "circulaţie" (în interiorul ei) a stratului latin moştenit, care, potenţat prin influenţa latino-romanică culturală (cultă, savantă, livrescă, cărturească), se situează în jurul a 88% din ceea ce este definitoriu pentru o limbă în raport cu sursa şi cu "familia" ei. Lipsită până târziu (sec. XV-XVI) de ajutorul unificator al variantei scrise, (daco)româna rămâne, totuşi, cea mai unitară, în plan teritorial, limbă romanică, puternic modernizată şi europenizată în ultimile două secole.

Scanned with OKEN Scanner

H. APLICAŢII

1.

Identificaţi şi caracterizaţi propoziţiile din textele:

A. "[trei-patru bătrâni ..., ... îţi caută prilej de vorbă, ...] «Ei, flăcăule[1]/, de unde[2]/?... Ce vânturi[3]/?... Pe la noi[4]/, ai[5]/? Ce zici de biserica noastră[6]/? Nu[7]/, mă rog[8]/, ce crezi d-ta[9]/, că n-o să-ţi tăiem capul[10]/...»"

Dialog simulat şi "concentrat". Doar trei **P** explicite (*zici, crezi, o să-... tăiem (capul)*); unul, parţial absent, reprezentantul fiind adv. modal de negaţie *nu* (pasaj ambiguu: ori "Nu *e*/... ce crezi d-ta...", ori *"Nu te speria* (*Nu te împotrivi, Nu te feri* etc.)" ori chiar *"Nu* mai *stăruim*..." etc.); un altul, pseudo-predicat (*mă rog* este, aici, doar un fost reflexiv dinamic, aproape interjecţionalizat, de fapt un automatism verbal, sintactic, element incident); toate celelalte, eliptice, dar uşor deductibile şi precizabile chiar ca clasă semantică prin sugestia membrilor prezenţi în context (P_2: *vii*; P_3: (te) *aduc*; P_4: *te abătuşi* (*ai dat* etc.) Interjecţia *ai* (cu destinaţie interogativă retorică, în textul dat de "iscodire" ... stilistică a interlocutorului, prin echivalenţa cu expresia verbală impersonală *aşa-i* (eventual ori mai degrabă: *nu-i aşa*), se constituie într-o comunicare aparte, ca şi formula de adresare (P_1), Vocativul căreia "permite" asocierea, prin subînţelegere, a unui imperativ (de tipul "[Ei], ascultă, vino încoace etc. [...]". Prin această investigare "mentală" (raţionare) descoperim zece enunţuri propoziţionale [la trunchierea de către noi a textului, pasajul introductiv dintre parantezele pătrate face inteligibilă secvenţa semnalizată prin "croşete"], pe care le vom califica ca *independente* (unde e cazul, ca la $P_{1,2}$ etc.), altele, şi ca *principale* (numai dacă au în preajma lor o secundară), ca P_{10}, eventual şi P_7, prin aceasta ele primind, automat, şi calitatea de regentă. Echivocă este funcţia P_9: **SB** a vb. (omis) *e* din **P**, sau chiar, cum sugerează contextul şi cum pare a fi cel mai probabil, principală (semiindependentă) interogativă (P_{10} putându-i deveni, prin transformare, **CD**: "... crezi/că o...", la prezenţa adv. *nu* ca fiind o "semicauzală", deci explicativă pentru P_7, la rigoare, pentru P_9). Evident, unele vor fi interogative ($P_{2,3,4}$ (cu rezerve) 5, apoi 6), celelalte, enunţiative (P_1 fiind şi imperativă); P_9, eventual, interogativă indirectă. Structural, cele care au **P** reîntregibil sunt dezvoltate etc.

Scanned with OKEN Scanner

B. "Gura sobei deschisă[1]/; cenuşe multă[2]/; un singur cărbune abia scânteiază în fund[3]/. Pe un pat de tablă, nestrâns, o plapomă veche albastră, pe jumătate atârnând[4]/. Două perne, poate calde încă, pline de dantele, îşi şoptesc la ureche[5]/. Deasupra patului, în perete, o pătură militărească[6]/; în mijlocul ei, un tablou cu ofiţeri[7]/. Rama îngustă, neagră[8]/; fiecare poză înconjurată de o margine ovală[9]/."

(I.A. Bassarabescu)

Descriere a unui interior, în "stil" nominal (pentru perceperea fiecărui detaliu ca ceva distinct, dar sugerând tot ce îl poate "înconjura"), o "natură" statică "dinamizată" doar prin două **Pv**, ca indicii ale unei surse de mişcare şi devenire (*scânteiază*) şi ale unei prezenţe umane, aici, prin personificare (*îşi şoptesc*), dar şi altfel (prin **A adj.** izolat *nestrâns*, "cuplat" cu **A vb.** *atârnând*, prin **A adj.** *calde*, indirect prin adj. *deschisă* [de către sau lăsată aşa de către cineva], *pline*, adj. cu semantică verbală, *militărească*, *înconjurată* etc. Totuşi, există aici zece propoziţii, pentru opt din ele predicatele verbale sau copula din cele nominale nemaiavând nevoie de expresie, cititorul putându-le restabili lesne.

C. "Apărea[1]/ şi dispărea printre tufişuri[2]/. Dumbrava parcă îngheţase în tăcere ca într-un cristal[3]/. Peste pârâu se auzi deodată limpede ciocănelul de argint bătând de trei ori în fereastra pământenilor[4]/. Făclioara se arătă iar în negura pârâului[5]/. [...]."

(M. Sadoveanu)

Cinci propoziţii organizate în jurul unor **P vb.** explicite. În naraţiunea dată ele îşi păstrează încă independenţa primară, putând fi comunicate fără context (mai puţin P_2, din cauza coordonării copulative cu P_1, ambele necesitând raportarea la un enunţ anterior în care să fi fost precizat, numit, subiectul, apoi, P_5, adv. modal *iar* din care trimite, de asemenea, la o comunicare anterioară). Oricum, "independenţa" propoziţiilor scade progresiv (firește, în doze variabile) de la textul **A** la **B**, iar de aici la **C**.

D. "Nu puteau oamenii ara[1]/, pământul era tare ca fierul[2]/. Şi-n puţinul[3]/ pe care l-au dezbătut[4]/ şi l-au semănat[5]/; parcă a ieşit ceva acătării[3]/? Păpuşoiul a îmbătrânit de-o palmă[6]/ şi a scos spic[7]/. Dintre celelalte holde iar nu s-a ales mare lucru[8]/."

(M. Sadoveanu)

Scanned with OKEN Scanner

Naraţiune, în care legăturile dintre propoziţii devin tot mai strânse, apărând şi subordonate (P_4 şi P_5), dependente dar şi absolut necesare regentului substantival (provenit, prin articulare, din adj.) *puţinul*. În primul cuplu de principale (P_1 şi P_2), "se simte" că a doua (deşi, formal, principală, juxtapusă celei dintâi) este, (logico-) semantic, **CZ**. În al doilea cuplu de principale (P_6 şi P_7), coordonarea copulativă, prin conj. *şi*, le asigură rang egal, dar contextul "presează" ca nici una să nu fie perfect inteligibilă fără cealaltă. În plus, fraza se "condensează" prin ivirea unui "comentator" din afară (fie el naratorul-autor, fie el naratorul- (un oarecare) personaj), de unde trăsătura de interogativă retorică (dezaprobativă, acuzatoare) a P_3.

• **Notă:** De remarcat şi diversificarea predicatelor (verbale şi nominale) şi semantica, pe alocuri slăbită, a verbelor. Evident, capacitatea discursivă (= de coeziune şi coerenţă între părţile alcătuitoare) a actului de vorbire, aici prelucrat în scris (deci, elaborat), creşte, pentru ca în frazele bazate pe subordonare propoziţiile să se integreze într-un întreg indestructibil (suspendarea vreuneia din ele păgubind intenţia comunicativă).

2.

Delimitaţi (prin rescrierea fiecăreia) propoziţiile, identificaţi funcţiile (la subordonate, şi regenţii sau regentele), raporturile dintre ele şi mărcile acestora, din textul:

"Ciobanii[1]/, când văzură una ca asta[2]/, steteră ca înlemniţi[1]/ şi nu se puteau destul mira[3]/ : cum[4]/ şi de când s-a făcut Pintea aşa de tare[5]/, că până şi pre cel mai zdravăn cioban ţi-l arunca cine ştie unde[6]/, pe când cu vreo câteva ceasuri mai înainte[7]/ nici pre strungariu[8]/ nu era în stare[7]/ să-l învingă[8]/." (Basm popular)

Frază bine "sudată", cu intercalări, repoziţionări, dislocări, anticipări ale unor subordonate prin corelative din regente, prin împletirea în ea a unor interogative (aici, indirecte, dar putând deveni directe şi, ca atare, principale) etc. Oricum, frază "mixtă" şi complexă.

1. Ciobanii, [...] steteră ca înlemniţi - principală, regentă; după alte criterii de clasificare, enunţiativă, pozitivă, dezvoltată;
2. când văzură una ca asta - secundară, subordonată circumstanţială de timp,

Scanned with OKEN Scanner

având ca regentă P_1, introdusă prin adv. pronominal de timp relativ *când* ; enunţiativă, afirmativă, dezvoltată;

3. şi nu se puteau destul mira - principală, regentă, coordonată copulativ, prin conj. *şi,* cu P_1;

• **Notă:** P din ea este *nu...puteau*, deci verbal (pron. refl. *se,* în ciuda dislocării din cauza vb. *a putea,* aparţinând verbului *a se mira*).

4. cum [s-a făcut Pintea aşa de tare] - **CI**, regent vb. *(a se) mira* din P_3, joncţiune cu aceasta prin adv. ... interogativ-relativ *cum;*

• **Note:** Prezenţa a două conective diferite, deşi ambele subordonatoare, *cum, de când*, obligă la recunoaşterea a două propoziţii, prima (P_4) rămasă în subtext, pentru a se evita repetiţia. La rigoare, tot ansamblul de propoziţii P_{4-8} ar putea fi interpretat ca frază apozitivă pe lângă antecedentul *una (ca asta)* din P_2, în care caz P_{4-5} şi-ar cere statutul de principale ale acesteia.

5. şi de când s-a făcut Pintea aşa de tare - **CI**, regent vb. *(a se mira)* din P_3, introdusă prin locuţ. adv. de timp interogativ-relativă *de când* şi coordonată copulativ, prin conj. *şi*, cu P_4; enunţiativă, ...;

6. că până şi pre cel mai zdravăn cioban ţi-l arunca cine ştie unde - **CNS**, regentă P_5, introdusă prin conj. subord. (nespecifică) *că*, care are drept corelativ în regentă locuţ. adv. modală *aşa de*; ...;

• **Notă:** Vb. *ştie* şi-a pierdut predicativitatea prin absorbirea lui în locuţ. adv. de loc *cine ştie unde* "undeva" (sintactic, **c. c.l.**).

7. pe când cu vreo câteva ceasuri mai înainte [...] nu era în stare - opoziţională (falsă **CT**, căci se opune prin conţinut regentei, cu care s-ar putea coordona adversativ: "acum biruia..., dar înainte nu era în stare..."), regentă P_6, conectiv: locuţ. (aici, numai) conj. subord. *pe când*;

• **Notă:** Încadrabilă cel mult la tipul "tradiţional" al **CV**.

8. nici pre strungariu [...] să-l învingă - **CI**, regent: locuţ.adj. *în stare* (la rigoare: locuţ. vb. *(nu) era în stare)* din P_7, conectiv conj. subord. *să;* ... .

Să se observe ca tacită identificarea predicatelor şi reperarea conectivelor, ultima prezentă în comentariul la fiecare subordonată, comentariu deplin doar la prima, comprimat la celelalte. Pentru P_7, chiar dacă nu s-ar reuşi sesizarea funcţiei de circumstanţială opoziţională, se impune constatarea că e **CT** numai formal, căci nu datează acţiunea din aşa-zisa regentă, sau că, deopotrivă, acţiunea din regentă ar putea servi la datarea acţiunii din subordonată, ceea ce nu se întâmplă la subordonatele circumstanţiale temporale autentice.

Scanned with OKEN Scanner

3.

Identificaţi raporturile sintactice şi mărcile lor, precizând unităţile sintactice între care ele se contractează, din textul:

"- Ţie, omule[1]/ - zise mama[2]/ - aşa ţi-i a zice[1]/, că nu şezi cu dânşii în casă toată ziulica[3]/ să-ţi scoată peri albi[4]/, mânca-i-ar pământul[5]/ să-i mănînce[6]/, Doamne, iartă-mă[7]/!" (I. Creangă).

La nivel de frază: **RS**, între P_3 (**CZ**, de fapt, explicativă, adevărata **CZ** putând fi "bănuită" în subtext) şi regenta ei, P_1; între P_4 (**CNS**) şi regenta P_3; aparent, tot **RS** în interiorul frazei incidente, între P_6 (interpretabilă, cu rezerve, cel mult ca o **CS**, de intensificare, mai degrabă tot o principală în asemenea imprecaţii cu structură "fixă") şi "regenta" ei P_5. Lipsă de raport (de fapt, raport de incidenţă sau "zero") între incidenta (aparţinând vorbirii autorului) şi, prin aceasta, principală, P_2 şi P_1, în care este intercalată; între fraza incidentă (din vorbirea personajului) P_{5-6} şi comunicarea propriu-zisă (P_{1-3-4}); între P_7, reacţie tot subiectivă (deci incidentă) la "răbufnirea" (de asemenea comentariu subiectiv) din P_{5-6}.

În propoziţii (inclusiv, în cele incidente): **RI** între **P vb.** *-i* ("convine") şi **S** (chiar dacă e verb "nepersonal") *a zice* din P_1, între **P vb.** *zise* şi **S** *mama* din P_2, între **P vb.** *şezi* şi **S** inclus (*tu*) din P_3, între **P vb.** *să-... scoată peri albi* (locuţ. **vb.**= "a încărunţi") şi **S** subînţeles (graţie prezenţei lui în P_3: *dânşii)* din P_4; etc. **RS**, între **C i.**, aici dublat, *ţie...ţi* şi verbul *-i* din P_1, între **C c.m.** *aşa* şi acelaşi regent; între suita de complemente (*cu dânşii* - sociativ, *în casă* - de loc, *toată ziulica* - de timp, dezvoltat sau complex) şi regentul verbal (aici, negat ca **P**) *nu şezi* pentru fiecare din ele; **RS** anulat, "neutralizat", în interiorul locuţ. **vb.** *a scoate peri albi*, dar nu şi cel dintre **C.i.** *-ţi* şi cea dintâi; etc. Raport "zero" (incident) între **V.** *Doamne* şi **vb.** *iartă-*; etc.

Fireşte, se pot lesne sesiza, unde există, **RC**, inclusiv înlăuntrul părţilor de propoziţie multiple, dar şi cel contextual (când conectivul care deschide o frază nu este "narativ": *şi* etc.), apoi, cel bilateral, prin conective-"perechi". Mărcile fiecărui raport le oferă, explicit, în lumina precizărilor teoretice, textul însuşi.

Scanned with OKEN Scanner

4.

Analizaţi părţile de propoziţie din textul:

"Aşa eram eu la vârsta cea fericită, şi aşa cred că au fost toţi copiii, de când îi lumea asta şi pământul, măcar să zică cine ce-a zice."

(I. Creangă)

O asemenea cerinţă, fără alte precizări, ne limitează, "scutindu-ne" de analiza morfologică a membrilor propoziţiilor, ca şi de luarea în considerare a cuvintelor fără funcţie sintactică. Ca atare, ne conformăm:

- *aşa eram* - **P vb.** (al **S** eu); - *eu* - **S** (al **P n.** *aşa eram*); - *la vârsta* - **C.c.t.**; - *cea fericită* - **A adj.** (al subst. *vârsta*); *aşa ... au fost* - **P n.** (al **S** *copiii*); - *cred* - **P vb.** (al **S** inclus); - *toţi* - **A adj.** (al subst. *copiii*); - *copiii* - **S** (pentru **P n.** *aşa ... au fost*); - *de când* - **C.c.t.** (al vb. *îi*); - *lumea ... şi pământul* - **S** multiplu (cu termenul al doilea coordonat copulativ, prin conj. *şi*, cu primul), al vb. *îi* (acesta, la singular din cauza acordului prin atracţie); - *asta* - **A adj.** (al subst. *lumea*); *să zică* - **P** vb. (al **S** pronominal *cine*, aici pron. rel. având sensul unuia nehotărât: "oricine"); *ce* - **C.d.** (al vb. tranz. *a zice*); *a zice* - **P vb.** (al **S** subînţeles din propoziţia anterioară, *cine* "oricine").

Detalieri de natură sintactică se pot face şi la analiza ca expresie morfologică a părţilor de propoziţie sau la analiza morfo-sintactică integrală a cuvintelor dintr-un text, ca, bunăoară, acesta: "Dumnezeu o împodobise cu toate darurile cele bune şi frumoase. Dar această fată era horopsită şi de sora cea de scoarţă şi de mama cea vitregă. Noroc de la Dumnezeu că era o fată robace şi răbdătoare; căci altfel ar fi fost vai şi-amar de pielea ei." (I. Creangă):

- *Dumnezeu* - **S** (al **P** *împodobise*), exprimat prin subst., simplu, comun, (dar cu statut de nume propriu), primar, mase., sg., N., neart.;
- *o* - c.d. (al vb. tranz. *împodobise*), expr. prin pron. pers., pers. a III-a, fem., sg., Ac., formă neacc.;
- *cu... darurile* - **C.i.** (al aceluiaşi regent), expr. prin subst., simplu, comun, primar, neutru, pl., Ac., construit cu (sau: cerut de) prep. *cu*, art. cu art. hot. enclitic *-le*;
- *toate* - atr. adj., expr. prin adj. pron. nehot., fem., sg., Ac.;
- *cele bune şi frumoase* - atr. adj. multiplu (termenul al doilea, coordonat copulativ, prin conj. *şi*, cu primul), expr. prin adj., simple, primare, variabile, cu 2 forme, fem., pl., Ac. (primul precedat de art. dem. *cel*,

Scanned with OKEN Scanner

care reliefează însuşirea şi strânge legătura cu subst. regent; la al doilea, prin coordonare cu primul, art. este omis);

- *Dar* - conj. coord. adv., simplă (coordonează contextual propoziţia dată cu una, tot principală, anterioară);
- *această* - atr. adj.: adj. pron. dem., fem., sg., N.;
- *era horopsită* - pred. vb., expr. prin vb., pers., pred., intranz., d. pas., conj. a IV-a, ind., imperf., pers. a III-a, sg.;
- *şi de sora ... şi de mama* - compl. de agent multiplu (al vb. pasiv *era horopsită*), expr. prin subst., simple, comune, primare, fem., sg., N., articulate cu art. hot. encl. *-a*; termenii compl. de agent sunt coordonaţi prin perechea corelativă *şi ... şi* (conj. coord. având valoare adverbială);

.....

Insistenţa, la primul text, asupra acestui tip de analiză se justifică prin nevoia, acută, de a sesiza *raportul* fiecărei părţi de propoziţie cu o alta sau altele, din acel raport rezultând funcţia sintactică, drept cale sigură de prevenire a unor confuzii. În plus, aici şi la textul al doilea propunem un mod de analiză în care, de asemenea, să nu se neglijeze relaţiile (pentru identificarea corectă a fiecărei funcţii sintactice) şi să se repereze constituienţii multipli (coordonaţi între ei prin juxtapunere sau /şi prin joncţiune, uneori prin corelative), apoi, atât la analiza sintactică sau/şi la cea morfologică, să se motiveze tot "alaiul" de însoţitori ai unei sau altei părţi de propoziţie. În fine, la analiza strict morfologică, există un algoritm riguros, ale cărui "rubrici" (chiar dacă nu vor fi menţionate toate) se cer respectate în succesiunea dată, ele condiţionându-se, cel mai adesea, reciproc. A se vedea aplicaţiile şi de la alte subiecte teoretice, inclusiv de la secţiunea **B. MORFOLOGIE**. Tot atât de importantă este conştientizarea (rapidă, prin înţelegerea "imediată" a comunicării dintr-o propoziţie) a procedeelor de antepunere, deci repoziţionare, a unor **pp** faţă de altele, de dislocare a unora prin aşezarea lor într-o altă propoziţie decât în cea în care au funcţie sintactică, dar şi a cuvintelor lipsite de vreo funcţie sintactică (certă). Vezi şi aplicaţiile următoare.

5.

Reamintim că **multiple** trebuie considerate numai **pp** cu aceeaşi funcţie sint., fie că sunt duble, fie că sunt triple etc., în care, deci, prin **RC** se multiplică o funcţie sau alta (cu excepţia celei de **P vb.**); aceasta înseamnă că ele trimit,

Scanned with OKEN Scanner

fiecare, la câte o realitate distinctă (cf., sub 4, *bune şi frumoase* sau (e) *vai şi amar*, unde ar fi un **N pr.** multiplu sau, dacă se acceptă semantică existenţială pentru aşa-zisul copulativ *e*, **S** multiplu, realizat prin două componente, una interjecţională, alta adverbială de origine adjectivală, ambele - după părerea unora - substantivate).

Ca atare, să nu se confunde **pp** multiple cu o **pp** *unică*, indiferent că e dublată, complexă ori dezvoltată: în primul caz este vorba de două sau mai multe conţinuturi diferite, în cel de-al doilea, de o singură "realitate", precizată, nuanţată etc.

În schimb, nu sunt multiple **pp** care, deşi de rang egal (căci numai această calitate le permite coordonarea), au fcţ. sint. diferite, cf. "...zise ea privind nehotărâtă înainte şi apăsând pe fiecare vorbă ...", unde se coordonează **C.c.m.** *apăsând* cu un **C.c.t.** *privind*; deşi ambele au acelaşi regent (vb. *zise*), ele se rescriu şi se analizează separat (deşi, fireşte, se poate preciza **RC** joncţional dintre ele, dar, "în firea lucrurilor", de la al doilea înspre primul şi nu invers: *apăsând* - **C.c.m.** (coordonat copulativ, prin conj. *şi*, cu *privind*, acesta, **C.c.t.**), expr. prin vb., (aici, din cauza modului) nepersonal şi nepredicativ, tranz., d. act., conj. I, gerunziu).

La **pp** *complexe* şi la cele *dezvoltate* (graniţa între care nu este fermă, pentru că nici criteriile de a le deosebi nu sunt suficient de clare, de unde şi echivalarea lor de către unii specialişti) trebuie înţeles faptul că, chiar dacă ar fi analizabile (cum, cel mai adesea, şi sunt!), ele realizează *numai împreună* o fcţ. sint. sau alta, ceea ce se probează printr-o singură semnificaţie a lor, ca atare, o singură noţiune, şi prin neputinţa de a omite (sau de a analiza sintactic separat) vreuna din componente. Cf., pe lângă exemplele date la teorie, şi: "Într-o zi, *pe-aproape de Sânt-Ilie,* ..." sau "... *ziua-meaza-mare* ..." etc.; unde secvenţele subliniate sunt indisociabile sintactic (şi semantic).

6.

Identificaţi cuvintele (sau echivalentele lor) fără funcţie sintactică, motivându-le prezenţa (prin rosturi gramaticale, semantice, stilistice) în text:

"Spunea tata, că i-au spus şi lui bătrânii, care auziseră din gura lui Moş Nichifor, că pe vremea aceea era bine să fii harabagiu în Târgul Neamţului;..." (Creangă)

Scanned with OKEN Scanner

Ne-am convins că pentru a putea fi utilizate în sintaxă cuvintele trebuie să treacă prin "laboratorul" morfologiei, pentru a fi grupate împreună cu altele într-o clasă sau alta (clase numite părţi de vorbire, v. **36**), această apartenenţă hotărându-le, până la un punct, funcţia. Întâmplător, textul dat s-a construit cu puţine cuvinte afuncţionale: - *a* (din *tata*) - art. hot. propriu-zis, fem. (în ciuda genului masc. al subst. dat), sg., N., aici enclitic; individualizează obiectul numit de subst. (acesta, aici, **S**); - *că* - conj. simplă, subordonatoare; - *au* (din *au spus*) - vb. auxiliar, deci nepredicativ, personal, ..., ind., prez., a III-a, pl. (aici creează şi diferenţiază forma analitică de ind. perf. compus, d. act., a vb. *a spune*); - *şi* - adv. modal de întărire (aici, a **C.i.** *lui*, prin includerea acestuia într-un alt şir de **C.i.**, care, dacă ar fi fost exprimate, s-ar fi coordonat corelativ: *nu numai* (altora) ... *(ci) şi* ...); - *-i* - art. hot. propriu-zis, enclitic, masc., pl., N., aici, instrument al conversiunii adj. *bătrâni* în subst.; - *din* - prepoz., simplă, aici "construieşte" Ac. subst. *gură* şi-l subordonează, drept **C.c.l.**, regentului verbal *auziseră*; - *lui* - art. hot. propriu-zis, proclitic (din cauza valorii de nume propriu a substantivului articulat), masc. sg., G.; - *că* - conj.simplă, subord. ([la rigoare, deşi acest lucru se practică la analiza frazei pe propoziţii]: aici, introduce **CD**, $\mathbf{P_4}$, subordonând-o regentului verbal tranzitiv *au spus* din $\mathbf{P_2}$); - *pe* - prep. simplă, aici "intrată", prin Ac. subst. *vreme*, în locuţ. adv. de timp *pe vremea aceea* "pe atunci", subst. *pe vremea* nefiind analizabil, sintactic, de unul singur, chiar dacă se "simte" fcţ. de **A adj.** pentru fostul adj. pron. dem. *aceea*); - *să* - conj. simplă, subord. (introduce **SB** $\mathbf{P_5}$); totodată, marcă a (morfem al) modului conj. al vb. cop. *să fii*; etc.

Într-un enunţ creat ad-hoc, de tipul "Numai el chiar nu ştia dacă fapta e tot sau aproape aceeaşi", raţional este ca unele cuvinte afuncţionale (în primul rând, adverbele) să fie "soluţionate" în *etapa sintactică* a analizei, pentru că ele neagă, reliefează, restrâng ca sferă, aproximează (într-un cuvânt, "modalizează") *nu părţi de vorbire, ci părţi de propoziţie*. Astfel: *numai* - adv. modal de exclusivitate (aici, restrânge sfera **S** *el*); invers, pornind de la sintaxă: *(numai) el* - **S** (restrâns ca sferă prin adv. modal *numai*), expr. prin pron. pers., ...; *(chiar) nu ştia* - **P vb.** (negat prin adv. modal *nu* şi reliefat prin adv. modal *chiar*), expr. prin vb., ...; *e (tot sau aproape) aceeaşi* - **P n.** format din vb., ..., şi **N pr.** (întărit, prin incluziune, cu adv. modal *tot* şi aproximat prin adv. modal *aproape*, acesta coordonat disjunctiv, prin conj. *sau*, cu primul), expr. prin pron. dem., de identitate, ...

Fireşte, asemenea cuvinte parţial desemantizate (de felul adverbelor pomenite la teorie), altele semantic "pline", dar, să zicem, incidente, nu se

Scanned with OKEN Scanner

integrează structural şi funcţional în "ţesătura" organic împletită a unităţii sintactice în care apar, dar pentru că analizăm nu un text în genere (ca o simplă carcasă de relaţii abstracte), ci o comunicare "concretă", conformă intenţiei comunicative în toată "plinătatea" acesteia, este adecvat să intuim rostul fiecărui element apărut în ea.

7.

Identificaţi predicatele, precizând felul lor şi descriindu-le morfologic:

A. "Că *eşti*[1]/ *ce eşti*[2]/ *este meritul*[3]/ cui te-*a făcut*[4]/ şi *nu* te-*a lăsat*[5]/ *să ajungi*[6]/ *ce-au ajuns* şi alţii."

- *eşti* - **P n.** incomplet (al cărui **N pr.** este, aici, P_2), format din vb. pers., copulativ, intranz., d. act., conj. a IV-a, ind., prez., pers. a II-a, sg.; *ce eşti* - **P n**, format din vb., ..., şi **N pr.** (antepus din cauza valorii lui relaţionale), expr. prin pron. rel., N.; *este meritul* - **P n.**, alcătuit din vb., pers. (aproape impersonalizat), cop., intranz., d. act., conj. a IV-a, ind., prez., pers. a III-a, sg., şi **N pr.**, expr. prin subst., simplu, comun, primar, neutru, sg., N., art. cu art. hot. *-(u)l*; *-a făcut* **Pv.** (al **S** în G. *cui*), expr. prin vb., pers., pred., tranz., d. act., conj. a III-a, ind., perf.c., pers. a III-a, sg.; *-a lăsat* - **P vb.**, expr. prin vb., ..., tranz. (monotranzitiv), d. act., ...; *să ajungi* - **P vb.**, expr. prin vb., pers., predicativ, intranz., ...

• **Notă:** Dacă se acceptă sinonimia cu *să devii* (probată clar prin *au ajuns* din P_7), atunci: **P n.** incomplet (al cărui **N pr.** este P_7), format din vb. pers., cop., intranz., diat. act., conj. a III-a, ind., prez., a III-a, pl., şi **N pr.** (antepus faţă de copulă din cauza valorii relaţionale), expr. prin pron. rel., N.

B. "... *bine*, dar dacă sfântul Petru, care *am auzit* că *e un bătrân* morocănos şi hursuz, *nu*-ţi *deschide* ca *să poţi* intra înlăuntru, *aşa-i* că *tremuri* de frig şi de foame la porţile raiului?" (C. Hogaş):

- *bine* - **P n.**, exprimat prin expresie verbală impersonală, formată din vb. (aici omis:*e*), impersonal, copulativ, intranz., d. act., ..., şi **N pr.**, expr. prin adv. de mod, pozitiv; *am auzit* - **P vb.**, expr. prin vb., pers., pred., tranz., d. act., con. a IV-a, ind., perf.c., pers. I, sg.; *nu-... deschide* -

Scanned with OKEN Scanner

P vb. (negat prin adv. modal *nu*), expr. prin vb., pers., pred., tranz. (aici, în sens absolut [fără explicitarea **C. d.**]), ...; *să poţi* - **P vb.**, expr. prin vb., pers., pred., tranz., d. act., conj. I, conj., prez., a II-a, sg.; *aşa-i* - **P n.**, realizat prin expresie vb. impers., formată din vb., impers., cop., intranz., d. act., conj. a IV-a, ind., prez., unipersonal, deci cu forma pers. a III-a, sg., şi **N pr.** (antepus), expr. prin adv. de mod; *tremuri* - **P vb.**, ..

Atenţie la situaţiile de inversiune (în topică afectivă) sau de dislocare (din motive gramaticale, ca la pron. relative) etc. a **N pr.** faţă de copulă. Cf. "*O fâşie* nesfârşită/Dintr-o pânză *pare* calea, ..." (G. Coşbuc), unde **P n.** este *o fâşie ... pare*, sau "[prostul face orice] să pară că este într-adevăr ceea ce ar vrea să fie.", unde **N pr.** *ceea ce* (al vb. cop. *să fie* din ultima propoziţie, o **CD**) este dislocat în regenta acesteia. Atenţie, de asemenea, la **P vb.** realizat prin vb. pasiv ("Ea *e obosită* de muncile de peste zi.") şi **P n.** cu **N pr.** de origine verbală ("Ea este obosită şi flămândă.").

8.

Identificând predicatele, precizaţi modalităţile de acord cu subiectul şi mărcile corespunzătoare:

A. "Însă când colo, nici Ipate, nici Chirică, nu erau acasă. Atunci femeia lui Ipate, şi cu argatul tătâne-său, tăbârcesc sacul, cum pot, îl pun într-o căsoaie, pe cuptior, după horn, şi apoi ea dă drumul argatului să se ducă înapoi." (Creangă)

Predicatele: *nu erau* al **S** multiplu (cu termenii coordonaţi corelativ) *nici Ipate, nici Chirică*, în N., formă cazuală impusă de **RI** cu vb-predicat, acesta acordat cu **S** pe cale formală, gramaticală: de la acesta provine pers. a III-a (căci substantivele funcţionează, exceptând formele de Vocativ, numai în această sferă) şi tot de aici, nr. plural; deci, acord prin flexiune, ca şi la **P** *tăbârcesc, pot, pun*, în raport cu S multiplu *femeia ... şi cu argatul* (acesta din urmă nu este **C.c.soc.** tocmai în virtutea pluralului celor trei verbe-predicate); în schimb, **S** pronominal explicit *ea* impune predicatului (locuţ. vb.) *dă drumul*, pe lângă forma flexionară

Scanned with OKEN Scanner

de pers. a III-a, nr. sg., subst. *argat* devenind, prin "regizarea" acţiunilor din realitate, **C.i.**

B. "Un roi de albine se învârteau în zbor ..." (Creangă)

Caz tipic de acord logic (după înţeles), în locul celui formal: **P vb.** *se învârteau* primeşte, prin flexiune, forma pers. a III-a, dar nu şi nr. sg., întrucât **S** *un roi* este un subst. colectiv şi, în plus, este determinat de un **A subst.** (*de albine*) la pl.

C. "... şi aşa cred că au fost toţi copiii, de când îi lumea asta şi pământul, măcar să zică cine ce-a zice." (Creangă)

În P_3 (CT), **P vb.** *îi*, al **S** multiplu *lumea şi pământul*; vb. *îi* (în loc de *îs*), aici cu valoare predicativă (graţie semanticii sale lexicale "depline", adică sensului existenţial), s-a acordat în număr (sg.) "prin atracţie" doar cu prima componentă a **S**, cea de-a doua, distanţată şi prin **A adj.** *asta* al celei dintâi, nemaireuşind să influenţeze şi ea acordul.

De reţinut, din bogata literatură de specialitate, că limba română a fost şi este foarte "sensibilă" la acord (chiar dacă nu toate realizările lui au fost acceptate de norma literară, aceasta fiind, de altfel, alta în epocile mai vechi, cf., la cronicari etc.: "Vodă *au poruncit* ...", cu pluralul maiestăţii ş.a.), întrucât, pierzând printre altele, flexiunea cazuală din latină, a ţinut "morţiş" să-şi întărească categoria gramaticală a numărului, la mai toate părţile de vorbire flexibile.

Oricum, ştiindu-se bine, clar, normele acordului gramatical în limba literară contemporană, se va sesiza lesne tot ceea ce "distonează" în raport cu ele.

9.

Identificaţi subordonatele din textul de mai jos:

"*Să devii*[1]*/ ce poţi*[2]*/ să ajungi* prin tine[3]/ ori *să te faci*[4]/ ce *vor* alţii[5]/ *este o dilemă*[6]/ ce *nu pare*[7]/ *să fie rezolvabilă* într-o scurtă şi biată viaţă de om[8]/."

Scanned with OKEN Scanner

Un text anume creat pentru "densitate" maximă în el a verbelor. La "predestinarea" verbului, întrucât este nume de acţiuni, iar acestea trebuie atribuite unor obiecte, până atunci "inerte", din realitatea exterioară limbii, de a fi predicat verbal, se verifică capacitatea fiecăruia de a intra *singur* (dacă este la mod personal) în această funcţie. Se constată, imediat, că au această potenţă din cele 8 verbe care "animă" comunicarea de mai sus numai 2 (*poţi* din P_2 şi *vor* din P_5). Ca atare, celelalte verbe, deşi la moduri personale, "solicită" "sprijinul" unui **N pr** sau al propoziţiilor cu funcţia ultimului. De aici, segmentarea de mai sus şi interpretările de mai jos: doar P_6 este "aptă" de a se constitui într-o comunicare cât de cât autonomă, dar şi ea insuficientă (**P n** *este o dilemă* neacceptând un **S** ca **pp**, de tipul pronumelor *el*, *ea*; la nevoia acută a **P** de a-şi justifica "menirea" printr-un **S**, acesta apare, aici, în chip de propoziţii (P_1 şi P_4, ultima coordonată disjunctiv, prin conj. *ori*, cu prima): "*A deveni ... sau a te face ...* este o dilemă ..." Mental, ne-am putea opri la P_7; subst. *dilemă* din aceasta nu cere în cea mai mare "urgenţă" o complinire, comunicarea frazală putându-se încheia aici. Mai urgentă, în ordinea iarăşi mentală a enunţurilor (indiferent de locul lor real într-o frază sau alta), se dovedeşte "depistarea" P_2, ca **PR** a vb. cop. *să devii* din P_1, ca şi a P_5, **PR** a vb. cop. *să te faci* din P_4. Evident, tot aşa de "urgentă" este şi sesizarea funcţiei de **PR** a P_8, reclamată de regentul verbal, să-i zicem , "semipredicativ" *pare* din P_7. Fireşte, în P_8 am sesizat, de la primul "pas" din algoritmul de analiză a textelor-fraze, **P n** *să fie rezolvabilă* (dacă în locul adj. de aici apărea participiul autentic, *rezolvată*, **P** ar fi fost **vb.**).

Odată limpezite "colaborările" obligatorii între propoziţii, sesizăm lesne funcţia de **CD** a P_3 faţă de regentul verbal tranzitiv *poţi* din P_2, ca şi conectivul *să* ca marcă a acestei subordonări prin joncţiune, apoi, funcţia de **AT** a P_7 faţă de regentul substantival *dilemă* din P_6.

De semnalat, aici, şi o "împletire" de structuri propoziţionale diferite: pron. rel. *ce*, conectiv al P_2 (rol care îl "obligă" la această poziţie), este **N pr** al vb. cop. *să ajungi* din P_3 (spre deosebire de *ce* din P_5, nedislocat, el avându-şi funcţia exact în subordonata introdusă).

- **Notă:** De dirijat atenţia asupra modurilor verbale din frază, care îi conferă un acut "conflict stilistic", o "încleştare" de idei potrivnice, dincolo de "atitudinea paşnică" a ansamblului semantico-logic.

Scanned with OKEN Scanner

10.

VALORI MORFOLOGICE DIFERITE

A. În interiorul *aceleiaşi părţi de vorbire*, situaţie tipică verbului; cuvântul rămâne *acelaşi*, "nespărgându-se" în omonime.

Verbul **A FI** are, în română, următoarele valori morfologice:

1. *predicativ*, practic **P v**, adică putând comunica de unul singur ceva suficient despre un **S** fie intrapropoziţional (chiar şi nedeterminat ori nedeterminabil), fie propoziţional,
   a) personal: "Copiii *sunt* acasă.";
   b) impersonal: "Când *este*[1]/ s-o păţeşti[2]/, o păţeşti[3]/.";
2. *copulativ*
   a) personal: "Ea **este** *vrednică* de stimă."
   b) impersonal: "**E** *bine* când poţi face bine."

• **Note:** Pentru 1.a) condiţia este ca vb. *a fi* să aibă sens lexical deplin şi să fie la un mod personal. Pentru 1.b) sensul este de "a se întâmpla", "a trebui". Situaţia de sub 2.b) se produce în cadrul expresiilor verbale impersonale, în care drept copulative impersonale se folosesc şi alte verbe, ca *a deveni, a părea,* chiar *a rămâne*: "**Este (devine, pare, rămâne)** *clar*[1]/ că n-avem altă soluţie[2]/.". Pentru numeroase verbe este util să se verifice, fie la potenţă predicativă, fie la cea semipredicativă (copulativă), *ipostazele de* **personal** *şi* **impersonal**, date fiind implicaţiile acestora, cf. intranzitivarea verbelor de-~ şi impersonalizate: "El *urmează* neabătut drumul ales." faţă de "*Urmează* să reluăm chestiunea.".

3. *auxiliar*, în structura formelor verbale de mod, de timp şi de diateză pasivă compuse, situaţie în care el, de fapt, nu mai interesează sintaxa, fiind deja din morfologie indisociabil din formele pe care le construieşte şi le diferenţiază de altele: "El **a fost** *agresat* fără a fi vinovat.".

Se supun unor asemenea distincţii morfo-sintactice şi alte verbe ca *a avea, a rămâne, a ajunge, a ieşi, a însemna* etc. La insuficienta argumentare a aşa-numitelor predicate verbale compuse, n-am inserat şi valoarea de semiauxiliar de

Scanned with OKEN Scanner

mod ori de aspect ("auxiliare sintactice") a verbelor de tipul *a trebui, a vrea, a putea, a sta, a da, a începe* etc., deşi, firește, ca poate fi amintită şi, evident, ilustrată.

B. Între *părţi de vorbire diferite* (de fapt, între omonime lexico-gramaticale, cele mai multe obţinute prin "dezagregarea" unui cuvânt *unic* la origine), situaţii pline de "capcane" în descrierile morfologice şi în identificările sintactice ale cuvintelor în discuţie; ca atare, intră în joc şi conversiunea, care trebuie conştientizată în primul rând prin *sintaxă*: în afara contextului cuvintele omonime sunt nerepartizabile pe părţi de vorbire (cf. vie_1 - vie_2 - vie_3), după cum un cuvânt polisemantic se prezintă cu întregul set ("evantai", "ciorchine") de sensuri, toate însă virtuale, latente, potenţiale, dar actualizate câte unul, cu excluderea celorlalte, într-un context anumit; unde contextul nu reuşeşte să dezambiguizeze înseamnă că echivocul a fost anume produs, deci intenţionat, căutat pentru efect stilistic, cf. enunţul "El *a spălat putina*.", în care, la lipsa unui context mai larg, verbal ori situaţional, deci pragmatic, interpretarea va fi sau poate fi dublă: ori **P v** *a spălat putina*, realizat printr-o locuţiune verbală, ori *a spălat* - **P v** şi *putina* - **c.d.**; însă, pentru o comunicare imediată şi pe deplin comprehensivă, limba română şi-a luat "măsurile de precauţie" pentru dezambiguizare prin variate mijloace, permiţând, totuşi, şi jocul cu ea "de dragul cuvântului", *ca formă* modelabilă în infinite chipuri sau, cum se spune, "de amorul artei".

Câteva exemple: un_1, o_1 - art. nehot. (în operaţia de transformare mentală a contextului în sfera pluralului corespunzându-le *nişte*) - un_2, o_2 - adj. pron. nehot. (prin corespondenţă cu *unii, unele*) - un_3, o_3 - num. cardinale propriu-zise, cu întrebuinţare adjectivală (putându-se constitui, pe baza enunţului iniţial, o enumerare cantitativă crescândă); $şi_1$ - conj. coord. copulativă, între **pp** sau propoziţii de rang egal (semantic, ori principale, ori secundare şi, prin aceasta, subordonate) - $şi_2$ - adv. modal de întărire (pe lângă diverse **pp**, nu **pv**!) - $şi_3$ (cu semivocalizarea sunetului *i*) - pron. refl.; de_1 - prep., de_2 - conj. subord., cu sensul de "dacă" sau de "încât", de_3 - pron. rel. invariabil (în limba veche, în cea a folclorului şi, mai mult regional, în cea vorbită); de_4 - interj. ("*De!*, făcu el.").

Se supun "migraţiei" de la o **pv** la alta, deci conversiunii, foarte multe alte cuvinte, de tipul *cel, aşa, cum, atent* (adj. masc. convertibil, ca atâtea altele, în adv. modal) etc.

Scanned with OKEN Scanner

Relativ la "frenezia" unora de a da valoare substantivală (aproape) oricărui cuvânt din (aproape) orice **pv**, precizăm că aceasta se întâmplă numai în vorbirea despre vorbire, adică în studiul limbii care se face tot prin limbă, deci în metalimbaj, care, în ciuda aparenţelor, nu este pe deplin "vorbire naturală": "*A fi* este verb polisemic şi polifuncţional."; "Valorile semantice sau/şi gramaticale ale *lui* **a fi** sunt ..."; "*Lui* **a fi** îi este caracteristică în flexiune neregularitatea, produsă de supletivism."; "*Pe* **a fi** nu l-ai identificat corect."; funcţiile sintactice diferite "asumate" de *a fi* sunt diverse, dar primară în metalimbaj este doar cea de atribut: "... verbul (la rigoare: cuvântul) *a fi* ...". De aceea, este abuzivă "plimbarea" unui cuvânt prin toate părţile de vorbire, când, de fapt, *a fi* rămâne doar verb în cele două-trei ipostaze de mai sus din comunicarea nespecializată lingvistic. De altfel, diferenţierile date se datorează sintaxei (*a fi* - **S**, **N pr**, **A**, **C**), morfologia fiind obligată să-l ajute cu o aşa-zisă flexiune (*lui a fi* etc.).

Scanned with OKEN Scanner

20

Oricine, știind să vorbească și, eventual, să scrie, poate susține un examen la disciplina LIMBA ROMÂNĂ, bazându-se doar pe propria sa experiență anterioară de comunicare în limba maternă. Asemenea trăiri de "autosuccess lingvistic" le pot avea nu numai admitantul la facultate, la liceu, ori candidatul la bacalaureat, ci și profesorul (în fața unui examen de definitivat, de gradul al II-lea sau chiar I), ultimul convins că stăpânește, în plus, "cheile" prin care produce anunțuri - model și că secretele acestor chei le-a desluși învățăceilor, învingându-le "apatia" față de textele altora și explicându-le (prin descompunere și recompunere) "arhitectura" acestora.

ÎNSĂ, LA PRIMELE ÎNCERCĂRI DE EXPLICITARE A MODULUI CUM S-A SPUS (SAU/ȘI S-A SCRIS) CEVA, ORICINE VA ÎNTÂMPINA DIFICULTĂȚI SERIOASE, UNELE DE NEÎNVINS.

Cartea de față este menită să-i ajute pe toți cei interesați (în primul rând, pe PROFESORI) să ia în stăpânire "mecanismele" minunatului și unicului instrument eficient de comunicare inter-umană, care este LIMBA, în cazul de față, ROMÂNA, obligându-i, la cele mai multe teme, să-și asume intențiile comunicative și să le realizeze - pe baza reperelor și explicațiilor oferite aici - conform normelor generale (în primul rând, literare) ale acesteia, deci, potrivit "regulamentului lingvistic" românesc în registrul exprimării (orale sau scrise) optime pentru nevoile proprii și ale comunicării.

AUTORUL

ISBN 973-9259-02-2

Scanned with OKEN Scanner